

Religiøs fritidsundervisning for børn og unge blandt muslimske trossamfund i Danmark

Rapport udarbejdet af ph.d. Tina Magaard

Hermes Consult

for Integrationsministeriet

Marts 2011

Dette studie er baseret på en kvalitativ interviewundersøgelse med deltagelse af 50 informanter med tilknytning til muslimske trossamfund. En stor tak skal lyde til de medvirkende, uden hvem denne rapport ikke kunne have eksisteret.

En stor tak skal ligeledes lyde til professor Peter Nannestad, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, for et kyndigt og inspirerende review.

Ydermere takkes projektets forskningsassistenter, Louise Bro Jacobsen og Firas Mahmoud, for deres engagerede indsats og bidrag med interviews og transskriptioner.

INDHOLDSFORTEGNELSE

9 INDLEDNING

- 9 Undersøgelsens fokus
- 10 Tidligere undersøgelser

10 TEORI

12 METODE

- 12 Dataindsamling
  - 12 *Undervisningsmateriale*
  - 12 *Kvalitative interviews*
  - 15 *Deltagerobservation*
- 15 Databehandling
- 17 Kontaktforløb
- 18 Anonymitet
- 18 Respondentprofiler
- 19 Repræsenterede strømninger

22 UNDERVISNINGENS ORGANISERING OG BENÆVNELSE

- 22 Hvordan benævnes undervisningstilbuddene?.
- 22 Undervisningsprogrammernes tilrettelæggelse og målgruppe
- 24 Kønsadskillelse
- 25 Moskeernes sociale aktiviteter

28 UNDERVISERNES BAGGRUND OG UNDERVISNINGSMETODE

- 28 Undervisernes baggrund
- 30 Skal man være *hafez* for at undervise i denne moské?

32 Skal man have læst hele Koranen for at kunne undervise?

33 Hvilket sprog underviser du på?

36 Undervisningsmaterialer

38 Pædagogiske hjælpemidler

40 Hvilken indlæringsmetode foretrækker du?

40 *Docere eller diskutere?*

41 *Bliver børnene slået?*

42 *Elevernes valg*

44 Er der nogen form for prøve eller eksamen?

46 MOTIVATION, IDENTITET OG HOLDNINGER

46 Undervisernes motivation

49 Forældrenes motivation

50 Børn og unges motivation

52 Elevernes identitet og holdninger

53 "Religionens ånd"

58 Identitet og holdninger: til-og fravalg

58 *Fra islamisk identitet til sekulær identitet*

59 *Fra sekulær til islamisk identitet*

61 DISCIPLINER OG DOKTRINÆRT GRUNDLAG

61 Sprogundervisning

62 Koran-recitation - *Tajweed*

62 *Hvad er tajweed?*

63 *Hvem fokuserer mest på tajweed?*

65 *Hvorfor er det vigtigt?*

66 Undervisning i islam

67 KILDER

67 Koranen og Hadith

67 *Sunni-imamer*

68 *Sunni elever*

68 *Shi'a og Ahmadiyya*

69 **Ijma og qiyas**

69 **Sirah**

70 **Er der en af lovskolerne (madhab), som du foretrækker?**

70 *Sunni*

71 *Shi'a og Ahmadiyya*

72 **Moderne lærde**

72 *Sunni*

73 *Shi'a og ahmadiyya*

74 HVAD ER ISLAM?

74 **Overgivelse-underkastelse**

74 **Deen og sharia**

76 **Islam og videnskab**

80 **Hvad er islam og hvad er kultur?**

81 **Hvad er vigtigt at give videre til børnene?**

82 **Er det et spørgsmål om fortolkning?**

85 ISLAM'S 6 TROSPRINCIPPER

86 **Allah**

86 *Afgrænsning fra kristendom*

88 *Afgrænsning fra hinduisme og buddhisme*

88 *Tawhid-tvisten*

89 **Profeterne**

89 *Muhammad*

91 *De andre profeter*

91 **Bøgerne**

91 *Koranen*

- 93 *Biblen*
- 96 **Dommedag**
- 96 *Dommedags funktion*
- 97 *Hvordan forklarer man det til børn?*
- 98 Elevernes forestillinger
- 99 Metaforisk eller bogstavelig fortolkning

101 LEVEREGLER

- 101 Trosbekendelsen
- 103 Bønnen
- 107 Ramadanen
- 109 Pilgrimsrejse
- 110 Gode manerer
- 112 *Hallal*, tilladt eller *haram*, forbudt?
- 114 *Sunnah*, anbefalet
- 114 *Khums*

115 SØMMELIG ADFÆRD MELLEML KØNNENE

- 115 Tørklædet
- 115 *Er tørklædet obligatorisk?*
- 116 *Tørklædet som beskyttelse*
- 118 *Er burqa og niqab så også obligatorisk?*
- 119 *Hvornår skal man tage det på?*
- 120 Kvinders opførsel
- 122 "Vi støtter ikke undertrykkelse, men frigørelse af kvinder"

126 LOVGIVNING

- 126 Shari'a som overordnet ramme
- 128 Grænsefladerne
- 132 Civilret

134 Strafferet

138 Jihad og krigens love

138 Væbnet kamp

142 Mekka og Medina

147 Den indre kamp

148 Koranen, vers 5,32

149 Hvad betyder "misfortolker"?

152 Terrorisme

157 "DEM" OG "OS"

158 Islamofobi

158 Sunni-shi'a

163 Sunni brydninger

166 Ahmadiyya -En hel profet til forskel?

169 Jizya og kristnes rettigheder

169 Vi hader jøderne, men vi må ikke slå dem ihjel

173 MEDBORGERSKAB

173 Uddannelse og arbejdsmarkedet

174 Naboskab

175 Demokrati og politik

176 Da'wa og dialog

179 Policy forslag

181 KONKLUSION

186 LITTERATURLISTE

186 Indsamlet litteratur

188 Sekundær litteratur

Religiøs fritidsundervisning for børn og unge blandt muslimske trossamfund i Danmark

INDLEDNING

Religiøs fritidsundervisning for børn og unge blandt muslimske trossamfund i Danmark har ikke før været genstand for en systematisk undersøgelse. Til gengæld dukker emnet af og til op i den offentlige debat, ledsaget af mere eller mindre underbyggede argumenter og forestillinger. Det forekommer derfor relevant at søge en øget indsigt i indholdet og betydningen af islamisk fritidsundervisning i Danmark.

Samtidig er det sin sag at begive sig ind i lige netop det felt, fordi det, i hvert fald af nogen, kan opfattes som kontroversielt at beskæftige sig med det. Det er heller ikke svært at forestille sig, at potentielle læsere af denne rapport kan have et væld af spørgsmål, dagsordner og holdninger, som influerer på måden hvorpå rapporten bliver læst. Man kan aldrig gardere sig fuldstændigt mod, at nogen læser noget ind i rapporten, som ikke står der. Men det er dog forfatterens håb, at alle læsere - interesserede borgere, politikere fra begge fløje, forskere, embedsmænd, - vil respektere rapportens ånd og referere loyalt, hvis nogle punkter fra den kommer til at indgå i de diskussioner omkring religion, trossamfund og medborgerskab, som finder sted i det danske samfund i dag.

Undersøgelsens fokus

Formålet med rapporten er først og fremmest at give ordet til de mennesker, som det hele handler om, nemlig de undervisere, forældre, børn og unge, som sammen skaber undervisningsmiljøet blandt de muslimske trossamfund. Da rapporten er baseret på en kvalitativ undersøgelse, understreges det, at man ikke kan generalisere ud fra undersøgelsens resultater. Til gengæld kan disse resultater være egnede til at give nogle øjebliksbilleder af, hvad man i forskellige trossamfund tilbyder af undervisning, hvad man laver og hvad man lærer i undervisningen, og hvad deltagerne – undervisere såvel som elever - selv synes er vigtigt. Resultaterne kan ligeledes bruges som afsæt til en refleksion over, hvilken rolle religion, trossamfund og disses aktiviteter spiller i nogle borgeres liv i Danmark.

Til gengæld vil man i denne rapport lede forgæves efter svar på et spørgsmål, som for nogen læsere måske nok kan være drivkraft for læsningen: "Hvad betyder det for integrationen?" Det er naturligvis et interessant spørgsmål, men det ligger uden for denne rapport's rammer at svare på det, da "integration" er et yderst normativt begreb, hvis definition vil variere fra læser til læser. Ligeledes indgår begrebet "integration" af og til i en mere eller mindre polemisk debat omkring, hvorvidt man skal have "assimilation", "integration" eller "inklusion". Dette er politiske spørgsmål, som det ikke tilkommer forfatteren til denne rapport at svare på. Til gengæld kan rapporten bidrage med begrebsudredninger, som ikke har været præsenteret systematisk i tidligere undersøgelser, og som kan give et mere kvalificeret grundlag at føre disse diskussioner ud fra – hvad enten

man i øvrigt går ind for assimilation, integration, inklusion eller noget helt andet.

Tidligere undersøgelser

Selvom religiøs fritidsundervisning for børn og unge blandt muslimske trossamfund i Danmark ikke før er blevet systematisk undersøgt, er fænomenet dog blevet nævnt som del af tidligere undersøgelser og antropologiske studier. Der benævnes det typisk "koran-skole".

Før der var nogen muslimsk indvandring til Danmark af betydning, var "Koranskoler" et fænomen, man kunne støde på i den etnografiske litteratur, som i Henny Harald Hansens studie fra 1961, *I skyggen af Kербala. Omkring en landsby på Bahrain i Den persiske Golf* (Hansen, 1961: 115). Først med Jørgen Bæk Simonsens undersøgelse af islamiske trossamfund i Danmark (Simonsen, 1989) bliver "Koranskoler" til et deltema i undersøgelser udført i Danmark. Tråden fra Bæk Simonsen tages op i for eksempel Karen-Lise Johansens *Muslimske stemmer. Religiøs forandring blandt unge muslimer i Danmark* fra 2002, samt i Lene Kühles *Moskeer i Danmark – islam og muslimske bedesteder*, Univers, 2006. Såvel Bæk Simonsen som Kühles studier er baseret på dataindsamling i moskeerne samt interview med voksne aktører i moskemiljøerne (med imamer som de primære respondenter i Kühles studie), mens Johansens undersøgelse er udført blandt unge muslimer, hvoraf en del har gået til undervisning i moskeerne.

Det nye ved indeværende studie er, at det interesserer sig for hele kæden af aktører, fra underviseren over forældrene til de børn og unge, som modtager undervisningen. Studiet fokuserer altså ikke kun på indholdet af undervisningen eller undervisernes kvalifikationer og holdninger, men også på formidlingsprocessen fra underviser til elev – samt på indvirkningen den anden vej, nemlig hvad elevernes feedback og holdninger betyder for underviserens formidling af stoffet.

TEORI

Da denne rapport skal være tilgængelig for et bredere publikum, holdes de teoretiske overvejelser her på et minimum. Analysen af, hvordan formidlingsprocessen foregår og under hvilke betingelser inspireres af den nyere franske sociologi med François Dubet (Dubet 1994; 2009) i spidsen. Dubet lægger vægt på at undersøge sine respondenters interaktioner, og forstå hvordan de positionerer sig i forhold til den pluralitet af indvirkninger, som karakteriserer det postmoderne samfund. Dubets teori er dermed velegnet til at belyse, hvordan den enkelte foretager til-og fravalg, opbygger og forandrer sin identitet - og måske kan være med til at forme andres identiteter. Den tilgang kan være frugtbar i en undersøgelse som denne, hvor fokus ligger på formidling af eksistentielle, identitetsbærende spørgsmål.

En væsentlig måde hvorpå interaktion kan finde sted er gennem brug af argumenter, udtryk for holdninger, og dertil hørende begreber. Men begrebernes fortolkning afhænger af fortolkeren, så analysen af, hvordan den enkeltes holdninger og identitet formes gennem interaktion med andre – herunder en autoritet som en imam eller lærer - kan blive mere præcis, hvis man er opmærksom på hinandens brug af de begreber, der diskuteres. Hvis man ikke søger at udrede dette, risikerer man misforståelser grundet i etnocentriske eller

idiosynkratiske projektioner. Begrebsudredningen er så meget desto vigtigere som at dette studie bevæger sig ind i et felt, hvor gensidig mistro ofte hæmmer dialogen. Lene Kühle giver eksempler herpå i sit studie *Moskeer i Danmark*. Først set fra imamernes side:

generelt fremhævede de [imamerne], at de repræsentationer af islam, som medierne overbringer, er langt fra den virkelighed, de kender, og mange havde behov for at understrege, at islam ikke tillader terrorisme, ikke er kvindeundertrykkende, middelalderlig etc. I enkelte tilfælde bundede ønsket om at tale om islam dog tillige i ønsket om at bedrive dawa (mission) (Kühle, 2006:9)

I denne fremstilling er imamerne altså del af en interaktion – på den ene side reagerer de imod, hvad de oplever som misforståelse og misrepræsentation af deres egne holdninger og religiøse identitet – hvilket jo også indirekte er en anmodning om, at modtageren af beskeden ændrer disse misrepræsentationer – samtidig med, at enkelte af dem meget direkte søger at præge modtagerens holdninger og identitet, gennem da'wa, mission. Kühle giver senere i studiet et eksempel på, hvordan mange aktører i "danske kredse" ser på nogle imamers "forsøg på at formulere islam på dansk". Ifølge Kühle kritiseres dette forsøg ofte for, at det kun foregår "i det ydre i form af sproget, mens indholdet ikke i tilstrækkelig grad formuleres på danske præmisser, jf. debatten om stening)." (Kühle, 2006: 170).

Der er to væsentlige, parallelle ting på spil i Kühles udredning. For det første, at der foregår et spil om indflydelse – altså at nogen aktører gerne vil have hinanden til at gøre eller tænke noget, de ellers ikke ville have gjort eller tænkt (det gælder både for "danske kredse" og imamernes vedkommende). For det andet, at ønsket om gensidig holdningspåvirkning foregår gennem sproget. Det er her, misforståelser eller mistro kan opstå, med baggrund i, hvordan man modtager hinandens signaler.

Ud over at give et indblik i, hvad man laver og hvad man lærer til undervisningen i muslimske trossamfund, kan det altså være givtigt at søge at indkredse, hvad det er der sker, når den ene eller den anden part føler sig misforstået. Hvor er det, og hvorfor er det, at gensidig mistro kan opstå? Det er spørgsmålet, som begrebsudredningen vil tage udgangspunkt i. Her kan man naturligvis spørge, hvorfor det er vigtigt i et studie af religiøs fritidsundervisning i muslimske miljøer. Det er vigtigt, fordi det jo også kan få betydning for børn og unge, hvis de uforvarende bliver placeret i et krydsfelt af modsatrettede forventninger og inkongruente definitioner af samme begreber. Derfor er det vigtigt at være opmærksom på, hvordan grundlæggende begreber defineres af hvilke aktører og hvorfor – ikke for at skabe ufrugtbar polemik, men som udgangspunkt for en redelig og saglig debat. At man rydder op i misforståelser behøver ikke at betyde, at alle bliver enige, men det betyder, at i man højere grad kan få indkredset, hvori eventuelle, reelle uenigheder består. Jo mere alle parter ved om hinandens standpunkter, jo mere velkvalificeret bliver diskussionen. Derfor vil undersøgelsen løbende søge at indkredse, hvad de enkelte aktører lægger i de begreber, de bruger.

METODE

Undersøgelsen er baseret på besøg på undervisningsstederne, deltagerobservation og interview af de mennesker, som diskussionen først og fremmest angår: ledere, imamer og andre undervisere, elever og forældre til elever, som går til islamisk fritidsundervisning. Endvidere suppleres undersøgelsen med signifikante punktnedslag i undervisningsmateriale indsamlet på undervisningsstederne.

Dataindsamling

Undervisningsmateriale

I forhold til at bruge undervisningsmateriale som dokumentation opstår selvfølgelig en metodisk begrænsning. For selv om man bruger bestemte bøger i en given moske, så er det jo ikke sikkert at alle eleverne får læst pensum, ligesom der ikke er nogen garanti for, at de som har læst det, rent faktisk kan huske det og får det indarbejdet i deres identitet og holdninger. Der skal dog også tages højde for det modsatte forbehold – nemlig at den prægning, som kan foregå i undervisningen, godt kan række ud over de elever, som specifikt følger undervisningsforløbet. Som en imam fremhæver:

Når vi begynder at læse i Koranen og forstå den, så bliver det meget nemmere for dem at lære dem islam. Men islam lærer man på mange forskellige måder. Vi hører gang på gang om folk der ikke kan læse Koranen, men alligevel er gode muslimer, fordi de lytter til andre, og så bliver de også gode muslimer.

Ligeledes blev det af flere respondenter i en tidligere undersøgelse, *At være muslimsk kvinde i Danmark* (Magaard 2009) beskrevet, hvordan unge kvinder, som gik til undervisning i moskemiljøet, kunne have indflydelse på jævnaldrende, som ikke kom i moskeerne – hvad enten den indflydelse i øvrigt betød, at sidstnævnte rettede sig efter ”moske-pigerne”, eller reagerede imod dem. Da det her ikke har været økonomisk muligt at oprette en kontrolgruppe af unge, som ikke går til religiøs fritidsundervisning, vil dette spørgsmål dog ikke kunne undersøges yderligere inden for denne undersøgelses rammer. Det gøres kun opmærksom på, at forfatteren er opmærksom på spørgsmålets eksistens. Fokus vil altså her ligge på at undersøge, hvad de interviewede elever selv synes, de får ud af undervisningen, og hvad de rent faktisk kan huske fra de undervisningsmaterialer, de bruger. Dette kan forhåbentlig delvis kompensere for den metodiske usikkerhed angående analyse af formidlingsprocessen fra bog til elev.

Kvalitative interviews

Dataindsamlingen er i høj grad baseret på kvalitative interviews. For at give plads til, at respondenternes selvfortælling, begrebsdannelse og opfattelse af undervisningen bedst muligt kan komme til udtryk, er interviewmetoden inspireret af Wint og Franks kvalitative, eksplorative undersøgelsesmetode (Wint & Frank:2006) Fordelen ved den eksplorative metode er, at den åbner mulighed for, at respondenterne italesætter sin position, som vedkommende selv opfatter den. Endvidere gør den eksplorative metode det muligt at

udforske emner og tilgange, som måske ikke oprindeligt var tænkt ind i undersøgelsen, men som undervejs viser sig at være vigtig for en del af respondenterne. Derfor bygges interviewguiden op omkring tematiske nøgleord, som gør det muligt for intervieweren at improvisere, ligesom det prioriteres at arbejde med åbne spørgsmål, såsom "hvad synes du er vigtigst at undervise i?", "hvad kan du bedst lide ved undervisningen?", "er der noget du gerne vil fremhæve?" etc. På den måde søges det undgået at presse analytiske begreber ned over respondenterne, som vedkommende ikke spontant ville have valgt selv.

Som enhver metode har ovennævnte form for dataindsamling ikke kun fordele, men også begrænsninger, som det er vigtigt at være opmærksom på. For det første betyder den meget åbne form, hvor respondenterne i løbet af interviewene får mulighed for selv at uddybe de tematikker, de finder mest væsentlige, at ikke alle respondenter har nået at svare på alle spørgsmål. Der kan altså for en del temaers vedkommende ikke udledes statistiske data à la "40 % af respondenterne mener at". Det statistiske aspekt er dog under alle omstændigheder ikke det væsentligste ved en kvalitativ undersøgelse, hvorfor det er blevet prioriteret at lade respondenternes selvforståelse folde sig ud, frem for at nå alle spørgsmål med hver respondent.

En anden metodisk begrænsning ligger i selve det at bruge direkte citater. Som det gælder for alle andre sociologiske undersøgelser baseret på kvalitative interviews, giver citater fra interviews jo ikke sandheder hugget i sten, men snarere øjebliksbilleder af, hvordan givne respondenter forholder sig til bestemte spørgsmål på lige præcis interviewtidspunktet. Når det er sagt, skal det medgives, at den slags citater til gengæld kan danne et godt afsæt for diskussion af de berørte tematikker, ligesom de jo netop kan give et tværsnit af forskellige mulige holdninger på undersøgelsens tidspunkt. Endvidere kan de give et direkte indtryk af respondentens udsagn, uden at dette har været filtreret gennem forfatterens fortolkning af det.

Et tredje forhold ved kvalitative undersøgelser, som det er væsentligt at være opmærksom på er, at respondenterne kan forventes at positionere sig i forhold til andre aktører i samfundet. Men selv om man fremfører argumenter ud fra en bestemt position, er det ikke sikkert, man altid ekspliciterer den positionering. Ligesom alle andre religiøse grupperinger må de muslimske grupper i Danmark forholde sig til en verden, hvor der findes mange andre religioner end deres egen – religioner, som kan tiltrække de unge og få dem til at skifte religiøs identitet. For eksempel læser man i forordet til en undersøgelse udført i Danmark af Diyanet, det tyrkiske religionsministerium: "Formålet med denne undersøgelse er at kortlægge den unge generations forventning af religiøse tjenester i et land som Danmark". Kortlægningens formål er altså at pejle sig ind på, hvad "den unge generation" af tyrkere i Danmark forventer af Diyanets religiøse tjenester – og i næste led, hvad der skal til for at holde på de unge. Sådanne overvejelser kan jo ikke undgå at have indflydelse på undervisningen i moskeerne, som det vil blive diskuteret i dette studie. Diyanet undersøgelsen peger på, hvad der kan gøre det svært at holde på de unge, og hvordan man imødegår den trussel:

I det kulturelle supermarked blev Østens mystiske religioner som hinduisme og buddhisme, ritualer som reinkarnation, meditation, karma, yoga lanceret som religiøse fænomener, som kan løse mentale problemer. Mennesker, der ønsker et mere meningsfyldt liv, og skabe en lykkeligere hverdag, prøver at få oplysning om eksotiske religioner og kulturelle fænomener, hvor kultur og religion bliver markedsført. Ligesom på det finansielle område prøver globale markedsførere også på det kulturelle område at gøre deres varer attraktive for at lokke kunder til. I reklameteknologien, hvor aktører er eksperter i det globale marked, finder de nysgerrige kunder i nye markeder ved at påstå,

at deres produkter er de bedste. Både på det finansielle og det åndelige plan er der et væld af produkter, som producenterne prøver at markedsføre. Men for at vide, hvad der er kvalitet og vrage, skal man kende til selve produktet. I vores verden, som er blevet til en global landsby, er det blevet vigtigt at analysere sine egne værdier og implementere dem i de nye vilkår..”

Det interessante er, at Diyanet-teksten på den ene side lægger vægt på at ”analysere sine egne værdier og implementere dem i de nye vilkår”, *in casu* i Danmark, og på den anden side beskriver den religiøse situation i de moderne, pluralistiske samfund som en kamp om markedsandele. En kamp, hvor Diyanets fokus primært er defensivt: det handler først og fremmest om ikke at miste ”markedsandele” blandt de unge. Denne kamp om markedsandele kan i visse tilfælde også være offensiv, som Kühle beskriver: ”I enkelte tilfælde bundede ønsket om at tale om islam dog tillige i ønsket om at bedrive dawa (mission) (Kühle, 2006:9). Det samme gælder for nogle af respondenterne i dette studie, af og til endda meget eksplicit. I den forbindelse kan det nævnes, at man i en af moskeerne kan erhverve et DVD-sæt af Sheikh Khalid Yasin, ”Da’wa technique course”. Sættet består af 4 DVD’er, som systematisk beskriver, hvordan man mest effektivt udfører da’wa (altså søger at påvirke folk til at konvertere til islam) i moderne vestlige samfund. Ligesom Diyanet refererer Yasin til en kamp om markedsandele:

What is the bottom line of sales? I don’t wanna hear how many people you’ve met, how good your talk, I don’t wanna hear about your presentations. What’s the bottom line from your sales manager? Selling! I wanna know, how many deals did you sign and close? Don’t forget in giving your da’wa, to make your case and complete the invitation. You won’t necessarily do it today. Some customers, you need to work on them for a month, years sometimes.

Igen handler det om indflydelse – at få nogen, de potentielle konvertitter, til at gøre og tænke noget, de ellers ikke ville have gjort, ved at konvertere til islam. Det er altså nødvendigt at tage højde for, at nogen respondenter kan have en dagsorden, der også handler om at være med til at fremme islams ”markedsandele”. Hvis dette er et ønske hos respondenterne, introducerer det et strategisk element i kommunikationen, som det for en interviewer ikke nødvendigvis er let at have med at gøre. For eksempel var nogle af de mere missionerende respondenter også yderst interesserede i at spørge ind til interviewerens personlige baggrund og holdninger. Der kan det være svært at lodde, om spørgsmålene bunder i almenmenneskelig interesse eller strategi, og derfor også, hvordan man selv skal svare, fordi ens svar kan risikere at influere på respondentens udsagn. Som Khalid Yasin gennemgår i sin DVD, er det afgørende i sin da’wa at vide ”who you are talking to”, fordi, som han siger, ”An atheist needs a completely different approach [than a Christian]. Hvad nu, hvis den slags overvejelser spiller ind på nogle af respondenternes svar, og altså på undersøgelsens resultater? Dette forbehold er man nødt til at have med i vurderingen af resultaterne, uden at man af den grund bør afvise at gå til resultaterne med åbent sind. Modsat kan respondenterne også være forsigtige, lukkede eller strategisk agerende, fordi vedkommende frygter, at ministeriet har et bagvedliggende formål med undersøgelsen, som ikke er i hans eller hendes interesse. Hvis nu, hvis noget af det, man fortæller, efterfølgende opleves som problematisk af ministeriet, politikere eller journalister, vil det så skade de aktiviteter, som man er involveret i? Er der nogle ting, det måske er bedst ikke at fokusere på?

Ovenstående problemstilling leder til endnu et forbehold, som vedrører muligheden for at stille kritiske spørgsmål. Enhver interviewer må forholde sig til, i hvilken

grad man positionerer sig selv som kritisk eller empatisk eller en blanding af begge dele. (Kvale, 1997: 152-153; Bisbjerg, 2011: 64) I denne undersøgelse, hvor vægten lægges på at lade respondenterne give udtryk for deres selvforståelse og deres forståelse af undervisningen, er vægten tendensmæssigt lagt på den empatiske tilgang, da kritiske spørgsmål kan hæmme respondentens spontane udtryk. Nogle få gange har interviewerens bevæget sig ud i et spørgsmål, som respondenterne har oplevet som kritisk, hvilket har gjort vedkommende defensiv og tillukket i resten af interviewet. Derfor er de kritiske spørgsmål generelt blevet nedprioriteret. Det betyder så til gengæld, at undersøgelsen kan kritiseres for at lade nogle af respondenterne fremstille et skønmaleri af deres egne aktiviteter, uden at de er blevet imødegået af kritiske spørgsmål. Men samtidig er de af respondenternes udsagn, som forfatteren fornemmer måske kunne støde nogle læsere, hverken blevet frasorteret, bortforklaret eller søgt minimeret. Så der vil andre kunne angribe undersøgelsen fra den modsatte vinkel. Det er umuligt at gøre alle tilfreds, og det skal da heller ikke være en sociologisk undersøgelses formål. Det vigtigste er at være bevidst om de muligheder og begrænsninger, som ethvert metodisk valg indebærer.

Deltagerobservation

Der er udført deltagerobservation i flere moskeer, med henblik på at danne sig et indtryk af, hvordan undervisningen konkret foregår, og i hvor høj grad, der er overensstemmelse mellem det billede, som respondenterne giver, og det billede, som interviewerens får ved personligt fremmøde. Indtrykkene fra deltagerobservationen vil, i det omfang det er relevant, blive inddraget løbende i fremlæggelsen af rapporten. Forbeholdet er her naturligvis, at den objektive observation ikke findes; alene ved sin tilstedeværelse i undervisningslokalet kan observatøren påvirke situationen, så den ikke bliver, som den ville have været, hvis der ikke havde været en udefrakommende observatør tilstede. Dette forbehold til trods er det dog stadig bedre end ingenting, og det giver i det mindste mulighed for at danne sig et indtryk af de fysiske rammer, samt af fremmødet til undervisningen og elevernes profiler (alder, etnisk oprindelse, køn, sprogkundskaber).

Databehandling

Ved læsningen af undersøgelser baseret på kvalitative interviews bør man altid være opmærksom på databehandlingens kvalitet. Det er et menneskeligt træk, at forfatteren kan falde for fristelsen til at udvælge de udsagn i interviewmaterialet, som passer ind i vedkommendes verdensbillede, eller bevidst eller ubevidst udelader de udsagn eller mulige informanter, som ikke bekræfter vedkommendes forudfattede meninger. Det ses desværre alt for ofte i kvalitative undersøgelser, hvis disse ikke har en stringent metodisk ramme for dataindsamling og databehandling. For at søge at imødegå den fristelse er her søgt inspiration i Peter Dahler-Larsens metode for udvalg af respondentprofiler, da den sigter efter at dække så repræsentativ en vifte af holdninger som muligt, samtidig med at man undgår overflødige interviews. Det gør man ved at arbejde ud fra et "mætningsskema". Det vil sige, at når en bestemt profil har medvirket, vil man søge ikke at interviewe flere med lige præcis den profil, men i stedet søge andre profiler, så variationen i respondentgruppen bliver afdækket. Der er derfor søgt variation på parametre som ideologisk tilhørsforhold, etnisk oprindelse og danskfødt/flygtning/indvandrer/på forkyndervisum.

Data behandles efter Peter Dahler Larsens tre grundregler: autenticitetsreglen, inklusionsreglen og transparensreglen. Autenticitetsreglen er overholdt ved, at interviewene er blevet optaget og transskriberet for at sikre, at data behandles i oprindelig form. Det har samtlige respondenter accepteret uden problemer, måske fordi det netop også giver dem sikkerhed for, at deres udsagn gengives korrekt. I gengivelse af citaterne har valget været at gengive så ordret som muligt, hvorfor talesprogsudtryk og vendinger er bibeholdt. Grundet den eksplorative karakter har interviewenes længde varieret markant, alt efter hvor meget respondenterne havde på hjerte. Det korteste interview (med en elev) er på 18 minutter, det længste (med en underviser) på 2 timer og 8 minutter. De fleste interviews er dog på omkring en time. Interviewene er udført ved interviewerens personlige fremmøde, undtagen et, som respondenterne ønskede at gennemføre pr. e-mail, og to, som er udført telefonisk. Flere respondenter har ønsket at få deres citater til gennemlæsning og godkendelse, hvilket de naturligvis har fået. Det bemærkes endelig, at når interviewdialog gengives i rapporten, betyder "R" "Respondent", mens "I" betyder "Interviewer".

Udover autenticitetsreglen er også inklusionsreglen væsentlig. Inklusionsreglen betyder, at alle data vedrørende en bestemt kategori i interviewguiden skal medtages på pågældende sted i displayet. Derfor er de forskellige passager fra interviewene er blevet fordelt på hovedtemaerne. Derefter er temaerne blevet organiseret i undertemaer, og for hvert undertema er viften af typologisk repræsentative holdninger blevet kortlagt. Derfor viser man ikke bare subjektivt udvalgte eksempler fra et datasæt, men selve datasættet. Dette gør det muligt efterfølgende at basere konklusioner på alle de fundne data. Ofte vil det ikke være nødvendigt at gengive samtlige respondenteres udtalelser og dette eller hint emne. Der kan man udøve, hvad Dahler-Larsen kalder "meningskondensering", altså at man gengiver typologisk repræsentative udsagn, så hele viften af holdninger bliver repræsenteret. Dog vil det her af og til forekomme, at to respondenter nærmest ens udsagn begge to gengives. Det kan være for at illustrere, at to respondenter, som for eksempel ideologisk står meget langt fra hinanden, på visse punkter alligevel kan være grundlæggende enige.

Den tredje regel, transparensreglen, indebærer, at der skal foreligge et gennemskueligt og overskueligt display. Derfor er spørgeskemaet bygget op efter følgende hovedtemaer, som udgør displayet: 1) undervisers baggrund og undervisningsmetode, 2) discipliner og doktrinært grundlag, 3) elevernes identitet og holdninger. Som eksempel er det mest omfattende tema "doktrinært grundlag" efter dataindsamlingen blevet delt op efter de undertemaer, som respondenterne har givet mest opmærksomhed: de seks trosartikler, leveregler, lovgivning, medborgerskab, "dem og os", undertemaer som så igen er blevet opdelt i mindre sektioner.

I sin bog *Moskeer i Danmark* konkluderer Lene Kühle at "Moskeerne i Danmark er meget forskellige. (...) Alligevel er der en generel ensartethed" (Kühle 2006:167). Dette kunne formodes også at gælde for de undervisningstilbud, der findes i moskeerne og lignende steder – men man kan ikke vide det, før man har undersøgt det. Den valgte metode for databehandling gør det muligt systematisk at præsentere, hvad de forskellige tilbud har til fælles og ikke har tilfælles, og hvordan de forskellige aktører positionerer sig i forhold til hinanden.

Kontaktforløb

Respondenterne er blevet kontaktet ad flere forskellige kanaler. De unge er fortrinsvis blevet kontaktet gennem forfatterens allerede eksisterende netværk, mens flertallet af underviserne og forældrene er fundet ved at kontakte moskeer eller foreninger, ved telefonopkald, mails eller personligt fremmøde. I lighed med Kühles indtryk af sine respondenter (Kühle 2006:8) har de fleste mulige respondenter været imødekommende og interesserede i studiet. Det gælder her især forældre og elever, men også flertallet af underviserne. Nogle få har dog indledningsvis virket mistroiske eller tøvende, for så alligevel at indvilge i at medvirke. En enkelt virkede på kanten til det truende. I en af moskeerne bliver interviewet med en i øvrigt meget imødekommende underviser pludselig afbrudt af et medlem af bestyrelsen, som vil have svar på spørgsmålet "hvilket parti er du fra?". Nogen gange er interviewerens ved fremmøde blevet mødt med udsagn som "Er du muslim?" "hvad skal du?", "Vil du konvertere?" eller "Er du sunni?" (spørgsmål stillet af en shi'a). Andre steder er interviewerens blevet budt hjertelig velkommen, blevet vist rundt og tilbudt te, kaffe og et par steder kage eller andre lækkerier, hvad enten fremmødet var aftalt eller improviseret..

Hurdlerne i kontaktforløbet har først og fremmest været at nogle moskeers kontaktinformationer og relevante kontaktpersoner var svære at få fat i. Som del af undersøgelsen er registrene fra Familiestyrelsen, Islamisk Studiebogssamling og Religionsguiden blevet sammenkørt¹ og opdaterede gennem feltarbejde. Som det vil fremgå af nedenstående underkapitel "repræsenterede strømninger", er kontaktforløbet af og til blevet præget af, hvorvidt ledelsen eller medlemmer af den enkelte moské ser sig selv i et modsætningsforhold til det danske samfund eller tværtimod opfatter det som positivt at indgå i en undersøgelse.

Da det af en nyere undersøgelse fremgår, at flere muslimske friskoler tilbyder islamisk undervisning efter skoletid (Ihle 2007: 50), blev 20 muslimske friskoler kontaktet telefonisk. Samtlige meddelte dog, at de ikke tilbød islamisk fritidsundervisning eller lignende aktiviteter, og at de heller ikke udlejede/udlånte lokaler til samme. Ved fremmøde på flere friskolers adresser samt informationssøgning i relevante miljøer blev det dog konstateret, at der rent faktisk var religiøs fritidsundervisning og lignende tilbud på flere undersøgte skoler. En af disse skoler indvilgede efterfølgende i at deltage i undersøgelsen, og svarene herfra indgår på lige fod med de andre underviseres svar. Lærer Karima Hvarregaard fra Selam Friskole (som ikke har fritidsundervisning) deltager også i undersøgelsen, men det er som forfatter til undervisningsmateriale, som er disponibelt i en af de besøgte moskeer.

Anonymitet

---

¹ Registerne findes på følgende links: <http://www.relguide.sdu.dk/>;
http://www.islamstudie.dk/aa_moskeer.htm ;
<http://www.familiestyrelsen.dk/samliv/trossamfund/anerkendteoggodkendtetrossamfundogmenigheder/islamiskeogislaminspireretrossamfundogmenigheder/>

En af udfordringerne ved undersøgelsen har været at sikre anonymitet til de respondenter, der ønskede det, uden at undersøgelsens resultater blev for diffuse. Underviserne er derfor blevet benævnt efter den bredere gruppering, de tilhører. Tilhørsforholdet kan være institutionelt, som når en imam er udsendt af det tyrkiske religionsministerium Diyanet, eller organisatorisk, som når en underviser repræsenterer Minhaj ul-Qur'an, eller doktrinært, som når en imam bekender sig til sufismen, eller refererer til lærde fra Det Muslimske Broderskab, (Ikhwan). Ligeledes kan betegnelser som "arabisk imam" eller "marokkansk underviser" benyttes. Respondenten kan også karakteriseres bredere som sunni eller shi'a, lige som imamen kan benævnes efter uddannelsessted, for eksempel "Azhari" (fra al-Azhar). Eleverne og forældrene benævnes oftest blot som "elev" / "forælder". For Ahmadiyya-imamen har det ikke været muligt at opretholde anonymitet, da der kun findes én i Danmark. Ligeledes er der heller ikke opretholdt anonymitet for Ismail Basaran, som da undersøgelsen blev udført var formand for de tyrkiske Diyanet-imamer i Danmark. Han figurer i undersøgelsen gennem interview samt citater fra hans bog *Women in Islam*, som han anbefalede blev brugt i studiet. Ligeledes fremstår Karima Hvarregaard med navns nævnelse, da hun jo deltager som forfatter til undervisningsmateriale.

Respondentprofiler

I alt har 50 respondenter deltaget: 20 imamer/undervisere/ledere fra moskeerne, 15 forældre og 15 elever. Selv om hovedvægten har ligget på moskeerne, dvs. de mere institutionaliserede tilbud, er det dog ved feltarbejde blevet konstateret, at undervisning i foreninger og endda i private hjem kan have betydning i nogle miljøer. Derfor er én af de interviewede undervisere fra en forening, lige som én af de interviewede elever både kommer i en forening og i en moske, og en anden elev får undervisning privat. De fleste interviewede elever er 15-17 år gamle, to er dog fyldt 18, og en enkelt er over 18. Flertallet af eleverne (11) går på gymnasiet, tre går i folkeskole og en er gået ud af skolen.

13 ud af 15 forældre har børn, der går til undervisning i moskeerne. De to sidste forældre er blevet udvalgt til at illustrere til-og fravalg i forhold til at sende deres børn til religiøs fritidsundervisning. Den ene er opvokset i en sekulær familie i et muslimsk land, men er blevet religiøs i Danmark, og ønsker nu at flytte fra provinsen til en større by, hvor barnet kan gå til islamisk undervisning i en moske. Den anden forælder er gået den modsatte vej: hun er opvokset i den islamiske verden i en religiøs familie, har selv gået på Koranskole, men har i Danmark valgt religionen fra og har derfor også fravalgt religiøs fritidsundervisning til sine børn.

Deltagernes oprindelseslande er: Palæstina, Jordan, Ægypten, Irak, Marokko, Yemen, Libanon, Pakistan, Tyrkiet, Ex-Jugoslavien, Somalia, Danmark (konvertit eller født i Danmark af forældre med udenlandsk oprindelse). Flere er af blandet herkomst. Et par stykker har boet i andre EU-lande eller i USA. De fleste elever er født i Danmark. Flere af underviserne er i Danmark på forkyndervisum, nogle er flygtet eller indvandret til Danmark, andre er født og opvokset i Danmark. To undervisere, begge med pakistansk baggrund, understreger i øvrigt deres tilhørsforhold til Danmark. Som den ene siger: *Jeg er født her i Danmark. Jeg er dansker. Men mine forældre kommer begge to fra Pakistan.* Respondenterne er bosat i hovedstadsområdet, Odense eller Århus-området. Fire interviews er udført på arabisk af en arabisk interviewer, som efterfølgende har oversat til dansk. To interviews er udført på

engelsk, et på fransk, og er oversat til dansk af intervieweren. I fire tilfælde har en sekretær eller forælder fra moskeen hjulpet med at oversætte fra urdu eller tyrkisk til dansk.

Det understreges, at dette studie begrænser sig til miljøet omkring moskeer og islamiske foreninger, og det segment af den muslimske befolkning, som er aktivt der. Dens resultater siger altså intet om, hvilke svar, man kunne have fået på samme spørgsmål blandt muslimer uden for dette miljø. Endvidere er deltagerne i undersøgelsen typisk meget engagerede medlemmer af de enkelte trossamfund, og derfor er de heller ikke nødvendigvis repræsentative for de mindre engagerede medlemmer. Som en af forældrene siger:

Mange muslimer ved ikke ret meget om islam. De ved at de er muslimer, de ved at Koranen er deres hellige bog, og så går deres liv ellers videre. Ligesom mange kristne, de går ikke i kirke, de kender ikke til kristendommen. Sådan er det, nogle er så tæt på deres religion, mens andre...

Endelig er et mindre segment af selve moskemiljøet ikke med i undersøgelsen, som der gøres opmærksom på nedenstående.

Repræsenterede strømninger

I udvælgelsen af respondenter er der lagt vægt på at gøre undersøgelsen så repræsentativ som muligt for de islamiske strømninger, som findes i Danmark. For at differentiere mellem sunni, shi'a og ahmadiyya bruges udtrykket "retninger". For at differentiere internt i for eksempel sunni gruppen bruges udtrykket "strømninger", snarere end begrebet "grupperinger", som bruges i andre undersøgelser. Begge udtryk er selvfølgelig analytiske konstruktioner, men "strømninger" foretrækkes her, da det er forfatterens indtryk, at der ofte ikke er så klare afgrænsninger, som udtrykket "grupperinger" kan suggerere, men tværtimod at flere strømninger kan være repræsenterede i samme moske, at strømningerne kan overlape, flyde sammen og fra hinanden igen i et dynamisk spil, som ofte afhænger af personkonstellationer. Endvidere er det væsentligt at være opmærksom på, at nogle bevægelser kan fungere både som en organisation og som en bredere, ideologisk strømning, som man kan referere til og identificere sig med uden decideret at være organiseret i bevægelsen. Et eksempel herpå kan være det Muslimske Broderskab. En af de medvirkende imamer har al-Qardawi som ideologisk reference, og han bliver derfor her i undersøgelsen benævnt som "ikhwan". Men det betyder ikke, at han som sådan er officiel repræsentant for bevægelsen det betyder bare, at han både gennem sin eksplicite reference til al-Qardawi samt sine øvrige udtalelser ligger tæt på den bredere ideologiske strømning, som Broderskabet udgør.

Anonymitetsprincippet medfører, at de enkelte trossamfund desværre ikke kan nævnes ved navn her. Hvilke strømninger, de enkelte informanter tendensmæssigt bekender sig til vil dog træde tydeligere frem i gennemgangen af respondenternes trosgrundlag. Overordnet kan det siges, at både sunni, shi'a og Ahmadiyya trossamfund optræder i undersøgelsen. Ahmadiyyaerne er inkluderet, da de opfatter sig selv som muslimer, selv om andre muslimer anser dem for at være frafaldne. Alevierne er til gengæld ikke med i undersøgelsen, da de selv har valgt ikke at definere sig som et islamisk trossamfund.

Blandt forskere diskuteres det meget, hvordan man kan definere og klassificere strømninger indenfor islam. Især er der uenighed om, hvor bredt et begreb som "islamisme" bør være. Ifølge Mehdi Mozaffari dækker begrebet alle former for politisk orienteret islam, fra det Muslimske Broderskab til og med al-Qaida. (Mozaffari 2007) En forsker som Gilles Kepel

operer derimod et skel mellem på den ene side "islamisme" – som indbefatter islamiske strømninger à la Broderskabet – og på den anden side salafisme, hvis forståelse af islam defineres som mere rigid og radikal end Broderskabets. (Kepel 2004). I stil med Kepel trækker Lene Kühle linjen mellem på den ene side Broderskabet og lignende strømninger, som benævnes "islamisme" og på den anden side bevægelser som al-Qaida, Hizb-ut-Tahrir, Tabligh, 'wahabisme' og 'salafisme', som hun benævner "nyfundamentalisme". (Kühle)

Følger man Lene Kühles klassificering af islamiske strømninger, kan man sige, at indeværende undersøgelse præsenterer en bred palet af strømninger, fra islamisme à la det Muslimske Broderskab over sufisme og islamisk modernisme til liberal reformisme. Til gengæld er der ikke repræsentanter fra de grupperinger, som Kühle klassificerer som "nyfundamentalister". Hvem der er repræsenteret i undersøgelsen hænger til dels sammen med, hvem der er organiseret i Danmark, hvem der har undervisning overhovedet, og hvem der har reageret positivt under kontaktforsøget. Moskeer med tilknytning til sufisme, islamisk modernisme og liberal reformisme gav overordnet set ingen kontaktproblemer, andet end at nogen var svære at komme i kontakt med. Men når kontakten først var etableret, var der som hovedregel ikke problemer med mistro eller manglende vilje til at deltage. Til gengæld var moskeen, hvis imam tendensmæssigt befinder sig i Det Muslimske Broderskabs strømning, først afvisende. Moskeens imam accepterede dog efter noget bearbejdning et interview med projektets arabiske underviser.

I hvor høj grad man i moskeens ledelse ser et modsætningsforhold mellem egen identitet og det danske samfund kan i flere tilfælde også have spillet ind på, hvorvidt en moské er repræsenteret i undersøgelsen. Flere moskeer, som indenfor de sidste år har været i søgelyset i forbindelse med danske terrorsager eller radikaliserings, er ikke med i undersøgelsen. Det gælder Taibah moskeen på Nørrebro, som ikke har undervisning for tiden, samt Somalisk Ungdomsforening, Nordre Fasanvej på Nørrebro, som nok har undervisning, men som trods gentagne henvendelser og opsøgende feltarbejde ikke har ønsket at medvirke. De repræsentanter for foreningen, som det lykkedes at få i tale, meddelte skiftevis at der var/ikke var/næsten ikke mere var undervisning på stedet. Det skal her siges, at det at have være nævnt i medierne i forbindelse med terrorsager ikke nødvendigvis er en udelukkelsesfaktor. To af de medvirkende moskeer har været perifert nævnt i forbindelse med terrorsager, men har siden haft personudskiftning i ledelse og/eller prædikanter, og har gerne villet medvirke.

En Hizb-ut-Tahrir-tilhænger havde lovet et interview, men sprang gentagne gange fra i sidste øjeblik. Desuden falder Hizb-ut-Tahrir delvis uden for undersøgelsens ramme, da bevægelsen ikke som sådan tilbyder undervisning for børn, selvom den kan tiltrække unge under 18. Tabligh-moske i Birkegade i København eksisterer tilsyneladende ikke mere, og det har ikke været muligt at finde bevægelsen andre steder.

Islamisk Forbund på Hejrevej i København er desværre ikke med i undersøgelsen. Gentagne forsøg på kontakt med moskeens imamer er ikke lykkedes. Den ene, Fouad al-Barazi, har tidligere i en egyptiske avis kritiseret danske børnehaver for at "indoktrinere muslimske børn til at acceptere dansk kultur".² Alene af den grund kunne han have været interessant at have med i en undersøgelse, der fokuserer på undervisning af børn, men det har han ikke ønsket. Moskeens anden imam har ikke har reageret på henvendelserne. En tredje svarede efter den oplyste deadline. Ved et personligt fremmøde i moskeen blev

intervieweren stoppet udenfor døren mens al-Barazi og en tolk stod indenfor. De medgav, at der var undervisning i moskeen, men ville ikke medvirke, for der var "ingenting" at sige om undervisningen. Da intervieweren insisterede, stillede tolken sig i døren og gentog flere gange "der er ingenting" med et tonefald og en attitude, som tydeligt signalerede "nu går du" – hvilket intervieweren så gjorde.

Der kan være forskellige årsager til nogle moskeers afvisende attitude – årsager, som forfatteren har søgt at få belyst blandt kilder i miljøet. En arabisk kilde i forfatterens netværk giver følgende fortolkning:

De har været meget hårdt ramt af både medier og politikere de sidste ti år, senest med nye stramninger til udlændingepakken., De føler, at i værste fald kommer deres udtalelser til at blive citeret ude af kontekst, så det afspejler sig negativt på muslimer i Danmark.

Andre forklaringer har været, at de, som afviste kontakt var "paranoide", "skizofrene" eller udviste unødvendig "offermentalitet". En forælder fra en pakistansk moske spørger selv ind til kontaktforløbet i de andre moskeer, og kommenterer de ovennævnte afvisninger med at sige:

Sådan er vi ikke, vi er mere åbne end de andre. Når du går til de andre moskeer vil mange sige 'vi vil ikke tale med dig, vi vil ikke sige noget om, hvad vi underviser i.' Men her har vi ingenting at skjule.

En arabisk kilde går så langt som til at kommentere afvisningerne fra de ovennævnte moskeer med et "det er fordi, de godt ved, der foregår noget ulovligt". Det er naturligvis en alvorlig beskyldning, men da forfatteren ikke har haft mulighed for at overvære undervisningen eller interviewe undervisere fra de moskeer, som var konsekvent afvisende, kan den vurdering hverken be- eller afkræftes. Kommentaren kan altså ikke bruges til at hævde, at der rent faktisk foregår noget ulovligt i nogle af de moskeer, som har afvist samarbejde. Den illustrerer til gengæld, ligesom de andre her nævnte kritiske kommentarer, at man ikke kan placere moskeerne eller borgere med anden etnisk baggrund i en samlet gruppe, da der er stor forskel på, hvordan den enkelte ser sig selv og sit trossamfund i forhold til det danske samfund, ligesom man i nogle moskeer kan have en opfattelse af, at andre moskeer ikke dyrker et positivt forhold til det omkringliggende samfund.

Selvom det er ærgerligt, at nogle få strømninger og nogle få moskeer ikke er repræsenteret, har det dog også sin fordel: nemlig at den islam, der her bliver præsenteret, er forholdsvis mainstream, samtidig med at meget forskellige grupperinger er repræsenteret. Uden at skulle bruge for meget spalteplass på al-Barazi, som jo som nævnt ikke har ønsket at deltage, skal det her lige tilføjes, at en del muslimer i det københavnske miljø nok ville karakterisere ham som forholdsvis mainstream på linje med flere af de medvirkende imamer, ligesom han i kraft af sin uddannelse fra al-Azhar nyder stor respekt blandt mange.

Endelig er det væsentligt at være opmærksom på, at de opdelinger i forskellige grupperinger, som er gængse blandt forskere, ikke nødvendigvis bruges af muslimerne selv. I stedet for at placere respondenterne i kategorier, som de ikke selv har valgt, vil dette studie overlade det til de medvirkende at definere, hvordan de vil benævnes, og hvordan de placerer sig selv i forhold til de andre. Det betyder så også, at de, som ikke har villet være med, kun er til stede gennem de andres bedømmelser af dem – hvad enten disse bedømmelser er positive eller negative.

UNDERVISNINGENS ORGANISERING OG BENÆVNELSE

Hvordan benævnes undervisningstilbuddene?

Den religiøse fritidsundervisning blandt islamiske trossamfund benævnes i litteraturen ofte "Koranskoler". En af de første eksempler herpå findes i Jørgen Bæk Simonsens undersøgelse af islamiske institutioner i Danmark, og udtrykket bruges også i senere undersøgelser (Simonsen 1989; Kühle 2006). Men hvad kalder respondenterne selv undervisningsaktiviteterne i moskeen? Ingen af underviserne eller forældrene fra denne undersøgelse bruger udtrykket, men nogle af eleverne gør. Der skelnes eventuelt mellem recitation af Koranen ("Koranskole") og andre discipliner:

Det er ikke sådan generelt Koranskole hvor man kun lærer Koranen, vi lærer også arabisk, og lidt om islam, samtidig med at vi lærer om Koranen. (elev)

Der er forskelligt, hvordan moskeerne arrangerer undervisningen, men typisk tilbydes disse tre discipliner, Koran-recitation, islam og arabisk sprog. Som en elev opresumerer: "Vi lærer arabisk og islam, og Koranen." Det varierer fra moske til moske, hvorvidt disse tre elementer tilbydes som adskilte fag, eller som del af samme undervisningsforløb. Ofte vil de større moskeer med mange elever have mulighed for at tilbyde flere separate fag, mens man i mindre moskeer med færre elever typisk vil vælge at integrere Koran-recitation, undervisning i islamisk doktrin og arabisk i samme undervisningsforløb. Koran-recitation benævnes oftest med den islamiske betegnelse *tajweed*. Islamisk doktrin benævnes forskelligt, alt efter, hvilken underdisciplin, der tilbydes: *tafsir* (koranexegese), *fiqh*, (islamisk retslære) eller *sirat*, (Profeten Muhammads livshistorie). Som overvejende tendens bruges altså de oprindelige arabiske betegnelser for disciplinerne, ikke danske ordkonstruktioner som "Koranskole". Det samme vil gøre sig gældende i dette studie. I dette studie er valget at bruge de betegnelser, som respondenterne selv bruger.

Ud over arabisk skal det nævnes, at de pakistanske moskeer også lægger vægt på at undervise i urdu, mens de tyrkiske moskeer til gengæld ikke ser det som deres opgave at undervise særskilt i tyrkisk, selv om undervisningen foregår på tyrkisk.

Undervisningsprogrammernes tilrettelæggelse og målgruppe

I tidligere undersøgelser beskrives undervisningstilbuddenes tilrettelæggelse således:

Det normale for indvandrerbørn i Danmark er, at de går i koranskole i weekenden eller – mere sjældent – et par gange om ugen. Undervisningen varer fra to timer til fire timer ad gangen. Børnene er opdelt efter køn men som regel ikke efter alder. Piger og drenge kan dog undervises sammen, hvor elevgrundlaget er for lille til at dele dem. Ofte følger børnene koranundervisningen i adskillelige år." (Simonsen: 14)

i almindelighed vil en Koranskole svare nogenlunde til en søndagsskole i den forstand, at der som oftest vil være undervisning på mindre hold to-tre timer hver lørdag eller søndag i nogle få år, mens barnet er mellem seks og syv og mellem 10 og 12 år. (Kühle:)

I denne undersøgelse organiserer en del moskeer dog undervisning i løbet af ugen, ikke kun i weekenden. Er det mon fordi elevgrundlaget er steget siden Kühles og især siden Bæk Simonsens undersøgelse? Ligeledes bruger flere respondenter mere tid på det end de to-fire

timer om ugen, som noteres i Bæk Simonsens og Kühles undersøgelser. Nedenstående gennemgår repræsentative beskrivelser af undervisningsprogrammernes tilrettelæggelse, beskrivelser som stemmer overens med, hvad der er blevet konstateret ved deltagerobservation:

Fra 1. klasse og op til 7.-8. klasse, der gik jeg hverdage efter skole til kl. 16. Tidligt fri og så over i Koranskolen. (elev)

Det er hver fredag fra 16.30 til 20.00. Så er der undervisning og arrangementer i weekenden, det bruger jeg to-tre timer på hver weekend. Og så er der forsamlinger, hvor man lovpriser Profeten, hver søndag, det tager jeg også til en gang imellem. (elev)

Det er lørdag fra 10-15, ligesom en almindelig skoledag. (elev)

Her kommer de kun to dage om ugen, tirsdag og torsdag, to en halv time hver gang, altså fem timer i alt om ugen. (underviser)

En somalier, som har gået til undervisning i en moské, men nu får undervisning privat, beskriver moskeens undervisning således:

Det plejede at være sådan at det var to gange om ugen i weekenden. Den ene dag var der en somalisk lærer der underviste os på somalisk og den anden dag var det en ung dreng der underviste os på dansk.

Hvad angår aldersspredningen er den i de her medvirkende moskeer betydeligt større end i Kühles undersøgelse, hvor der refereres til en aldersramme på 6-12 år. At man i de fleste af moskeerne modtager børn, fra de er 6-8 år stemmer overens med denne undersøgelse. Men ingen af de medvirkende moskeer stopper tilbuddene ved 12-års alderen. I en af de mindre moskeer er den øvre grænse 15-16 år:

Vi modtager børnene fra 6-7-årsalderen, ikke før. De stopper når de bliver 15-16 år, så kan vi ikke lære dem mere. (underviser)

I de større moskeer aldersopdeles undervisningen gerne, for eksempel 7-10, 10-13, 13-15, 15+, hvor der altså er en glidende overgang fra kurser for børn og unge til kurser for voksne. Dog kan der i nogle af moskeerne være et vist aldersspænd i samme klasse, nogle steder fra 6-7 år til 15-16 år, fordi eleverne placeres i holdene alt efter niveau, og ikke efter alder. Dog starter mange tidligt, ved 6-7 års-alderen, og det bliver derfor i praksis aldersbestemt, hvornår man lærer hvad:

Jeg oplever meget ofte at de små går på Koranskoler, hvor de skal lære Koranen. Så kan det godt være, der måske bliver implementeret lidt islamisk undervisning, men først efter at man har lært at recitere Koranen lærer man så om islam.. For at tale på mine egne vegne, så gik jeg selv til Koranskole da jeg var yngre, og skulle lære Koranen, der havde vi ikke så meget islamisk undervisning, kun en gang imellem, ikke så meget. Og nu går jeg så selv fast til islamisk undervisning, som kun omhandler islam. Der er også arabisk for større børn og voksne, altså hvordan man bruger arabisk til studierne, men det har jeg ikke tid til nu. (elev)

En bosnisk imam beskriver ligeledes den progression, han ser som ønskværdig: "Først lærer du at læse arabisk, så lærer du tajweed, og så lærer du tafsir." I nogle mindre moskeer er undervisningen ikke disciplin/aldersopdelt, og alle samles om samme undervisningsforløb, så snart de har lært de arabiske bogstaver:

Det er Koran på alle holdene, men der er nogen, der lærer bogstaverne først. En gang om måneden, så fortæller læreren historier, fortæller om vores religion, fortæller hvad vi må og ikke må. (elev)

For denne respondent betyder "det er Koran", at man lærer at recitere Koranen, som det blev konstateret ved feltarbejde i den klasse, hvor hun gik til undervisning. I denne moske var undervisningen ikke aldersopdelt overhovedet, tværtimod blev både børn, unge og voksne undervist sammen. I de fleste andre moskeer var voksenundervisning dog adskilt fra undervisning af børn, selvom der nogen gange kunne være overlapning med undervisning af unge, for eksempel når et kursusforløb henvender sig til målgruppen 15+. Hos ahmadiyyaerne er organisationen af undervisningen lidt anderledes end hos de andre, som imamen beskriver:

Vores system er, at for det første opfordrer vi forældre til at de skal lære deres børn Koranen – næsten hver forælder har læst Koranen, så det er deres pligt at lære deres børn Koranen hjemmefra. Hvis de ikke selv kan, kan vi hjælpe dem. Nogen gange finder vi en person, som bor i nærheden af dem. Udover det foregår der også undervisning i klasser, for børn og unge, næsten hver søndag. Men det er ikke kun Koranen, det er religiøs undervisning, hvordan skal opføre sig ordentligt for eksempel, hvordan man skal sidde pænt, hvordan man skal snakke til hinanden. Det er jo små børn, så vi kan ikke bare begynde med at de skal lære Koranen. Udover det med at opføre sig pænt, så fortæller vi dem også om profeten, om islam, om at være et godt menneske. Det er til de små børn. Når de bliver voksne, så er det igen, at så har de læst koranen selv. Men de har mulighed for at komme her i moskeen og snakke med mig, så giver jeg individuel vejledning. Folk er på forskelligt niveau, så vi kan ikke rådgive dem sammen. Vi holder også andre programmer, som har noget at gøre med Koranen. Åbent hus for eksempel, hvor alle er velkomne, så holder vi møde om Koranen.

Kønsadskillelse

Som Jørgen Bæk Simonsen bemærker (Simonsen, 1990: 14), adskilles drenge og piger typisk, når elevgrundlaget er tilpas stort til, at det giver mening. Dette er stadig en pertinent observation. Adskillelsen kan foregå ved at et gardin deler et stort rum, at der kun kommer mænd eller kvinder på bestemte ugedage, eller ved at kvinderne har deres egen etage eller eget rum, som på billederne til højre, som en imam har givet lov til at bruge.

Der er dog stadig variationer i forhold til, hvor stringent kønsadskillelsen håndhæves. I nogle af moskeerne

sker adskillelsen allerede fra 6-årsalderen, i andre først omkring 13-årsalderen. Dog viste deltagerobservationerne, at når piger og drenge undervises i samme lokale og kan se hinanden, er de typisk adskilt af en midtergang, hvor pigerne så sidder på den ene side, drengene på den anden. Kun i en enkelt moske, en mindre marokkansk forening, sad piger og drenge blandet, som de kunne gøre det i en dansk folkeskole. Lærerens uddannelse var her i øvrigt heller ikke religiøs, han var læreruddannet. At piger og drenge op til 15-årsalderen sad blandet betød dog ikke, at der ikke var grænser for samkvemmet kønnene imellem:

I Marokko har vi heller ikke kønsadskillelse i klasserne, piger og drenge læser sammen, snakker sammen, kender hinanden, men det må kun være venskab, de må ikke gå ud over grænsen. Fysisk kontakt er ikke acceptabel. Men venskab, det tolereres.

I en enkel moske, Minhaj ul-Qur'an, var kønsopdelingen løsere end i de fleste andre moskeer, som det viste sig, da interviewerens vises rundt af en mand. Der var ingen kvinder i mændenes afdeling, de to gange, forfatteren besøgte moskeen, men på kvindernes og børnenes etage kom der mandlige undervisere, ligesom formanden kunne vise rundt deroppe, uden at nogen tog notits af det. Han beskrev selv situationen således:

I vores moske er det ikke sådan, at kvinderne sidder lukket inde i et rum, sådan er vi ikke. Mænd må gerne kigge ind her i kvindernes og børnenes afdeling. Vi er som en familie. Vi søger at lære børnene at mænd og kvinder godt må kommunikere med hinanden, inden for de islamiske begrænsninger, selvfølgelig, vi respekterer vores religion.

For både den marokkanske og den pakistanske respondent er det altså væsentligt at understrege, at den friere interaktion mellem kønnene ikke betyder, at man har ophævet de islamiske regler for, hvornår fysisk kontakt mellem mand og kvinde er tilladt. Også i Ahmadiyya-moskeen er der "pragmatisk" kønsadskillelse, hvilket imamen begrundes således:

Vi benytter os selv af kønsadskillelse i moskéen. For mindre børn er det dog ikke så vigtigt. Og holder vi åbne arrangementer for udefrakommende gæster, så er det op til gæsterne selv, hvor de vil sidde. Vi ser kønsadskillelse som en måde at beskytte kvinderne på (fra visse mænds 'uanstændige opmærksomhed') – ikke undertrykke dem. Derfor skal det i hvert fald være en mulighed for de kvinder, som måtte ønske det, at sidde for sig.

Når man i moskeen har lært kønsadskillelsens regler, hvordan agerer man så i forhold til de blandede klasser i folkeskolen og på gymnasiet? En pige forklarer, hvordan hun overfører principperne, som hun har lært i moskeen: "Jeg kan holde grænsen over for drengene på gymnasiet. Men det er ikke sådan at jeg er meget ensom, det er ikke sådan at jeg aldrig taler med drengene i klassen, men der er altid grænser for hvor meget..."

Moskeernes sociale aktiviteter

At komme til undervisning i moskeen er for mange børn og unge ikke bare en faglig aktivitet. Det sociale spiller også ind på de unges oplevelse af at gå til undervisningen:

Dem jeg går sammen med, dem har jeg jo kendt siden jeg startede der som lille, så socialt er det også rigtig godt.

Undervisning er i mange moskeer blot et tilbud ud af mange. Flere af eleverne nævner, at de også kommer i moskeen til religiøse arrangementer, typisk omkring *Eid*:

Vi fejrer fester sammen, det er hyggeligt. Min koranlærer giver pizza, vi får fredag i Eid. Han er rigtig sød, han vil gerne at vi ser det på en god måde, at det er en Koranskole hvor vi har lyst til at tage derhen, hvor vi ikke føler os dårligt behandlet eller at det er kedeligt. (elev)

JNår der er sådan nogle helligdage så laver vi arrangementer, hvor det er hele Koranskolen, altså hvor det ikke kun er min gruppe, men alle de andre grupper, også drengenes grupper og sådan, hvor vi laver en kæmpe fest, hvor alle familiemedlemmer og venner kan komme. F.eks. til Eid er der rigtig mange mennesker der tager derover, man kommer med mad og det er gratis, alle kommer med mad og der er tag selv bord, det er rigtig hyggeligt. (elev)

Ved deltagerobservation i en halv snes moskeer er det blevet konstateret, at der er stor forskel på, hvad moskeerne tilbyder ud over samling til fredagsbøn, Eid-arrangementer og undervisning. De større moskeer tilbyder ofte en bred vifte af sociale og sportslige aktiviteter, som en arabisk elev fortæller:

Man får flere venner, det er ligesom en fritidsklub, det er ikke kun undervisning hele tiden. En gang imellem ser vi film, laver nogle arrangementer eller spiller fodbold. Vi lærer noget, men vi laver også fritidsaktiviteter sammen. Bare at vi er sammen. Vi viser at vi muslimer holder sammen.

Billedet til højre, udlånt af en tyrkisk imam, viser en tyrkisk moskes fodboldhold. En shi'a respondent nævner også det sociale som vigtigt, og henviser til hjemmesiden

www.ungemuslimer.dk, hvor der på forsiden vises billeder fra forskellige sportslige aktiviteter, nemlig fodbold, skydning og styrketræning. En sunni underviser fra Minhaj ul-Qur'an fortæller om, hvordan

organisationens fritidstilbud tiltrækker en bred vifte af unge, ikke kun pakistanere:

Vores ungdomsorganisation Minhaj Youth League, de har også aktiviteter for unge, sportsaktiviteter. Og der møder faktisk også tyrkere op, og konvertitter og somaliere, fordi det er på dansk, for der er selvfølgelig ikke noget med at det kun skal være for pakistanere, det er åbent for alle, muslimer og ikke-muslimer, åbent for alle, simpelthen.

En forælder fra Minhaj fremhæver ligeledes de ikke-religiøse aktiviteter som væsentlige:

Vi kommer hver torsdag. Vores børn får venner her,. De spiller også fodbold sammen og sådan. De er rigtig glade for det, de ser frem til at skulle herhen. Vi vil snart sætte tv og playstation op, og et fitness-rum, så de kan udøve alle disse aktiviteter og få venner her på den måde. Vi organiserer forskellige aktiviteter gennem Minhaj, for eksempel har vi haft sådan en slags camp, hvor Minhaj folk fra hele Europa kom og besøgte os. Når jeg kommer her med min kone og børn, så nyder vi det, det er ikke sådan at nu skal vi i moskeen, nu skal vi sidde stift og 'du må ikke det du må ikke det'. Som du ser (peger over på en flok børn), så må børnene godt løbe rundt og spise chips, det vil jeg ikke forbyde dem, jeg vil måske lige sige 'sæt dig ned så du ikke griser over det

hele', men det er ikke sådan at vi er skrappe, det vigtigste er at børnene er glade for at komme her.

En sunni imam beskriver paletten af aktiviteter i hans moske:

Når børnene mødes til undervisningen har de også sportsaktiviteter. Svømning. Fodbold. Skovture. Disse ting er altså nødvendige. Besøg på museum. Ud på en båd. De har mange aktiviteter. For de små så vel som de store – der er noget for enhver. De har været i Egypten.

At arrangere rejser er også del af en anden imams fokusområder:

Du er også nødt til at tilbyde aktiviteter: Folketinget, Tivoli, Sverige - for at se andre moskéer, andre mennesker og et andet samfund – få indblik i Sverige. Til sommer har vi arrangeret en tur til Marokko, så de kan lære de marokkanske lærde at kende, marokkansk arkitektur og bygninger, kulturen, politikken, befolkningen og religionen. Det er vigtigt for et menneske at lære disse ting at kende. De fleste som bor i Europa, hvad gør de? Hvis du spørger dem om de kender Fez? Så siger han, at det gør han ikke. Hvor kommer du fra mit barn? Jeg kommer fra Nador i nord Marokko. Han kender kun Nador. Siger du Marokko – siger han Al-Nador. Vi vil gerne udvide denne tankegang. At de islamiske lande er store. At religionen findes der i alskens variationer og måder. Det er kun til barnet eget gavn. De historier vi bruger, er de kendte om Profetens følgesvende eller Profeternes historier. Men vi kan også fortælle dem historier om det danske folketing. Hvad er det for en størrelse? Hvis der er valg eller andet aktuelt, kan vi godt tage det sammen med børnene. Om to uger skal vi på en ekskursion med børnene til folketinget. De skal møde forskellige politikere, som kan fortælle dem om deres arbejde. Børnene er mellem 6 og 15 år gamle. Efterfølgende tager vi dem til den marokkanske ambassade for at mødes med ambassadøren. Hvad laver han? Hvad er ambassadens arbejde i Danmark? Hvad er diplomatiske forbindelser? De skal se de forskellige afdelinger på ambassaden. Vi deler børnene op i aldersgrupper på disse ture. 6-8 år, 8-10, 10-13, 13-15. Deres opfattelsesevner er jo forskellige, så vi er nødt til at forklare dem de politiske ting i forhold til deres alder. Vi koncentrerer os selvfølgelig om alt, hvad der har med Danmark at gøre. Vi er jo en uadskillelig del af landet – vi er borgere af dette samfund.

UNDERVISERNES BAGGRUND OG UNDERVISNINGSMETODE

Som i enhver anden form for undervisning spiller underviserens uddannelsesmæssige baggrund ind på, hvilket stof der kan præsenteres for eleverne, samt hvordan formidlingsprocessen bliver styret. Derfor er underviserne blevet spurgt, om de ville fortælle lidt om deres baggrund og pædagogiske valg.

Undervisernes baggrund

Fire af underviserne/lederne er fortrinsvis selvlærte. Den imam, som udfyldte spørgeskemaet pr. mail har ikke indikeret uddannelsesbaggrund. Det har varieret en del, hvor meget underviserne har haft lyst til at fortælle om deres baggrund, som en konversation med en underviser illustrerer:

R.: Jeg har læst hos islamiske lærde i nogle år

I.: I Pakistan eller i Danmark?

R.: Det er her i Danmark.

I.: Hvem var det hos?

R.: [svarer ikke]

Ellers har alle de andre en religiøs og/eller en anden uddannelse. Nogle akkumulerer flere uddannelseskvalifikationer, som illustreret i nedenstående skema. Der er i nedenstående skema også plottet tre undervisere ind, som ikke er blevet personligt interviewet, men som underviser i samme moskeer som den interviewede, og som den interviewede har nævnt. Da nogle af underviserne er frivillige, som arbejder ved siden af, noteres deres jobfunktion, når de selv har nævnt den. Det bemærkes i øvrigt, at imamer og undervisere ved de tyrkiske og marokkanske moskeer er udsendt af deres respektive landes regeringer på forkyndervisum. Minhaj-ul-Qur'ans imamer samt Ahmadiyya-imamen er ligeledes udsendt af den organisation, de repræsenterer. En marokkansk lærer gør rede for, hvordan udvælgelsen foregår i Marokko:

Vi er udsendt af den marokkanske regering, for at undervise i religionen og i marokkansk kultur. Oprindeligt er jeg fransklærer i folkeskolen i Marokko. Så kan man søge om at blive udsendt, man skal op til en prøve, og der blev jeg så udvalgt til at rejse ud og undervise i marokkansk kultur og religion, islams principper.

En arabisk underviser fortæller, hvordan han har vekslet mellem forskellige uddannelser:

Min første uddannelse er en bachelor grad som mekanisk ingeniør efterfulgt af en bachelor grad i islamiske studier. Så har jeg også studeret, hvordan vi kan viderebringe korrekt information til folk. Også psykologi og sådan. Nu er jeg ved at aflevere specialet til min magister grad som ingeniør.

	Religiøs uddannelse	Verdslig uddannelse	Evt. job ved siden af
1	Universitet i Qum, Iran		
2	Universitet i Qum, Iran	folkeskolelærer	Lærer på islamisk friskole
3	Bosnisk islamisk fakultet + al-Azhar		
4	islamisk organisation i Danmark	Ph.d., Panum Institut	Rådgiver for private virksomheder
5	islamisk fakultet i Pakistan	Jurist	
6	islamisk fakultet i Pakistan	Økonom	
7	islamisk fakultet i Pakistan	Cand. Mag i engelsk + Folkeskolelærer	
8	islamisk fakultet, arabisk land???	Ingeniør	
9	Al-Awza'i college, Libanon	Business college + kurser i mangement, sociologi, lederskab, psykologi, træningsmetoder,	
10	Islamisk organisation i Danmark	Computeringeniør	Afdelingsleder i international virksomhed
11		Naturvidenskabelig ph.d.	
12		Folkeskolelærer	
13		Seminarielærer	
14	Islamisk Fakultet, Trablus Libyen		
15	Tyrkisk teologisk fakultet	Sociolog	
16	Tyrkisk teologisk fakultet		
17	Islamisk organisation Danmark	Civilingeniør, DTU	IT Sikkerhedseksper Tidligere gymnasielærer
	Al-Azhar		
18	Al-Azhar		Lærer, islamisk friskole
19	Ahmadiyya universitet i Pakistan	HF-fag i religion	

De medvirkende underviseres uddannelsesniveau er altså generelt set ret højt. Det kan dog have at gøre med, at undersøgelsen var koncentreret omkring moskeer i landets tre største byer, som også er universitetsbyer, og hvor der altså findes en vis "pulje" af engagerede yngre, universitetsuddannede undervisere. Imamerne på forkynderisum er typisk også højtuddannede. For eksempel rekrutterer det tyrkiske Diyanet alene blandt kandidater fra de officielle teologiske universiteter i Tyrkiet:

Alle Diyanet imamer er uddannet på universitetet, fra de teologiske fakulteter. Den uddannelse tager fire år. Dem, som kommer her, de kan også engelsk, så de kan nemt lære dansk. De skal gennemgå mindst to danskmoduler i løbet af deres ophold her. De er meget veluddannede. Ud af de mere end 100.000 imamer i Tyrkiet udvælger vi dem, som også har kvalifikationer indenfor public relations og kendskab til europæisk kultur. Desværre ved danskere ikke meget om imamer, de er ikke klar over at vi i Tyrkiet lægger meget vægt på uddannelse.

Den anden Diyanet imam beskriver sit eget forløb:

Jeg har studeret på Marmara universitet i Tyrkiet. Universitetet har en afdeling indenfor religion, og jeg er selv uddannet teolog der. På Marmara Universitetet får man ikke kun undervisning i religion, men også i sociologi og psykologi. Jeg er også en slags kulturlærer. Efter jeg blev færdig med universitetsuddannelsen har jeg studeret på en skole, hvor man lærer at prædike. Det har jeg brugt tre år på, det er en slags overbygning på det andet.

Ifølge den bosniske imam findes der i Bosnien et system meget lig det tyrkiske, og han understreger, at enhver ikke kan slå sig ned som imam:

Du skal færdiggøre dine islamiske studier, og så skal du være accepteret af det islamiske trossamfund i Bosnien. Du skal have en tilladelse, en officiel bemyndigelse til at udføre jobbet som imam.

Skal man være hafez for at undervise i denne moské?

En undervisers egne kompetencer er i sagens natur afgørende for, hvad han eller hun er i stand til at videreformidle til sine elever. Da der i flere moskeer lægges meget vægt på tajweed, på Koran-recitation – og gerne udenadslære af Koranen, er det naturligt at spørge i den enkelte moske, om underviserne skal være hafez (kunne Koranen udenad). Her begynder forskellene mellem de nationale og doktrinære traditioner at vise sig. At være hafez er mindst vigtigt for de tyrkiske og den bosniske imam. Sidstnævnte lægger mest vægt på forståelsen af det, man læser, snarere end udenadslæren:

Vi underviser selvfølgelig i tajweed [Koran-recitation], men det er ikke nødvendigt at kunne hele Koranen udenad. Men du skal være velbevandret inden for tafsir [Koran-exegese]. Ellers kan du ikke være imam.

En tyrkisk imam foretrækker at fremhæve kendskabet til det arabiske sprog, og forklarer, hvorfor det er vigtigt:

Man behøver ikke kunne Koranen udenad. Men man skal kunne arabisk, for at kunne lede bønnen, og for at være i stand til at give korrekte fortolkninger af Koranen og undervise i det.

En anden tyrkisk imam fremhæver såvel forståelsen af det læste som kendskabet til arabisk:

Jeg kan selv Koranen udenad, men det er ikke et krav. At kunne læse koranen er et krav, at kunne forstå den er et krav, men at kunne den udenad er ikke et krav. En imam er også imam for bøn, og der skal man kunne recitere korrekt på arabisk, det er krav for at være imam. Imamen skal kunne det for at kunne lære de andre det. For når man beder, beder man i gruppe, og imamen leder bønnen. Han skal citere nogle forskellige vers fra Koranen, og derfor skal han kunne nogle af de vers.

Ved deltagerobservation i en af moskeerne blev observatøren inviteret med til overvære bønnen i kvindeafdelingen. Det var en moske, hvor arabisk ikke var modersmål for de deltagende kvinder, og der fremstod det tydeligt, hvor vigtigt det var at have lært arabisk. Underviseren, som ledte bønnen, kunne selvfølgelig recitere de nødvendige vers på arabisk, ligesom hun benyttede lejligheden til at recitere endnu flere ayat, Koran-vers, end de obligatoriske. Til gengæld varierede det en del, hvor meget de "menige" bedende kunne; nogle reciterede klart og tydeligt, andre mere spagt. Dog gav de bedende et helhedsindtryk af at være forenet i recitationen, ligesom der ikke var nogen, der trådte afgørende ved siden af, hverken i recitation eller bevægelser. Bønnelederens kompetence og stemmeføring lod her til at have en vis betydning som samlende faktor for de andre.

En pakistansk sunni imam er enig med tyrkerne i, at underviseren skal "kunne udtale, og læse Koranen rigtigt. Ellers kan han jo ikke vejlede folk. Men det er ikke vigtigt at kunne Koranen udenad. En yngre underviser fra Minhaj ul-Qur'an, som også er sunni, tilføjer:

Det er ikke noget krav at kunne Koranen udenad, jeg kan som underviser ikke Koranen udenad. Blandt imamerne er der én, som er hafez. Men det er ikke noget krav til en imam eller underviser her, at han kan Koranen udenad. Det er faktisk meget, meget få lærde, der kan Koranen udenad i vores tid. Men selvfølgelig er det en ekstra bonus, hvis man underviser børn i tajweed.

En pakistansk shi'a er på dette punkt på bølgelængde med shi'aerne: "Det er en god ting at lære Koranen udenad, at være hafez, men det er ikke en betingelse." For ahmadiyya-imamen er det til en vis grad også et spørgsmål om, hvad der er praktisk muligt i Danmark:

Jeg selv har ikke lært hele Koranen udenad, men nogle dele. Det er ikke obligatorisk, men man kan godt gøre det. I Pakistan har vi en skole, hvor man lærer Koranen udenad, men det er ikke en af de Koran-skoler, man ser i tv. Men det med at lære hele Koranen udenad har vi ikke mulighed for her. Vi lærer dem små sura'er ("kapitler"), små dele af Koranen som de har brug for i dagligdagen til bønnerne. Men ikke hele Koranen, det system bruger vi ikke her. Men hvis nogen ønsker det, kan jeg godt hjælpe – eller de kan selv gøre det, hvis de først har lært at læse Koranen.

Så på dette punkt er der altså ikke nogen mærkbar forskel på sunni, shi'a og ahmadiyya muslimer fra samme land, i dette tilfælde Pakistan. En anden shi'a forklarer, hvordan teknologien har gjort det muligt at slække på kravene til udenadslæren:

Det der gør det muligt for én at undervise, det er primært at man får en islamisk uddannelse, som den jeg har fået i Qum. Det er ikke vigtigt at man kan hele Koranen udenad. Der er flere, der går rundt med en Iphone, og så har de Koranen, og så kan de sådan set finde versene frem på den måde.

Denne undervisers udsagn afspejler, hvorfor det oprindeligt har været vigtigt at kunne Koranen udenad: fordi man så kunne "slå op" i sit mentale kartotek, og dermed finde de enkelte Koran-citaters anvisninger. Med Koranen på en I-Phone, som er nem at have med overalt, kan man altså til enhver tid finde de Koran-citater frem, man skal bruge, uden at

kunne dem udenad. At kunne lede bønner og recitere smukt er dog stadig essentielt. En marokkansk imam vægter det æstetiske højt:

Når Profeten (saws) skulle finde en imam til at lede bønner, så sagde han ikke, at den som bedst kan Koranen udenad skal være imamen. Han pegede på den, som var bedst til at recitere Koranen, den hvis stemme er smuk, effektiv. Det er ikke nødvendigvis den, som kan den udenad. Når Profeten (saws) siger den som læser bedst, indeholder det alle betydninger. Den som er mest veltalende, den bedste retorisk, den som kender reglerne bedst. Viden skal være bag en imam, underviser og lærer – det er ikke nødvendigt at du har lært Guds bog udenad.

Blandt de medvirkende i undersøgelsen er det kun arabiske sunnier, som opstiller det som krav, at imamen/underviseren er *hafez*. Men selv blandt arabiske sunnier er der også stor forskel, grundet doktrinære divergenser. For eksempel udtaler en imam uddannet på al-Azhar: *"Man skal kunne Koranen udenad, fra første til sidste side."* En anden arabisk imam er enig: *Kunne Koranen udenad for at undervise? Ja. Det er et krav. Selvfølgelig."* Den tredje arabiske imam, fra habashi-reformbevægelsen, ser til gengæld helt anderledes på det: *Der er overhovedet intet krav om, at man skulle have lært Koranen udenad for at undervise her i moskeen.*

Forskellene på, hvorvidt man i en moske kræver, at underviserne skal være *hafez*, lader altså til at være delvist afhængigt af nationalt tilhørsforhold, delvist af doktrinære divergenser. Fra en national vinkel fremstår det som mindst vigtigt for tyrkerne og bosnierne, mindre vigtigt for pakistanerne (hvad enten de er sunni, shi'a eller ahmadiyya) og marokkaneren, og mest vigtigt for araberne, der som de eneste formulerer det som et krav. Dog træder en doktrinær divergens frem blandt araberne, idet imamen fra hebashi-reformbevægelsen afviser, at det skulle være et væsentligt kriterium, mens det for de mere traditionelle sunnier er et krav.

Skal man have læst hele Koranen for at kunne undervise?

Flere af underviserne er også blevet spurgt, om man som underviser, hvis man ikke behøver være *hafez*, dog skal have læst hele Koranen. Det mener hebashi-imamen ikke er nødvendigt, men han skiller sig her ud fra de andre. En tyrkisk imam understreger at *"En Diyanet-imam har selvfølgelig læst hele Koranen"*. En pakistansk sunni er enig: *Selvfølgelig skal en imam have læst hele Koranen. På arabisk, ikke i oversættelse.* En sufi imam skelner mellem "almindelige nuslimer" og imamer: *Alle muslimer har læst Koranen på arabisk, men det bliver man ikke mere eller mindre muslim af. Det er ikke sikkert, de har forstået den. Alle imamer har læst Koranen igennem fra A til Z og forstået den.*

Som sammenligningsgrundlag har interviewereren med flere af imamerne diskuteret det faktum, at der på danske teologiske fakulteter ikke er noget krav om at have læst hele Bibelen – og slet ikke på originalsprog – for at blive uddannet teolog. Det kommer tydeligt bag på flere. Flere nøjes med at se overraskede ud, og stadfæste at man skal have læst hele Koranen for at kunne undervise og prædike i islam. En Diyanet imam reagerer ved at oplyse, at det på de tyrkiske teologiske fakulteter ikke kun er et krav at have læst hele Koranen. Man skal også have læst hele Bibelen:

På universitet havde vi også religionshistorie. I det fag var det et krav at vi skulle læse Biblen og Toraen fra start til slut, og så blev vi eksamineret i dem til sidst. Det skulle vi kunne for at bestå. Jeg kan stadig huske mange af tingene, blandt andet de ti bud, du skal ikke lyve osv., og

Mosebøgerne. Alle de ting har jeg studeret i religionshistorie. Man studerer også andre religioner, kristendom, jødedom, buddhisme, hinduisme, satanisme, og menneskeskabte religioner såsom kommunisme.

Også underviseren fra Minhaj ul-Qur'an vælger at kommentere på oplysningen, og har følgende konversation med intervieweren:

R.: Kan man blive præst uden at have læst hele Bibelen? Det vidste jeg ikke, jeg troede det var et must. Jeg har faktisk selv læst Bibelen, jeg læste Biblen i sommerferien over tre år. Og jeg har selvfølgelig læst hele Koranen. Det er ikke kun imamerne, der gør det. Det er alle muslimske forældres ønske, at barnet mindst en gang skal have læst Koranen. Så det tror jeg faktisk er generelt. At alle muslimske børn, de fleste, har læst Koranen i hvert fald én gang. Min far havde det sådan, at vi skulle have læst Koranen inden vi startede i skolen. For han vidste, at når vi startede i skolen, så ville vi ikke få tid. Og det lykkedes faktisk, for os alle sammen. Vi havde læst Koranen færdig, før vi startede i skolen. Og min erfaring er, at allerede der får du indsigt i grammatik, i fonetik, hvordan skal bogstaver udtales, så det giver en god grobund for at lære dansk, og senere engelsk. Den her forståelse af bogstaver, at man sætter dem sammen og de giver lyde.

I.: Så det var på arabisk, simpelthen?

R.: Ja.

I.: Men forstod du så betydningen af det du læste?

R.: Forståelsen af, hvad du læser, den kommer senere, du lærer som barn at læse Koranen, og forståelsen bliver du selv nødt til at komme til senere hen, hvis du er interesseret i det. At vide hvad du egentlig læser. Jeg vil faktisk vove den påstand, at hvis du har læst Koranen har du nemmere ved at lære dansk.

Hvilket sprog underviser du på?

Mange af de børn og unge, som går til islamisk undervisning er 2. eller 3. generations-indvandrere, som i deres dagligdag taler overvejende eller kun dansk. Nogle moskeer frekventeres af konvertitter, som kun taler dansk. Det springende punkt er her, hvordan det præger moskeernes sprogpolitik, og hvilket hensyn, der vejer tungest i undervisningen – formidlingen af budskabet eller håndhævelsen af et sprog, som ikke alle elever mestrer lige godt. Dette spørgsmål er især interessant i forhold til de medvirkende moskeer som primært bruger ikke-dansktalende imamer på forkyndervisum. Det gælder her især tyrkiske, bosniske og pakistanske moskeer. En tyrkisk imam fortæller, hvordan han håndterer situationen:

Jeg underviser på tyrkisk. Det forstår 80 % af børnene. Jeg er i gang med et aftenskursus på dansk, og tager det jeg har lært derfra. Ellers bruger jeg kropssprog, eller lader de andre børn oversætte. Men der er ikke noget problem, barnet forstår mig, jeg forstår barnet.

I Minhaj-moskeen søger man at opretholde brugen af urdu:

Til børn er undervisningen primært på urdu. Vores undervisere kommer fra Pakistan på forkyndervisum. Vi har lagt vægt på at de lærer dansk så hurtigt som muligt. Så de går alle sammen til dansk undervisning. Og børnene bliver også undervist i urdu. Men indtil imamerne bliver flydende på dansk er undervisningen på urdu. På simpelt urdu. Vi opfordrer vores

undervisere til at de bruger simple udtryk. For selvfølgelig, der er nogle børn, som er dårlige, som ikke forstår det. Ofte hjælper de andre børn med at oversætte for dem.

En far fra Minhaj fortæller, hvordan man som forælder støtter op om den politik:

99 % af børnene forstår urdu. Vi taler også urdu med dem, vi vil ikke tale dansk eller engelsk eller arabisk med dem. Hvis der er nogen børn, som ikke forstår undervisningen, så kan de spørge, så hjælper de andre børn dem.

At lade nogle af de større børn hjælpe med at oversætte, er også politik i en pakistansk shi'a moské:

Det er hovedsageligt urdu, der bliver undervist i, men fordi klasserne ikke er så store, så kan man godt spørge og gå i dybden med de udtryk, man bruger, og så forklare det på dansk. Der kan de store børn hjælpe til.

I en pakistansk sufi moske er det dog ikke kun imamen, som underviser, men også unge mennesker, som er født i Danmark, hvilket giver en mere varieret sprogpolitik:

Undervisningen er på urdu og dansk, eller engelsk, hvis der er nogen, der kun forstår engelsk. Til børnene er det efterhånden primært dansk. Det vigtigste er at de lærer på et sprog, de forstår, og mange af børnene taler dansk som modersmål. Det er ikke nødvendigt at lære urdu eller arabisk for at være en god muslim. Du ved, de fleste, de ved hvad de skal tro på og så passer de deres liv, kommer i moskeen og beder og så går de hjem igen. Imamen studerer jo på originalsproget, han studerer arabisk, men det behøver den almindelige muslim ikke.

I en blandet arabisk/pakistansk moské ser man samme mønster:

De fleste der underviser er fra første generation, og derfor er deres undervisningssprog arabisk eller urdu. Men når det kommer til unge mennesker, så oversætter vi til dansk samtidig. Mange af dem de kan jo ikke finde ud af deres eget sprog. Nogle af de unge undervisere underviser nu på dansk.

Hos bosnierne kommer de unge dansktalende med ind i imamens klasser som støttelærer:

Jeg underviser på bosnisk, men jeg har dansktalende seminariestuderende herfra til at hjælpe mig i undervisningen. Jeg bruger dem til at oversætte til dansk, så børnene bedre forstår, hvad jeg siger. Undervisningen bliver bedre på den måde. Det er del af integrationen, vores assistenter underviser både her og i danske skoler, så de lærer dem også dansk.

At bruge en skolelærer som støttelærer er også en løsning hos Minhaj:

Heldigvis har vi en kvinde, som underviser i dansk på en islamisk friskole, og hun kan godt dansk, hun underviser også. Så hvis der er nogle problemer, så kan hun gå ind og lige støtte op. Der er nogle timer, hvor der er to lærere på også, hvor hun er med som støttelærer.

Ahmadiyya-moskeen bruger overvejende dansk til børnene:

Det kommer an på hvilket sprog der er bedst for dem. Det er mest dansk, men jeg kan selvfølgelig også forklare på urdu. Som regel er det på dansk, for børnene er født her og nogle af dem kan kun dansk.

En shi'a moske er helt gået over til dansk:

Der kan være børn med tre forskellige sprog i samme klasse, så det er mere naturligt at undervise på dansk.

At gå over til dansk kan netop have den fordel, at moskeen kan placere sig favorabelt på "moske-markedspladsen" og tiltrække et bredere publikum af forskellige nationaliteter, som to elever beretter:

Undervisningen er på dansk. Moskeen er oprindeligt pakistansk, men alle er velkomne. Den undervisning jeg går til er kun for kvinder, men jeg oplever mange forskellige nationaliteter, der er en del pakistanere, men der er også tyrkere, arabere, konvertitter, lidt af hvert. (pakistansk elev)

Det er på dansk, men skal underviseren læse fra Koranen, så siger han det på arabisk, og så oversætter han til dansk. For der er jo ikke kun arabere, der er også somaliere og tyrkere, så han kan ikke bare sidde og snakke arabisk hele tiden. Det er meget godt at det er på dansk, for det er ikke alle arabiske ord man lige forstår. (arabisk elev)

Konvertitter er også med til at præge udviklingen i en anden arabisk moske:

Det er på arabisk som hovedregel. Nogle gange er der også foredrag på engelsk, hvis der kommer nogen der ikke kan arabisk, og som skal fortælle om noget specifikt. Det kan også være foredrag på dansk. Det kan for eksempel være danskere, der er konverteret til islam. (Ikhwan elev)

Men også i de arabiske moskeer, som ikke i så høj grad tiltrækker konvertitter og andre muslimer med ikke-arabisk baggrund, begynder dansk at vinde indpas:

Vi underviser på arabisk og dansk (hebashi imam)

Der kan også være de unge lærere der er der nu, de kan godt finde på at undervise lidt på dansk, for at få de unges opmærksomhed. Der er nogen, der bedre kan forstå det på dansk, især de små, dem der er yngre end mig. (arabisk elev)

Flere arabiske undervisere fremhæver, at det er vigtigt at lære børnene centrale religiøse begreber på arabisk, samt at fremme, at børnenes tanker følger det arabiske sprogs mønster, da dette skaber andre meningsassociationer end dansk:

Vi underviser på dansk og arabisk. Vi er altid nødt til at forklare idéerne på dansk til vores børn. De forstår ikke noget på arabisk. Hvis vi finder bøger på dansk, bruger vi dem gerne. Jeg vil gerne formidle en idé til et barn, uanset hvilket sprog, han kender. Vil han have det på berberisk, får han det. Arabisk? Dansk? Bare så længe idéen når ham. Det er det vigtige. Vi tillader dem så at svare på hvilket som helst sprog, de har lyst til, og på den måde udvikler vi begge sprog hos dem. Særligt når det drejer sig om religiøse ord og begreber, hvis rod er i det arabiske sprog og ikke findes i gode oversættelser. (Marokkansk imam)

Vi underviser på arabisk. Børnene som kommer hos os kan generelt set godt forstå arabisk. Der er få som kan lidt arabisk og lidt dansk, så dem snakker vi også dansk sammen med. Så det er et mix.. Jeg ved, at nogle underviser på dansk. Men problemet, som jeg og mange andre ser det, er, at når du giver ham en tekst på dansk, og han forstår det på dansk, så vil han kun godtage teksten med den ene forståelsesmulighed, som han har. De fleste, som underviser på dansk, ved ikke, hvad de tekster, de underviser i, handler om. Der er nogle som underviser forkert. At undervise på arabisk er en meget vigtig ting for os, sådan så de selv kan forstå teksterne. Når de selv sidder med en tekst eller ser en Sheikh på fjernsynet eller youtube, kommer deres tanker og idéer til at vandre i helt andre retninger. Bare de ser en med langt skæg, som snakker godt arabisk, er de solgt. (Palæstinensisk underviser)

I en pakistansk moske introduceres også arabisk, parallelt med urdu, når de unge eller voksne når et vist niveau, og begynder at læse lærde værker på originalsprog:

Der forsøger vi helst at holde os til arabisk, eller urdu. For det er ikke altid, den engelske oversættelse er god. Der er termer, du ikke kan oversætte.

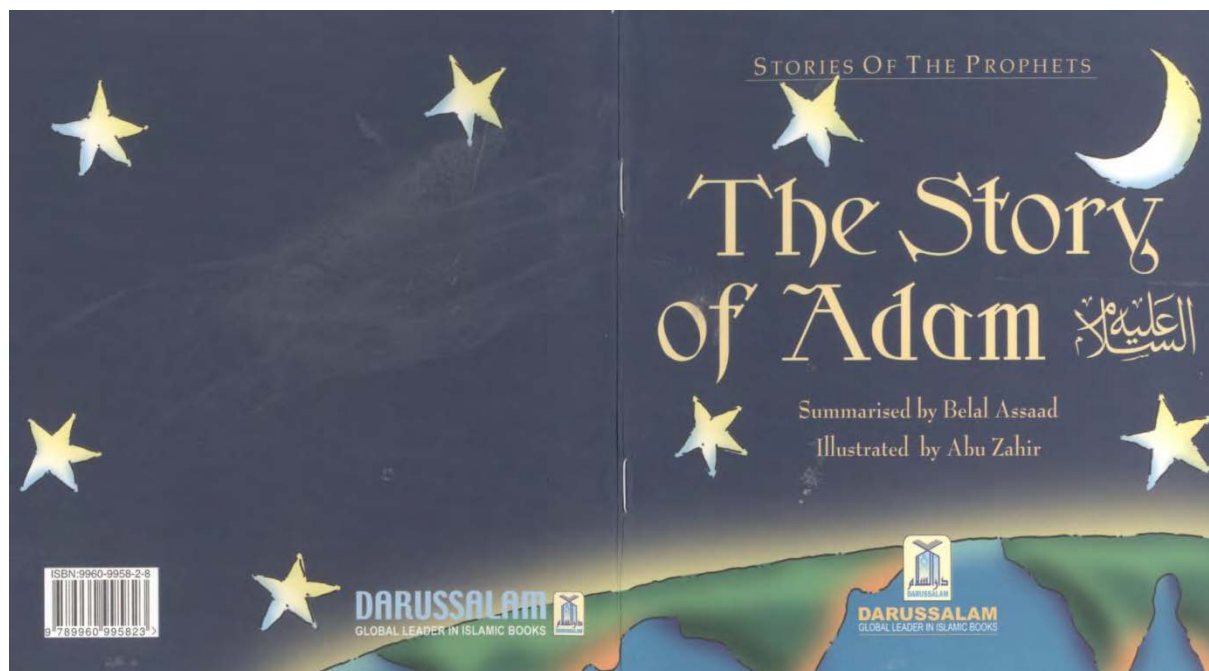
Deltagerobservation har bekræftet indtrykket af, at i hvert fald nogen mindre børn har nemmest ved at følge med på dansk. Samtidig kan billedet være ret broget, da man i samme klasse kan have funktionelt tosprogede sammen med andre, som reelt kun forstår dansk. I en af islam-timerne, for yngre børn, fulgte nogle elever tydeligt med, og blev af og til bedt om at oversætte af andre, som havde sværere ved at forstå, hvad læreren sagde. Andre igen stod helt af, sad uroligt, rodede i tasken, flyttede sig langs de lave borde eller rykkede ud til siden og lavede noget andet. En anden deltagerobservation i en klasse, hvor eleverne var teenagere, tydede til gengæld på, at de eleverne reelt var tosprogede, da de både fulgte med, udtrykte sig ubesværet og stillede spørgsmål i løbet af undervisningen. I en tredje deltagerobservation var undervisningen struktureret omkring arabiske nøgleord og Koranpassager, som blev forklaret på dansk.

Det bemærkes i øvrigt, at der ikke er nogen sammenhæng mellem det at undervise på dansk, og en position i den "liberale" ende af Kühles skala "liberal reformisme" – "sufisme" – "islamisk modernisme" – "islamisme". Snarere tværtimod, da undervisning på dansk var mest gennemført i "islamisme"-moskeen, mens de to moskeer, som Kühle ville kategorisere som repræsentanter for "liberal reformisme", dvs. den tyrkiske og den bosniske, samtidig var dem, som holdt mest konsekvent fast i undervisning på andre sprog end dansk, altså tyrkisk og bosnisk.

Undervisningsmaterialer

I flere af moskeerne bruger man små hæfter som undervisningsmateriale til de mindre børn. Disse hæfter beskriver for eksempel, hvordan man udfører *namaz* (den islamiske bøn), eller er små "a-b-c'er" til brug for at lære arabisk, tyrkisk eller urdu. Nogle steder, hvor der lægges vægt på *tajweed*, inddrages selve Koranen også fra starten. Det kan gøres ved at eleverne sidder med selve Koranen foran sig, eller ved at bruge hæfter, som er delt op efter Koranens opdeling i 30 sektioner af cirka samme længde. Andre steder bruger man små, letforståelige uddrag af Koranen, som læreren for eksempel skriver på tavlen på arabisk. En enkelt imam bruger udelukkende egne noter i sin undervisning. Den bosniske imam bruger det officielle bosniske systems bøger, mens den tyrkiske imam bruger bøger produceret af Diyanet til det europæiske marked. En arabisk forening bruger bøger fra jordanske og ægyptiske folkeskoler, mens en marokkansk imam benytter undervisningsmateriale udviklet til arabisk-talende i Vesten. I de større arabiske og pakistanske moskeer, som tilbyder mere avanceret undervisning for unge og voksne, bruges decideret akademiske værker indenfor islamisk retslære.

Flere steder findes også bøger på engelsk, også til de mindre børn. For eksempel kan man i en af moskeerne finde en serie af små, letlæselige og farverige bøger om profeterne, for eksempel om Adam, som i islam regnes for en profet:

En pakistansk underviser redegør for begrundelsen for valget af litteratur: *"Der er meget lidt godt litteratur på dansk. Der findes heldigvis masser af godt litteratur på engelsk, men det bedste er arabisk og så urdu."*

Det skal her nævnes, at en del af de besøgte moskeer ikke ønskede at oplyse, hvilke bøger der blev brugt til undervisningen. Ved hvert besøg spurgte intervieweren, om det var muligt at købe eller låne eksemplarer af undervisningsbøgerne, og det var altså ikke alle steder, det spørgsmål blev imødekommet. Minhaj ul-Qur'ans boghandel skilte sig positivt ud ved beredvilligt at forære intervieweren en ordentlig stak bøger og DVD'er. Flere steder gled man af på spørgsmålet, men udleverede i stedet da'wa materiale, altså missionerende materiale om islam til ikke-muslimer. Det tyrkiske Diyanet gled af på forespørgslerne om undervisningsmateriale, men til gengæld fik intervieweren et par bøger med, skrevet af Diyanet autoriteter, som hun blev opfordret til at bruge i undersøgelsen. De bøger, som der i dette studie vil blive citeret fra, er altså kun fra det udvalg, som moskeerne har indvilget i at forære eller sælge, eller, i et par tilfælde, som eleverne har nævnt, og som forfatteren til denne rapport efterfølgende selv har anskaffet.

Pædagogiske hjælpemidler

Nogle få underviser alene med kridt og tavle, som i en af klasserne, hvor der blev udført deltagerobservation. Læreren skrev på tavlen, mens eleverne mere eller mindre flittigt noterede i deres kladdehæfter. De fleste moskeer søger dog at imødekomme elevernes forventninger om formidlingsvenlige og varierede pædagogiske hjælpemidler:

Det er forskelligt, hvilke pædagogiske hjælpemidler, jeg bruger, alt efter hvad jeg skal vise. Jeg skriver på tavlen, men jeg bruger også computer, med projektor, jeg bruger internettet (Diyamet imam)

Vi bruger alt det der bruges på danske gymnasier. Vi har ikke noget spanskør, vi har tavle, whitebord, internet, sms osv. Det er fuldstændig danske metoder, bortset fra at vi sidder på gulvet. Vi sidder på gulvet, fordi det repræsenterer ydmyghed. Men det er ikke essentielt islamisk. Det er ikke noget, man behøver for at være en god muslim. Men vi gør det, ligesom Profeten. Konger og kejsere sad på høje troner, Profeten sad på jorden. Vi skal alle ned i jorden at ligge, så ved at opholde sig tæt på jorden viser man ydmyghed. Så er du nede på jorden, bogstaveligt talt. (sufi imam)

Flere steder bruges power point:

Vi bruger whiteboard, lærred, projektor, power point. Oftest power point og white board til de unge. Og til børnene er det white board og billeder. (pakistansk underviser)

Det kommer helt an på læreren. Nogle mennesker kan godt lide at bruge PowerPoint præsentationer. Nogle er meget traditionelle. Børnene er også lidt forskellige, mht. hvordan de kan lide at blive undervist og med hvilke hjælpemidler. (underviser i forening)

Læreren fortæller i power point, i billeder, så kan man selv vælge om man vil skrive noget ned eller om man bare vil høre det. (elev)

En imam forklarer, at han gerne ville udvikle moskeens pædagogiske hjælpemidler endnu mere:

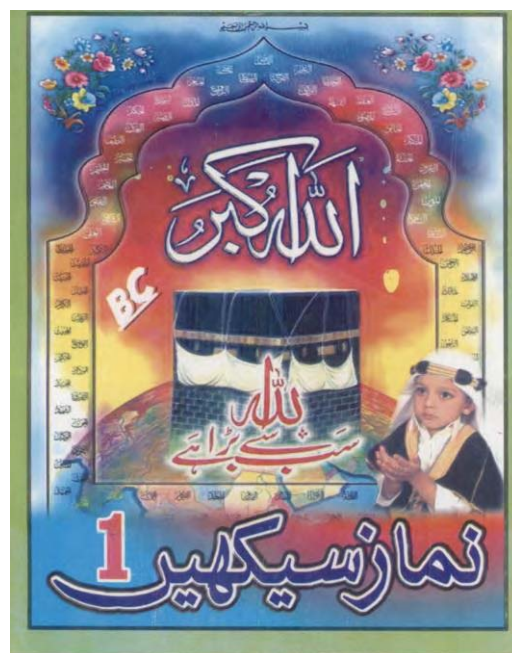
Vi har vores medieafdeling, hvor vi er afhængige af computere som udgangspunkt, men vi har også white-boards. Problemet er kun midlerne. Vi kunne godt tænke os at bruge de såkaldte 'intelligente tavler', de kan jo en del. Men vi kan ikke betale noget af det. Vi er ikke en offentligt finansieret organisation, eller har en ambassades støtte eller hører ind under Undervisningsministeriet. Vi er en privat forening.

I en af moskeerne bruges "konkret materiale" som kortspil til de større børn, som skal lære Profetens ledsagere at kende puslespil til de mindre børn, som skal lære de arabiske bogstaver:

Til Koran-recitation og indlæring af bønner bruger nogen DVD'er. Til højre ses coveret fra en DVD, som på urdu beskriver bønnens forskellige etaper, med en dreng på 10-11 år som model.

Nogle undervisningsforløb er decideret studieforløb, hvor underviseren uddeler referater med *take away points*. Et enkelt sted lægger underviseren sine noter ud på internettet efter undervisningen. Flere har professionelt designede hjemmesider med virtuelle møderum, som man skal have godkendelse og password til. Disse er typisk udviklet af yngre undervisere med videregående uddannelser, som selv har brugt lignende kommunikationsformer i løbet af deres studier.

Hvilken indlæringsmetode foretrækker du?

Docere eller diskutere?

Der er fra moske til moske, og fra underviser til underviser, stor variation i undervisningsmetoder. At børnene forstår budskabet i undervisning er for de fleste det vigtigste, som nedenstående udsagn er et eksempel på:

Vi vil helst have at børnene forstår det de læser, derfor holder vi også ekstra undervisning for ældre børn på dansk så de kan forstå eksempelvis hvad der står i Quran. I forhold til de små børn ser vi det som et vigtigt element i deres indlæringssevne at de selv forstår hvorfor de må det ene frem for det andet. Men det som vi ved, er svært at forklare de små børn prøver vi at forklare dem gennem små historier, og ellers er det også vigtigt at genfortælle tingene så de husker det.

Nogle steder er undervisningen forelæsningsagtig, for, som en tyrkisk imam siger: "Jeg har kun to timer, og der er mange børn, så jeg kan ikke tage mig af hvert enkelt barn i de to timer. Derfor er det mest mig, som underviser." Nogle få af underviserne ser det som deres rolle at fremlægge en viden og diktere hvad man må eller ikke må, uden at det forventes at eleverne er aktive på anden måde end at de anstrenger sig for at høre efter, og noterer sig, hvad læreren siger. Dette afspejler i høj grad en bestemt opfattelse af, hvordan man opdrager børn og videregiver moralske principper. Som en imam siger "Man opdrager muslimer til at når Allah siger noget, så skal de høre. Muslimen skal følge Koranen og sunna'en, uanset om han ved hvorfor eller ikke ved hvorfor." I den optik er den gode elev den som indordner sig lærerens påbud og forbud uden at stille spørgsmål. For en elev er det også lydighed og lydhørhed, der er afgørende: *Læreren fortæller om vores religion, hvad vi må og ikke må.* Denne beskrivelse bekræftes af deltagerobservation i vedkommende elevs klasse. Læreren docerede, mens eleverne sad musestille og lyttede. Den docerende metode er altså ikke nødvendigvis en ineffektiv formidlingsform, så længe eleverne accepterer den. Det er dog ikke indtrykket, at den docerende form i dag er den fremherskende. En læreruddannet underviser lægger vægt på et moderne læringsprincip:

I islam hører man ofte folk sige « halal » [tilladt], « haram » [forbudt], men hvorfor er det haram? Så siger de, « det er haram fordi det er haram ». Men jeg foretrækker at forklare hvorfor. For eksempel, man må ikke drikke alkohol, for når man drikker, så risikerer man slagsmål og ulykker.

Det bemærkes, at det her ikke er selve forbuddet, der er til diskussion, men måden, hvorpå forbuddet præsenteres. Deltagerobservation hos denne underviser bekræftede, at eleverne blev inddraget i en diskussion. Dog ikke for at sætte spørgsmålstejn ved selve de praksis og principper, som skulle indlæres, men for sammen med underviseren at finde den bedste måde at huske og acceptere dem på. Det er altså ikke sådan, at alt er til diskussion, at man som elev kan begynde at gradbøje forbuddet mod at indtage alkohol eller lignende.

Også når det drejer sig om indlæring af bønner, inddrages eleverne: "når børnene skal lære, hvordan man udfører bønner, hvordan man skal vaske sig før bønner, så får jeg en elev eller to op foran de andre, så de kan se det og huske hvordan man gør. Det er indtrykket fra såvel deltagerobservation som interviews, at indlæringen af bønner udgør en vigtig del af undervisningen for de små. Som en pakistansk sufi siger "det grundlæggende for de små er, at de skal lære at bede". Som med indlæringen af påbud og forbud er formålet her, at barnet indlærer noget bestemt. Den pædagogiske indsats består altså ikke i at opmuntre barnet til at

udvikle alternative bevægelsesmønstre, men i på bedst mulig måde at lære barnet at udføre de foreskrevne bevægelser korrekt. Også her er spørgsmålet, hvilken indlæringsmetode, der anses for at være den bedst egnede.

Bliver børnene slået?

Under det indledende feltarbejde opfordrede en arabisk kilde til at undersøge, om børn blev slået af underviseren i nogle af moskeerne. Det er dog ikke blevet prioriteret at spørge respondenterne om det. Som nævnt indledningsvis har valget været at fokusere på åbne og mere "neutrale" spørgsmål, og lade respondenterne fortælle ud fra dem, i stedet for at stille lukkede spørgsmål som "slår du børnene?". Spørgsmålet kun berørt, når respondenterne selv spontant har gjort det. To interviewede imamer citerer en hadith om, at man skal begynde at lære barnet bønnen fra 7-årsalderen, og slå ham hvis han ikke udfører den som 10-årig. Men de uddyber ikke, om de selv slår børnene. I øvrigt kan det nævnes, at der i den indsamlede litteratur findes en passage, hvor samme hadith bruges som begrundelse for, at forældre bør slå deres børn som del af opdragelsen :

The Prophet ordered his Ummah to order their children to perform the prayer at the age of seven and to spank them over it at ten. This is evidence that a child can handle spanking and it benefits him. (...)It is obligatory upon the parents to have patience, be forbearing and correct with spanking, for that deters. For a child is affected more by spanking than by training and teaching." (Shalwan 2007: 167 og 178)

Men dette angår jo forældrenes opdragelse i hjemmet, ikke underviserens pædagogik i moskeen, så derfor er der ikke blevet spurgt ind til passagen under interviewene med imamerne. En af imamerne tilbageviser i øvrigt uden at være blevet spurgt: "*Små børn bliver ikke tæsket eller hjernevasket her.*" En elev fortæller:

Man hører om at 'uh har du hørt at Ali fra den og den Koranskole blev tæsket af sin lærer'. Men jeg tror ikke det er noget der fortsætter, det er noget tid siden, jeg sidst har hørt om det.

Som denne elev antyder, lader det til at moderne indlæringsmetoder er ved at gøre deres indtog i de fleste moskeer, især blandt de yngre undervisere, som selv har gået i dansk folkeskole. Flere af dem har i øvrigt en læreruddannelse eller et pædagogikum bag sig, og bruger derfor metoder, som er gængse i det danske uddannelsessystem:

Det er almindelig folkeskolemetode, der er lidt af hvert, der er diskussion, der er debat, der er afstemning når det gælder emnevalg og om de hellere vil have tidligere fri eller andet. (ung shi'a underviser, som også er folkeskolelærer)

Spørgsmålet er, hvad målet er. Hvis de skal lære grammatik, jamen så får de udleveret en grammatikbog, og så laver vi øvelser i den. Men jeg varierer undervisningen, bruger gruppearbejde, teaterspil og den slags. (ung sunni-underviser med pædagogikum)

Ved at lave forskellige ting som fx quiz, teater, spil, øvelser og gruppearbejde osv. og selvfølgelig hjælper vi dem når de har svært ved at forstå. Ved at drage sammenligninger fra hverdagen. Pauserne er en del vigtigt for at motivere dem, for de ved at de skal læse først så er der pause. (ung sunni underviser, som også er studerende)

I et par af moskeerne gør man meget ud af at forberede imamerne på forkyndervisum til den danske kontekst, som en underviser fra Minhaj fortæller:

Heldigvis har en del af vores lærere undervisningserfaring fra Pakistan, hvor de har undervist børn, men selvfølgelig, det er et helt andet miljø, en helt anden kultur. Der er stor forskel. Så der har vi naturligvis været inde og sige at der er nogle retningslinjer, som vi skal være obs på. Børnene her skal undervises på en anden måde, det er en anden pædagogik. Og det går faktisk ret godt, her kommer rigtig mange børn.

Selvom der bruges moderne undervisningsmetoder hos Minhaj, betyder det ikke, at udenadslære har mistet sin betydning:

R.: Jeg bruger meget dialog, at eleverne stiller spørgsmål. Det kan jeg bedre lide, at de stiller nogen spørgsmål, i stedet for at jeg bare snakker derudaf. Altså, jeg kan godt lide at stille dem nogle spørgsmål undervejs, lige for at høre om de er med, og de nu har forstået det.

I.: Så det er ikke så meget udenadslære?

R.: Der er nogle ting som skal være udenadslære. For eksempel, det at kunne læse Koranen, reglerne for tajweed, de skal jo sidde på rygraden. Men der skal du også holde det ved lige, det er ligesom at cykle. Hvis man ikke gør det tit nok, læser Koranen, så bliver éns hastighed langsommere, det har jeg selv oplevet lidt. Hvis man har været væk for lang tid, så bliver det rustent. Og det er jo noget, jeg hører fra imamerne, som underviser, at det er jo en del år siden at de er blevet færdiguddannet, men da de så begyndte deres undervisning, så bliver de nødt til at genopfriske mange af deres ting, for at blive lige så skarpe, som de var.

I en marokkansk moske betyder tilpasningen til danske metoder, at udenadslæren nedtones:

Alle de baggrunde vi har fra de arabiske lande kan ikke bruges her i Danmark. Det virker bare ikke. Alle de forskellige måder at undervise på, som vi kommer med - palæstinenserne kommer med sin, irakeren med sin, marokkaneren med sin osv.. Alle disse virker ikke i Danmark. Du er nødt til at køre det på et dansk pædagogisk niveau, fordi børnene lever her. Så du er nødt til at møde dem med samme udgangspunkt og udsyn. Vi benytter os af to ting – diskussion og genfortælling. Vi fortæller historier, så børnene derved kan lære forskellige moraler. Derefter kan vi tage en diskussion. Denne metode har vi fundet ude af virker bedst – meget bedre end udenadslære. Ikke noget med at gå hjem og kunne de her passager udenad til næste gang. Igennem en historie kan jeg diskutere med eleven – moral, regler, grammatik, sprog og meget andet. Det er sådan, det sker. Når du samtidig åbner barnets sind op for at kunne modtage, så vil han også kunne bedre forstå tingene. Så begynder de at spørge og derved lære. Nogle gange tager de fejl, og nogle gange har de ret.

En palæstinensisk underviser fremhæver ligeledes vigtigheden af den pædagogiske linje:

For nogle forstår de kun ved, at man læser historier op for dem. Hvis du læser Koranen op for dem og giver dem tafsir i al evighed, vil de aldrig forstå det. Men hvis du læser op for dem fra Profetens historie og om de andre profeter, profetens ledsager og vælger nogle moralske pointer at fokusere på, vil det have en bedre effekt. Hos de lidt ældre er det anderledes. Der kigger vi på deres forståelsesevner. Når de læser Koranen eller en tekst på arabisk, forstår de så, hvad de læser eller ej? Diskussion er også en naturlig del af det.

Elevernes valg

At der er grund til at være opmærksom på den pædagogiske linje afspejles i de interviewede elevers udsagn. Samtlige interviewede elever har gået i dansk folkeskole, og har altså den danske pædagogik som primære reference. Endvidere er alle de interviewede elever

bosat i enten Københavns-området, Århus eller Odense, hvor der er et væld af forskellige undervisningstilbud – og det er flere af de unge meget bevidste om. En elev fortæller hvorfor hun stoppede i den første Koranskole, hun gik i:

Mine forældre sagde, da jeg var yngre, at det ville være god idé hvis jeg begyndte. Men jeg droppede ud fordi jeg ikke kunne lide det. Det var et problem, for læreren kunne ikke dansk og krævede alle mulige mærkelige ting. At pigerne skulle have tørklæde på for eksempel. Nogen gange tænkte jeg hvorfor skal vi det, jeg vil ikke gå med det, hvorfor skal du komme og sige til mig 'du skal have det på'. Jeg kan stadigvæk huske en dag hvor mig og min veninde blev smidt ud fra klassen fordi vi ikke gad have tørklæde på. Så siger han, 'hvis I ikke har et tørklæde på derhjemme fra, så må I tage en pose på hovedet og dække hovedet.' I behøver ikke have det på til hverdag siger han, men her skal I øve det. Men så sagde vi 'vi gider ikke have det på', og så smed han os ud. Jeg kom der for at lære noget, for at lære om koranen og lære at skrive og læse arabisk, og ikke for at du skal lære mig at jeg skal have tørklæde på. Hvis jeg er i moskeen har jeg tørklæde på for at vise at jeg respekterer moskeen, men ellers ikke. Det kan godt være det er en god idé du siger til mig at Koranen siger at man skal have tørklæde på, når man når en vis alder, men at smide nogen ud fra klassen, det synes jeg ikke var rimeligt. Men det er anderledes nu, for de, der underviser i dag, er jo ikke født i Saudi-Arabien eller Libanon. De er født og opvokset i Danmark og de tager som udgangspunkt, at vi bor i Danmark. Bare fra da vi var små, for ti år siden, og så til vores små søskende nu, er der sket et stort fremskridt.

Samme informant fandt selv islamisk undervisning i andet regi, som hun var meget gladede for:

Det var i en forening, som nogle piger, der læste på universitetet havde startet. I starten så lærte man et koran-kapitel, en sura, ligesom på en Koranskole. Det var rigtig undervisning – de lærte os først alfabetet, de spurgte "hvor vil I starte", så sagde vi 'fra bunden', de sagde 'det er ikke pinligt at starte fra bunden, selv om I er så store'. De lærte os alfabetet, og så startede vi med de små kapitler i Koranen, dem lærte vi først. Der er ikke meget jeg forstod i Koranen, men vi lærte kapitlerne, og så forklarede de hvad det var, hvad der stod i de kapitler.

En anden elev, af somalisk oprindelse, har også haft en dårlig oplevelse i den somaliske moske, og modtager nu undervisning i hjemmet, af en ung somalisk lærer, som går på universitetet:

R.: Der kommer en lærer hjem til os som underviser på en rigtig god måde. Han gør alt for at vi forstår det, så vi ikke begynder at blive kritiske overfor at lære Koranen, at lære hvad islam er bygget op på. Han presser os ikke til at kunne det. Han er overhovedet ikke streng, han kan godt forstå det, hvis vi ikke kan finde ud af det. Han er rigtig sød. I stedet for at skælde ud lærer han os det på den rigtige måde, og det gør at man bliver mere glad for det. Han giver også en evaluering af dagen, og han spørger os "hvad skal jeg forbedre, er jeg for streng ved jer?"

I.: Er han så en yngre lærer, nu hvor han bruger moderne pædagogiske metoder?

R.: Ja det er han, og det er på universitet, han har lært sin undervisningsmetode. Han har erfaring med de unge, ved hvorfor de er som de er. Hvis jeg ikke har nået mine lektioner, fordi nu går jeg på gymnasiet, så er han overhovedet ikke streng ved mig, han siger bare "det kan jeg godt forstå, du har for mange ting lave, for mange lektier, du får tid til at øve dig, bare det lille stykke der". Han gør alt for at alt det vi lærer ikke er forgæves. Han har indrettet det på en sådan måde at om lørdagen lærer vi noget nyt, og om søndagen repeterer det vi har lært om lørdagen. Det får vi rigtig meget ud af, så man ikke glemmer det, man har lært. Han lærer os, hvordan man udtaler de forskellige ting, og han har også lært os historie, og levemåder og sådan. Han kan forstå hvordan vi tænker, jeg synes det er vigtigt at have en lærer der kan forstå dig.

En arabisk pige ser ligeledes op til sin underviser, en yngre kvinde, som også går på universitetet:

Jeg lærer af hende, hvordan man skal undervise. Hvis jeg skulle undervise i fremtiden, så lægger jeg mærke til hvad min lærer gør, og tænker det der er faktisk rigtig godt, sådan vil jeg også selv gøre.

En pakistansk pige har selv undersøgt "markedet", og fravalgt et mere traditionelt tilbud for at tilvælge et andet, med yngre, universitetsuddannede lærere:

Fra jeg var lille og til jeg gik i 9. klasse gik jeg et andet sted end hvor jeg går nu. Jeg holdt pause, da jeg skulle til eksamen i 9. klasse, og da jeg skulle starte igen, tænkte jeg lidt over, hvad jeg ville. Det jeg lærte det første sted, det havde jeg fuldstændig glemt. Jeg følte, jeg aldrig havde fået rigtig undervisning, Hvorfor kommer jeg i moskeen, er det bare fordi mine forældre kommer der? Jeg søgte efter et andet sted. Da jeg stod og skulle vælge, hvor jeg ville gå til undervisning, måtte jeg undersøge hvad moskeerne stod for, hvilken én er mest korrekt, mest logisk. Der findes mange steder, også forskellige grene af islam, og den gren som jeg følger, de følger det som jeg ønsker. Jeg føler, der er mere i overensstemmelse med kilderne, det er den korrekte sunni islam, ashari og mathuridi. Jeg syntes bare alting gav mening, da min nye underviser forklarede det. Alle de uafklarede spørgsmål, jeg havde, dem fik jeg svar på. Før var jeg i sådan et mellemstadiet, men så fik jeg ryddet ud i tvivlen.

Ud fra de ovennævnte eksempler kan det altså konkluderes, at formidlingsprocessen i undervisningen i moskeerne i høj grad påvirkes af elevernes forventninger til underviseren. Endvidere påvirkes den af konkurrencen moskeerne imellem, fordi de moskeer, som bedst imødekommer elevernes forventninger vinder "markedsandele", mens en underviser, som bruger vold eller tvang risikerer at miste sine elever. Man kan ikke konkludere generaliserende ud fra et kvalitativt studie som dette, men det vil dog være interessant at observere i fremtiden, om denne "markedsregulering" af udbuddene vil have en varig og gennemgribende effekt på de pædagogiske metoder i moskeernes undervisningstilbud.

Er der nogen form for prøve eller eksamen?

De fleste vil kunne blive enige om, at bevidstheden om at skulle til eksamen påvirker indlæringen i selve undervisningsforløbet – hvad enten man i øvrigt ser den påvirkning som positiv eller negativ. Derfor er det relevant at undersøge, hvorvidt de forskellige undervisningstilbud i moskeerne rettes mod en form for afsluttende prøve. Nogle få moskeer afholder deciderede eksaminer:

Der er eksamen en gang om året, ikke i hadith og tafsir, men i tajweed (elev)

Ja, der er forskellige eksaminer på forskellige tidspunkter året rundt. Jeg skal faktisk snart op til tajweed. Det er faktisk min sidste eksamen, hvor jeg så kan gå videre og få det rigtige diplom på at jeg kan det hele udenad. (elev)

Når man bliver lidt ældre, så kan du få bevis på at du kan hele Koranen udenad. Nogle gange går det over flere dage. (elev)

Disse tre elever nævner Koran-recitation som det primære eksamensstof. En imam fra samme moske som en af eleverne fortæller dog, at der også afholdes eksamen i andre fag:

Der findes eksaminer men kun for dem, som studerer ved den undervisning, der finder sted i løbet af ugen. Fiqh, aqeeda, arabisk sprog o.l. Men den undervisning, som finder sted om søndagen, den er mere åben, og der kommer mange forskellige mennesker med blandede niveauer, så der kan man ikke have eksaminer. (imam)

En elev fra en anden moske fortæller også om, at der er en afsluttende prøve på det undervisningsforløb, hun er tilmeldt:

Det er et egentligt akademi, hvor man går til prøve til sidst, man sidder i undervisningen og skal tage noter, det er seriøst, det er ikke bare noget hvor man kommer og går. (elev)

I den bosniske moske kan man gå op til officielle bosniske eksaminer. I to moskeer er der prøver efter hvert forløb, men ikke officielle:

Vi holder periodiske eksaminer for at tilskynde eleverne. Det er ikke noget officielt - blot for at støtte dem. De holdes hver 3., 4. eller 5. måned. De kan godt have betydning for, om barnet går videre eller ej, hvis ikke de har helt styr på det fag, de har været igennem.

Vi afholder eksamen efter hvert forløb. Vi har forskellige niveauer, vores formål er selvfølgelig at undervise børnene i islamisk kultur. Først lærer de bogstaverne, så får de en prøve for at se om de har lært det, så lærer de sætninger så får de en prøve i det, så går de videre

Bortset fra ovennævnte moskeer er tendensen dog, at man ikke afholder deciderede eksaminer. I en pakistansk moske havde man overvejet ideen, men bakkede ud:

Eksamen nej, det har vi sådan set ikke, vi havde snakket om det og lavet noget, men problemet var at da vi så annoncerede, at vi ville lave eksamen, så faldt folk fra. Så det var afskrækkende, og det var jo ikke meningen. Meningen var selvfølgelig at man fik anerkendelse, et eller andet bevis på at nu har vi brugt så meget tid på det. Så det faldt ligesom lidt til jorden, og det var jo lidt synd. Så den har vi ikke taget op igen. Børnene, de små, der bruger vi bare at de selv føler, der er fremskridt og at forældrene føler, der er fremskridt. Vi har løbende forældremøder, for at få input fra forældrene, hvad er godt, hvad er ikke så godt, hvorfor kommer han ikke til tiden, de sædvanlige ting.

De fleste moskeer nøjes da også med små tests, som man tager løbende i undervisningen " Jeg laver test en gang imellem, sådan en lille tip tretten test med en hel masse spørgsmål. (shi'a underviser). I en tyrkisk Diyanet-moske bruger man årlige arrangementer:

Der er ikke nogen rigtig prøve, men vi har arrangementer hvor eleverne fremlægger det de har lært, og så får de gaver, det kan være en mobiltelefon eller en MP3-afspiller, men det er ikke sådan en prøve hvor man enten kan bestå eller dumpe. (tyrkisk imam)

Hos Ahmadiyyaerne er det meget op til eleverne selv at formulere læringsmål:

Der er ikke eksamen som sådan, men underorganisationerne (piger 7-14 år, drenge 7-14 år, kvinder 15+, mænd 15-40, mænd 40+) laver egne årlige mål. En gang om året holder de årsmøder og forskellige konkurrencer, i sport, i religiøs viden, i digtoplæsning, i at recitere Koranen. Der bliver holdt taler i forskellige emner.

MOTIVATION

En væsentlig faktor i enhver formidlingsproces er de implicerede parter motivation. Her er der blevet spurgt ind til både undervisere og elevers motivation for at deltage i og være med til at præge formidlingsprocessen. Forældre til mindre børn er også blevet spurgt, hvad deres motivation er for at sende deres børn til undervisning i moskeen.

Undervisernes motivation

Underviserne fremhæver mange forskellige motivationer for at undervise. Nogle holder sig til de korte formuleringer: *At inspirere folk* (shi'a underviser); *Kærlighed til Allah* (bosnisk imam); *Det er frivilligt, det er noget man gør, fordi man brænder for det.* (sufi-imam). *Jeg kan godt lide at undervise, jeg har selv undervist på universitetet, og jeg har haft noget pædagogik i den forbindelse.* (pakistansk underviser). Fem imamer fra forskellige retninger og strømninger fremhæver den islamiske forpligtelse til at videreformidle:

Jeg har jo grundlæggende en uddannelse indenfor islam, en teologisk uddannelse, det er den egentlige grund. Når man er specialisten indenfor det område, så er det ligesom naturligt at man arbejder inden for det område. Jeg har valgt det der stod i min skæbne. (pakistansk sunni imam)

Jeg er vokset op i et religiøst miljø, flere af mine familiemedlemmer er højtuddannede indenfor religion. Når man har fået den viden om islam, så skal man gå ud og fortælle det til andre, og tage derhen hvor der er behov for det. Derfor er jeg kommet her til Danmark. (shi'a imam)

Profeten Muhammad sagde at de bedste af jer er dem som selv lærer Koranen og som lærer andre den, så på en måde er enhver muslim forpligtet til selv at lære Koranen og at lære andre den. (ahmadiyya imam)

Dette er en problemstilling, som er meget svær for en vesterlænding at forstå, fordi det udspringer fra følelser. Det er følelsen af, at det er ens pligt uden at nogen forpligter én til at gøre det. Jo mere man lærer jo mere føler man et ansvar overfor andre mennesker. Det er ufatteligt, hvis man har læst hundreder, tusinder af bøger og kun være ansvarlig for ens kone og børn. Nej man føler at man er nødt til at videregive disse goder til andre. (arabisk sunni imam)

Det har altid været min barndomsdrøm være imam. Jeg har altid villet lære folk at leve et godt liv. Først har jeg villet lære det selv, hvordan man lever på den rigtige måde, og hvordan jorden er opstået, hvordan tingene i universet hænger sammen. Jeg ville først lære det selv, og så være et forbillede for andre mennesker. (Tyrkisk imam)

En af underviserne fremhæver sin utilfredshed med folks uvidenhed:

Motivation? Den udbredte mangel på religiøs viden. Kendetegnene for denne mangel er adskillige. Du kan se det på gaden, derhjemme og i moskeen. På gaden ser du f.eks., at man ikke kender til de islamiske traditioner for, hvordan man opfører sig overfor ældre, og for, hvordan man går. Hvordan man går ind og ud. I moskeen ser du, at man ikke ved, hvordan man læser Koranen, og hvordan man beder. De kender kun lige til, at man skal faste i ramadan, men ikke hvad det indebærer. De kender ikke til Islam, til iman [slamisk tro], til grundstøtterne. De mest grundlæggende ting kender de ikke engang. Det gælder for alle, ikke kun de små. Selv den første

generation, som måske ikke har manglende viden i de grundlæggende ting. Men så har de til gengæld manglende viden på mange andre områder. (Arabisk underviser)

For de to marokkanske medvirkende udspringer motivationen også af en blanding af sociale og sikkerhedsmæssige bekymringer:

Min motivation er at give et godt billede af islam i udlandet. Det har været en motivation fordi, det som også skræmmer os, det er at nogle unge muslimer udgør en risiko for ikke bare deres modtagerland, men også for deres oprindelsesland. Attentaterne i Casablanca var udført af unge mænd, hvoraf de fleste var vokset op i Frankrig. Truslen er større for os end for jer. Der findes folk her, som forsøger at rekruttere teenagere til at tage til den muslimske verden for at blive selvmordsbombere. Vi prøver at forebygge problemet, hvor det opstår. Derfor har jeg valgt at komme herop for at undervise, for at give børnene en moderat islam, marokkansk islam. Man kan ikke bare efterlade disse unge. Man skal også se det fra deres side, de er marginaliserede i deres modtagerland, af flere grunde: de har ikke et højt intellektuelt niveau, de har ingen kundskaber som kan bruges på arbejdsmarkedet, så de prøver at tjene penge på hvilken som helst måde. De har en tomhed indeni, og det er denne følelse af tomhed, som får dem til at søge mod de fundamentale principper, og en af dem, det er religionen. (Marokkansk underviser)

Vi ser for mange unge i vildlidelse. Kriminalitet, narko, ikke praktiserende i forhold til deres religion, had til det danske samfund. Vi mener, det skyldes fejlagtig opdragelse – så der er tale om en pædagogisk årsag til problemerne. Måske har faderen og moderen ikke givet deres børn nok tid og opmærksomhed i hjemmet - og det er naturligt. Faderen arbejder og moderen arbejder, så barnet er fortabt. En anden ting er, at nogle af de danske regler forhindrer os i at opdrage børnene som vi er vant til i hjemmelandet. Så der opstår problemer og splittelse hos barnet. Hvis barnet forsøger at forene sin arabiske, islamisk opdragelse med den danske liberale, åbne opdragelse opstår der forvirring og splittelse. Vi finder at børnene ikke kender til deres egne baggrunde og kulturer. Og når de heller ikke er inde i det danske, opstår der problemer. Derfor kigger vi på de børn, som forældrene ikke kan give den nødvendige tid og opmærksomhed og prøver at hjælpe dem igennem de moskeer og foreninger, som opstod for at servicere indvandrere i landet. Hvad betyder det at servicere indvandrere? At undervise dem og give dem de nødvendige informationer. At lære dem om deres egne kulturer. At opretholde deres kulturelle identitet. At opretholde sikkerheden. At fokusere på, hvordan de kan være positive borgere i det samfund, de lever i. Alt det her handler om, at de skal være gode elever og borgere, som passer på og beskytter det samfund, som de lever i. Med det udgangspunkt og når vi kigger på tallene fra fængslerne, og hvordan muslimer og arabere er overrepræsenteret der – når disse tal hele tiden vokser – er man nødt til at gøre noget ved det. Det nytter ikke noget, at du har en far i moskeen, mens to af hans børn er i fængsel. Du er nødt til at gøre noget for at vinde dem over, så de kan opføre sig på en positiv måde i forhold til den moderate, midtsøgende islamiske lære. (marokkansk imam)

Sidstnævnte imam har altså et dobbelt sigte: på den ene side ønsker han at være med til at beskytte det danske samfund mod kriminalitet. På den anden side flettes denne motivationsfaktor sammen med ønsket om at beskytte marokkanske børn mod det danske samfunds påvirkninger, da den "arabiske, islamiske opdragelse" ses som uforenelig med den "danske, liberale, åbne opdragelse." Motivationen er altså på en gang engagement og afstandtagen. En af de andre imamer lægger vægt på moskeens oprindelige funktion:

Man siger, at de fleste af muslimernes børn har en negativ attitude. Så vi satte os for at modbevise dette. Hvis vi får en mulighed for at opdrage disse børn med henblik på deres opførelse og deres

moralske karakter og værdier – med opførsel menes der, hvordan man behandler andre, og karakter kommer til udtryk udadtil. For eksempel hvis du kan lide min karakter, er det fordi, du har set noget i mit udseende, mit smil, min imødekommenhed – opførsel er mere, hvordan jeg handler med dig og overfor dig. Vi vil gerne lære vores børn islamisk karakter og opførsel, så vi kan bevise, at hvis de er opdraget med disse to religiøse grundpiller, så vil de servicere dette land. Hvorfor ser du ellers, at de fleste af vores børn, som hader Danmark er de, som er født her? Og dette er en kæmpe, total katastrofe. Dette betyder, at disse børn ikke er blevet opdraget med de to betingelser – karakter og opførsel. Hvis de har lært de to betingelser, ville de aldrig forråde dette land. Vi finder så, med Guds hjælp og vilje, at vores børn er så begyndt at have en positiv rolle. Hvis vi efterlader vores børn – hvis moskeen ikke opfylder dens oprindelige funktion... Profeten underviste ikke kun i bønnen. Også i poesi og sport – alt. Enhver som kunne noget særligt kom til moskeen. Beviset for det er, at moskeen var et fælles forum for alting i samfundet. Moskeens oprindelige funktion var at være et fælles forum for alting i samfundet. Det var det sted, som var mest aktiv i at opdrage, udvikle og undervise i god opførsel og etik til børnene, kvinderne og mændene. (arabisk imam)

For Hebashi-imamen er det også en motivation at advare de unge mod andre islamiske grupper:

Vores motivation er for det første at modarbejde og modstå enhver form for forvrængning, deformation, ekstremisme og yderliggående holdninger, der uberettiget udøves i Islams navn, og som forårsager splittelse, vold, misbrug og ødelæggelse. Centret udbreder det sande, gode, tolerante og moderate billede af Islam og advarer muslimer, især unge, mod de grupper, der har sådanne vildledende ideer og holdninger. Derudover vil vi udbrede kendskabet samt forståelsen til den islamiske kultur, viderebringe information om Islam og den arabiske kultur til det danske samfund. Vi vil vejlede til en positiv integration i det danske samfund ved at bygge en bro mellem den arabiske og den danske kultur og forebygge segregation og isolation. (Hebashi)

En af de grupper, som han advarer de unge imod, fordi han mener de "forårsager splittelse, vold, misbrug og ødelæggelse" er det Muslimske Broderskab. Imamen med dét ideologiske tilhørsforhold mener tværtimod selv at han også bygger bro:

Vores børn kom hertil fra ikke-stabile forhold. Fra Libanon hvor der var borgerkrig. Somalierne - borgerkrig. Bosnien - borgerkrig. Fra Nord Marokko hvor der var fattigdom, kom de for at forbedre deres levestandarder. Så de kom ikke for at studere. Og vi har ikke vidensbaserede organisationer eller institutter. Derfor har denne gruppe brug for meget støtte, for at den næste generation kan blive bedre end den første. Og den 3. bedre end den før. Med bedre mener jeg, at gruppen kan være muslimsk. I stand til at bevare sin identitet. Åben for andre omkring sig. Modtagelig for al forandring og forbedring i samfundet. Og at man kender til den kulturelle baggrund for det land, man nu bor i. At være stolt af sin religion som muslim. At være nådefuld og tilgivende overfor andre og i stand til at integrere sig sammen med andre. At være i stand til at fuldende sit studie. Ikke at have den mangel, som kommer fra alle de dårlige sider fra de kulturelle baggrunde, vi kom med. Han skal tage det gode fra det og kaste til side det, som ikke holder. Altså vi kommer med pinsler fra Saddam eller lidelser under dette regime eller denne diktator. Hvorimod her er det ikke sådan. Her lever du i frihed og demokrati. Så hvordan redder vi denne generation fra disse kvaler, og hvordan giver vi dem det bedste vi har? Og hvordan tager vi det bedste fra Europa, som vi nu er en del af? Vi taler om psykiske lidelser forårsaget af politiske, økonomiske og sociologiske problemer. Alle disse ting spiller en rolle og er med til at skabe det besvær, denne samfundsgruppe lider af i øjeblikket. Børnene får det nærmest i arv fra forældrene. Selvfølgelig. Frygten for "de andre". Frygten for "regeringen" eller politiet. Politiet er

til for at beskytte mig, jeg burde ikke være bange for dem. Det er, hvad danskeren tænker, mens vi forstår det som om, politiet er imod os. Derfor skal vi tage denne generation ved hånden og hjælpe dem med at være produktive og bidrage til samfundet, som de er en del af. Man kommer aldrig til at lytte til os, hvis ikke vi har PhDer. Hvis ikke vi er videnskabsmænd og eksperter i sociologi, psykologi, geologi og pædagogik. Foruden de tekniske eksperter. Men dem lytter man ikke så meget til. De humanistiske eksperter lytter man mere til. Så kommer man mere ind i den politiske og samfundsmæssige debats og kamp. Sådan kan vi bidrage med det bedste af, hvad vi har, til den kultur, vi er kommet til. (Ikhwan)

Forældrenes motivation

I sit studie fra 1990 forklarer Jørgen Bæk Simonsen, hvorfor det er vigtigt for mange forældre at børnene går til undervisning i moskeen:

det afgørende er, at mange indvandrerfamilier har bevaret drømmen om at vende hjem og fortsat lever, så deres adfærd nyder respekt blandt andre muslimske indvandrerfamilier i Danmark og ikke mindst i hjemlandet. (Simonsen 1989:9)

Situationen har ændret sig meget siden 1990. Ingen af respondenterne har nævnt drømmen om at vende tilbage som motivationsfaktor. En marokkansk imam fortæller, at man fra marokkansk side godt er klar over, at de unge, som går til undervisning i dag, ikke vender tilbage til Marokko, og formentlig heller ikke vil investere i landet, som nogle fra forældregenerationen har gjort. Man nøjes med at håbe at se dem en gang imellem som turister i det land, deres forældre eller bedsteforældre kom fra. Mange af de yngre børns forældre i dag er selv anden generation og har derfor ikke nogen drøm om at rejse til det land, hvor deres forældre er født. Selv i de tilfælde, hvor forældrene er første generation, har ingen nævnt drømmen om tilbagevenden. For nogen, såsom folk af palæstinensisk oprindelse, er det i øvrigt slet ikke en mulighed. Dog nævner én elev, hvordan undervisningen i moskeen gør det nemmere for hende at gebærde sig i forældrenes hjemland, når hun er med familien på ferie:

Man skal dække sig til, som pige. Når vi er i Libanon, så siger mange til min far 'dine børn er opdraget rigtig godt, de kender det arabiske sprog, de går med det rigtige tøj', hvorimod mine grandkusiner tager shorts på og viser 'vi kommer fra Danmark og vi er noget specielt'.

At man har opgivet drømmen om at vende tilbage til oprindelseslandet, betyder dog ikke, at det muslimske samfunds værdier ikke betyder noget. Den motivation, som Simonsen nævner i sin bog fra 1990, nemlig at nyde respekt blandt andre muslimske indvandrerfamilier ved at give sit barn en islamisk opdragelse, står stadig stærkt hos nogen. Forældrenes motivation kan også være at barnet skal have den rette islamiske viden hos undervisere, der er mere veluddannede end forældrene selv:

Islam er en uddannelse, og jeg har ikke hele den uddannelse. Alle muslimer i verden er forpligtet på at tage uddannelse indenfor deres religion. Hvorfor tror vi på Gud som vi gør, hvorfor tror vi på liv efter døden.

I en af moskeerne kunne man erhverve en lille bog om tajweed, på engelsk, som overfor forældrene beskrev vigtigheden af, at deres børn skulle lære Koranen udenad. En af

hovedbegrundelserne var netop, at det gav både forældre og børn høj status blandt andre muslimer. Andre begrundelser, som bogen fremhæver, er, at indlæring af tajweed beskytter barnet mod Satan, og at det forøger både børnenes og forældrenes chancer for at undgå Helvede og sikre sig en plads i Paradis. Disse begrundelser nævnes ikke af Bæk Simonsen i hans undersøgelse, men de er reelle motivationsfaktorer for flere af de medvirkende forældre i denne undersøgelse. Det skal her siges, at mange af respondenterne godt er klar over, at troen på Himmel og Helvede ligger mange danskere fjernt, hvilket kan skabe blufærdighed omkring forestillingen hos respondenterne. Adspurgte bekræfter en forælder, at det at lære tajweed er en vigtig måde, hvorpå både barnet og forældrene kan "samle point" til at komme i Paradis: "*Ja absolut – det er, hvad vores religion lærer os.*" En af imamerne nævner dog også, at forældrene kan have anderledes jordnære begrundelser for at sende sine børn til undervisning i moskeen: "*For nogle forældre er det vigtigste bare, at børnene ikke hænger på gadehjørnerne.*" Dette billede bekræftes af en forælder:

Det er også en måde at holde dem beskæftigede, hvorpå de kan bruge deres energi. At give energien en retning. For de unge i dag, hvis ikke deres energi og ressourcer har en retning, jamen så bliver de let ofre for kriminalitet og alt muligt andet uheldigt. Så det er for ligesom at give dem en base, hvor de kan være sammen og have noget fællesskab, og hvor de kan have en mening med at være, under supervision.

Børn og unges motivation

En ting er forældrenes motivation for at sende deres børn til undervisning i moskeen. Et andet spørgsmål er, hvorvidt børnene selv er motiverede til undervisningen, samt hvad der eventuelt motiverer dem til at fortsætte, når de er blevet så gamle, at de selv kan bestemme. At børnenes og de unges motivation er en væsentlig faktor, hvis tilslutningen til undervisningen ikke skal falde, er man flere steder meget opmærksom på. Som en repræsentant for en forening gør opmærksom på, bliver deres undervisere vurderet på ikke bare deres egen motivation, men også på deres evne til at motivere børnene:

Nogle af vores lærere er stoppet, for de underviste ikke på den måde, som vi ønsker, de skal gøre. Det var deres måde at give tafsir på. De havde ikke noget engagement. De forstod godt teksterne, men det var måden, de formidlede på, som var en smule kedelig. De er nok ikke vant til at have med små børn at gøre. De har brug for at have megen tålmodighed, og vi er nødt til at snakke med dem om, hvordan man skal omgås små børn.

For at undervisning skal kunne have en effekt, må det formodes at forudsætte, at eleverne følger med og er motiverede. Det bekræfter en af imamerne, at de er:

Ja, de lytter interesseret, da det er meget varieret hvad de laver. Vi oplever, at de er meget interesserede eftersom at de både i skolerne, og i medierne, hele tiden hører om deres religion, nogen gange hører de måske noget omkring tørklædedebatten. Det øger deres interesse for at høre mere om hvorfor muslimske piger skal gå med tørklæde? På den måde er der mange andre emner inden for Islam, som de hele tiden ude i samfundet konfronteres med, som er med til at de bliver mere ivrige efter at lære omkring deres religion.

Ifølge flere underviseres egen vurdering, kan det dog af og til være en udfordring at opretholde elevernes motivation og engagement i timerne:

Eleverne er vel ligesom alle andre i samme alder, ligesom når de skal lære meget andet. Nogle ting interesserer dem, mens andre emner keder dem. Der er det så vores opgave at holde dem interesseret. (Ahmadiyya imam)

De unge, det er min fornemmelse fra kurserne her... desværre, de er unge... Sådan er det også for etniske danskere, hvis du tager en og siger 'fortæl om kristendommen', hvor meget ved han så? Og det er det samme billede her. Selvfølgelig er der nogen, som ved noget, andre ved en masse, så det er samme niveau som en etnisk dansk ung. Det er også derfor vi prøver at følge det op, når vi har et arrangement er der altid en tale på dansk for at få de unge til moskeen og forstå, jamen hvad er det for noget med den her helligdag, hvorfor skal vi fejre den, hvad er aqidah, hvorfor er det vigtigt, hvorfor er profetens biografi vigtig. Så vi prøver altid at have et eller andet dansk anstrøg ind over, for at motivere dem. (Minhaj underviser)

Som en underviser af mindre børn påpeger, er børnene ofte overbebyrdede:

Det er trættende for eleverne, det forstår man. Så snart det ringer ud i den danske skole kommer han direkte herover og skal forstå tingene på arabisk. Vi ved godt, at han ikke tager alt det til sig, vi giver dem, men tager han bare lidt til sig, 15 %, så er det i orden. For efter seks timers dansk skole, så tænker han mere på at lege end at lære. Derfor lader jeg dem også en gang imellem sidde lidt og snakke, jeg er ikke for skrap. Jeg kan ikke tvinge dem, det er børn, ikke maskiner. (marokkansk underviser)

En af drengene bekræfter, at det med motivationen af og til kunne være svært:

I starten sagde mine forældre at jeg skulle prøve det. Jeg startede flere gange, som 7-årig, der kunne jeg ikke lide det, så igen som 10-årig, der kunne jeg heller ikke lide det, og så startede jeg igen som 13-årig, og nu er det fint nok. Da jeg var lille kunne jeg ikke lide at spille min tid på det, jeg ville hellere dovne den af foran computeren og tv'et.

Til gengæld er en af pigerne meget motiveret og engageret:

Jeg vil selvfølgelig gerne i Paradis, jeg vil gerne lære Koranen, og jeg vil vide mere om hvorfor jeg er her i dag, også fordi vi lærer normer og værdier, det er meget vigtigt for mig.

Deltagerobservationerne i moskeerne bekræfter det brogede billede af elevernes motivation, som her er blevet opridset. Hele raden af motivationsgrader er tilstede, fra ildsjælene til barnet som sidder uroligt eller teenageren som sender sms'er i løbet af undervisningen. Et forbehold ved deltagerobservationen er dog, at observatørens tilstedeværelse kan influere på undervisningssituationen. I to forskellige klasser, hvor observatøren var med til at afkode det, som læreren havde skrevet på tavlen på arabisk, syntes eleverne det var sjovt, hvilket selvfølgelig fremmede hele holdets motivation. I en anden klasse virkede det snarere, som om observatørens tilstedeværelse distraherede børnene lidt. Andre gange, især på store hold, virkede det ikke som om, der blev taget større notits af observatørens tilstedeværelse. Dog virker det plausibelt, at den skala af engagement, som er blevet opserveret, også kan kendetegne de forskellige grader af engagement, som kommer til udtryk, når observatøren ikke er tilstede.

Motivationsfaktoren leder hen mod endnu et forbehold angående undersøgelsens resultater. De her medvirkende elever var på et par undtagelser nær alle engagerede og motiverede, selvom to af dem har været gennem perioder, hvor det ikke var en selvfølge. Men som underviserne påpeger, og deltagerobservationerne bekræfter, kan der være meget stor forskel på elevernes motivation og vedholdenhed. Det understreges altså, at

eleverne i dette studie hører til i det mere motiverede segment, og at deres udtalelser derfor ikke kan vurderes som repræsentative for samtlige elever i moskeerne og de muslimske foreninger. Dog kan de i det mindste indikere, hvordan dette mere engagerede segment af elever oplever undervisningen. Samme forbehold gælder for det følgende spørgsmål:

Elevernes identitet og holdninger

Har undervisningen i moskeerne og de muslimske foreninger egentlig nogen indflydelse på elevernes identitet og holdninger? Hvordan oplever underviserne det? Hvordan formulerer underviserne og eleverne det selv? Selv om underviserne erkender, at der kan være en væsentlig variation i elevernes motivation, mener de adspurgte dog, at undervisningen betyder noget for elevernes identitet og holdninger. Underviserernes svar på spørgsmålet "Oplever du, at eleverne bliver bevidste om deres islamiske identitet og holdninger gennem undervisningen?" afspejler bred enighed, fra Ahmadiyya-imamen til Ikhwan-imamen:

Helt sikkert. Det gør en forskel. Men det er ikke kun de formelle lektioner, som skaber denne bevidsthed. Det er en vedvarende proces, som foregår hele tiden, i deres omgang med venner og bekendte, både muslimer og ikke-muslimer, deres egen personlige søgen osv. (Ahmadiyya)

Ja det oplever vi i allerhøjeste grad at de gør! En del af eleverne spørger også, hvis der er noget de har oplevet, som de har været i tvivl om er rigtig i forhold til Islam. (Hebashi sunni)

Vi håber selvfølgelig, de kan bevare den islamiske identitet, og først og fremmest lære urdu, deres modersmål, det er meget vigtigt, mener vi. Især når vi snakker om islam, for meget af den litteratur, der findes, den er på urdu. Hvis man mister det aspekt, så er man tilbage til kun engelsk og dansk, og der er altså ikke så meget, der er meget lidt godt litteratur på dansk. Der findes heldigvis masser af godt litteratur på engelsk, men det bedste er arabisk og så urdu. Vi tænker at, jo flere sprog, de kan, jo bedre, jo bedre er det for dem personligt og også for Danmark. Så det giver jo en ekstra kompetence. Og hvis man er stærk i sin tro, det giver ro og stabilitet i dit liv, det er min egen erfaring. (Minhaj-ul-Qur'an)

Alt sammen drejer sig om at opbygge den islamiske, midtersøgende og moderat identitet. Altså folk som kender deres skaber og har kun godt at give tilbage til det samfund, som har givet dem godt. At være gode venner med dem omkring dem – med danskeren, østerlændingen, marokkaneren, tuneseren, irlænderen. Med dem som er i hans klasse – på hans arbejdsplads. Altid konstruktiv og positiv. Samtidig med bevarelsen af sin identitet, når man har en bestemt kulturel baggrund, skal man bevare det smukke i det. (Ikhwan)

Eleverne svarer ligeledes bekræftende på, om undervisningen har betydet noget for deres identitet og holdninger, som følgende udsagn viser:

Ja meget, man tager sig mere sammen. For eksempel, jeg går ikke med tørklæde endnu, men jeg overvejer det rigtig meget, fordi jeg kommer her.

Ja, for når vi lærer islamisk lov, så ved jeg hvordan jeg skal... Vi studerer det virkelig, der er mange problemstillinger indenfor islamisk lov, man lærer virkelig, hvordan man skal praktisere sin religion.

Ja, det har det helt klart. Fordi, hvis jeg ikke havde gået i Koranskole, så havde jeg ikke vidst alle de her ting om islam og så havde jeg ikke være som jeg er i dag. Det har åbnet mine øjne for

rigtig mange ting at gå på den Koranskole, for der er f.eks. rigtig mange ting som mine forældre ikke ved, fordi de havde ikke chancen til at gå i Koranskole dengang de var små. Så ja, det har i hvert fald haft en stor indflydelse på, hvordan jeg er i dag. Mine holdninger, de kommer jo egentlig fra Koranskolen, fordi det er jo der, jeg har lært alt det som jeg kan om islam.

Ja, det har det, man ved mere om islam, jeg tror, hvis jeg ikke havde gået på den skole så havde jeg ikke vidst selv de basale ting. Det betyder jo meget for den måde, jeg er på, jeg tænker altid at Allah er der.

Ja, for jo mere jeg ved om islam, jo mere gør det mig til en bedre muslim, en mere praktiserende muslim. I moskeen lærer jeg, hvordan jeg skal udøve min religion, det har helt klart været et bonus.

Jeg tror ikke, jeg havde haft så meget viden om islam, hvis jeg ikke havde gået der. Vi snakker meget om Islam derhjemme, men selv mine forældre har jo ikke så stor viden som imamerne har, de har jo en større viden om islam end mine forældre har, ligesom kemilæreren har mere viden om kemi end mine forældre.

En enkelt svarer ved at positionere sig i forhold til reaktioner, hun har fået fra andre:

R.: Ja, og jeg synes bare ikke, at det er så negativt som andre nogen gange siger: "Aj går du til islamisk undervisning, hvordan er det?"

I.: Er det ikke-muslimer, som spørger om det?

R.: Det kan være nogen som ikke er muslimer, men det kan faktisk også være andre muslimer, som reagerer sådan. Der er nogen, der synes det er mærkeligt. Det synes jeg så er mærkeligt at man kan synes. Men det kommer jo an på hver person, hvordan man forholder sig til islam.

"Religionens ånd"

Som afsæt til en dybere diskussion af spørgsmålet om identitet og holdninger, er de 11 elever, som går på gymnasiet, blevet præsenteret for to meget forskellige tekstuddrag, og spurgt, hvad disse uddrag affødte af tanker hos dem. Det ene uddrag er fra klassikeren *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd* af Max Weber, det andet er fra en debatartikel af en nutidig dansk religionssociolog, Tim Jensen. Max Weber sammenligner i sit værk protestantisme og katolicisme, og disse trosretningers betydning for erhvervsvalg og erhvervspraksis, men her er udvalgt en passage, som mere generelt forholder sig til religion. Weber diskuterer, hvad han kalder

den åndelige egenart, der er kommet med opdragelsen (...) Den religiøse atmosfære på hjemstedet og i hjemmet. (...) virkningen af de psykologiske drivkræfter, der var skabt af den religiøse tro og det religiøse livs praksis, og som anviste livsførelsen en retning og fastholdt individet i den. »

Har Weber ret i, at man kan tale om forskellige religioners "åndelige egenart"? Kan den religiøse tro anvise livsførelsen en retning og fastholde individet i den? Det har været diskuteret i religionsvidenskaben siden Weber. I Danmark argumenterer religionshistorikeren Tim Jensen mod den forskertradition, som tager udgangspunkt i Weber:

For mit eget vedkommende vil jeg fastholde, at al tale om nogen som helst

religions "ånd" er uvidenskabelig og essentialiserende tågesnak, der af både religiøse og ikke-religiøse, af venner og fjender til ene eller anden religion, misbruges til mangt og meget. (...) Al tale om om islams ånd og også islams sande ånd er og bliver religiøs tale og i strid med enhver videnskabelig tilgang til islam og religion generelt.

Hvad synes eleverne? Er det tågesnak at tale om en religions "ånd"? Samtlige elever afviser Tim Jensen (måske forventeligt nok, da de jo placerer sig indenfor den ramme af "religiøs tale", som Jensen selv afviser) og vælger – hvilket også var meningen med øvelsen - at uddybe perspektivet på deres egen identitet, holdninger og livsførelse ud fra Weber-passagerne:

1) *Jeg vil måske give den første ret i, at religionen giver en retning.*

2) *Jeg synes virkelig, at jeg er enig med Weber – for det giver altså en følelse af, at du er muslim og hvem du er og hvordan du føler. Du kan mærke noget, når du læser Koranen, en forbindelse, en kontakt til Gud. Sådan har nogle religiøse mennesker det. Faktisk har jeg mærket noget af det, når jeg læser Koranen. Når jeg så sætter den fra mig, så har jeg en hel anden følelse end når jeg åbner den. Det er ikke tågesnak, for der er nogen mennesker, der føler det på den måde, og jeg har selv prøvet den følelse. Så af den grund så er jeg uenig med Tim Jensen. Det gør jo en forskel i forhold til min livsførelse, det fører mig til en helt anden retning sammenlignet med, hvordan jeg levede før. Hvis nu jeg ikke havde læst Koranen, så ville jeg være en helt anden person, måske en mere åben person. Hvis jeg ikke havde læst Koranen og ikke vidste noget, så ville jeg opføre mig dumt. Men nu hvor jeg har lært Koranen er mit liv ændret, fra de ting jeg gjorde før og det jeg gør nu, det fører til en helt anden retning.*

3) *Jeg er enig med ham den første, jeg synes ikke, det er tågesnak. Jeg har ikke læst Koranen fra start til slut, det har jeg altså ikke, men jeg ser et program med Mustafa Hosni, jeg tror det er på Iqra, han kommer blandt andet ind på Koranen. En dag tog han nogle mannequiner, ligesom i butikkerne, som han har givet tøj på, stram bluse og stramme bukser, og så siger han 'synes I piger, at det er en god idé gå med sådan noget tøj?' Tørklæde, det er jo ikke kun at dække håret, det er blandt andet løst tøj. Det er ikke nok at dække numsen, hvis tøjet er stramt, så kan man jo se dine former. Da jeg begyndte at høre ham blev jeg en anden person, jeg blev mere bevidst om hvilken retning jeg skal gå, hvordan jeg skal være som person. Og det synes jeg er rigtig godt, han har lært mig en masse. Det er ikke bare noget han siger, han åbner også Koranen og læser nogle citater op. Så var der et arrangement med mange mennesker, og en pige rækker hånden op, en pige med tørklæde, og hun siger 'jeg burde måske ikke sige det, men jeg har været den pige der snakkede med en fyr midt om natten', og hun vidste ikke det var forkert, men efter hun har hørt ham, så syntes hun at det var den rigtige vej. For eksempel sagde han også, hvis nu du har en kæreste, er du så sikker på, at Gud vil føre dig i den rigtige retning? Er du sikker på, at I vil være sammen for evigt og ikke gå fra hinanden, er I sikre på det? Han kommer med mange eksempler, man kan ringe og stille spørgsmål, det synes jeg er rigtig godt.*

4) *Det med Koranen, religionen, for mig er det sådan at finde ud af sin identitet, man finder sig selv, man lærer noget. Man får en retning, måske ikke helt ind til kernen, hvor man bliver fundamentalist, men man tager nogle ting til sig, og så ændrer det ved en.*

5) *Altså jeg er enig med Weber i, at religionen er ligesom en vejleder for en. For hvis man ikke har nogen religion... Altså, der er så mange spørgsmål, som religion kan svare på. For eksempel det der med Big Bang og at vi kommer fra aberne og sådan noget, hvor kommer aberne så fra og hvor kommer Bing Bang så fra? Der er så mange spørgsmål, man kan stille sig selv, hvis man*

ikke tror på noget. Religionen svarer på så mange spørgsmål for en, og det får alting til at hænge sammen. Så ja. Jeg er i hvert fald enig med Weber.

6) Lad os sige, at hvis en muslim drikker, så tror jeg, at han vil have den fornemmelse af at nej, han vil få sådan en fornemmelse af noget der prøvede på at stoppe ham....Måske kan det være psykisk, hvis det er psykisk, så er ånden der jo. Men til gengæld, én der ikke tror på noget som helst, han vil ikke have noget problem med det. Det er det samme med sex udenfor ægteskabet, så vil der altid være noget hos en muslim der siger 'nej, stop, det ender galt' osv. Men hos en, der ikke tror på Gud, der tror jeg overhovedet ikke at han vil tænke på det. Der er altid en form for ånd, og det er det man siger, at Ramadan altid har sin ånd, Ashura har sin ånd, de forskellige begivenheder har sin ånd, så ja, jeg synes at der er ånd i det. Især i Ashura, når man er i moskeen, hele miljøet, det hele det forandrer sig lige pludselig. Det har jeg lagt mærke til, det er ikke kun mig, der er faktisk flere, der har lagt mærke til, at det er der bare.

7) Jeg vil i hvert fald give Weber ret, det betyder virkelig meget, det lever inde i mig. Jeg tror faktisk ikke, man kan forstå følelsen, før man har prøvet det, at være som jeg er. Jeg vil give Weber ret. Når jeg er til undervisning i moskeen, så kan jeg identificere mig med det, at det er sådan ægte muslimer tænker. Jeg tror også, det kommer meget an på hjemmet, om islam har haft en stor betydning. Om forældrene beder overhovedet, for eksempel.

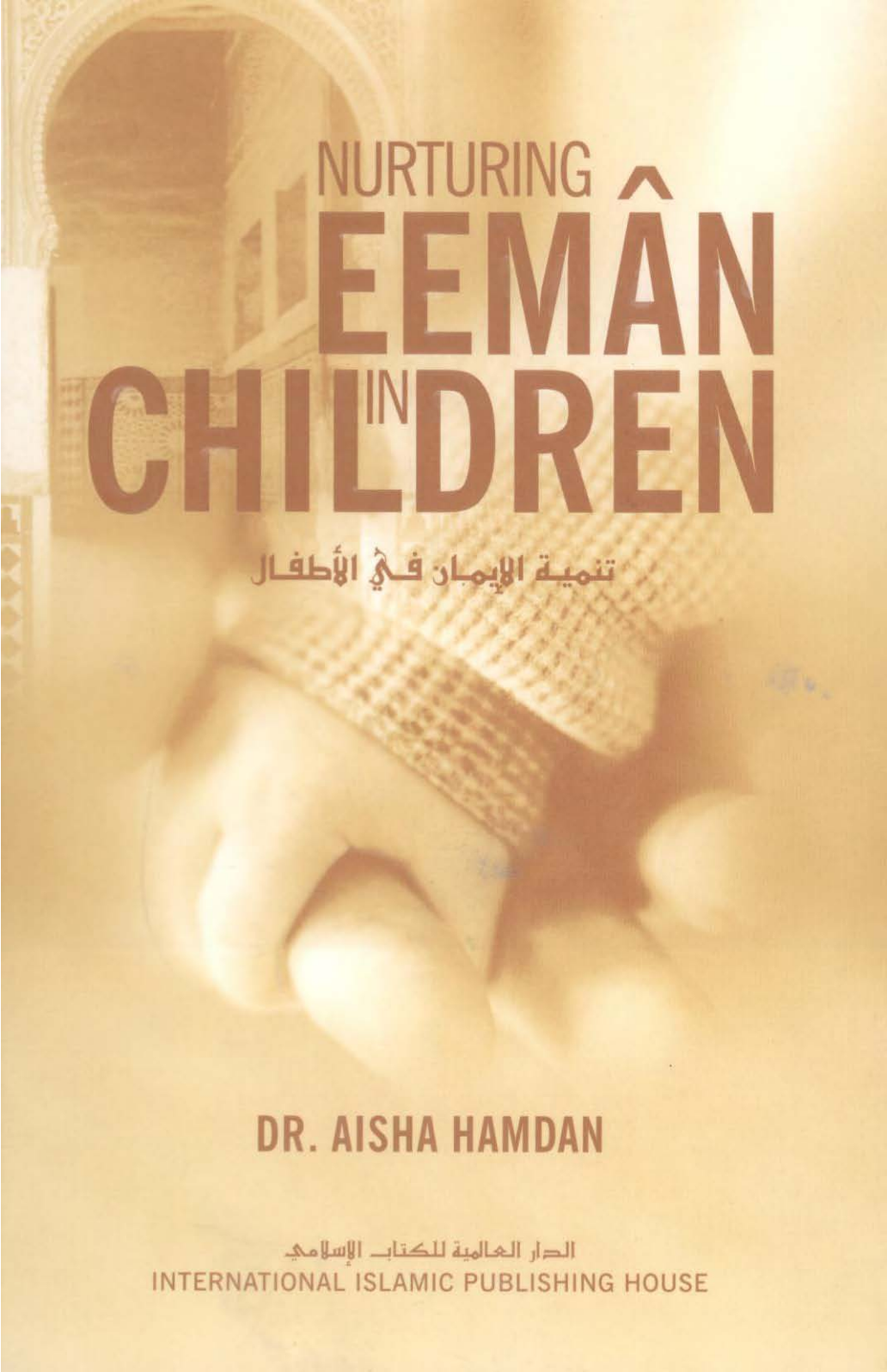
8) Jeg hælder mere til Webers retning, det er også sådan jeg føler det. Jo mere, jeg ved om islam, lærer om islam, jo mere ved jeg om hvilken retning, jeg skal gå i livet, hvordan jeg skal opføre mig som person, som muslim. Det er helt klart noget, som påvirker en.

9) Der er selvfølgelig en retning, man SKAL følge, som siger, hvad du må og ikke må. Det er jo derfor, vi tager over i moskeen, for at lære, hvad man må gøre og ikke må gøre. På den måde er der en retning man SKAL følge, og den retning er det som Profeten Muhammad plejede at gøre i sin tid. Men det er ikke alle, der gør det, der er for eksempel muslimer, som stadig drikker, men det betyder bare, at de går væk fra den retning man SKAL gå. De kan altid vende tilbage til retningen jo. Vores lærer sammenligner det med, at du har en bil, den ene bil kører mod Paradis, den anden mod Helvede, og så kan man selv vælge, hvilken vej man vil køre. Islam har givet dig den frihed, hvis du vil følge islams vej kan du følge den, ellers kan du vælge din egen vej, og det er så til Helvede.

10) Jeg synes, Weber beskriver det rigtig, rigtig godt, jeg kan virkelig sætte mig ind i det, det giver faktisk ens livsførelse en retning. Det hjælper virkelig en, det er en stor del af ens hverdag, åndelighed. Jeg synes ikke, man kan beskrive det som tågesnak. Man har det ofte sådan i dag, hvis noget ikke kan bevises, er det ligegyldigt. Men sådan har jeg det ikke. Jeg synes det er rigtig, godt, det Weber siger, at religion, det har en påvirkning på ens adfærd og på en som person.

11) Jo, religion betyder rigtig meget rent psykologisk. Religion har haft en stor betydning for mig selv, og jeg kender mange andre eksempler på det, det tegner dig som person. At gå i Koranskole har været med til at gøre mig til den som jeg er i dag. Det har også i stor grad været del af min opdragelse, der har hele tiden været et link til islam.

Tørklæde, islamisk lov, viden, holdninger, en retning, hvad man må og ikke må, Paradis og Helvede, en forskel i livsførelse... Hvordan disse påbud, forbud og forestillinger begrundes i undervisningen i moskeerne og foreningerne vil blive gennemgået nedenstående. At den religiøse undervisning spiller sammen med forældrenes prægning understreges af, at der i flere moskeer også fandtes opbyggeligt materiale, som instruerede forældre i at opdrage deres børn islamisk, såsom nedenstående to værker:

NURTURING [^]
EEMÂN
IN
CHILDREN

تنمية الإيمان في الأطفال

DR. AISHA HAMDAN

الدار العالمية للكتاب الإسلامي
INTERNATIONAL ISLAMIC PUBLISHING HOUSE

Islamic Fataawa Regarding The Muslim Child

More than 150 Fataawa concerning
The Muslim Child answered by:

Abdul Azeez ibn Abdullah ibn Baaz

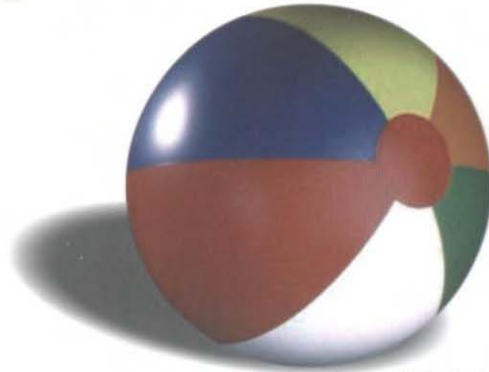
Muhammad ibn Saaleh al-Uthaimen

Abdullah ibn Abdur-Rahmaan ibn al-Jibreen

Saaleh ibn Fawzaan al-Fawzaan

The Permanent Committee For The Deliverance Of Legal Rulings

فتاوى
الطفلة المسلمة

Second Edition

Identitet og holdninger: til-og fravalg

I en et par af moskeerne findes vejledende litteratur for forældre, som ønsker at give deres børn en korrekt islamisk opdragelse, såsom de to ovenstående værker, *Nurturing Eemân in Children* og *Islamic Fataawa Regarding the Muslim Child*. Som flere af eleverne påpeger, er det ikke kun prægningen i undervisningen i moskeen, men også prægningen i familien, som spiller en rolle for den enkeltes holdninger og identitetsdannelse. Det virker derfor logisk, at moskeen gennem den disponible litteratur søger at fremme den islamiske identitetsdannelse i hjemmet. Holdningspåvirkningen fra den strømning af islam, som den enkelte moske repræsenterer, foregår altså i et komplekst samspil mellem moskeens imamer og undervisere, disponibel litteratur, forældre og børn.

Af de i denne undersøgelse medvirkende unge fortæller en del, at deres forældre også er meget religiøse, og tillægger islamisk livsførelse forholdsvis stor betydning. Ligeledes er alle de her interviewede unge oprindeligt startet til undervisning i moskeen, fordi deres forældre har valgt det for dem. Ud fra det grundlag vil man kunne argumentere – med Weber i baghånden – at den religiøse opdragelse fastholder både individet og vedkommendes børn i en bestemt retning. Men for at udfordre disse udsagn og illustrere, at der ikke altid er en direkte sammenhæng mellem, hvad man har lært som barn og hvad man vælger som voksen, inddrages nedenstående to forældre, som er krydset hver sin vej, og som netop har fravalgt den identitet og de holdninger, som de er opvokset med, og tilvalgt noget andet. Her er valgt uddrag af deres begrundelser, som illustrerer forskellene mest tydeligt. Det er nemlig samme trosforestillinger, som for de to kvinder er omdrejningspunkt for henholdsvis til-og fravalg – på deres egne og på deres børns vegne.

Fra islamisk identitet til sekulær identitet

Den islam, som har præget mig, og som jeg har valgt fra, er traditionel, men ikke ekstrem overhovedet. Jeg havde det godt, jeg har ikke været presset til noget. Det var ikke sådan dunk på hovedet som andre har det, at man blev slået hvis man ikke lærte Koranen eller sådan. Desuden var kvinderne i min familie meget selvstændige, arbejdede og tjente penge. Men vi troede meget på Gud og på alt det der blev sagt, hvad imamerne sagde.

Men når jeg tænker tilbage på opvæksten med religionen, så har det været meget... for mig er islam meget frygt. Det er ikke sikkert, det er sådan i alle familier, men det har jeg oplevet. Det med hvad der er fyfy og hvad der ikke er fyfy, hvordan en pige skal opføre sig og ikke skal opføre sig, hvad der er haram, forbudt og halel, tilladt. Man er ligesom ikke sig selv, der er meget social kontrol, og meget med at man passer på, hvordan man agerer med folk, hvordan man snakker. Da jeg kom til Danmark lagde jeg mærke til, at de danske piger havde en helt anden måde at være på, afslappede, de skal ikke hele tiden skal sidde og passe på.

Men det jeg kan huske fra min opvækst er især, at man blev meget skræmt. I islam er det sådan at når man dør, så er det allerede i graven at det sker. Man venter i graven på Dommedag. Så når du ligger der i graven, så starter det, allerede der bliver man straffet for sine handlinger. Der var en hel bog der hed Gravens Helvede, skrevet af en imam fra Emiraterne. Det var om straf og smerte, og jeg kan huske at den bog valgte jeg simpelthen ikke at læse. For jeg var i forvejen skræmt af de ting, som man skulle leve op til, for ikke at komme i Helvede, og så finder man så ud af, at man også bliver straffet nede i graven inden man kommer til Dommedag, hvor det

fortsætter. Jeg kan huske, at den bog var meget omdrejningspunktet i huset på det tidspunkt, der blev snakket meget om at uhh, nu skulle man også passe på ditten og datten. Jeg var simpelthen skrækslagen, jeg valgte ikke at læse den, for så ville jeg ikke kunne gå udenfor en dør, så ville jeg ikke kunne gøre noget. Alt hvad du gør er jo næsten forkert, og det kan du straffes for. Der er den angst, de skræmmebilleder, og du kan være skyld i at ikke bare du selv, men også dine forældre kommer i Helvede.

Der var også meget med djinner. Vi har dem i Koranen. Man skal passe på, når man går ud på toilettet, man skal huske at gå ud med højre, ikke venstre ben, man skal huske at sige en masse ting, bismillah og sådan, inden man går ind, for det kunne være der var en djinn inde på toilettet, og dens børn lå og sov ved døren, så hvis du kom til at træde på en af børnene, så ville moderen blive sur, så hun kunne komme frem og gøre en masse ting. Jeg kan huske, jeg havde flere uger, en måned nok, hvor jeg var skrækslagen for at komme på toilettet. Det viser bare lidt hvor man kan være henne i islam også, hvor uvidende islam kan være.

Jeg kan også huske, hvor meget det betyder, det at man lytter til imamerne, tror på hvad de siger, gør som de siger. I dag tænker jeg, hvor må det være ulideligt at være pålagt fra en imam, at han skal styre ens hverdag. Og så er der ingen kvinder der må være imam, allerede der har du kun et syn på det, det tænkte jeg meget på, da jeg voksede op, jeg tænkte 'det er jo sindssygt, så hellere sidde derhjemme'.

Da jeg voksede op, begyndte at studere, da begyndte jeg at finde min personlighed. Jeg fandt virkelig mig selv, jeg begyndte at tvivle, og det er klart, jo mere du læser, også af muslimer, som kommer fra de arabiske lande og som ikke er muslimer længere, og som giver plads til at tvivle, plads til at tænke, til selv at tænke, jo mere... I islam er det forbudt at tænke selv, for så tvivler du, så du skal ikke stille for mange spørgsmål, du skal holde dig til troen, til det du har i hjertet.

Fra sekulær til islamisk identitet

Den anden respondent er gået den modsatte vej:

R.: Jeg er vokset op i en sekulær familie. Mig og mine søskende, vi har aldrig bedt, vi kom heller aldrig i moskeen. Jeg har heller aldrig gået med tørklæde. Men nu vil jeg gerne. Da jeg kom til Danmark, du ved, pludselig kom friheden til mig, og så begår man fejl. Vores omgivelser påvirker os, måske var jeg ikke stærk nok, jeg har levet i synd. Nu er jeg blevet skilt og er alene med min datter, det er som en straf for mig, jeg har ikke fulgt min religion.

I.: Er det derfor, det er vigtigt for dig, at din datter kommer på Koranskole?

R.: Ja. Koranskolen er et sted hvor du lærer at beskytte dig fra ondskab. Islam lærer dig mange ting om beskyttelse, når du går ud på toilettet for eksempel, for at beskytte dig mod ånderne på toilettet, så går du med venstre fod først, det beskytter dig, og du siger alhamdulillah. Når du skal ud, går du ud med højre fod først.

I.: Hvorfor siger man alhamdulillah?

R.: Fordi man bliver beskyttet mod at onde ånder hvisker dig i ørene og kommer ind i din krop. De kan komme ind i din hjerne, din krop, uden at du ved det, de kan sætte tanker i dit hoved, det er derfor, man skal sige det. Inden for ånde verdenen er der gode og onde djinner. De gode finder Guds vej, de onde Satans vej.

I.: Så dem på toilettet er de onde?

R.: Man skal passe på dem, der er gode og dårlige. Et hjem, hvor man tror på Gud og beder hver dag, der kan ånderne blive troende. Det er derfor, det er meget vigtigt at passe de daglige bønner.

At beskytte barnet mod trængsler i livet efter døden er også en motivationsfaktor:

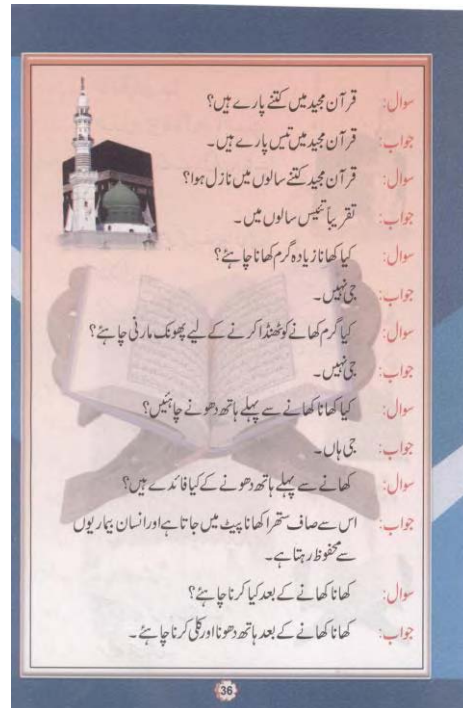
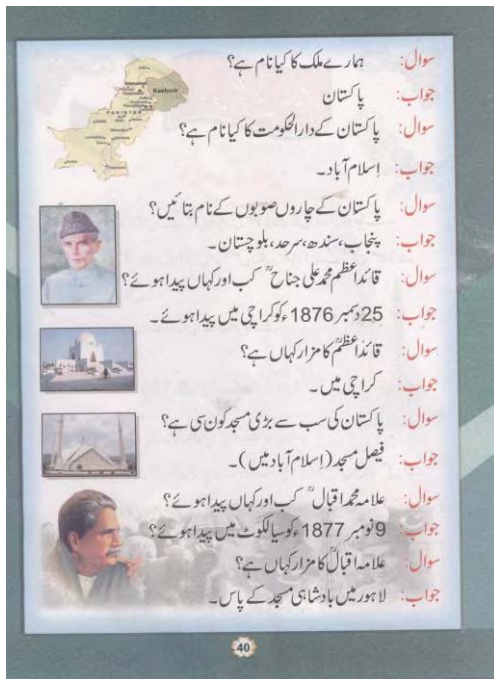
I islam bliver du begravet, og vores grav er vores hjem indtil Dommedag. Der kommer to engle til os, de spørger dig 'hvem er din gud?' Og hvis du er muslim, hvis du er et rigtigt troende menneske, så siger du 'Allah er min gud'. Så spørger de 'hvad er din religion?'. 'Islam, jeg er muslim'. 'Den sidste bog?' 'Koranen.' 'Hvem er den sidste profet?' 'Muhammad.' Det er de spørgsmål, man skal besvare. Og så selvfølgelig alle de ting du har begået. Hvis du har fulgt din religion, og bedt dine daglige bønner, været et godt menneske, bliver din grav til et smukt hjem, med lys og duft, paradisaagtigt, men hvis du dør med dårlige gerninger, og du ikke kan svare på englernes spørgsmål, så bliver din grav et dårligt sted med dårlig lugt, stærk varme som i Helvede, og et grimt ansigt vil være din ven i graven. Mange siger til gud 'send mig tilbage, så jeg kan gøre gode gerninger', men gud siger 'du har tilintetgjort dig selv.' Men hvis du har været et godt menneske med gode gerninger, så bliver et smukt ansigt til din ven i graven. Det siger Islam, det er den rigtige islam. Så islam, det er oprigtighed, godhed, det er viden, det der gør dig klog, til et bedre menneske end du er.

DISCIPLINER OG DOKTRINÆRT GRUNDLAG

Sprogundervisning

Flere arabiske og pakistanske moskeer tilbyder sprogundervisning i henholdsvis arabisk og urdu, med det dobbelte formål at eleverne skal kunne forstå religiøse tekster og kunne følge med i undervisningen på de sprog. I en af moskeerne bruges metoden "Gateway to Arabic", som indbefatter lærebøger, ordbøger, kassettebånd, CD'er, Flash Cards, plakater og computer software, og som de studerende kan købe på <http://www.greatwaytoarabic.com/>

Undervisningen kan også koble det religiøse sammen med det nationale, som i nedenstående eksempler fra samme lærebog, hvor urdu indlæres gennem formidling af basisviden om islam og om Pakistan:

Der er foretaget deltagerobservation i både en urdu klasse og i en arabisk klasse. I urdu klassen var eleverne, som var mindre børn, i gang med at lære det arabiske alfabet, som urdu skrives med. Selvom undervisningen på skemaet blev benævnt "urdu" og foregik på urdu, var de termer, som blev gennemgået, arabiske religiøst betonedede termer, såsom ærkeenglenes

navne (Gibril, Mikael etc.). Der var altså en flydende overgang mellem det arabiske sprog og urdu, ligesom det var tydeligt, at urdu undervisningen her var møntet på indlæring af begreber, som var relevant for recitation af Koranen og for indlæring af islam. I en anden moske, hvor der blev undervist i arabisk, brugte læreren til gengæld mere dagligdags udtryk ("han tager bussen" o.l.) for at lette indlæringen for børnene. Dog forklarede underviseren, at indlæringen af arabisk var vigtig for at kunne udføre bønnen korrekt, så sprogundervisningen havde stadig et religiøst sigte.

Koran-recitation - Tajweed

Hvad er tajweed?

I sin bog *Moskeer i Danmark* beskriver Lene Kühle, hvad tajweed består af:

En del af undervisningen består i Koranrecitation. Formålet med at lære at recitere Koranen er, at den enkelte muslim ubesværet skal kunne deltage i bønnen, hvor netop recitation af enkeltstående vers spiller en central rolle. Selve det at kunne recitere Koranen på særlig smuk vis opfattes ydermere ofte som en kunststart, som man i den muslimske verden holder konkurrencer i.

Koranskolernes vægtning af netop udenadslæren betyder sikkert, som Karen-Lise Johansen beskriver i bogen *Muslimske Stemmer*, at muslimske børn og unge ikke altid er så entusiastiske over for undervisningen, fordi de traditionelle undervisningsmetoder ifølge hendes interviewpersoner ikke "bidrog synderligt til at øge deres indsigt i islam". (Kühle 44)

Dette billede svarer meget godt til, hvad flere af respondenterne her siger. En arabisk imam beskriver *tajweed* således:

En somalier læser Koranen og græder. Han forstår ikke meningen. Hvorfor græder han så? Ligesom musikere siger, han levede med Koranens musikalitet – Koranen har en forunderlig musikalitet. Den tiltrækker hvem som helst. Jeg mener her en ikke-muslim. Den tiltrækker ham på en uforklarlig måde. En af mine venner kom hen til mig og spurgte, om jeg ikke kunne synge den sang, jeg synger hver dag for ham. Han lyttede til det og græd. Han ved ikke hvorfor.

Som Karen-Lise Johansen og Lene Kühle har gjort opmærksom på, er det dog ikke alle elever, der har samme oplevelse af tajweed som denne imam. En elev lægger mest mærke til at "Det er ikke os alle der forstår helt hvad der står". En anden siger at "Som lille har jeg lært meget af det her, da jeg var under 13-14 år. Men det gav ikke så meget sense for mig, og derfor synes jeg måske ikke, jeg fik så meget ud af at øve tajweed."

Måske fordi man er blevet bevidst om, at eleverne skal være motiverede for at få noget ud af undervisningen, er flere af undervisningsstederne forholdsvis pragmatisk indstillede:

Vi tager den traditionelle metode i brug, når det gælder Koran undervisning, ligesom den vi benyttede os af i Marokko. Sidde ned på gulvet og følge med på tavlen, hvor du skriver, visker ud, skriver noget nyt osv. Den lærer lærer barnet tajweed reglerne. Hos os på instituttet, hvor vi har 158 elever om søndagen, lader vi det komme an på lysten. Ud af de elever er der omkring 15-20, der har lyst til den slags undervisning. Så kommer de for at lære det i løbet af resten af ugen, sammen med en særlig ekspert på området. Hvis ikke lysten er der, kan du ikke få et barn til at sidde stille for at lære den slags. (marokkansk underviser)

Vi har en bog om tajweed. Men hos de helt små lægger vi ikke vægt på tajweed i stort omfang. Hos de små er det bare det at kunne læse arabisk i første omgang og så de basale ting i tonalitet. Hvis de har styr på de få regler er det nok – stort! (palæstinensisk underviser)

Formidlingsprocessen er altså flere steder blevet tilpasset eleverne og hvad man reelt kan forvente af dem, snarere end hvad man ideelt set kunne mene, de skulle lære. Det er da heller ikke alle elever, der ser negativt på det:

Siden jeg startede der, var jeg vant til skulle kunne nogle få ayat udenad, så det var ikke noget problem. Jeg er også sådan en, der rigtig hurtigt kan tingene udenad. Det var del af hverdagen, efter skole tænkte jeg, nu skal jeg hjem og træne tajweed, det var ikke noget problem for mig. Det har faktisk aldrig været et problem.

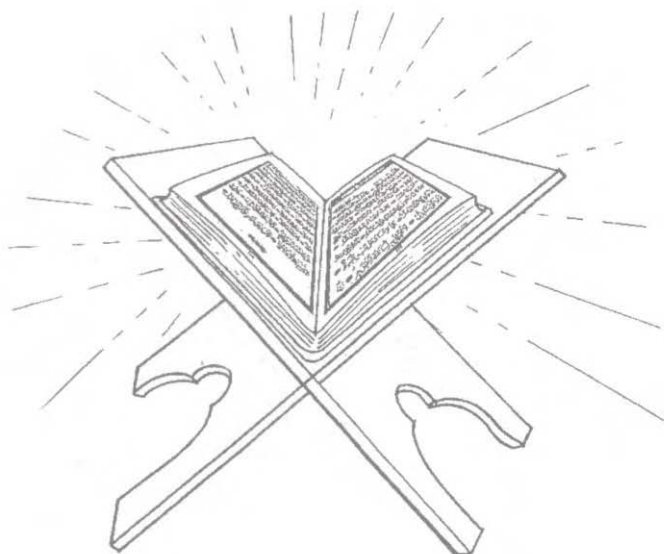
En arabisk pige kommer i en moske, hvor *tajweed* tillægges stor værdi, og hun går også selv op i at lære det: "Sidste år fokuserede jeg på *tajweed*, og det er jo hvordan man læser Koranen på den rigtige måde. Koranen er delt i 30 kapitler. Jeg kan ikke så mange endnu, jeg tror jeg kan 8 udenad." En arabisk dreng går også til *tajweed*, og kan, hvis han selv skal sige det, "rigtig mange" af Koranens 30 sektioner. Da han bliver gået lidt på klingen omkring, hvilke sektioner det er, og om han vil give en prøve, nedjusterer han dog til "cirka 3 ud af de 30".

Der er blevet foretaget deltagerobservation af *tajweed* i flere moskeer, hvor undervisningen blev organiseret på forskellige måder. I en af moskeerne, hvor det foregik en lørdag på fastsatte tidspunkter, sad læreren og de fleste af de cirka tredive tilstedeværende elever omkring et stort bord i midten, mens andre, som ikke kunne være omkring det store bord, sad på stole op ad væggen. Undervisningen foregik ved, at udvalgte elever på skift reciterede fra Koranen, og fik udtale og intonation rettet. Det var ikke udenadslære, tværtimod sad alle med Koranen foran sig, også hende, der reciterede. Efter hver passage fortalte læreren, hvad den handlede om. I den time, som blev observeret, var det en af Koranens fortællinger om Adam og Eva, som blev gennemgået. Gennemgangen af passagen foregik på elevernes modersmål, så det må de formodes at have forstået. Hvor meget de hver især fik ud af recitationen, er dog et åbent spørgsmål. Hende, som observatøren sad ved siden af, fulgte oplæsningen ved at lade sin finger løbe langs med linjerne. Hun mistede dog hurtigt tråden, så hendes finger løb vilkårligt over siderne, uden reelt at følge med i oplæsningen.

I en anden moske foregik *tajweed* undervisningen på hverdage efter skoletid, i moskeens store sal. De få piger og den kvindelige underviser sad diskret i et hjørne af rummet. Ude midt i rummet, ved lave borde placeret i en rektangel, sad de mandlige undervisere og drengene på gulvet med Koranen hvilende i skødet eller på det lille bord. Drengene gik hen til en underviser, de selv valgte, og fik så tildelt nogle passager, som de skulle recitere. Der blev altså i samme rum på en gang læst op af mange forskellige passager, hvilket gav et ret levende lydbillede. Flere elever søgte at memorisere passagerne ved ikke at kigge i Koranen, men tværtimod lytte til underviseren og gentage hans recitation. Nogle af dem var små, 6-7 år gamle, og har formentlig haft nemmere ved at huske og gengive lyd end ved at læse op. Ved hver underviser sad mellem et og fem børn, antal som for øvrigt jævnlige ændredes, da nye børn kom til efterhånden, som de fik fri fra skole, mens andre gik igen, hvis de blev hentet af deres forældre, fik øje på en kammerat eller havde brug for en pause. Flere børn løb omkring og legede i de tilstødende gangarealer.

Hvem fokuserer mest på *tajweed*?

Hvor meget *tajweed* fylder i moskeens undervisning afhænger til dels af, hvilke nationaliteter, der benytter moskeen. De tyrkiske imamer lægger mindst vægt på det. Godt nok lærer deres elever små passager af Koranen, som er nødvendige for at kunne gennemføre bønner, men det karakteriserer imamerne ikke rigtig som *tajweed*. For at noget kan kaldes *tajweed*, skal der mere til: udenadslære af længere stykker af Koranen – ideelt set det hele - og bevidst arbejde med tonalitet og musikalitet. Vigtigheden af at læse Koranen smukt understreges også i undervisningsmaterialet, som her nedenstående i Hvarregaards hæfte *Den hellige Koran*:

Hadith

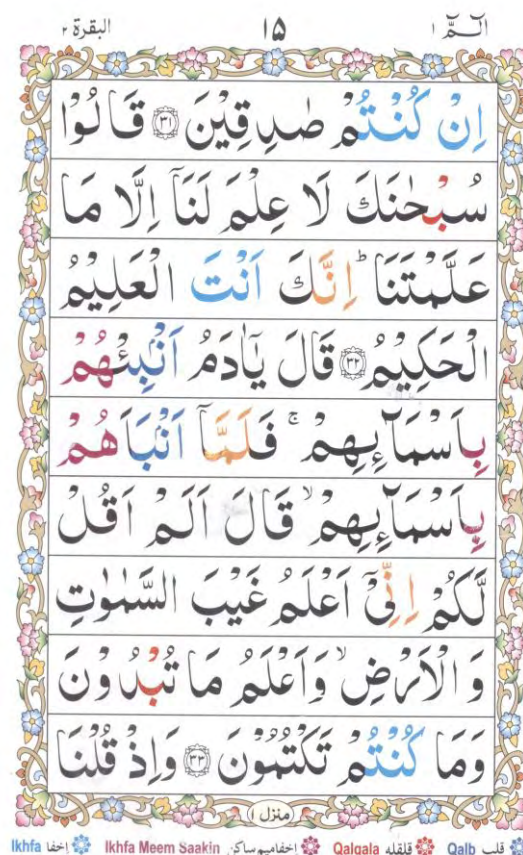
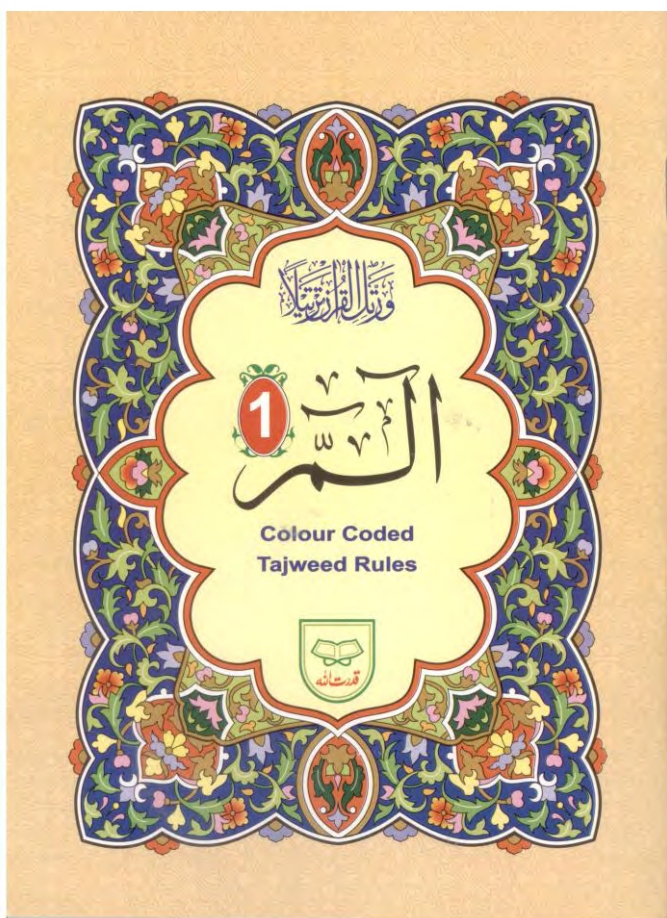
Aisha (raa) sagde: Profeten Muhammad (saws) sagde: "En person, der læser Koranen smukt og flydende vil være sammen med de lydige og noble engle, og den, der læser Koranen med besværlighed vil få dobbelt belønning."
(Bukhari og Muslim)

Som en imam siger (bemærk at "læse" her betyder "læse op", "recitere"):

Man læser den ikke Koranen, som man læser almindelige arabiske bøger, idet Koranen kun kan læses på den specielle måde som vores profet har lært os. Tajweed er nok det sværeste inden for undervisning da der først og fremmest er mange regler som skal huskes udenad.

Især araberne og somalierne går op i *tajweed*, og en af de arabiske imamer sender endda sine bedste studerende til *tajweed*-konkurrencer i Saudi-Arabien. En arabisk pige beundrer sin lærer som "har fået diplom på, at nu kan hun Koranen udenad, og nu må hun gerne lære det videre til andre. Så det er hende jeg ser op til." En somalisk pige ser meget op til sin landsmand og *tajweed*-idol, Abdul Rashid Ali Sufi, som er uddannet i Saudi-Arabien og internationalt anerkendt. En anden elev bruger forskellige cheikh som inspiration: "Man kan også høre forskellige cheikh der læser Koranen. Det er nogle kendte sheikh, som alle muslimer over hele verden kan høre på nettet." Udover at lytte til mestrene har eleverne også mulighed for at øve sig med pædagogisk materiale som nedenstående hæfte "Colour Coded Tajweed Rules", hvor recitationen hjælpes på vej gennem markeringer af Koran-versene i forskellige farver:

Hvorfor er det vigtigt?

Men hvorfor er det så vigtigt at lære *tajweed*? Er det kun, fordi man skal bruge det til bønner? Ifølge en forælder er begrundelsen at "Det er jo vores hellige bog. Det er vigtigt at vide, hvad din religion består af." Ikke alle elever har dog tænkt over, hvorfor de bruger så mange timer på det, for, som en pige siger, "det gør man bare". Andre elever er tværtimod meget bevidste om værdien af *tajweed*, hvad enten det er i dette liv eller hinsides:

Det kan komme frem i en samtale. Hvis jeg skal vise at det er sådan Gud siger, så kommer jeg med et citat fra Koranen. Så kan det bruges som argumentation for det jeg siger. (arabisk elev)

Det er nærmest en befaling fra Gud at lære Koranen udenad. Men også når du skal bede, så siger du den første sura, og andre passager, du selv vælger. Jeg synes, det er meget smukt, det giver ro i hjertet, fred i hjertet. En af grundene til at have det oppe i hovedet, det er at hvis du kan hele Koranen udenad, så er der en direkte vej til paradiset. Jo mere Koran, du læser, jo mere bonus. (pakistansk elev)

Min lærer har forklaret, hvorfor det er vigtigt at kunne Koranen udenad. Det er fordi at når du kommer til Paradis så beder Gud dig om at læse koranen mens du går, "læs", siger han. Du læser så meget du kan til du stopper. Det sted, der er mellem fra du startede med at læse til du stoppede, det sted er dit. Så hvis du vil have en større plads i paradiset... Selvfølgelig er alle glade for at være i

Paradis, men man bliver jaloux, fordi så går du hjem til en, hvis hjem er meget større, hundrede gange pænere, og så tænker du, åh hvis bare jeg kunne så meget af Koranen, så havde jeg fået et lige så stort hus, et lige så pænt sted som den her person. Så det er derfor. (somalisk elev)

Det bemærkes i øvrigt, at når respondenterne siger "læs" (*iqra* på arabisk), så betyder det her ikke at læse indenad, men at recitere Koranen, evt. at kunne den udenad. *Iqra* er det første ord i Koranens surt 96, som anses for at være Allahs første åbenbaring til Muhammad.

Undervisning i islam

Som beskrevet ovenfor, tilbyder en del moskeer ikke kun Koran-recitation, men også islam-undervisning. Inden for dette studies begrænsede rammer vil det kun være muligt at give stikprøveeksempler på islam-undervisningens indhold. Dog er disse eksempler udvalgt som så repræsentative som muligt. Som udgangspunkt er det vigtigt at være opmærksom på et forhold, som mange undervisere kommer omkring i løbet af interviewet:

Det, som kristne kalder teologi, det er en meget lille del af islam. Islam er meget mere end det, islam er samfundslove, jura, medicin, viden om universet. Islam er alt, fra lovgivning til takt og tone, hvordan man bygger et liv op, hvordan man skal opføre sig i sit ægteskab, kvinders rettigheder, alt i den menneskelige tilværelse.

Dette forhold har naturligvis betydning for, hvad der undervises i hvordan. Respondenterne har givet deres bud på, hvad der er vigtigt at lære i Islam-undervisningen, og hvilke kilder, der bruges – både i undervisningen og som undervisernes baggrundsreferencer. De kilder, der ligger til grund for undervisningen, vil kort blive præsenteret, inden gennemgangen af islamundervisningens indhold.

KILDER

Koranen og Hadith

Her præsenteres først de kilder, respondenterne refererer til og derefter forklares det nærmere, hvordan kilderne ifølge respondenterne skal bruges, og hvilke temaer, der er vigtige for dem. Kapitlet om kilderne har altså den teologiske forståelse som omdrejningspunkt. Det kan for nogen læsere måske virke tungt at skulle igennem det stof, men det tjener som baggrundsforståelse for, hvorfor man underviser som man gør, og hvilken betydning det indlærte stof har for elevernes tankemønstre, holdninger og adfærd.

Sunni-imamer

Koranen er ikke overraskende den absolutte autoritet i undervisningen. Men det er væsentligt at være opmærksom på, at de autoritative hadith-samlinger for sunnierne også indgår som ufejlbarlige referencer, hvad enten eleverne præsenteres direkte for dem, eller underviseren har dem som baggrundsviden for sin undervisning. Hadith er små fortællinger, overleveret af Muhammads ledsagere, omhandlende hvad Muhammad havde sagt og gjort. Nogle af dem giver direkte anvisning til fortolkning af Koran-vers. Blandt sunni-muslimer kategoriseres de forskellige hadith-samlinger i stærke/troværdige og svage/mindre troværdige, som en imam fra al-Azhar gør rede for:

De vigtigste Hadith kommer fra to samlinger, Ibn Muslim, og Sahih Bukhari, og de er 100 % rigtige. Vi har Abu Dawud også, al-Tirmidhi, og al-Misai, ibn-u-Mâja, Ahmad ibn Hanbal, Muwatta Malik. De har nogle rigtige hadith, nogle forkerte. (Azhari)

En underviser går selv til undervisning hos moskeens imam, hvor han får gennemgået det klassiske værk Mustalehate Hadith, som "definerer den her graduering i hadith-litteraturen, hvilke er sahih, sunde, hvilke er falske, zeif." Det er lidt forskelligt, hvorvidt underviserne bruger hadith. For nogle er det en selvfølge, hvor andre er enige om, at Hadith er for svært til mindre børn, eller i hvert fald skal serveres i mindre doser:

Normalt bruger vi ikke hadith i undervisningen, kun Koranen. Hadith, det er lidt for højt et niveau til dem. De som er interesseret i tafsir (koran eksegesi) og hadith kan komme til mig. For det er en specialisering, og de skal få informationen fra én kilde. Den som skal lære Koranen udenad, skal ikke også lære tafsir samtidig – så forvirrer du ham. Det er mere indviklet og på et højere niveau at lære tafsir. Det er den bedste måde. F.eks. dit navn er Ali. I starten vidste du ikke, hvad dit navn betød – men du bar rundt på det. Indtil du bliver lidt ældre. Enhver som spørger dig, 'hvad betyder dit navn', kan du nu fortælle dem. I starten fik du navnet tildelt, uden din egen indflydelse, og det blev bare sådan. Men Koranen er på et højere niveau. Den som kan den udenad, kender måske ikke dens mening i starten. Men når han bliver lidt ældre, så begynder han at undersøge det. (arabisk imam)

Der er ingen, som bruger hadith til de små. Riyadh Al-Saliheen [kanoniseret samling/udpluk] bruges til de store, over 18. De 40 Nawawi Hadith [kanoniseret samling/udpluk] det er alt sammen for svært for dem.. Du kan godt give dem en smule – én hadith eller dele af en. Men du giver dem ikke en helt tekst eller bog. Måske omformuleret som en fortælling kan det gå an nogle

gange men ikke regelmæssigt. Det er svært at huske og forstå. Vi fokuserer på, at de skal kunne tale og forstå arabisk. (arabisk underviser)

Vi bruger generelt islamiske kilder, det som børnene skal tro på som muslimer. Men der er også noget kulturelt i det, og noget om samfundet. Hadith bruger vi ikke direkte, for det vil små børn ikke kunne forstå. Det vigtigste for de små børn, det er moralen. De ældste af mine elever er omkring 15 år, mange er yngre, så det skal være noget, de kan forholde sig til. (tyrkisk imam)

Først bliver de selvfølgelig undervist i Koranen. Så underviser vi dem i adfærd, hvor vi bruger både Koranen og Hadith. (pakistansk imam)

Selvfølgelig bruger vi Hadith til børnene. Det er jo del af islam, det er del af at lære om vores Budbringer, Profeten. Vi bruger Hadith som kommentarer til Koranen. (Bosnisk imam)

Sunni elever

De her medvirkende elever er i alderen 15-18 år, og derfor går en del af dem til kurser, hvor de bruger Hadith. Flere af sunni eleverne er meget bevidste om de enkelte Hadith-samlings kildes værdi:

Vi bruger Koranen, og Hadith-samlingerne af Bukhari, Muslim, Tirmidhi. Jeg går på et kursus hvor vi går i dybden med Koranen og Hadith, hvilke Hadith der er pålidelige. (elev)

Udover Koranen er det også Hadith. Koranen er jo noget Gud har sagt og Hadith, det er noget Profeten han har sagt. Så det har vi også rigtig meget af. Vi bruger især Sahih Bukhari. (elev)

Der er forskellige Hadith, nogen er stærke, nogen er svage, men dem man primært tager udgangspunkt i er de mest autentiske, Bukhari og Muslim. (elev)

Jeg har en bog derhjemme, Hadith al-Qudsi. Den består af de 40 Hadith, der er direkte Guds ord. Alle de andre Hadith er noget profeten har sagt, men disse her har Gud fortalt direkte. (elev)

I Islam siger man, der er tre autoritative kilder: Koranen, Hadith, og ijma. Der er forskellige Hadith, nogen er stærke, nogen er svage, så dem man primært tager udgangspunkt i er de mest autentiske, Bukhari og Muslim. (elev)

Af Hadith-samlinger nævnes Bukhari 6 gange, Muslim 5, Tirmithi 3 og Abu Dawud 2.

Shi'a og Ahmadiyya

Det bemærkes, at Bukhari og Muslim er autoritative på linje med Koranen for sunni-muslimer, ikke shi'a. Ahmadiyya-imamen skiller sig klart ud fra de andre fordi han ikke anser hadith af Bukhari for at være ufejlbarlige:

Vi læser alle mulige ting. I vejledning er det naturligvis Koranen og så Profetens ord og traditioner (altså Hadith), Men vi anser ikke Hadith som værende ufejlbarlige. Selvfølgelig er Bukhari anerkendt som den mest pålidelige, men hvis vi finder ud af, at en anden beretning end Bukharis er mere korrekt, så retter vi os efter denne. Hertil skal nævnes, at grundlæggeren af Islams Ahmadiyya Menighed har behandlet disse emner kritisk og i mange tilfælde fortalt hvad der er mest pålideligt i de forskellige henseender, så vi benytter os også meget af hans skrifter i tillæg til det tidligere nævnte. Og det er således også det, vi lærer eleverne.

Ijma og qiyas

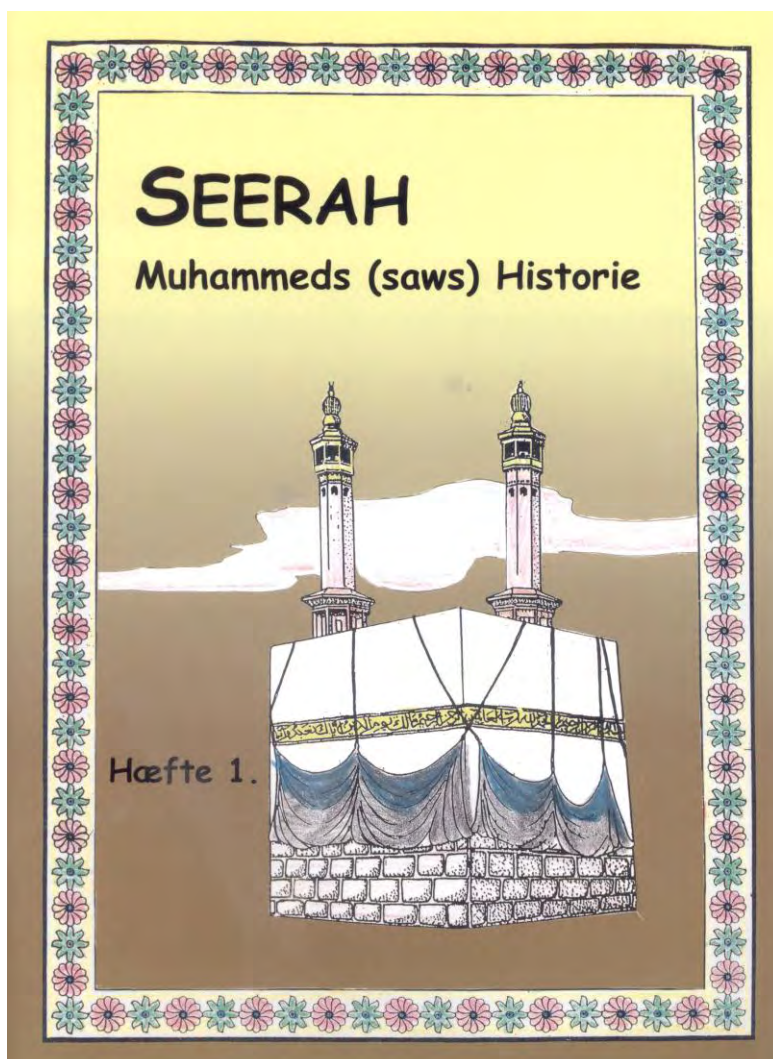
I hæftet *Islam og de grundlæggende trossætninger* gør Karima Hvarregaard rede for endnu en væsentlig kilde:

Shariah har to andre kilder: Ijma (enighed) og Qiyas (analogi, eller ræsonneren på grundlag af lignende forhold). Disse kilder skal dog stadig basere sig på Koranen og sunnah. *Ijma* eller enighed, henviser til en situation, hvor der ikke kan drages nogen entydig afgørelse fra hverken Koranen eller Sunnah. (...) Qiyas betyder en henvisning til eller en analogi eller en sammenligning af en ting med en anden lignende. Det bruges under omstændigheder, hvor en vejledning fra Koranen og Sunnah ikke direkte kan anvendes. En løsning på et problem opnås gennem en proces af udledning fra en sammenligning med lignende situationer i fortiden. (Hvarregaard (14): *Islam og de grundlæggende trossætninger* :42)

Hebashi imamen bekræfter samspillet mellem Koranen, hadith, ijma og qiyas: *Vores undervisning er baseret på Qur'an, profetens udtalelser [Hadith], muslimske lærdes konsensus [ijma] samt toplærdes analogislutninger [qiyas].* En enkelt af eleverne gør også opmærksom på det: *Ijma er konsensus blandt lærde, det betragter man som en egentlig kilde. Hvis der er enighed blandt lærde er det et bevis ligesom Koranen og Hadith.* (elev)

Sirah

Sirah (eller Seerah, hvis man bruger den engelske stavemåde), dvs. Muhammads liv og levned, er ligeledes en vigtig kilde. Sirah findes i forskellige samlinger, af for eksempel Ibn Ishaq og Tabari. Flere moskeer tilbyder studieforbud, hvor man studerer sirah, og forklarer eleverne hvorfor det er vigtigt at kende til Muhammads liv og levned. Når underviserne inddrager sirah i undervisningen, bruger de dog moderniserede udgaver, som er lettere tilgængelige end de klassiske. Et eksempel er Hvarregaards to hæfter *Seerah. Muhammads (saws) Historie*, (se forsiden af Hæfte 1 til højre), som på lettilgængelig vis gennemgår de væsentlige episoder i Muhammads barndom, hans tid som prædikant i Mekka og hans

tid som statsleder, dommer og hærfører i Medina. En af eleverne fortæller, hvad hun kan huske fra sirah:

Hvordan islam begyndte...det begyndte jo med at den her dreng som der er ligesom alle os andre, ligesom alle os andre dengang han blev født. Han blev født og opvokset ligesom alle...altså selvfølgelig blev han ikke født og opvokset ligesom mig, men altså dengang ligesom alle andre, der var ikke noget specielt over ham, han var ikke rig eller noget, han var faktisk ret fattig og hans far døde faktisk, så han levede kun med hans mor. Også ja...han var bare et normalt menneske og så fik han en åbenbaring af Gud og så ja, på den måde blev han profet og så spredte han jo islam og så blev det spredt over hele verden, altså nu i dag.

Er der en af lovskolerne (madhab), som du foretrækker?

Sunni

Blandt de medvirkende sunni-imamer findes både *sha'fi* (blandt arabere fra Mellemøsten), *maliki* (blandt marokkanere) og *hanafi* (blandt tyrkere og pakistanere). En af de pakistanske undervisere er midt i et studie af *Fiqhul Akbar*, et klassisk værk indenfor *fiqh* (retslære), skrevet af hanafi-skolens grundlægger Abu Hanifa. Kun hanbali-skolen er ikke repræsenteret blandt respondenterne. Den bruges fortrinsvis i Saudi-Arabien, som ingen af informanterne heller har nogen tilknytning til. Ingen af informanterne tillægger forskellene mellem lovskolerne nogen betydning, ligesom ingen af dem mener, det er noget, man behøver introducere for børnene:

Det er ikke vigtigt. Alle fire lovskoler er enige med hinanden i det væsentlige, de går ikke ud over grænsen for Koranen og Sunna. (Azhari)

Vi er hanafi, ligesom mange pakistanere og tyrkere. Men glem lovskolerne, det er ikke vigtigt her. (pakistansk sufi)

Jeg har lært alle fire skoler, jeg har ikke nogen præference. Men det er ikke noget, jeg berører over for børnene. De skal bare vide hvad der er mest vigtigt: at du er muslim, at du tror på Allah, og at du følger Koranen og Hadith. (bosnisk imam)

Uanset hvor vi marokkanere tager hen er det altid fra maliki fiqh, vi henter vores islamiske viden og regler. Den lovskole modsiger selvfølgelig ikke de andre lovskoler – det er som man siger, når der er mange lovskoler, får vi mange lyskilder. Det er nåde. Når vi har lys her og lys der, får vi mere lys i det hele taget. (Marokkansk imam)

Vi underviser ikke i én madhhab eller lærer dem om, at de skal følge en bestemt retsskole. Det er de for små til. Ikke nødvendigt. Måske for dem der er 15-18, der kan du introducere disse ting. Men igen: ikke sådan at de er nødt til at vælge én bestemt. (underviser i forening)

Det er specielt i moskeer, hvor der kommer et blandet publikum med forskellig etnisk oprindelse, at forskellene nedtones:

Jeg er en shafii, men beder som imam hvor dem, som beder bag ved mig ikke er shafii. Personligt kan jeg bede efter alle lovskoler, så der er intet problem. Børnene bliver ikke undervist i lovskoler. Det er kun specialister, der har brug for det. Når børnene er voksne nok, vil de selv stille spørgsmål. Muslim hvordan? Hvilken slags? Så vil de finde ude af at Pakistaneren er hanafi,

Palæstinenser, Libanenser og Iraker - vi er alle sammen shafii, Sudanenser og Marokkaner er Maliki osv. (Arabisk imam)

Jeg er selv specialist indenfor Hanifi lovskolen. Men alle muslimer i verden følger én af de fire lovskoler (Hanfi, Malki, Shafi, Hanbali). Dels fordi alle fire lovskoler er rigtige, og dels fordi der i moskeen kommer mange forskellige mennesker, fokuserer vi ikke så meget på hvilken lovskole børnene skal følge. Vi fokuserer mere på det grundlæggende, på det vigtige, som er gældende for enhver muslim, uanset hvilken lovskole han eller hun følger. Mange af børnene har forældre der følger en anden lovskole end min, så hvis vi begynder at sige "I skal følge denne her lovskole", og forældrene siger noget andet, så bliver børnene forvirrede. Så det gør vi ikke så meget ud af. (imam fra etnisk blandet moske)

Den tyrkiske imam trækker skillelinjen mellem sunni og shi'a, snarere end mellem sunni lovskolerne:

Vi går ikke så meget efter én bestemt af skolerne. De fire lovskoler er bare forskellige fortolkninger af islam, der er ikke nogen grundlæggende forskel på dem. Hvis man skulle adskille det lidt, så kan man sige at der er ahl as-sunna og der er shi'a, men vi er ahl as-sunna. Der er forskel på troen i sunna og shi'a og derfor kan man godt adskille dem. (Tyrkisk Diyanet imam)

Shi'a og Ahmadiyya

Ganske rigtigt skiller shi'a sig ud ved at have sin egen lovskole:

Shi'aerne har imam Jaffari, vi har kun én lovskole, fra Muhammads tid og til nu. Jaffari er den imam som har været på tronen fra 114 til 148, ifølge den islamiske kalender. Det er cirka samme periode som grundlæggerne af de fire sunni-skoler. (Shi'a imam)

Begrundelsen for denne shi'a partikularitet er, at islam skal udlægges af direkte efterkommere af Muhammad, hvilket ikke er et krav i sunni islam. Ifølge de her medvirkende shi'aer, er der tolv imamer, (efterfølgere efter Muhammad), hvoraf den sjette, Jafar Ibn Muhammad al-Sadiq, er grundlægger af den lovskole, som shi'aerne i dag følger. En elev har lært dette væsentlige doktrinære træk ved shi'a islam, men er forholdsvis diffus i sin gengivelse af det:

Så var der selvfølgelig også den forskel mellem sunni muslimer og shia muslimer generelt, hvem der var efter profeten Mohammed. Og så argumenterer hver enkelt jo for sin mening. Der står i Koranen at profetens efterkommere, altså profetens familie, de er hundrede procent rensat og hundrede procent velsignet og at de vil komme i himlen og det er dem der er de rigtige efterfølgere af profeten. Men de siger 'nej fordi Ali forrådte profeten efter han døde'. Men det vi mener, det er at Gud jo altid ved hvad der vil ske og hvad der er sket og på den måde har han jo begået en fejl og Gud beskriver sig selv som en ufejlbarlig.... Så på den måde synes jeg at sunnierne nogen gange modsiger sig selv og at det ikke ligefrem er en religion som man tør stole på.

Igen skiller ahmadiyya-imamen sig klart ud fra de andre, ved sit blik på lovskolernes grundlæggere:

De fire imamer, Imam Hanifa, Imam Malik, Imam Shafi og Imam Hanbal, det er vigtige kilder. Vi binder os ikke til en bestemt. Vi følger dog som udgangspunkt den hanafitiske, som er den ældste, men vi udelukker ikke de andre. Lige som med hadith anser vi ikke retsskolerne som værende ufejlbarlige. De respektive imamer som skolerne er grundlagt på baggrund af, var retskafne individer, som tilstræbte på bedste vis at komme frem til den rigtige konklusion. Men nogle gange

havde de ikke samme kendskab til omstændighederne i den givne situation fra profetens tid som de bedømte en sag ud fra, som vi måske har fået senere, hvor vi pga. trykkekunsten mv. har adgang til meget mere. Derfor kan vi sammenligne og vurdere baggrunden for deres konklusioner. Så vi følger fortrinsvis Abu Hanifa, men vi følger ham ikke 100 %. Vi følger ham så længe hans fortolkning passer ind i vores tid. Vi vurderer selv, om hans fortolkning måske er god nok i hans tid, men ikke i dag. Hvis der opstår spørgsmål, som der ikke findes svar på i forvejen, så skriver vi til et center af Ahmadiyya-lærde, hvor der sidder en stor bestyrelse, på måske 20-25 lærde. De kigger grundigt på sagen, går i dialog, og så får vi svar fra dem.

Moderne lærde

Hvilke strømninger, imamerne bekender sig til fremtræder ved gennemgangen af, hvilke moderne lærde, de foretrækker at bruge.

Sunni

En repræsentant fra Minhaj ul-Qur'an nævner naturligt nok Minhaj's leder:

De primære kilder er altid Koranen og Hadith, det er der aldrig nogen tvivl om. Så der er selvfølgelig et hierarki, som der er for alle love, og Tahrir ul-Qadri er nok den største lærde i dag.

En tyrkisk imam nævner ikke overraskende tyrkiske lærde:

Muhammad Almale Yazar, som har skrevet en bog om tafsir, som hedder "Koran den rette religion". Han bruger forskellige Hadith i sin koranfortolkning, men han bruger ikke kun Hadith, han går også ind og fortolker selv. Af nutidige islamiske tænkere vil jeg nævne Hayrettin Karaman. Der er også Yasar Nuri Özturk.

De arabiske imamer refererer til - arabiske lærde, og dér observeres en stor variation i ideologisk ståsted. Imamen fra den libanesiske Hebashi-bevægelse fremhæver bevægelsens grundlægger Abdullah al Harariy, hvor andre refererer til den ægyptiske teleprædikant Amr Khaled, sauderen Ali Zain al-Abidin al-Jifri eller ideologer med tilknytning til det Muslimske Broderskab: al-Qaradawi, Tariq Sweidan og Tariq Ramadan. En imam fremhæver især al-Qaradawi:

Qaradawi er en videnskabsmand. Hvem kan betvivle dette? Skulle jeg tage afstand fra ham, fordi han elsker Palæstina? Nej. Han er værdsat og elsket og en ledende figur.

Flere arabere refererer i øvrigt til i Vesten hjemhørende prædikanter og fatwa-råd, såsom Sheikh Adnan i Østrig, det Europæiske Fatwa-råd og det amerikanske *Majami' Al-Fiqhiya*, som al-Barazi er medlem af. Som en imam siger "Den mest lærde mand vi har i Danmark er nok Al-Barazi." Som tidligere nævnt har al-Barazi ikke ønsket at medvirke i denne undersøgelse, men han er så i det mindste indirekte til stede gennem andre, der refererer til ham.

Shi'a og ahmadiyya

Hvad shi'aerne angår har de også deres egne lærde, og her fremhæves ayatollaherne Khamenei, Shirasi og Sistani fra Iran, samt Fadlallah fra Libanon. De iranske referencer står stærkest, ligegyldigt om shi'a respondenten er fra Irak, Iran eller Pakistan. Ligeledes har ahmadiyyaerne deres helt egen reference, Mirza Ghulam Ahmad, "Den Lovede Messias" og grundlægger af Ahmadiyya-menigheden:

Som Ahmadiyya-muslimer benytter vi os naturligvis af Mirza Ghulam Ahmad, Den Lovede Messias og grundlægger af Ahmadiyya-menigheden, som blev forudsagt af profeten Muhammad, i form af 'Mahdien', til at skulle komme i 'de senere dage' og være retleder for muslimer og andre religioners folk. Vi tror således på, at han er 'Den lærde', så at sige, for vor tid, sendt direkte fra Gud og at han har forklaret islam til os i forhold til denne tid. Som en følge heraf giver vi ikke sådanne lærde særlig status, som ikke har anerkendt ham. Mange af dem er vi decideret imod på baggrund af deres tanker. Vi har hertil et khalifat system efter ham. Nu er det den 5. Kalif. Så ham lytter vi også til. Man er kalif indtil man går bort, hvorefter den nye kalif bliver valgt, så der er hele tiden en khalifa, som er vores vejleder.

Sunni, shi'a og Ahmadiyya har altså, udover den fælles Koran, forskellige traditioner at støtte sig til. Specielt Ahmadiyya skilder sig ud, ved på visse punkter at være direkte kritiske overfor de tekstsamlinger, som for andre har kanonisk værdi. Men hvad betyder disse forhold for udlægningen af kilderne, for undervisningens indhold?

HVAD ER ISLAM?

Nu starter timen. Børnene sidder på gulvet foran lave borde. Drengene på rækken til højre for læreren, pigerne til venstre. Læreren bevæger sig livligt rundt og råber på urdu: "Hvem er vi?". "Muslimer" råber børnene i kor. Læreren: "Hvad er vores religion?" Børnene i kor: "Islam". "Hvem er vores profet?" "Muhammad". Men hvad er islam?

Overgivelse-underkastelse

På spørgsmålet "hvad er islam?", vælger nogle imamer korte svar; "*islam er livet*", "*islam er fred*", "*en gave fra gud til mennesket*", "*Nogle regler for livsførelse*". To arabiske sunni imamer, hvis doktrinære udgangspunkt ellers er yderst forskelligt, tager begge udgangspunkt i ordets grundbetydning. Abdullah al Harariys tilhænger siger således:

Sprogligt betyder Islam underkastelse og hengivenhed og religiøst betyder det at tro på Gud som den Ene guddom og på Muhammad som Hans profet samt at underkaste sig Islams lovgivning.

Al-Qardawis tilhænger er i dette spørgsmål på linje med ham:

Islam er når en slave/tjener (arabisk "abd") overgiver sig til verdensernes Hersker. At man frigør sig fra alle mennesker til fordel for den, som har skabt én. Jeg ser ikke dette som noget lavtstående. Tværtimod det er toppen af stolthed og selvværd, når man ikke bukker under for noget menneske eller noget system, på nær den, som har skabt en. Så det er en frivillig overgivelse til Skaberen af himlene og jorden.

Deen og sharia

En pakistansk imam definerer islam således:

Islam er to ting: Deen og Sharia. Deen er de grundlæggende ting som alle profeter har prædikeret om, f.eks. at der kun er én gud nemlig Allah. At man ikke må begå hor, at man ikke må dræbe, at man ikke må spise svin osv. Sharia er alle de ting profeten Muhammad (saws) har udført igennem livet, og alle de ting profeten har forbudt eller tilladt. Det er det man kalder Sharia. Islam er en livsmåde, en livsvej, en levevis, som Allah igennem sin profet Muhammad (saws) har vist menneskeheden, og som giver en sikkerhed for succes både i denne verden og i det hinsides

En sunni imam understreger et aspekt, som har stor betydning for indholdet af undervisningen:

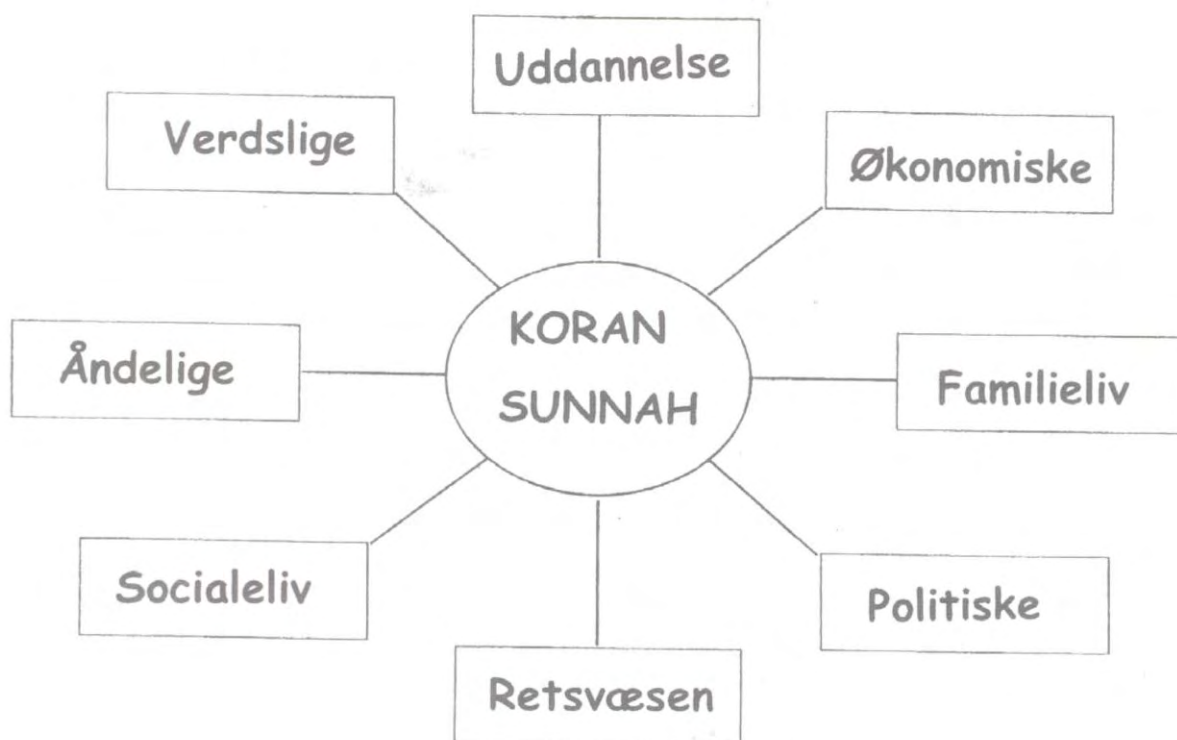
Det, som kristne kalder teologi, det er en meget lille del af islam. Islam er meget mere end det, islam er samfundslove, jura, medicin, viden om universet. Islam er alt, fra lovgivning til takt og tone, hvordan man bygger et liv op, hvordan man skal opføre sig i sit ægteskab, kvinders rettigheder, alt i den menneskelige tilværelse.

Det samme illustreres af Karima Hvarregaard i hæftet *Hvad fortæller Muhammad?*, illustration som gengives her nedenfor:

ISLAM - en LIVSSTIL

Muhammad (saws) har sagt at leve med islam, er en livsstil - en livsstil vil sige, at det er en helt bestemt måde at leve sit liv på, og en helt bestemt måde at gøre tingene på.

Muslimere har fået nogle gode råd af ALLAH gennem Koranen, som de kan bruge i alle situationer i livet, og i Muhammads SUNNAH får vi også gode råd, som vi kan bruge i livet.

På tegningen kan du se, hvordan muslimer bygger deres liv og samfund op efter de gode råd og den gode vejledning, KORANEN og SUNNAH giver os. Når man skal lave nogle love, gør man det ud fra, hvad der står i Koranen og Sunnah.

En shi'a imam finder ordet svært at oversætte:

Det korte er i ordet islam. Det er at man, det er svært at oversætte, selve ordet islam er at man vil alt sammen godt, islam er at man ikke påfører andre nogen skade og ikke påfører sig selv skade.

Ahmadiyya imamen siger:

Islam betyder fred og harmoni, enhed. Man skal ikke være farlig for andre og man skal ønske for andre hvad man ønsker for sig selv. Man skal ikke tænke dårligt om andre, man skal hjælpe hinanden. Der står også i Hadith at hvis en person hjælper andre, så hjælper Gud ham. Man kan ikke være en god muslim, hvis nogen har brug for hjælp og man ikke hjælper. Man skal ikke bare hjælpe i nød, men være til gavn for omverdenen generelt. Islam handler kort sagt om at leve i ydmyghed og hengivenhed til Gud og i harmoni med Hans skabte verden og dens skabninger, mennesker som dyr som naturelementer. Islam handler om at finde et afbalanceret forhold mellem verdslighed og åndelighed. Islam handler om at skabe samhørighed menneskeheden imellem.

En sunni imam fremhæver et beslægtet begreb

Islam er medfølelse. Det er, hvad vi lærer børnene. Hvordan skal du opføre dig over for din nabo, din forældre, din mand/kone, din søster/bror, med en dansker/en jøde/en kristen. Dette er Islam.

Intervieweren spørger den bosniske imam, om der ikke er en tendens til, at bosnisk islam er mere liberal end andre former for islam? Det tager imamen tydeligvis ikke som et kompliment, og fastslår:

Det er en misforståelse. Islam er én, der findes ikke nogen islam på den måde eller på den måde. Der er kun én Islam, én Gud, én Koran. Så findes der folk, som kalder sig muslimer, men som gør haram ting, fordi de ikke tror nok på Gud. Men selvfølgelig, Islam har udviklet sig forskelligt i forskellige kontekster, derfor kommer nogen til dette bevis, andre til et andet, men Islam er ét. Du kan tage glasset og holde det sådan her eller sådan her, det går vi ikke op i, men pointen er at du tager det.

To undervisere lægger vægt på islam som den sidst åbenbarede religion:

Islam er det søster-og broderskab som Allah har valgt til alle mennesker og derfor har han sendt den sidste profet til alle mennesker i hele verden.

Det er Guds sidste, afsluttende religion, som blev nedsendt til Profeten (saws), for at der skal være godhed og gavn til hele menneskeheden. For at mennesker kan tilbede Gud. Simpelt.

Islam og videnskab

En irakisk imam understreger sammenhængen mellem islam og videnskab.

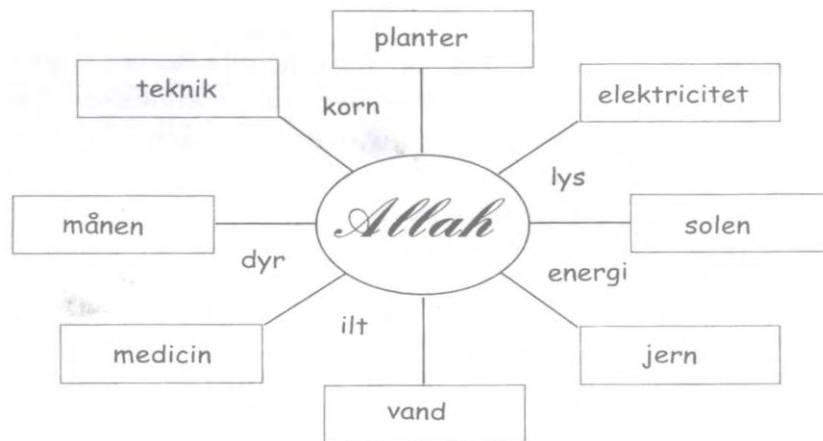
De har jo selv bevist at videnskabens oprindelse er fra religion. Det er ikke noget, vi diskuterer. Muligvis ser andre, at deres religion ikke hænger sammen med videnskaben. Men hos os ser vi ikke, at religionen adskiller sig fra videnskaben overhovedet. De videnskabelige mirakler, vi har i Koranen, viser dette. Koranen er vores udgangspunkt, vores kilde.

I hæftet *Hvad fortæller Allah os* illustrerer Karima Hvarregaard ligeledes for børnene, hvordan Koranen og videnskaben hænger sammen:

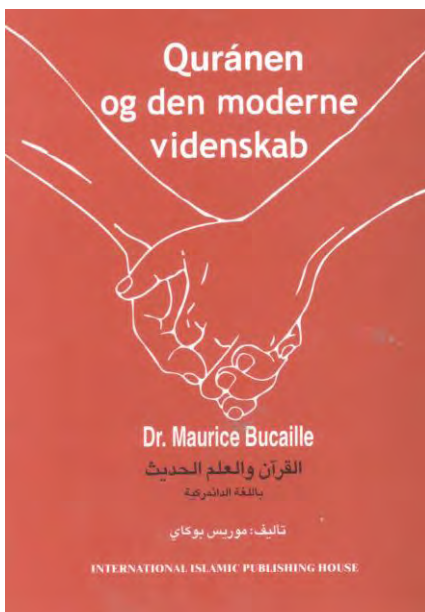
KORANEN OG VIDENSKABEN

Allah vil gerne lære os om alt, så vi kan se fornuften og visdommen i det Han har skabt. Allah har nemlig sagt i Koranen, at alt er skabt for os, og vi må benytte alt det skabte på en god måde. Vi kan få hjælp fra meget i naturen.

Hvordan?

I en af moskeerne fik interviewereren da også udleveret en bog skrevet af den franske læge Maurice Bucaille (1920-1998), som var den saudiske konges personlige læge. Som det ses på nedenstående cover til hans bog, går Koranen og videnskaben hånd i hånd for Bucaille:

To imamer forbinder direkte videnskaben med det første åbenbarede vers i Koranen

Det første der blev åbenbaret var Iqraa (læs/reciter). Vi bliver nødt til at vide, at Gud ikke bad os om at læse en bestemt bog eller andet, men bare 'læs'. I Guds navn – den som har skabt. Skabt hvad? Skabt mennesket fra en lille klæbrige genstand. Så fra begyndelsen påpeger Skaberens, at vi skal læse kosmos, omverdenen, naturen, skabelsen. En kosmologisk læsning. Hos os er religion og videnskab to sider af samme sag, og religionen kom for at understøtte videnskaben. Derfor er vi nødt til at hjælpe andre med at se, at den formørkelse som Europa oplevede igennem middelalderen var anderledes andre steder. De havde en formørkelse, men vi havde oplysning dengang. Så hvis der er nogle præster eller kirkelige

tjenere, som undertrykte folks rettigheder og gik i ledtog med visse konger og diktatoriske styreformere er det én ting. Derefter fik man en ny måde at tænke på, som tog afstand fra alt det dogmatiske med Rousseau og andre, som udviklede nye tanker og idéer. Europa videreudviklede sig, indtil man nåede den standard og civilisation, som man har i dag. Derimod havde vi islam, som altid støttede videnskab. Man sagde aldrig, at folk ikke må lære noget nyt. Bare det er gavnlige viden, som kan servicere menneskeheden i al dens behov. Der er stort broderskab og venskab mellem videnskaben og religion. Man kunne næsten fristes til at sige, at det faktisk er den samme ting. F.eks. teorien om at efterprøve ting i praksis – før i tiden havde vi Bertrand Russell – ikke Heidegger og Kant, de var over i eksistentialismen. Hvem er det lige, jeg tænker på? Francis Bacon! Altså i forhold til den induktive metode og til det videnskabelige eksperiment på teoretisk plan. Som Bertrand Russell sagde, så har Koranen serviceret den induktive metode mere end Francis Bacon gjorde. Fordi den er fyldt med vers som "Og har de ikke undersøgt kamelen, og hvordan den er blevet skabt?". Det er sådanne tanker, der ligger til grund for det videnskabelige eksperiment og det at efterforske sine omgivelser og efterprøve sine teorier. Det jeg vil frem til er, at alle har taget del i denne udvikling. Francis Bacon eller var det Carlyle som kiggede på opfindelsen af krudtet, som er kinesisk? (Ikhwan imam)

Islam begyndte med Iqraa (læs/reciter). Islam er videnskab. Disse to størrelser er meget tæt forbundet. Hvis du ikke passer på den ene, kan du ikke passe på den anden. Så du kan finde en stor læge, som er fremme inden for sit felt, som samtidig passer og praktiserer sin religion. Der er et vers i Koranen, som siger: 'De som vi har givet viden og Koranen...' Videnskab uden Koranen er en katastrofe. Ingen moral eller etik. Mennesket bliver hovmodigt. Du er nødt til at have videnskab og religion. Videnskab uden religion er intet værd.(maliki imam)

Men hvor trækker man grænsen mellem den videnskab, som er værdifuld, og den som ikke er? En elev henviser til Da'wa-centerets hjemmeside, hvor man læser:

Desværre blev nogle muslimer også påvirket af de græske tanker og begyndte at studere græsk filosofi (...) Men de indså ikke, at fordybelsen i græsk filosofi ville medføre, at de selv blev påvirket af den. (...) Den græske filosofi var et tilbageskridt for muslimerne.

En marokkansk imam begræder tværtimod den første periode i islamisk filosofi, som i praksis er sammenfaldende med den tid, hvor græsk videnskab endnu ikke var faldet i unåde:

Islam har tilladt Al-Ijtihad. Den katastrofe som har ramt os omkring middelalderen er, at vi stoppede denne videnskab. Da denne videnskab stoppede, blev vi ramt af den nedtur, vi gennemlever lige nu. Grunden, til at man stoppede denne videnskab, er, at dem med magten var bange for deres position. De ville heller have, at deres befolkninger forblev ulærte og uvidende. Som vi siger: "Hvis du gør din hund sulten, følger den efter dig." Det er denne politik, der findes i dag. Som Profeten (saws) siger: "Søg viden fra vuggen til graven." og "Er de som er vidende lige med de, som intet ved?" (Koran vers)

En sufi-imam understreger muslimernes betydning for overleveringen af den græske arv:

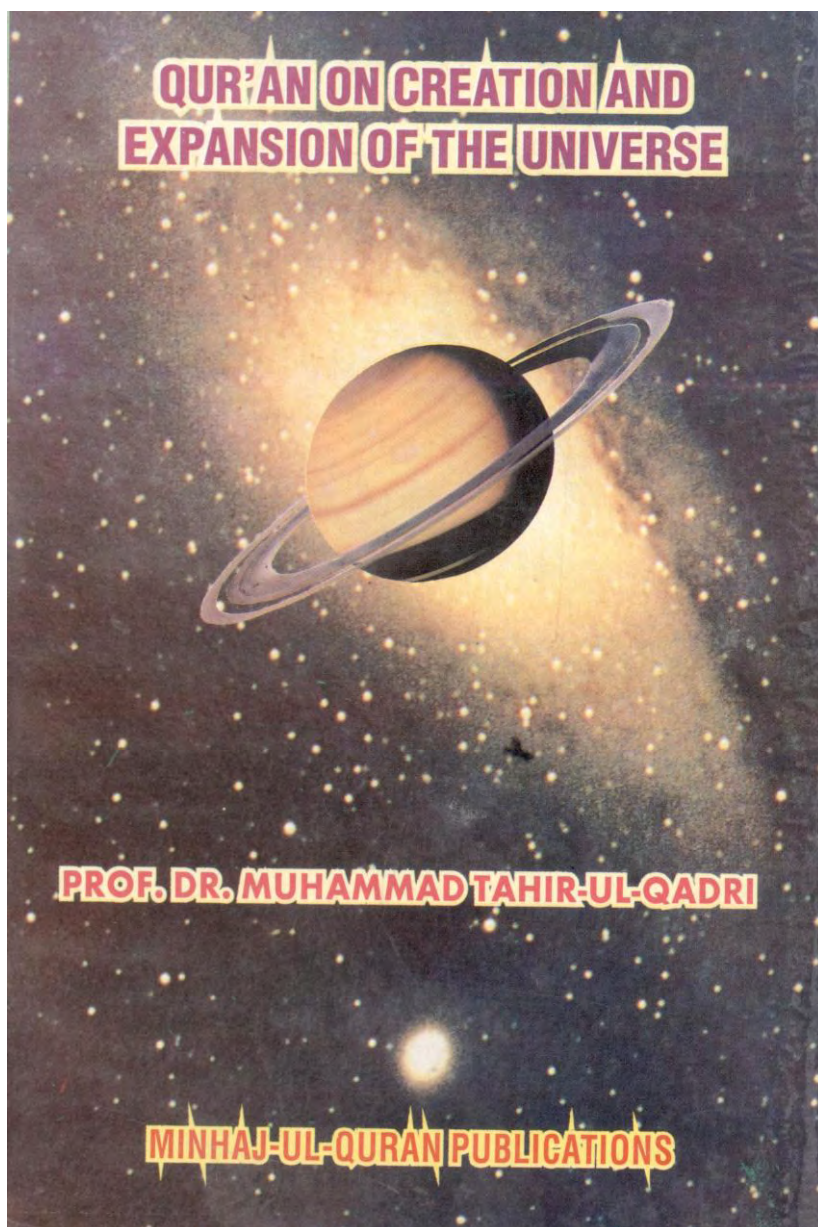
Muslimerne skabte de første europæiske universiteter, i Spanien. Muslimerne overtog grækernes arv, da man i Europa ikke ville kendes ved den, de var bindeled mellem grækerne og vores tid.

En underviser fra Minhaj-ul-Qur'an forklarer, hvordan man i praksis bør gøre i dag, når man giver sig i kast med viden, som ikke er funderet i islam:

Det er vigtigt, at du har dit islamiske grundlag på plads, før du begynder at studere ikke-islamiske filosofier. Så du ved, hvad det er, der gælder. Hvad er den islamiske filosofi og tankegang, hvor er

rammerne? Så er der ikke noget galt i at studere de andre filosofier. Det var blandt andet det, Imam al Ghazali gjorde, han studerede den græske filosofi, og fandt den filosofis mangler, eller besvarede de anklagepunkter mod islam, som kom på den tid.

Så først og fremmest er det vigtigt at du selv har et ståsted. Netop fordi man kan blive farvet af det man studerer, det kan påvirke én. Men hvis du har din islamiske basis i orden og du ved det er urokkeligt, så bør det at studere de andre filosofier eller anklagepunkter jo ikke røkke dit ståsted. Så islam er ikke sådan at du skal have skyklapper på, slet ikke. Profeten sagde i en hadith, at hvis du er nødt til tage til Kina for at studere, så tag af sted. Og kineserne dengang og heller ikke i dag, de er ikke muslimer.

I bogen *Qur'an on Creation and expansion of the Univers*, hvis forside ses her til venstre, gennemgår Minhaj-bevægelsens grundlægger, Tahrir ul-Qadri det islamiske grundlag for videnskab, sammenholdt med teorien om Big Bang og evolution, som det ses af bogens indholdsfortegnelse nedenstående:

vi	vii
Qur'an on Creation of the Universe 24	Darwin's Disconnected Evolution
The Big Bang Theory and Qur'anic Declaration 25	The Unscientific Myth of Darwinian Evolution
The First Second of the Universe 27	The Most Progressive Evolutionists
Qur'an and the Primordial Explosion 30	Theory of Black Holes and Gravitational Collapse of the Universe
Emergence of New Matter from nothingness 33	What is a Black Hole?
What Happened After the Big Bang 35	How a 'Black Hole' is Formed?
How the Sun and the Earth were Born 36	Light Doesn't Escape from Black Hole
Qur'an, the Laws of Nature and the Celestial Order of the Universe 38	Black Holes are Hidden from Outside View
Qur'an and Theory of Relativity 41	Earth will Ultimately Collide with Sun
Scientific Interpretation of the Seven Heavens 45	Number and Size of the Existing Black Holes
(a) Seven Heaven in Connection of the Cosmos 46	Black Holes are Invisible and acts as Pathways
(b) Seven Heavens in Connection of Astrophysical Layers 48	A Close up Of Gravitational Collapse of the Universe
Evolution of Universe in Six Periods 49	Qur'an on Gravitational Collapse of the Universe
Qur'anic concept of Yaum 51	The Rolling up of the Universe-Scientific Interpretation
Two Phases of Creation 53	The Big Crunch and Emergence of the New Universe
(1) Stage Before the Appearance of Life 53	Universe will again turn into a Gaseous State
(2) Stage After the Appearance of Life 56	Entire Universe would become as the Invisible Black Hole
Disconnected and Unproved Darwinian Evolution 58	Bibliography
	Index

Hvad er islam og hvad er kultur?

Et andet emne, som respondenterne har forskellige vinkler på, er, hvad der er islam, og hvad der er kultur. En shi'a underviser giver et eksempel:

Nogen gange kommer eleverne med noget som har med kulturen at gøre. Hvor de spørger "Er det her islam?" Hvor jeg så siger "det her er kultur, og det her det er islam". På et tidspunkt snakkede vi om æresdrab. Det intet har med islam at gøre. Det er simpelthen noget, som ikke må finde sted. Hvorimod nogen har troet, det var islamisk. Men det er ikke islam, det er kultur.

Samme underviser tilskriver det også kultur frem for islam, når elever præsenterer ham for forestillinger, som i hans øjne er overtro.

R.: Der kom en elev på et tidspunkt og sagde, 'lyset på mit værelse bliver tændt og slukket af en djinn.' Så fandt vi ud af, at det faktisk var en løs pære.

I.: Men hvad gør man så i forhold til djinner, det står jo i Koranen, hvordan vurderer man, hvornår der er djinner på spil, og hvornår det bare er overtro, som med den løse pære?

R.: Man går ind og vurderer, hvis man ser der sker noget ud over det normale, som ikke har anden forklaring, men det er virkelig, virkelig sjældent det sker. Vi har jo en barriere som Gud har skabt mellem vores verden og djinnernes verden.

I.: Det for mig til at tænke på, hvad en mor har sagt: 'Djinner, det er en slags ånder, som Gud har skabt af ild. Og de er lige her omkring os, mens vi sidder og snakker. Vi kan ikke se dem, men de kan se os.' Er det så alligevel ikke rigtigt?

R.: Der ville jeg sige, at det er noget, vi altid har fået at vide af vores forældre og ældre, det er ikke nødvendigvis noget, der har rod i specifikt islamisk lære. Jeg kan give et eksempel mere, med min bedstemor som plejede at sige at djinnerne sidder og spiser mad med os en gang imellem. Der bliver man simpelthen nødt til at fortælle, at der er visse ting, som er blevet mundtligt overleveret, for islam siger, at der findes den her barriere mellem deres og vores verden. Det kan godt være, det lyder som om vi lever side om side, men der er faktisk en barriere.

I.: Men hvornår ville den barriere så blive nedbrudt, så der opstår den kontakt, hvornår vil man kunne bedømme det?

R.: Det kan ske på forskellige måder, der er nogen der udøver sort magi og alt muligt, og de kan bryde sådan en barriere, og der kan man også se, hvis det sker. Filmen Exorcisten er et godt eksempel

For denne imam er "kultur" altså noget, der er på spil, når nogle muslimer gør noget negativt i islams navn. Modsat ser både de to tyrkiske imamer og en af marokkanerne kultur som den modererende faktor. Marokkaneren giver et eksempel:

Vi lærer ikke kun børnene om islam, men også om marokkansk kultur. Den marokkanske islam er moderat. Acceptere hinanden, høre andres mening, det er religionens princip for os. Jeg håber, at når børnene er på ferie i Marokko, at de går ned i moskeen og hører prædikenerne. De handler om at respektere dine forældre, naboen, hinanden. Sådan giver man et godt billede af islam.

Hvad er vigtigt at give videre til børnene?

En ting er, hvad underviseren selv har som faglig baggrund. Men hvad bør man videreformidle til børn om islam? Hvad er vigtigst for børnene at lære? Er underviserne enige i deres bedømmelser? En tyrkisk imam lægger især vægt på overordnede moralske principper:

Man bruger moralen som er gældende for alle mennesker, så barnet kan være et godt menneske. For eksempel siger alle religioner at man ikke må stjæle, snyde eller lyve.

For en shi'a er det

Til dels det faglige i selve islam, de pligter man skal gennemgå, bøn osv, og i forlængelse af det, at man skal behandle forældre, naboer og lærere med kærlighed og respekt.

En sunni underviser er ikke uenig:

Du skal bare opføre dig ordentligt og ifølge reglerne for god manér. Opfylde dine basale religiøse forpligtelser og dine forpligtelser som et menneske, der lever i et bestemt samfund. Om det så er din lille familie, nabolaget eller hele landet. Selv hele menneskeheden – hele kloden.

En anden sunni siger:

Vores undervisning er todelt, i den ene halvdel undervises der i Koran, den anden halvdel undervises der i islamisk kultur, dvs. Islamisk historie, etik, morale m.m. Vi underviser dem selvfølgelig først og fremmest i daglige islamiske forpligtelser (f.eks. de daglige 5 bønner). Dernæst hvordan de skal opføre sig overfor deres forældre, deres naboer, deres omgangskreds. For piger gælder det især, at de skal tildække sig, at de skal bære tøj som skjuler deres former. Specielt når det er sommer, hvor man har lidt lettere tøj på, så forklarer vi dem hvordan en muslimsk kvinde bør klæde sig. Det er ikke kun at de lærer det teoretiske, de skal også praktisere islam. Der er to dele i islam. Den ene er tilbedelse, hvordan man skal tilbede og være på det

åndelige plan. Den anden er, hvordan man skal opføre sig overfor andre mennesker, overfor dyrene, hvordan man skal være mod sin nabo, behandle sine forældre, være i samfundet og sådan. Især for de små børn er det vigtigt at give dem nogle eksempler på nogen der gjorde det de ikke måtte og hvad der skete med dem og omvendt, det får børnene til at indse hurtigt hvorfor de ikke må gøre det, der ikke er godt for dem.

I forlængelse af disse udsagn vil det nu blive gennemgået, hvad denne kombination af det åndelige og det praktiske indebærer. Hvordan indkredser respondenterne det teoretiske og det praktiske? Hvilket udtryk skal man bruge for at definere eventuelle forskelle blandt respondenterne?

Er det et spørgsmål om fortolkning?

Som nævnt indledningsvis repræsenterer respondenterne en bred palet af islamiske strømninger. Hvad betyder det for den enkeltes fortolkning af islam på baggrund af kilderne? Før man overhovedet stiller det spørgsmål, må man spørge sig selv, om det er det rigtige spørgsmål at stille. Er "fortolkning" det rette ord at bruge i denne sammenhæng? Hvad gør respondenterne selv? Oftest bruges udtryk som "hvad man må" "hvad man ikke må", "hvad man skal" og juridiske begreber som "bevis", "bedømmelse". Kun fem ud af de 50 medvirkende, bruger overhovedet ord som "fortolkning", "fortolke". Det drejer sig om en elev, den tyrkiske Diyanet imam, to pakistanske sunni-undervisere og Ahmadiyya-imamen. For en af de pakistanske undervisere bruges ordet på denne måde:

Alle de små børn har læst Koranen, men det er ikke det der betyder noget, det er fortolkningen. Og man overlader jo ikke til små børn at fortolke, de skal først og fremmest lære om de helt grundlæggende ting. Koranen er vores Grundlov. Men ligesom med Grundloven... Det er jo ikke sådan at alle danskere har læst Grundloven og tænker over den hver dag, sådan bruger man ikke love. Hvis du skal tage kørekort og bruge noget om kørsel, så læser du de love, der gælder for det.

Den anden pakistaner, som repræsenterer Minhaj ul-Qur'an, bruger ordet "fortolkning" på denne måde:

Vi skal være obs på hvor grænserne går, hvor der er rum for fortolkning og hvor der ikke er rum for fortolkning. Det er jo hele tiden noget, vi prøver at give til de unge her. Koranen og Hadith er vores Grundlov i Islam. Reglen er, at hvis du læser en sætning i Koranen, så er det den konkrete betydning først, ikke den metaforiske. Det er det samme, Danmark har lige lavet en Udlændingelov, hvis jeg går ind og siger 'det her kan også læses metaforisk' – det dutter ikke. Vi holder os til lovtekstens bogstavelige betydning. Med mindre vi kan fortolke det metaforisk på grund af konteksten. Så ser vi på, har Profeten fortolket det? Hvis en term fra Koranen er fortolket i Koranen eller Hadith, så er der ikke rum for fortolkning, så kan vi ikke bare gå ind og fortolke. Men der, hvor der er rum for fortolkning, der er det meget åbent, der er der selvfølgelig mulighed for at nogen går den her vej, andre den her vej.

Samme imam beskriver også, hvordan de unge formulerer spørgsmål, ikke kun i forhold til trosforestillinger, men også i forhold til mere juridiske problemstillinger:

De unge tænker 'jeg har et juridisk spørgsmål, så søger jeg på nettet, og der dukker tusind sider op. Den ene siger det, anden siger det, jeg er i vildrede, hvad er egentlig det korrekte svar?' Og det er jo et af de negative aspekter ved internettet. Selv om det giver de her muligheder, så kan

det skabe forvirring.. Derfor er det vigtigt at give de unge en base, så de ved, hvor de skal søge svar på deres spørgsmål.

Som repræsentant for Minhaj-ul-Qur'an er det naturligt for underviseren at finde basen hos Minhaj's grundlægger Tahrir ul-Qadri. Hvordan bruger man så hans fortolkninger?

I.: Men hvordan skal man så forholde sig til det Tahir ul-Qadri skriver, kan man gå ind og sige 'jamen her tager han fejl, her er jeg ikke enig med ham', kan man gå ind og sortere?

R.: En lærd af hans kaliber kan godt, men lægmand kan ikke.

I.: Men hvordan går lægmand så til hans skrifter, hvis han sidder og læser en bog af Tahir ul-Qadri og så siger 'det her er jeg ikke enig i', hvad så?

R.: Jamen det kan han ikke være. Igen, hvis vi begge to får en eller anden juridisk problemstilling, skilsmissesag eller andet, vi er jo ikke jurister, og hvis vi får sagsforløbet, og vi bliver bedt om at vurdere det, jamen det kan vi jo ikke, det har vi ikke belæg for. Vi har ikke baggrund for at gå ind og vurdere 'har advokaten procederet korrekt?'. Ingen anelse, fordi jeg er ikke jurist, jeg kender ikke de paragraffer og kan ikke vurdere om han kunne have gjort det bedre. Hvis vi var jurister, så kunne vi godt. Så lægmand kan ikke gå ind, det gælder jo ikke kun for Islam, det gælder for hvilken som helst disciplin, som jeg har anskueliggjort ved det her eksempel. Så det kan man ikke, det kan lægmand ikke gøre. I deres religiøse bedømmelser har de lærde naturligvis argumenter for deres standpunkt i kilderne, 'det jeg siger, det står her.'

I.: Men hvad gør man så, når man møder nogle ting eller begreber, som ikke er behandlet i litteraturen?

R.: Der er selvfølgelig også nogle nye ting, det er jo der der er rum for fortolkning. Hvor der for eksempel er den her term, som Koranen ikke definerer, Hadith heller ikke definerer, og der er ti forskellige betydninger, så kan den lærde gå ind og vælge og sige den her betydning vælger jeg, det giver faktisk et nyt aspekt af det her vers, en ny applikation af det her vers, og det har den betydning for muslimerne i Europa eller et eller andet. Det er jo det, der er behov for nu, i moderne tid, det er en genfortolkning, refortolkning af de her, af kilderne simpelthen, som vil gøre det nemmere for muslimerne, eller som kan løse nogle af de her moderne eller nutidige problemer.

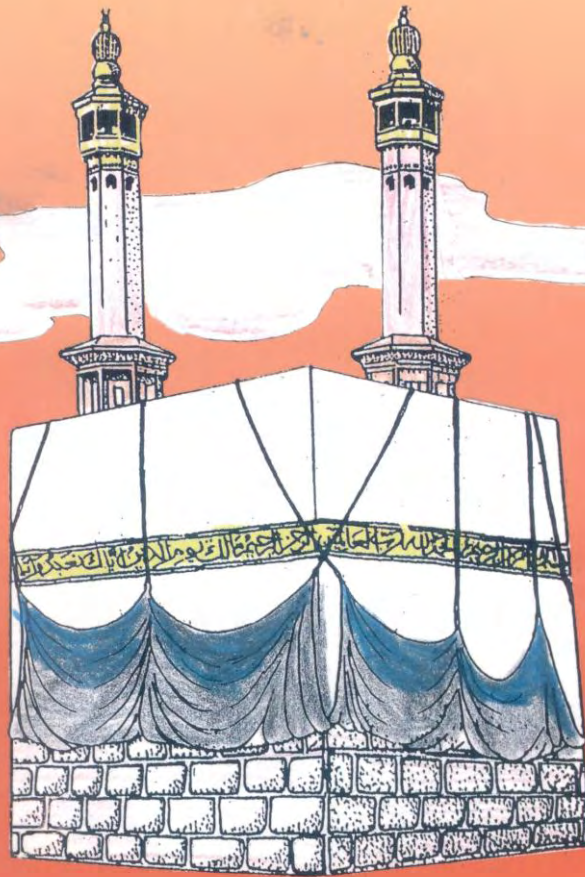
I.: Så der kan man godt selv gå ind og fortolke?

R.: Hvis han siger sådan, og der er kilder på, så kan jeg selvfølgelig godt gå ind og vurdere kilderne, og så sige jamen det er korrekt, han kommer frem til det her. Men hvis jeg er uenig, så skal jeg selvfølgelig have en vis kaliber for at kunne modargumentere. Man kan ikke bare sige 'det gider jeg ikke', 'det er forkert'.

Hvornår er det så, der er rum for fortolkning? Hvornår er der ikke? Hvor er respondenterne enige, hvor er de ikke? Hvilke udtryk bruges for at udtrykke doktrinære valg, hvis det ikke er "fortolkning"? Hvad fremhæver underviserne som væsentligst at videregive i undervisningen? Og hvad har de unge opfanget af undervisningen?

Islams 6

Trosprincipper

ISLAM 6 TROSPRINCIPPER

Ovenfor ses forsiden til Hvarregaards hæfte *Islams 6 trosprincipper*, principper, som er grundlaget for sunni-islam. Desangående forklarer en underviser fra Minhaj ul-Qur'an:

Der er seks elementer, som er obligatoriske, som man skal tro på: 1) Allah 2) Profeterne, 3) Englene, 4) bøgerne 5) Dommedagen, 6) Den forudbestemte skæbne, god eller dårlig. Så går man ind punktvis 'nu har vi troen på Allah – hvad er det vi skal tro, hvad er det vi ikke må tro?' Bøgerne, hvad skal vi tro om dem? Englene? Profeterne ligeså fremdeles, og Dommedag og den gode og dårlige skæbne. Det er aqidah, det underviser jeg de unge i for tiden. Aqidah, det er nødvendigt, det er jo kriteriet for den frelste gruppe. Så det er obligatorisk for enhver muslim at kende til sin aqidah. Hvad er det egentlig, jeg tror på? Hvad er tros læren? Det er jo ligesom kristendommen, de siger det måske ikke helt klart, men hårdt presset, hvis man ikke tror på arvesynden og Guds søn og på at Jesus blev korsfæstet, hvad så, har gerningerne så nogen værdi på Dommens dag? Der vil de jo ikke sige klokkeklart, at du kommer i Helvede, og at det er for evigt. Men sådan er det i islam. For at gerningerne skal have værdi på Dommens dag, så skal du have den korrekte aqidah.

En mor fremhæver fire af de seks principper:

Når du har islam i dit liv, du skal tro på Gud, du skal tro på Dommedag, du skal tro på englene, du skal tro på et liv efter døden, de der ting, det er meget vigtigt som muslim at tro på det, for hvis du ikke tror på det, så har du ikke nogen tro.

En elev kommer også ind på troens obligatoriske elementer, uden dog at remse alle seks elementer op:

I islamundervisningen har vi lige fået en bog, der hedder al-Iman. Den handler om, hvordan man skal tro på Gud, på profeterne, de basale ting man skal tro på, før islam er korrekt. (elev)

Ud af de seks troselementer er det troen på Allah, på profeterne, på bøgerne og på Dommedag, som respondenterne spontant har fremhævet og forklaret. Til gengæld har englene og skæbnen ikke været i centrum. Derfor er det dog stadig del af pensum flere steder. For eksempel forklarer Hvarregaard i *Skabelsen af universet og mennesket*:

Når et lille foster er ca. 120 dage gammelt, sender Allah en engel til barnets mor. Englen spørger Allah, om det skal være en dreng eller en pige. Derefter blæses livsånden (ruhr) ind i fostret, og når det er gjort, bliver fire ting bestemt: hvornår personen dør, hvilke gerninger han/hun vil lave, om han/hun bliver rig eller fattig og om han/hun bliver lykkelig eller ulykkelig. De fire ting vil følge personen resten af livet. Det er en del af skæbnen. (Hvarregaard (6) p. 20)

I det følgende vil det blive systematisk gennemgået, hvad respondenterne har udtalt omkring de fire oftest nævnte troselementer, nemlig troen på Allah, på profeterne, på bøgerne og på Dommedag.

Allah

Flere undervisere kommer ind på, hvordan de ser Allah:

Allah er skaberen af alt og i det ligger alle de andre ting. Fordi han er skaber, så ved han alt, så kender han til vores behov, og det er ham, som har givet os islam, og bøgerne, englene, alting.

Det, som adskiller en muslim fra en ikke-muslim, det er den tro han har. Så hvis du bliver muslim, så betyder det at tro på en gud, en gud som bestemmer alt, en gud som er barmhjertig, som straffer for det forkerte du gør, men som viser nåde, når du kommer på rette vej.

Almægtigheden og barmhjertigheden er også nøgleord for en af forældrene:

Uden Gud er vi ingenting. Derfor skal vi tro på ham, for uden tro på Gud er vi tomme. En skal uden følelser. Gud er barmhjertig, han giver menneskerne tid til at rette sig. Men hvis de ikke retter sig, så sender han vulkaner, katastrofer, ting der sker i verden.

Afgrænsning fra kristendom

Hvarregaard forklarer i interviewet, hvad forskellen er på den islamiske og den kristne Gud:

Gud har pålagt sig selv at være barmhjertig og venlig og nådig og ikke straffende. Du har sikkert også hørt, at hvert kapitel undtagen et i Koranen starter med 'i Guds, den nådigste, barmhjertiges navn'. Jeg tror ikke helt på at Gud er så barmhjertig og kærlig som nogle kristne gør Jesus til. Hvis du bliver slået på den ene kind skal du bare vende den anden kind til, det synes jeg ikke er retfærdigt, altså der må være en vis retfærdighed til. Men der står også i islam, jamen det er ikke en gengældelse, det er ligesom en retfærdighedshandling, at du må gøre det mod en anden, som er blevet gjort imod dig, men det er bedre for dig at du tilgiver, sådan står det i islam eller i Koranen. Så det her med, at hvis du bliver slået på den ene kind og du så er meget sur og gal, så må du også bare slå igen, men du må ikke tage en eller anden kniv eller kæp at slå med.

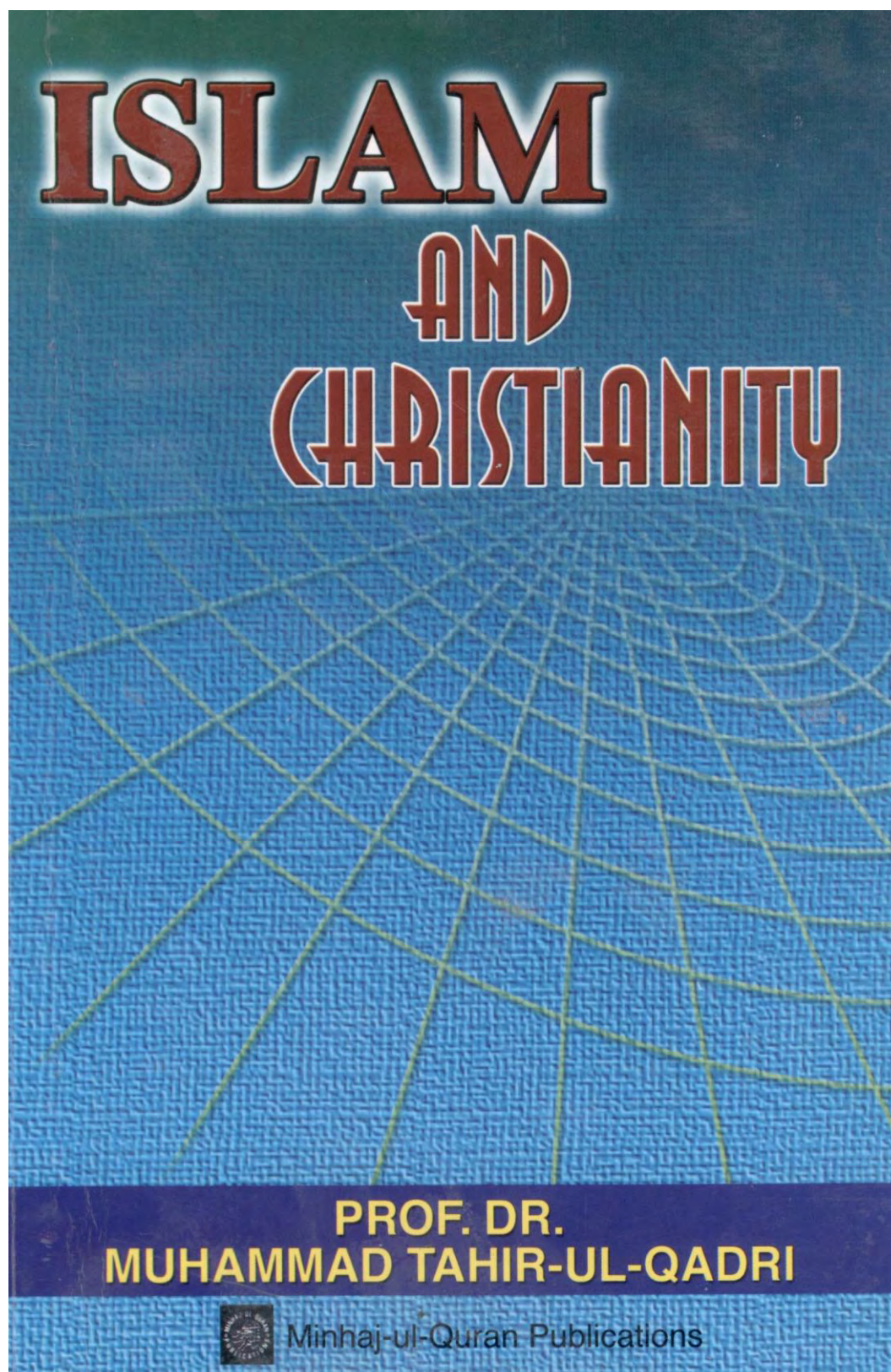
En mor opponerer mod kristendommens gudsbegreb:

De kristne gør Gud til Marias søn, men Gud siger at han ikke er avlet eller avler, han er ikke født gennem en mave, han siger 'jeg er skaberen, jeg er overalt, over himmel og jord.' Kristendommen siger at sønnen blev korsfæstet og sendt til himlen. Men når du siger 'Gud er født og korsfæstet', så laver du grænser for ham, du har begrænset din gud, du har sat grænser for din gud. Men Gud siger 'jeg er Gud, jeg er over alt og alle, og alle skal vende tilbage til mig, sæt ikke grænser for mig – hvem er du at sætte grænser for mig?' Så kristendommen tager fejl, de har sat grænser for Gud og han er ikke længere den der magt, han er inde i noget, og det er fejlen.

At lære børnene at argumentere for deres tro og samtidig afgrænse islam i forhold til kristendommen er også et tema i det indsamlede materiale. Diyanet introducerer i en publikation kristendommen som en "spiller på banen", imamerne og de unge må forholde sig til:

Et andet vigtigt emne er balancen mellem de unges forventninger og behov og imamernes valg af prædikener og samtaleemner. Eksempelvis vil en ung person, der lever i en kristen kultur, lede efter logiske svar på islams tro, tilbedelse og moralske principper, vide forskellen mellem islam og kristendom og vide hvorfor islam er den sidste religion." (Dansk-Tyrkisk Islamisk Stiftelse, 2010: 43)

Vigtigheden af, at imamerne forklarer de unge "forskellen mellem islam og kristendom" samt "hvorfor islam er den sidste religion" understreges også af andre respondenter. Minhaj ul-Qur'ans grundlægger Tahir ul-Qadri har i samme øjemed skrevet bogen *Islam and Christianity*, hvis forside gengives nedenfor:

Afgrænsning fra hinduisme og buddhisme

Den bosniske imam gør rede for, hvordan gudsbegrebet influerer på synet på hinduisme og buddhisme, som han ikke kategoriserer som religioner (kun islam, jødedom og kristendom er for ham "religioner"):

Som en religion kan vi ikke acceptere hinduisme og buddhisme. De tror på noget andet end Gud, de tror på køer, på idoler. Og det er selvfølgelig et problem. Men Gud skabte mænd og kvinder, vi tror på at Gud skabte alle, også en som er hindu eller buddhist. Måske vil jeg ikke acceptere din opførsel, men jeg må respektere hver mand og kvinde som ting skabt af Gud.

For en forælder er buddhisme og hinduisme indbefattet af termen "religioner", men det er stadig vigtigt at fremhæve islams gudsbegreb:

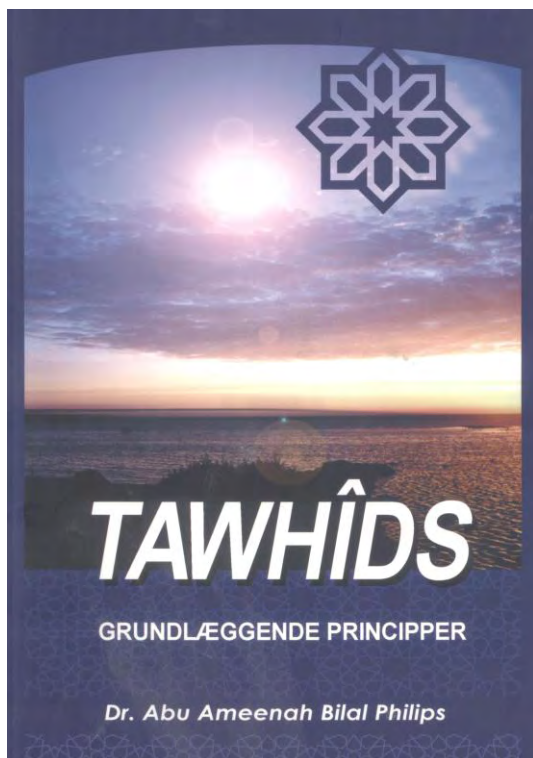
R.: Folk, der tror på Buddha, de har lavet statuer, og de tilbeder en statue. Men Buddha var en mand, han underviste i fred, men han er ikke en gud, han døde.

I.: Men jeg tror heller ikke buddhister siger, at Buddha er en gud, gør de?

R.: Jo, de beder til ham, man må ikke bede til en mand. Gud siger 'du må kun bede til mig', han har skabt os, du er hans skabning, det er ham, der bestemmer over os. Du skal bede med ren intention, i fuld underkastelse til Gud, han er barmhjertig og vil give dig. Det er islam, det er Gud vi beder til, ikke en Helligånd, ikke en statue, en Shiva som i hinduismen, men kun til Gud.

Tawhid-tvisten

Gudsbegrebet skaber også tvister internt blandt sunnier. En sufi siger følgende om undervisningsmateriale brugt i moskeen med tilknytning til det Muslimske Broderskab:

De skriver i deres bøger at sufisme er afgudsdyrkelse, ligesom når hinduer tilbeder køer. Prøv bare at læs bogen "Tawhids grundlæggende principper", som de bruger i deres moske. Sufismen, kærlighedsdelen i islam, den har de fjernet. Det eneste de har tilbage er kvinders manglende rettigheder og så jihad. De er tørre, de har ikke åndelighed.

En gennemgang af *Tawheeds Grundlæggende Principper* viser ganske rigtigt, at forfatteren karakteriserer visse elementer i sufi praksis som afgudsdyrkelse, såsom tilbedelse af helgener, sangritualer sang og dans som dervishernes snurrende bevægelser. Disse sammenlignes ganske rigtigt med hinduismens mystik. (Phillips, 2004: 119).

Profeterne

Muhammad

Af de i islam anerkendte profeter anses Muhammad ikke uventet for at være den vigtigste og den sidste:

Der, hvor der ikke er rum for fortolkning, det er for eksempel at Profeten han er den sidste profet, det bekræftes af et vers i Koranen. Han er den sidste profet. Og ikke nok med at det vers er i Koranen, Profeten i sin Hadith gik selv ind og fortolkede den term. Han sammenlignede profeterne, profetskabet, med et slot, og han var den sidste mursten i slottet. Som Koranen siger: Han var Allahs sidste profet og tjener, kun ved at følge ham vil man opnå succes både i denne verden og i den næste verden.

Hvem Muhammad er, kan både sunni, shi'a og ahmadiyya blive enige om. En pakistansk sunni siger

Man skal tro at han er Profet, menneske, og at han er den sidste Profet. Og hvorfor det, fordi det er den klare, entydige bestemmelse om i Koranen, de primære kilder.

En pakistansk shi'a uddyber betydningen af Muhammad som sidste sendebud:

Muhammad er Allahs sidste sendebud i kæde med de andre sendebud som for eksempel Jesus, Moses, Abraham, alle muslimer tror på dem alle sammen lige fra Adam af. Der har altid været sendebud som kunne komme ned og forklare folk, irrettesætte folk, fortælle folk, hvordan man skal leve på jorden. Vi tror på alle disse profeter, med Muhammad som den sidste.

Ahmadiyya imamen siger:

Muhammad (må fred være over ham) er Allahs profet, som levede allerbedst i overensstemmelse med førnævnte. Hans kærlighed til Gud og hans kærlighed til mennesker var og er uovertruffen. På baggrund af dette udvalgte Gud dette ydmyge menneske til at være eksempel for menneskeheden og budbringer af Guds fuldkomne budskab - islam. Han er altså Guds sendebud.

Flere præciserer, at Muhammad er eksemplarisk, en mand man skal følge og hvis livsstil man bør efterligne. En af imamerne kalder ham "Guds nåde til verdenerne." En anden af imamerne kommenterer på Koran-vers nr. 21,107 om Profeten som "nåde/barmhjertighed (arabisk rahim) for menneskeheden":

Alle profeterne har barmhjertighed til at hjælpe folk til at komme til Allah, at bede til Allah og at tro på Allah, så Allah ikke straffer dem. Dem som laver noget dårligt, de kommer i Helvedes ild.

En anden sammenligner Muhammad med figurer fra Bibelen:

Der hvor Muhammed skiller sig ud for mig, det er jo bare det at han er den sidste profet og han er en lovgiverprofet, fordi han jo byggede et samfund op, hvor han overholdt de love der er i Koranen. Men jeg tror ikke at Muhammed skiller sig ret meget ud fra Moses f.eks.. Moses var jo også lovgiverprofet. David og hans søn Salamon, de var jo både konger og profeter, så de styrede jo ligesom også et samfund. Så man kigger på lovgiverprofeter og så profeter der er kommet for at videreføre et andet...eller det budskab der allerede eksisterede.

Han er Profeten Muhammed ﷺ

Guds sendebud til mennesket

Ovenfor ses forsiden på en lille bog om Muhammad, som i en moske uddeles gratis.

De andre profeter

Moses, Abraham og Jesus er vigtige figurer for flere respondenter. Det bemærkes dog, at det drejer sig om disse profeter, som de beskrives i Koranen, hvilket betyder, at billedet af dem ikke er helt det samme som i Bibelen:

Deen er de grundlæggende ting som alle profeter har prædikeret om, f.eks. at der kun er én gud, nemlig Allah. At man ikke må begå hor, at man ikke må dræbe, at man ikke må spise svin osv

Jesus er også en af vores profeter. De kristne siger, at han er Guds søn, men han er en profet. Det, de kristne har misforstået er at de gør Gud til et menneske.

En elev sammenligner billedet, hun får af Jesus på gymnasiet og i moskeen:

Når jeg er til undervisning i moskeen, så kan jeg identificere mig med det, jeg lærer. Det er sådan ægte muslimer tænker, man kan forstå hvad der bliver sagt, i forhold til her på gymnasiet. I kristendommen, der tror de at Jesus er Guds søn. Men når jeg så er til undervisning i moskeen, så får jeg at vide at man skal ikke tro at Jesus er Guds søn, ifølge islam. Så kan man relatere det, man kan se det.

Den bosniske imam kommer også ind på Jesus og Bibelen, som disse beskrives i Koranen:

Allah siger i Koranen "gør ikke nogen forskel mellem profeter." Vi gør ingen forskel mellem Moses og Jesus, vi må ikke gøre forskel mellem dem. Jesus er også en profet, det skal vi respektere, og vi må ikke gøre forskel.

I overensstemmelse med Koranens beskrivelse af Jesus kategoriserer imamen ham altså ikke som Messias, men som en profet i en kæde af profeter, der går fra Adam til Muhammad.

Bøgerne

Koranen

En enkelt imam beskriver Koranen metaforisk: "Koranen er Guds lys til verdenerne." For både undervisere, elever og forældre repræsenterer Koranen "Guds bog" (sunnit underviser), "direkte Guds ord" (sunnit elev), "Guds ord, som blev åbenbaret til Profeten via ærkeenglen" (sunnit underviser), den bog som profeten Muhammad fik åbenbaret af Gud. (hebashi imam). En palæstinensisk underviser understreger, hvor grænsen går for fortolkning af Koranens ord:

Koranen er den sidste bog, som Gud nedsendte. Guds ord. Skriv det ned sådan, så folk ikke siger alle mulige mærkelige ting. Guds ord som blev åbenbaret, nedsendt til Profeten via ærkeenglen. Det kan man ikke pille ved: bytte ordene, finde på sine egne betydninger, lave om på visse ord eller tilføje noget nyt. Der er selv nogle filosoffer, som sagde en masse vrøvl om det her. Nogle som påstår, at det her er Muhammeds ord og hvad ved jeg. For eksempel den ægyptiske filosof Hassan Abu Zayd, han gik for langt med sine teorier.

Såvel sunni som shi'a og ahmadiyya imamer understreger, at Koranen er en vejledning for mennesket:

Koranen er en bog som er kommet fra Allah til at vejlede mennesket til den rigtige vej, dvs. hvad et menneske må og ikke må i sit liv. (sunni)

Koranen er inspiration til mennesket, lektioner til mennesket, en vejledning til hvordan man skal leve livet. (shi'a)

Koranen er vejledningen til os, som hjælper os med at leve efter førnævnte. Den er Guds åbenbaring til menneskeheden gennem Profeten. Koranen retleder os, både i religiøse forhold og i samfundsmæssige problemer. (ahmadiyya)

For en elev er det da også Koranen, der hjælper mennesket til at blive på den rette vej:

Islam er for hele menneskeheden, vi har alle den samme far, Adam. Allah har skabt alle mennesker. Vi skal alle dø. Livet er kort, man strækker den lige vej, det er den muslimske vej, fra denne verden til den anden verden. Der findes mange andre veje, med alkohol og andre haram ting. Hvis du går ind og vil prøve de veje, måske du bliver der, og du ikke kan komme tilbage til den rigtige vej igen. Her i livet, Allah tester os, afprøver, hvordan vi er. Livet er en test. Det er ligesom på universitet, du vil være læge og du skal lære tingene, hvis du ikke lærer pensum kan du ikke klare eksamen. Hvis man ikke læser i Koranen, så er man naiv, så ved man ikke noget om Islam.

Koranen sættes af flere i forhold til Bibelen:

Koranen er Allahs ord som er kommet til Muhammad og så videreførtolket til folk. Ligesom de andre, altså Moses og Jesus, har en bog, de oprindelige bøger. Det er vores tro at det er også Allahs bøger, Guds ord.

Koranen er Allahs sidste ord, som samler alt hvad der står i tidligere bøger, Bibelen for eksempel.

En imam understreger at "Koranen er en lovbog, ligesom Grundloven". Ligeledes nævner en elev at "Det står i Koranen, hvis der er noget vi skal gøre, eller ikke må." For mange elever er det dog Koranen som historiebog, der fremhæves. Nedenstående fem elever beretter, hvad de mener at kunne huske fra undervisningen:

1) *Koranen, det er ligesom en historiebog, du lærer.*

2) *Min lærer sørger for vi lærer noget om andre fag, om psykologi, om samfundet, om magtstyring, han fortalte også noget om Romerriget, om geografi, hvad de forskellige steder hed i gamle dage, hvor det lå henne, han har også sørget for at lære os danske begreber, som jeg ikke kendte. Så jeg får virkelig noget ud af det. Først og fremmest fortæller han os historien, og så fortæller han for eksempel at der var forhandling med Romerriget, han fortæller om stederne, hvordan araberne har ændret på navnene og stederne, altså hvis nu det var i Yemen, så har jeg lært hvad det hed før. Jeg har faktisk lært nogle ting om historie, en hel anden viden end det jeg får på gymnasiet, han fortæller også hvor vigtigt det er at have viden, han sagde det står også i Koranen, det er derfor vi også skal gå i skole og have uddannelse, det er del af livet.*

3) *Ja, der er rigtig mange historier, jeg har også lært noget om historie, jeg har lært noget om de forskellige tidsperioder, hvordan man var i den tid, der er meget jeg har lært i historie i min Koranskole.*

4) *Ja, der er en masse om orkaner, der står i Koranen, hvad der har været og det betyder faktisk utrolig meget for mig at jeg også ved hvorfor jeg er her i dag, og hvad min religion består af.*

5) *Jeg har også lært om de forskellige samfund, der var på den tid, og deres økonomi, hvordan de solgte og købte ting, det har jeg lært i koranen, det stod der om økonomi, at når der var gode*

tider og de høstede, så går økonomien godt for dem, og så gemmer de noget, i templet eller hvor de nu gemmer det, og når så vinteren kommer har de nok mad til at forsyne landsbyerne. Jeg lærer rigtig mange ting.

6) *Det vigtigste jeg har lært er nok Koranen selv. Koranen, det er jo en historie, det er jo historien man læser op og man fortæller.. Fordi det Gud har skrevet det er det jo historien selv. Jeg synes bare det er meget smukt, Koranen, det der står i den. Det er meget store ord.*

5) *Det var sådan en historie med du ved kabbaen i Mekka, den der sorte firkant i Mekka. Før, da den var ved at blive lavet, så var der nogle, sådan nogle der var imod islam og det budskab Profeten ville komme ud med, som ville smadre den. Så de sendte nogle elefanter hen imod den, så elefanterne kunne smadre den. Men så var det at ham der manden som havde bygget kabbaen, det var ikke profeten der havde bygget kabbaen det var en anden en der havde bygget kabbaen. Han tog bare hans geder og hans børn og så sagde han at kabbaen, det var Guds hus og det var Gud, der skulle passe på den, og han skulle kun passe på hans geder og hans børn. Så han flygtede fra stedet, og de der elefanter de kom jo, og folk var overraskede over at der ikke var nogen, der passede på kabbaen. Og så var det Gud han sendte nogle fugle hen imod elefanterne, og de havde sådan nogle sten i munden og i klørerne, så de havde 3 sten hver og de der sten, de var kommet fra helvede, så de var rigtig rigtig varme, så kastede de dem mod elefanterne og så skete der alt muligt kaos og så løb elefanterne tilbage*

Biblen

En af imamerne sammenligner Koranen og Biblen: *Ligesom Koranen forbyder Bibelen også forkerte ting, at drikke alkohol, at spise svinekød, prostitution. Så alt det lærer vi børnene at respektere. Flere af imamerne og forældrene aktualiserer en trossætning fra klassisk islamisk dogmatik, ifølge hvilken Koranen er direkte Guds ord, mens Bibelen er en forvansket udgave af Guds ord. Dette skyldes ifølge Koranen at jøderne og de kristne forfalskede de bøger, de havde fået åbenbaret af Gud. (Se Koranen 2,75; 2,79; 3,71; 3,99; 4,46; 4,50; 5,13; 5,14; 5,77; 20,133; 45,16; 45,17). Dette argument nævnes af flere respondenter, heriblandt en pakistansk imam:*

Kristne og jøder ændrede i Toraen og Evangeliet for at få magt over folk. Det er en åbenlys sandhed. De kristne fortæller selv, at der er ændret i Bibelen, det er ikke kun muslimer, der siger det. Hvis man ser neutralt på det, hvis jeg ser hvad der er på markedet, så kan jeg se at der er mange udgaver af de jødiske og kristne bøger, men kun en udgave af Koranen. Så som objektiv observatør vil jeg så spørge, hvorfor så ikke starte sin åndelige rejse med Koranen, for der er kun en udgave. Den er også kortest, den er også nyest. Hvordan kan man studere 80 forskellige versioner af Bibelen? For eksempel er den danske bibel anerkendt af Dronning Margrethe, men er hun GUD? Nej vel. Hvordan kan hun så bestemme, hvilken bog der er den rigtige?

En forælder uddyber, hvad der er vigtigt for børnene at vide om Jesus og Bibelen:

Gud siger 'jeg har sendt samme budskab, men menneskene har forfalsket de to første bøger [Gamle og Nye Testamente], menneskene har leget med dem, har lavet deres egen version.' Det er derfor den tredje bog er blevet sendt, Koranen. For alle budskaber om at tro på gud, det var ét budskab, Gud har lovet at den sidste bog vil han beskytte, ingen kan røre den, alt det han fortæller skal fortælles videre på samme måde.

Hvarregaard gør i flere af sine hæfter rede for forløbet (bemærk, at "Mosa" er Moses):

Allah fortæller også, at Mosa (as) fik en bog, der hedder Tawrat, på dansk Toraen. Det budskab Mosa (as) fik, findes i den del af Bibelen, som kaldes et Gamle Testamente. Men det er ikke længere kun Allahs ord, for menneskene har gennem tiden selv skrevet noget i det budskab, eller har slettet noget. Allah sendte også et budskab til Isa (as). Det budskab kaldes Iljil. På dansk har det også to navne, ligesom budskabet til Mosa. Nemlig Evangeliet eller det Ny Testamente. Det budskab er heller ikke længere kun Allahs ord, menneskene har også selv skrevet noget i det eller slettet noget. (Hvarregaard, *Islams 6 trosprincipper* p. 11)

Af de guddommelige bøger findes kun Koranen i sin oprindelige form, uforandret og uforfalsket. (...) De, der samlede udsagnene [i Bibelen], har modificeret, forandret og forvrænget Allahs ord. De har blandet guddommelige ord med menneskers.

Bibelen, som er en kombination af det Gamle Testamente og det Nye Testamente er blevet oversat til engelsk og andre sprog fra de tilgængelige græske manuskripter. Enhver opmærksom læser kan let finde de tilføjelser og ændringer, der er foretaget i dem. Bibelen har, i den form, vi kender den i dag, mange urigtige ting i sig. Dens autencitet og guddommelighed er tvivlsomme. Den indeholder misvisende og usande fortællinger om profeter. Allahs budskab, som det blev sendt ned gennem dem, er enten gået tabt eller er blevet forvrænget på grund af efterkommernes ligegyldighed og dumhed.

Heroverfor har vi Koranen, som indeholder Allahs vejledning for menneskeheden i dens oprindelige sprog, uforandret og ufordærvet. Den gentager i utvetydigt og klart sprog det budskab, som blev mistet af tidligere profeters følgere. Koranens budskab gælder for alle tider og alle forhold. (Hvarregaard, *Islam og de Grundlæggende Trossætninger*: 20-21)

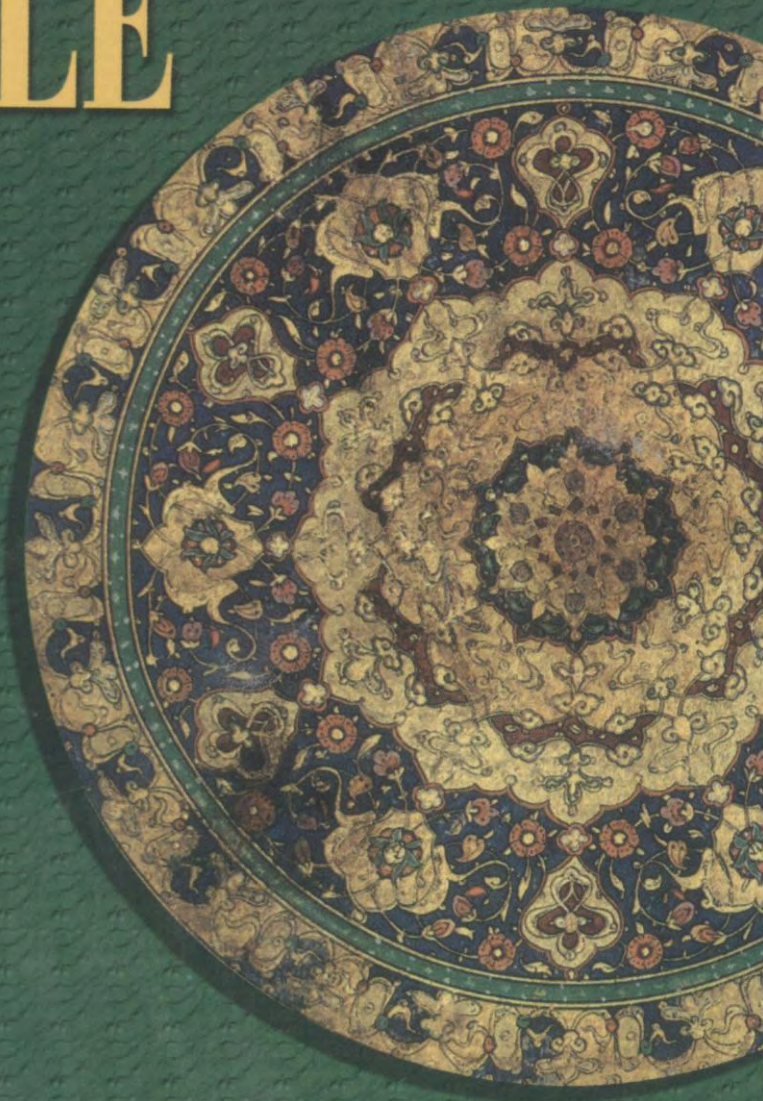
Profeten fortalte også, hvad der blev åbenbaret i Koranen om jøderne. Blandt andet, at de ikke fulgte deres tidligere profeters lære, at de var ulydige over for Allah, og at Jesus, som jøderne hadede, var en profet sendt til dem fra Allah. (Hvarregaard, *Seerah 1*: 24)

Endvidere nævner en imam et argument, som også uddybes i den indsamlede litteratur, nemlig at "*Jesus siger i Bibelen at Muhammad vil komme.*" Den Bibel, han refererer til, er altså den "oprindeligt åbenbarede" udgave, ikke den, som findes i dag, og som jøder og kristne netop menes at have forvansket for at fjerne referencerne til Muhammads komme. Argumentet gennemgås i Abdul 'Ahad Dawuds bog *Muhammad in the Bible*, som ses nedenstående:

MUHAMMAD

IN THE
BIBLE

صلى الله
عليه وسلم

PROF. 'ABDUL-'AHAD DAWUD

Dommedag

Dommedags funktion

Troen på Dommedag er den femte af de obligatoriske troselementer, og den har en funktion, som en imam forklarer:

Måden, hvorpå du kan formidle budskabet om Dommedag til børn er afhængig af én ting. Det er idéen om, at der findes en observatør, en som holder øje med dig. Hvis der ikke findes en observatør, så kan vi ikke have moral. Derfor er det afgørende, at vi formidler denne idé til barnet. Hvorfor? Hvis han nu stjæler noget, er det ikke noget problem, hvis ingen ser ham eller han bliver taget. Det er nødvendigt med selvkontrol. Selvkontrol kommer fra den guddommelige kontrol.

Det er også, hvad vi siger til danskere, som siger, der ikke findes en Gud. Vi siger så, at der findes utallige kriminelle handlinger i Danmark, som ingen ser. Slipper de som begår disse ting så for straf? Derfor forklar vi dem, at der kommer også til at være et liv hinsides. Dér vil der være straf, regnskab for dine gerninger. Det er ikke retfærdigt, at et menneske kan begå store forbrydelser på jorden, uden at der er nogen, som kan gøre noget ved det, stoppe, straffe ham. Vil Gud så ikke straffe vedkommende? Jo. Det er ren logik.

Når vi lærer børnene om det, bruger vi eksempler. En forbryder begår drab. Hverken det danske eller det internationale politi kan fange ham. Går det, at en person slår en anden ihjel og bare smutter sin vej?! Derfor er det nødvendigt med selvkontrol. Et barn kan se et stykke chokolade foran sig eller i lommen på en ven og vil så få lyst til at snuppe det. Når han er klar over, at der bliver holdt øje med ham, kan han godt se, at måske vil hans ven ikke se ham, men han ved så, at der er regnskab på dommedag. Den guddommelige ret, som er 100% retfærdig. Den, som ingen af os undslipper. Som en konsekvens af dette, findes der både Paradis og Helvede. Regnskab og straf.

En sufi imam drejer samtalen hen på interviewerens mulighed for at blive muslim:

Hvis du bliver muslim, så betyder det at tro på en gud, en gud som bestemmer alt, en gud som er barmhjertig, som straffer for det forkerte du gør, men som viser nåde, når du kommer på rette vej. Der er stor belønning for ægtefolk, der gør hinanden glade. Der er også stor belønning for at arbejde for staten. Så hvis du var muslim, ville du få en belønning for det, det laver nu. Hvis du var muslim, ville du respektere din mand mere og omvendt. Når Dommedag kommer, så er det dem, der vil gå forrest, dem hvis karakterer er højest. En muslim, det er den som er bedst mod sine kvinder. Det er islam, hvorfor har du ikke tænkt på det? På Dommedag er det dem, som vil gå forrest, som har de højeste karakterer.

En forælder gør intervieweren opmærksom på, at man bliver ekstra belønnet, hvis man som ikke-muslim aktivt tilvælger islam:

Jeg kender en dansk pige, som er konverteret og som har tildækket sig. Hun er så flot, og nu er hun blevet gift med en araber, de har et lille barn. Hun er syv gange mere ophøjet end mig, for hun er opvokset uden islam, og vælger det, hun kommer i paradiset. Hun kommer i det ophøjeste, det højeste Paradis, ligesom martyrerne.

Hvordan forklarer man det til børn?

Den bosniske imam advarer på et tidspunkt også interviewereren om, at hun en dag skal stå til regnskab for sin tro og sine gerninger over for Gud, hvilket leder samtalen videre hen på, hvordan man forklarer det til børn:

R.: Det er op til dig, og du vil skulle stå til regnskab foran Gud.

I.: Er det noget, du forklarer børnene?

R.: Ja, selvfølgelig.

I.: Hvordan forklarer du dem det?

R.: De har alle nogen i deres nære familie, som er døde. Nogen døde under krigen i Bosnien. Børn spørger 'hvad der sker på den anden side'. De forstår godt, hvad man fortæller dem.

I.: Men beskriver du det?

R.: Ja, selvfølgelig. Vi fortæller historier om det, vi lærer dem at samle deres gode gerninger og undgå dårlige, for de ved om deres Gud, de ved at de vil komme til at stå foran Gud og svare på, hvad de har gjort i denne verden.

En pakistansk imam forklarer, hvordan man anskueliggør Paradis og Helvede for børnene:

Det forstår alle børn, det er jo beskrivelser. Hvis de kan lide legetøj, så beskriver man Paradis som et sted med alt det legetøj, de kunne ønske sig. Helvede derimod, det svarer til hvis du opfører dig dårligt, så lukker jeg dig inde i et rum, du får tæsk, eller altså meget skæld ud, det er helvede.

Flere imamer giver lignende eksempler på, hvordan man formidler ideen om Paradis og Helvede til børn. For eksempel har en sunni følgende samtale med interviewereren:

I.: Så det er også noget, man lærer børnene, det med livet efter døden?

R.: Selvfølgelig gør vi det, det er også en del af troen. Hvis man tror på genopstandelse efter døden, og på at der kommer en dag hvor alle ens handlinger skal afregnes, vil man først der prøve på at blive god. Derfor er det vigtigt, at børn lærer om livet efter døden. F.eks. en studerende knokler kun hvis han ved at han skal op til en eksamen.

I.: Men hvordan forklarer man små børn forskellen på himmel og helvede, så de kan forstå det?

R.: Det er jo børn, men vi har en aldersgrænse, de skal være 7 år for at kunne komme til undervisning her. Så mener vi at de forstår det nogenlunde, det man siger til dem. Hvis de ikke forstår det, prøver vi at give dem eksempler, for eksempel 'du går i skole nu, det er hårdt, men hvis du kæmper hårdt, så bliver du chef en dag.' Eksempler, de kan forstå.

I.: Altså som parallel til, hvad der sker efter døden?

R.: Ja, netop.

For en shi'a imam er det også dagligdags eksempler, der anskueliggør fænomenet:

R.: Altså, det jeg primært fortæller eleverne her, det er at Helvede og Paradiset findes selvfølgelig, og det er bedst at undgå Helvede. Men der findes noget som er endnu sødere end at opnå Paradiset og det er selvfølgelig at opnå Gud, og det gør man ved at være så guddommelig som muligt, altså have gode egenskaber og komme af med de dårlige, at være et godt menneske.

I.: Men hvordan fortæller man børn det?

R.: Det er igen sådan noget som know your audience, hvis jeg kan se det er børn, så bliver det mere noget direkte noget, at der findes paradys og helvede, hvis man lyver og stjæler, så ryger man i Helvede hvor det er lidt varmt, og i Paradis kan man få en stor kindermælkesnitte.

To respondenter har dog reservationer. En vil slet ikke røre ved det emne overfor små børn:

Hvis jeg forklarer dem, at Paradis er et sted, hvor de får chokolade, og de så senere selv læser noget andet, vil de kalde mig en løgner. Hvorfor skal jeg så kaste mig ud i sådan nogle problemer? Jeg er kun interesseret i deres opførsel og karaktertræk. Det andet er ikke vigtigt for dem i den alder. Der er jo intet, som er shari'a-mæssigt forpligtende for dem endnu, ingen obligatoriske religiøse krav. Hvorfor skulle jeg gøre dem bange og sprede frygt i deres sind? Når mine børn kommer hen til mig og spørger ind til det, så siger jeg 'ikke endnu, du er stadigvæk for ung til den slags'. Hvis jeg nu skulle sige et eller andet om det, ville de senere kalde mig for en løgner. 'I skal ikke lære jeres børn at lyve, så de begynder at lyve.' (uddrag af Hadith)

En anden mener ikke det er nødvendigt at gå i detaljer med emnet i undervisningen, for

De kender i forvejen til det fra deres forældre. Men hvis de spørger om den og den kommer i Paradis eller Helvedet, om de vantro gør osv., prøver vi at svare på det, så godt, vi nu kan.

Elevernes forestillinger

Flere elever beskriver, hvad de har lært i moskeen, som for eksempel:

R.: Hvert skridt man tager, har konsekvenser for ens efterliv. Det liv, du lever nu, er som at sidde i et fly og vente på at komme hen hvor du rigtig skal hen. Og det sted, jeg rigtig skal hen, det er jo Paradis. Så hvis jeg ikke opfører mig ordentligt, så kommer jeg jo ikke til Paradis. Og det er jo det livet handler om. Hvis jeg ikke tager de rigtige valg, ikke gør mig fortjent til at komme derhen... Altså man kan jo selvfølgelig ikke altid foretage de rigtig valg, selvfølgelig begår man fejl, men man skal jo lære af sine fejl, så man ikke begår dem hele tiden, Livet er kort, du ved ikke hvornår du dør. Så du skal hele tiden tænke på det sted, du gerne vil hen, når du dør.

I.: Hvordan forestiller du dig så, at der er i paradiset?

R.: I paradiset får du alt det, du gerne vil have, som du i det her liv ikke har fået. Dine forfædre som du aldrig har set, de er der. De er alle sammen unge, de er på din alder alle sammen næsten, og altså jeg har aldrig set min morfar, ham har jeg aldrig set før, og ham vil jeg jo komme til at se derovre. Og han vil stå og vente på mig derovre. Altså du får alt det du har ønsket dig, alt hvad du har ønsket dig som du i det her liv ikke har fået, som du ikke har haft chancen for at få, det får du derovre. Alting...der er ikke noget vrede eller depression eller tristhed eller tårer eller noget som helst i Paradis. Alting er bare glæde og alting det er så positivt derovre.

I.: Men hvordan er der så i Helvede, forestiller du dig?

R.: Det er det modsatte i Helvede, der lider du konstant. Når du brænder dig i det her liv, så går smerten jo væk efter et stykke tid, men i Helvede er den der altid. Hele tiden, den går aldrig væk. Du kan hele tiden mærke den der smerte. Ligesom når du brænder dig og din hud den går af... Det er blevet bevist i nogle videnskabelige forsøg, at hvis man brænder sig på sin hud og huden går af og man brænder sig videre på sit kød nedenunder, så kan man ikke mærke det. Men i Helvede, hvis du brænder din hud og din hud den forsvinder på et tidspunkt, så kommer der ny hud på, sådan så du hele tiden har smerten. Det er hvert fald ikke noget for mig.

I.: Men er det så også noget du har lært henne i moskeen?

R.: Ja.

For en dreng i 1.G er forestillingen om Paradis og Helvede til en vis grad adfærdsregulerende:

R.: Man ved jo ikke, hvordan der er i Paradis eller i Helvede, men i Koranen står der sammenligninger. Der står, at Paradis er 7000 gange smukkere end jorden, men i Helvede vil der være 11.000 gange varmere. Varmen er så varm, at selv et metalstykke vil smelte med det samme, så varmt er der. Så fortæller den også at stenene er lavet af ild. Men man ved ikke helt hvordan der er, man kan ikke forestille sig det.

I.: Er det noget du tænker over i din dagligdag, de billeder af Paradis og Helvede?

R.: Ja, når jeg gør noget, så tænker jeg, 'hvad er det jeg er i gang med at gøre?' Nogen gange gør jeg det alligevel. For eksempel, man må ikke snakke med piger, det ved jeg godt, men jeg snakker alligevel med piger, men jeg tænker tit 'hvorfor gør jeg det her?', og prøver at lade være.

En mor er også bevidst om, at dette livs gerninger vil møde en ved Dommedag:

Alle dine gerninger bliver skrevet ned, dine bønner, du skal tro, du skal underkaste dig fuldstændigt til Gud den Almægtige. Det hele står i bøgerne til Dommedag. Hvis du kommer i Helvede, så er det jo ild, brand, altid, du spiser og drikker fra ild, det grimteste du kan forestille dig, værre end vulkaner.

Metaforisk eller bogstavelig fortolkning

Igen skiller Ahmadiyya-imamen sig ud fra alle de andre, med en metaforisk fortolkning samt en tidsbegrænsning på Helvede:

R.: Man ved aldrig, hvem der skal i Paradis og hvem der ikke skal. Det er vigtigt at forstå, at man skaber sit eget paradys og helvede. Hvis man former en sund sjæl, så vil den være tilpasset det næste liv og man vil være i Paradis. Former man derimod en usund sjæl, som vil være "syg" i det hinsides, vil man skabe Helvede for sig selv. Paradis og Helvede er ikke steder. Det er tilstande. Det er ikke Gud, som er ond og smider folk i Helvede. Gud forsøger at retlede mennesker til Paradis ved at leve i harmoni i dette liv. Så vælger folk at skabe deres eget Paradis og Helvede. Paradis findes også her, i vores sjæl. Hvis man er tilfreds med, hvad man har, så har man Paradis. Der var en fortælling om én som havde næsten ingen ting, og så spurgte man ham 'hvorfor ser du glad ud' og han svarede 'jeg mangler ikke noget'. Så sagde man til ham 'men du har ikke noget' og han svarer 'jeg ønsker ikke mere. De ønsker, jeg har, er opfyldt.'

I.: Men hvad sker der så på Dommedag?

R.: Efter vores fortolkning skal vores liv fortsætte efter den kropslige død, i det åndelige liv. Så sjælen kommer ikke tilbage, den fortsætter i det åndelige liv. Når man er kropslig død, er sjælen stadig levende, det åndelige liv skal fortsætte. Det skal også bemærkes, at efter Dommedag, der er Paradis evig, men Helvede er begrænset i tid, eftersom Guds retfærdighed ikke tillader, at en straf for noget begrænset kan være ubegrænset. Altså uanset om man er den største synder nogensinde, så er det stadig en begrænset mængde synder, man har begået. Man vil nok skulle være i helvede i lang tid, som nok vil føles uendeligt, men man vil til slut, når man har overstået sin straf og angret, overgå til en tilstand af Paradis. Paradis derimod er evigt, fordi Guds særlige nåde tillader dette.

Ligesom ahmadiyya-imamen siger at *Det er ikke Gud, som er ond og smider folk i helvede.*, ligeledes siger Karima Hvarregaard i sit interviewet at *"jeg tror ikke at der er nogen religioner der er onde og strenge med en straffende gud"*. På trods af dette udsagn i interviewet er den straffende Gud er dog meget præsent i hendes undervisningsmateriale. I hæftet *Døden* indleder hun med at citere fra Koranen, surat 3/103: "O I som tror, frygt Allah på den rette måde og dø ikke førend I har underkastet jer (er muslimer)". Næste citerede surat er 4,19: "Men der modtages ingen anger fra dem, som handler ondt, indtil døden nærmer sig og han siger: Nu angrer jeg! Og heller ikke fra dem, der dør som vantro. Dem har vi beredt en smertelig straf.". Side 9 citeres Koranen endnu en gang: "Åh I mennesker, frygt jeres Herre. (...) Allahs straf vil være streng."

Efter Koran-citaterne følger en beskrivelse af, hvad der sker, når et menneske dør (bemærk at "Sjaitan" er Satan):

Efter begravelsen vil sjælen blive sendt tilbage til kroppen (...) Når graven er lukket efter den døde, og begravelsesfølget begynder at fjerne sig, kommer der en engel fra Paradiset til den døde muslim. Englen har et smukt lysende ansigt og parfumerede klæder. (...) Englene vil spørge: "Hvem er din Herre?" Den døde vil svare Allah. "Hvilken religion tilhører du?" Den døde vil svare islam. "Hvem var det sidste sendebud?" Den døde vil svare Muhammad (saws). Den døde vil blive spurgt ud om andre ting fra sit liv bl.a. om han har lært Allahs "Bog". (...) Efter spørgsmålene vil den døde høre en stemme fra himlen, som siger: Min tjener har talt sandt, åben nu en plads for ham i Paradiset. (...) for den rettroende muslim vil graven føles meget stor og behagelig. Englene vil bringe ham smukke og velduftende klæder, de vil tale pænt og venligt til ham. De vil rose ham for, at han har adlydt Allah i livet. Den døde vil se den plads i Helvede, som skulle have været hans, hvis han havde fulgt Sjaitan i livet. (...)

Det modsatte vil selvfølgelig ske med den, som ikke har fuldt Allahs religion og den rette vej i livet. Han vil prøve at flygte, han vil jamre og klage, for han vil føle stor smerte i sin krop. Englene, som kommer til ham vil ikke se smukke ud, de vil være uhyggelige og grimme. Alt omkring dem vil lugte af råddenskab, og ingen af himlens porte vil blive åbnet for ham. (...) Englene vil smide hans sjæl tilbage i kroppen, og det vil gøre forfærdeligt ondt. (...) Derefter vil han høre begravelsesfølget fjerne sig fra hans grav, og de to hårde og strenge engle vil også komme til ham, for at spørge ham ud. På spørgsmålene vil han svare dumt og tøvende. Han vil hakke og stamme i det og sige: "Jeg ved ikke rigtig, jeg hørte nogen tale om religion, og så sagde jeg det samme. Stemmen fra himlen vil sige: "Min tjener har løjet". Hans grav vil blive så snæver, at hans lemmer vil blive presset sammen, og han vil se sin plads i Helvede om morgenen og om aftenen. Han vil måske også blive straffet på andre måder, medens han ligger i graven.

LEVEREGLER

Flere respondenter fortæller, at man på Dommedag vil stå overfor en vægt, hvor ens gode gerninger, *hassanat*, ligger i den ene skål, mens ens dårlige gerninger ligger i den anden skål. Vejer den med de gode gerninger tungest, kommer man i Paradis, ellers kommer man i Helvede. Derfor er der blandt flere respondenter stor opmærksomhed omkring, hvilke handlinger, der giver "bonus-point", og hvilke, der giver "straf-point". En underviser gør rede for, hvordan handlinger bedømmes som gode eller dårlige indenfor islamisk retslære:

Alt hvad der er wajib, obligatorisk indenfor islam, det er obligatorisk for muslimer at kende til. Eksempelvis salah, de fem daglige bønner, som du skal udføre. Så du skal også kende kravene til hvordan du udfører bønnen, vasker dig inden bønnen. Det er basis, det skal alle. Hvad der er obligatorisk og forbudt, det er defineret i Koranen. Man skal dog også passe på ikke at være for ekstrem med forbud og påbud. Som sagt, der er nogle ting hvor det er klart og entydigt, de ting der er forbudte (haram) eller obligatoriske (halal). Så er der andre ting, som er sunnah, ønskværdige. Man kan ikke tage noget, der er sunnah, og så gøre det wajib, obligatorisk. Men man kan heller ikke tage det som er obligatorisk, og så sige, 'nu er det bare ønskeværdigt'. Det er obligatorisk og forbliver obligatorisk.

Nedenstående figur anskueliggør de fem kategorier, som handlinger og tanker dømmes efter:

Wajib	Obligatorisk. Man belønnes for at gøre det og straffes for ikke at gøre det.
Sunna	Ønskværdigt. Man belønnes for at gøre det, men straffes ikke for at lade være.
Halal	Tilladt/lovligt. Man hverken straffes eller belønnes for at gøre det.
Makrooh	Frarådet. Man straffes ikke for at gøre det, men belønnes for at lade være.
Haram	Forbudt/ulovligt. Man straffes for at gøre det, belønnes for at lade være

Redegørelserne for de leveregler, det er vigtigst at lære børnene, struktureres da også i høj grad omkring denne skala. Dog er der bred enighed om, at man til de mindre børn holder sig til det basale, såsom de fem søjler i islam: trosbekendelsen, bønnen, fasten, almisen og pilgrimsrejsen, herunder især trosbekendelsen og bønnen, da børn jo ikke er forpligtet på faste, almisse og pilgrimsrejse.

Trosbekendelsen

På næste side ses, hvordan Hvarregaard præsenterer den første søjle, i hæftet *De fem søjler. Shahada, Salat og Zakat*:

Søjle nr. 1

Her skal du lære om *Islams 5 søjler*.

Den første søjle er ***Shahada***, som betyder Allahs
Enhed, og som også er vores ***Trosbekendelse***.

Den, der virkelig fra sit hjerte tror på, og siger

La ilaha il Allah, vil komme i Paradiset.

La ilaha il Allah betyder: ***Der findes ingen anden
Gud end Allah.***

Bønnen

Sammen med trosbekendelsen er bønningen det grundlæggende for de små. Til højre ses Hvarregaards letforståelige introduktion af bønningen som søjle nummer to, i hæftet *De fem søjler. Shahada, Salat og Zakat*, som har børn i indskolingen som målgruppe.

I flere af moskeerne får børnene udleveret et hæfte med beskrivelse af bønnens forskellige etaper, så de også kan træne den korrekte udførelse derhjemme. Hvor pædagogisk materialet er, afhænger meget af moskeens profil og forventninger til børn. Sammenlignet med Hvarregaards pædagogiske materiale kan især importerede materialer stille store krav til børnene. Nedenstående ses et eksempel på en tætskrevet "bønnebog" som en pige i 8-årsalderen stolt viste frem som sit pensum.

Hun har altså haft cirka samme alder som målgruppen for Hvarregaards hæfter. Det kan her være svært at vurdere, hvor stort et udbytte, de små får af at arbejde med en tekst som nedenstående. Bliver de skrappe til at læse? Gode til at lære udenad? Vil nogen søge at følge med uden reelt at kunne læse "pensum"? Vil andre blive hængt af?

Søjle nr. 2

Den anden søjle er *salah* eller bøn. Vi beder 5 gange om dagen til *Allah*.

ALLAHU AKBAR ALLAHU AKBAR
ALLAH er STØRST ALLAH er STØRST

En underviser gør rede for bønnens vigtighed, og hvad der kan fortolkes og ikke fortolkes i dens udførelse:

Salah, bøn, er et godt eksempel på noget, som er obligatorisk. Man kan ikke tage salah, bøn, som er obligatorisk, og så sige, nu er den ønskeværdig, nej. Det er obligatorisk og forbliver obligatorisk. Men i forhold til, hvordan du holder hænderne, er der rum for fortolkning, og der har de fire retsskoler givet forskellige retningslinjer. De har hver deres argumenter fra Hadith, det er ikke noget, de finder på. Der er tekst, der er lov, der er belæg for det i Koranen eller Hadith. Derfor kan de sige 'vores juridiske standpunkt er det'. Godt nok beskriver Koranen ikke præcis, hvordan salah skal udføres, men så går vi til Profetens Hadith, som beskriver, hvordan han gjorde. Profeten sagde 'I skal læse salah' [udføre bøn], men så spurgte ledsagerne, 'hvordan skal vi gøre det, det står ikke beskrevet i Koranen?' Profeten sagde så 'se på mig, og følg efter mig'. Det står beskrevet i Hadith. Og derfor gør vi salah på den måde, som han gjorde. Og han gjorde det, som han havde fået det fortalt af Allah. Det var ikke sådan at han opfandt måden. Men der er der jo ingen lægmand, almindelig muslim, der har overblik over alle de Hadith, der findes om emnet Så derfor går man til de lærde, til hanafi retsskolen, til sha'fi retsskolen, og de fortæller så i deres bøger, hvordan det skal gøres. Og vi gør som de siger.

Selv om der er rum for fortolkning, betyder det altså ikke, at man gør tingene, som man selv finder på. Ifølge denne informant vælger man en af de fire retsskolars fortolkning, og gør så, som de siger. Samme kilde forholder sig også til nogle salafisters afvisning af retsskolerne:

Nogle muslimer mener desværre, at retsskolerne har opfundet nogle ting i islam, men det har de jo ikke, de har fortolket kilderne, og de har selvfølgelig også leveret argumentationen, hvorfor de mener, de forholder sig sådan.

Også som voksen, og som underviser, kan man stadig have noget at lære. En shi'a imam giver et eksempel på, hvornår han konsulterer Ayatollah Khameneis retningslinjer for bøn:

Jeg bruger ham til at finde bedømmelser, hvis jeg kommer i tvivl under min bøn, for eksempel. Hvad skal jeg så gøre, skal jeg så bare pakke sammen og bede om igen eller hvad? Der går jeg ind og finder ud af, hvad han skriver, hvad hans bedømmelse er.

Hvornår skal barnet lære bønnen? I hæftet *Islams fem søjler. Shahada, Salat og Zakat* (Hvarregaard 1) lærer børnene at "Alle børn skal begynde at lære at bede, når de er 7 år gamle. (...) Vi skal bede alle de 5 bønner, når vi er fyldt 10 år." To af imamerne citerer følgende hadith af Abu Dawud: *Command a boy to pray when he reaches the age of seven years. When he becomes ten years old, then beat him for [not offering]prayer.*¹ En forælder lægger dog vægt på, at børnene selv gerne vil, også før det bliver obligatorisk:

Min den lille på fem, hun kommer og siger 'Mor, det er pinligt du er 33 år, og du glemmer din namaz. Jeg er fem år, og jeg husker den.' Så bliver det jo spændende for dem, for det er noget, de har til fælles med andre. Men det er ikke noget der sker under tvang, det er noget de gør, fordi de er nysgerrige, fordi det er fedt at gøre. Det er ligesom hvis man går til et eller andet sport, så bliver det jo sjovt. Så får man nogle færdigheder.

Ahmadiyya-imamen holder sig lige som de andre imamer til 7-10-årsrammen:

Når børnene er 7-10 år, begynder de at bede sammen med deres forældre, ligesom i en kristen familie, det må være på samme måde som når man opdrager sit barn islamisk. De daglige

¹<http://www.usc.edu/schools/college/crcc/engagement/resources/texts/muslim/hadith/abudawud/002.sat.html>

bønner skal dog ikke være overfladiske ritualer, men med overvejelse, refleksion og i hengivenhed til Gud. Så handler det selvfølgelig, i forlængelse af dette, om at være til gavn for omverdenen.

Ingen sætter tvivl ved, at de fem bønner er obligatoriske, men der observeres dog en vis variation i forhold til, hvor stor vægt man tillægger bønnen i forhold til andre gerninger. En mor fortæller, at hendes datter kom hjem fra moskeen og sagde: *'Mor, ved du, at Gud kan tilgive, hvis du glemmer din bøn, men han kan ikke tilgive, hvis du gør et andet menneske fortræd?'* En af de medvirkende elever har lært at tillægge bønnen afgørende vægt:

Jeg tænker meget på det i min hverdag. Profeten Muhammad plejede at bede de fem obligatoriske bønner plus nogle ekstra, som hjalp hvis man havde tænkt på noget andet imens man bad. Hvis man beder de ekstra, så bliver de andre gyldigere. Måske jeg skal begynde at bede alle de bønner, Profeten bad, og ikke kun holde mig til de fem daglige bønner, som er obligatoriske. Der er også en bøn, man kan bede i ramadanen, hvor man tager til moskeen og beder efter man har spist, alle beder den sidste bøn sammen, og så beder man bagefter en time eller to. Hver dag i ramadanen. Ifølge Islam er der en vægt, hvor man lægger al den hassanat, alt det gode man har gjort, i den ene vægtskål, og så måler man i vægten hvad der er mest af. Hvis man beder hele ramadan-måned, så går alt fra den dårlige vægt over på den gode vægt. Så måler man på Dommedag. Hvis der er flere gode end onde handlinger, så kommer man i Himlen, hvis der er flere onde end gode, så bliver man straffet, så kommer man måske i Helvede. (elev)

For en forælder er det vigtigt at hendes barn lærer bønnen, for

Bønnerne er meget vigtige, de holder dig et godt menneske. Så kan Satan ikke komme ind i dit hjerte. Satans værk er at få dig til at gøre dårlige gerninger. Vi bliver testet i dette liv, vores tro kan nogen gange være svækket, nogen gange meget stærk. Satan er vores prøvelse, vores bønner er en kamp mod Satan. Efter bønnen lovpriser man Gud 100 gange, først siger man subhanallah, al ære til Allah 33 gange, så siger man Alhamdullillah, al pris være til gud, 33 gange, og så allahu akbar, Gud er størst, 33 gange. Og til sidst siger man La ilaha Allah, der er ingen anden Gud end Allah. Det skal du sige efter hver bøn. Så har du sagt Guds navn 100 gange. Når du beder fem gange om dagen, renser dig fem gange om dagen, så er det din kamp, den gør dig stærk, så Satan ikke hvisker dig i ørene. (forælder.)

Også undervisningshæftet *Islams fem søjler*. *Shahada, Salat og Zakat* lægger vægt på at sige Allahs navn 100 gange, som ovenstående forælder forklarede. Temaet om Satan, som hvisker en i øret, udgør i øvrigt temaet for en bog indsamlet under feltarbejdet. Den er skrevet af Ibn Qayyim al-Juziyyah, en lærd, som en af imamerne anbefaler. Bogens forside kan ses her nedenstående:

WASWASAH
The Whispering
Of The
SHAI TAN

Al-Mu'awwidhatayn

Imam Ibn Qayyim al-Juziyyah
Muwafaq Deen bin Qudaam al-Hanbali

Ramadanen

Hvorvidt store børn og unge bør faste i Ramadanen er ingen af respondenterne blevet spurgt om, men det nævnes flere steder i den indsamlede litteratur. Shalwans *Islamic Fataawa Regarding Children* har forældre som målgruppe og anfører desangående: "If the child has not yet reached puberty, then fasting is not obligatory upon him, but if he can fast without difficulty then he should be ordered to." (Shalwan 2007: 144). Hvarregaard skriver i hæftet *De fem søjler. Saum og Hajj*, som er skrevet til børn i indskoling, at "Allah har sagt, at alle voksne og de store børn, som er raske, skal faste en måned om året. Det er sundt for vores mave at holde et hvil." (Hvarregaard 2). Nedenstående ses hendes illustrationer af Ramadanens begyndelse og afslutning:

Søjle nr. 4

Den fjerde søjle i Islam er **saum** eller på dansk - faste. Fasten er i Ramadan-måned.

Her ser vi, at børnene kikker efter **hilal-månen**, for så begynder fasten, og det glæder de sig til.

I ramadan er der en dejlig **højtidelig** stemning.

Vi skal også besøge vores *familie* og *venner*.
Så drikker vi kaffe, te og *sodavand* og spiser
kager.

Men vi længes allerede efter næste ramadan måned,
hvor vi igen kan komme ekstra nær til Allah og nyde, at vi
er muslimer, og vi siger: *"Alhamdulillah"*

Pilgrimsrejse

Ligesom bønnen er hajj, pilgrimsrejse, en af de fem søjler i islam. Interviewene til indeværende undersøgelse er udført i perioden september-december 2010, hvor mange skulle af sted på pilgrimsrejse, eller lige var kommet hjem. I den forbindelse forklarer en imam:

Der er et budskab, noget man skal gøre som muslim, hvis du har råd til det er du forpligtet til at rejse på pilgrimsrejse til Mekka, for på pilgrimsrejsen bliver du genfødt. Gud tilgiver dig alt, og du bliver til et nyt menneske. Og hvis du dør i den tilstand, kommer du i himlen med det samme. Ligesom hvis du bliver martyr. Så det er meget, meget vigtigt.

En underviser instruerer derfor unge og voksne i reglerne for korrekt gennemført hajj:

To uger før folk skulle af sted til hajj, holdt vi et kursus, hvor folk kunne spørge, 'hvordan gør man, hvad skal man være opmærksom på, hvad er reglerne, hvad må man, hvad må man ikke'.

En imam giver intervieweren en omhyggelig gennemgang af, hvilke ritualer, der skal udføres hvordan under hajj, og hvordan reglerne er for påklædning, personlig hygiejne etc. Men hvad gør man, hvis man glemmer et af påbuddene eller forbuddene?

Hvis han har gjort noget forkert under hajj, hvis han har klippet en negl for eksempel, så får han straffen for det, og straffen er at han skal slagte et får ekstra, og hvis han ikke har penge til at slagte, så skal han faste tre dage i Mekka og syv dage når han kommer hjem.

Omend de fleste nok har råd til at købe et ekstra offerdyr, så er det ikke alle, der har råd til at tage af sted. Akkrediterede rejseselskaber har monopol på rejserne, og en hajj rejse kan nemt løbe op i 30.000 pr. person. Kan man så få hjælp fra andre? Det afviser en tyrkisk imam:

Du skal have råd til det, ellers er det ikke dit ansvar. Men det er sjældent et problem her i Danmark. Nogle tager af sted to gange eller flere. Nogen tager endda af sted hver andet eller tredje år, de har pizzeriaer, så de har råd til det. Hvis du ikke har råd til at tage på Hajj, og nogen betaler den for dig, så er den ikke gyldig, så får du ikke belønning for den.

Er alle nu også enige i det? Ikke underviseren fra en af de pakistanske moskeer: *Jeg vil se det som en gave, hvorfor skulle den hajj ikke være gyldig? Så snæversynet behøver man ikke at være.*

Ligesom *salah*, bønnen, er hajj altså et eksempel på, at der ikke sættes spørgsmålstegn ved et rituals obligatoriske karakter, men at der kan være variationer i de forskellige imamers bedømmelse af rituallets delelementer. Den slags er dog ikke så meget i fokus i undervisningen af de mindre børn, som ikke behøver at kunne huske alle reglerne for den korrekte udførte pilgrimsrejse. Undervisningen af børn og unge lægger snarere grunden, så børnene ved at pilgrimsrejsen er en af de fem søjler. Skal de en dag på pilgrimsrejse, kan de komme til moskeen igen og blive instrueret i detaljerne.

Gode manerer

Sammen med de seks trosartikler og de fem søjler er gode manerer blandt de oftest nævnte dyder. Som en imam siger *"En muslim er den med de gode manérer og karaktertræk – intet andet."* Flere andre respondenter supplerer:

"Den som ikke respekterer de unge såvel som de gamle er ikke en af os!" (Hadith citat). Det er den lærdom, vi gerne vil give videre. (imam)

Det største muslimske land, Indonesien, hvordan blev de muslimer? Det var via de handlendes manér og opførsel. Det er hvad vi har brug for i dag. (imam)

Det at tale pænt, at respektere ældre, det er meget centrale værdier i Islam. (elev)

Vi har brødre og søstre som ikke har forstået islams budskab. Det er vigtigt i islam at tale pænt. Det kan godt være at man bander i dansk kultur, men man bander ikke indenfor islam. (elev)

Vi lærer i Koranskolen at respektere de ældre. I vores sprog, når vi er irriterede, så siger vi "uf" men det må man ikke sige til sine forældre, det står i Koranen. Jeg kender mange danskere for eksempel som kan finde på at sige "hold nu kæft, hvor er du irriterende" til deres forældre, men hvis jeg gjorde det, så ville jeg virkelig få problemer. (elev)

Dette Koran-vers fremhæves også i litteraturen fra en af moskeerne:

And your Lord has decreed that you not worship except Him, and to parents good treatment. Whether one or both of them reach old age [while] with you, say not to them [so much as] 'uff', and do not repel them but speak to them a noble word" (Qur'an 17,23). These Qur'anic verses urge children to be softspoken to parents and to show them respect and kindness. (Hamdan, 59)

I en af undervisningstimerne blev det arabiske *ghibah*, at bagtale, gennemgået. Som overordnet princip er det *haram*, forbudt, men der er dog to undtagelser fra reglen: hvis man føler sig undertrykt kan man gå til en overordnet og fortælle, hvad en anden har gjort, eller, hvis man observerer en anden muslim, som synder, så kan man fortælle det til andre, hvis det kan hjælpe synderen tilbage på den rette vej. En elev bruger ikke det arabiske udtryk *ghibah*, men har forstået princippet:

Man må ikke bagtale. Du må ikke gøre noget som skader eller støder personen. For eksempel hvis jeg går hen og siger 'hende der har lavet noget sammen med ham der', så skader jeg hende."

En imam citerer fra en Hadith:

En muslim er ikke den som bagtaler, bagvasker, forbander, snakker grimt om folk eller kigger mærkeligt efter andre eller opfører sig grimt. Hvis disse karakter findes hos os, kommer folk til at sige: er det sådan muslimer opfører sig?

Den gode opførsel kan også være at beskytte sig selv mod Satan:

R.: Vi forklarer børnene, hvordan de beskytter sig mod Satan gennem deres opførsel i offentligheden

I.: Men forstår børn det med Satan?

R.: Børn forstår. Det er nemmere at forklare til børn end til voksne, hvorfor, fordi børn forstår det. Voksne, som ikke er vokset op med det, de har svært ved at føle den slags situationer. Men når vi

forklarer børn om Shaytan, så taler vi ikke så meget om ham, vi taler mere om hvordan man beskytter sig imod ham.

I.: Er det fordi du kan tiltrække ham, hvis du siger hans navn for mange gange?

R.: Ja. Selvfølgelig.

Flere respondenter beklager, at ikke alle muslimers opførsel er, som den burde være:

Når jeg siger til min søn, at han skal bede, siger han, hvorfor skulle jeg det, når alle de her muslimer, som beder, er tyve? Han laver en sammenligning, qiyas, det er faktisk fra Abu Hanifas maddhab [lovskole] at gøre det. Hvis ikke du har en tekst fra Koranen eller Hadith kan du lave en sammenligning, måle noget op mod noget, du har tekst på. (imam)

Ikke alle som siger de er muslimer er gode muslimer. Det er et spørgsmål om intentioner og handlinger, jeg har set muslimer, hvis handlinger ikke er som de skal være, også over for mig. De mennesker, som er muslimer og laver hærværk og dårlige ting, de skal lære at de skal gå væk fra det, for islam betyder ikke drab og hærværk og dårlige ting. Nogle gange ser jeg også små børn lave forkerte ting, slås og sådan, jeg siger 'I må ikke slås, profeten siger de bedste mennesker er dem som gør gode gerninger. Profeten havde kærlighed til mennesker, til sine naboer, til folk fra alle religioner. Også dem fra Mekka, de smed ting efter ham, de kaldte ham navne, men han slog dem ikke.' (forælder)

En imam forklarer, hvordan han lærer børnene at agere, hvis de ser mindre børn opføre sig forkert:

Vi lærer børnene at hvis der er en der er mindre end en selv, så skal man behandle dem kærligt, forklare dem tingene hvis de laver noget forkert. At det, du laver der, det kan skade både dig og andre. Få ham til at forstå det på den måde.

For flere imamer opdrager man børn til at blive gode muslimer ved både at være forbillede og lære fra sig. Som den tyrkiske imam sagde, da han blev spurgt om hans motivation for at blive imam: "Jeg har altid villet lære folk (...), hvordan man lever på den rigtige måde, (...) Jeg ville først lære det selv, og så være et forbillede for andre mennesker." Ahmadiyya-imamen funderer over spørgsmålet, hvordan man opdrager børn til at blive gode muslimer:

Det er svært at opdrage andre, men det er endnu sværere at opdrage sig selv. Man kan ikke sige "jeg er perfekt og jeg skal rette andre", det kan man ikke sige. Hvis man retter sig selv, så vil andre også rette sig efter ens eksempel.

Hvarregaard fremhæver i hæftet *Islamisk Identitet*, hvordan den gode muslim bør opføre sig:

Mild.
Høflig.
Taknemmelig
og tilfreds.
Tålmodig.
Gavmild.
Retfærdig.
Omsorgsfuld.
Lærevillig.
Ærlig.
Påpasselig.

Vær god ved forældre, familie og venner

Hallal, tilladt eller haram, forbudt?

Hvor alle er enige om basale ting som de fem søjler, de seks trosartikler og gode manerer, er der andre elementer, som ikke vækker konsensus. For eksempel ryger den bosniske imam en cigaret, da han interviewes. Men en elev siger: "vi har lært at det er forbudt at ryge, det synes jeg er interessant, fordi det viser jo, at man allerede har vidst at det vil ødelægge kroppen". En marokkansk imam giver et eksempel på haram/halal debatten i sin menighed:

Nogle sagde til os, hvorfor har I sat et tv op hos kvinderne, så de kan se fredagsprædiken? De beder os om et bevis for, at det er halal, lovligt. Men sådan er det ikke. Den som gør ting haram, ulovlige, skal selv kunne komme med et religiøst bevis. Ikke omvendt. Alt er tilladt på nær det som eksplicit er blevet forbudt i Koranen. Det er, hvad vi prøver at lære børnene.

Det, som skaber halal/haram debatten her, er begrebet *bid'a*, nyopfindelse, som er forbudt i islam. Men hvordan kommunikerer til de unge, hvor strengt det skal håndhæves?

Enhver form for ny handling som er i modstrid med islams primære kilder er ikke tilladt. Men det er vigtigt at have den sidste del af definitionen med: at det skal være nyopfindelser, som er i modstrid med islams lære. Ellers er der jo millioner af nye ting som vi anvender dagligt, som ikke er beskrevet i Koranen eller som Profeten ikke brugte. De unge kan komme og spørge 'Er det rigtigt, at man ikke må drikke Cola? Profeten drak ikke Coca Cola, er det så forbudt?' Her er det vigtigt at fortælle dem, at de primære kilder har fortalt, hvad der er obligatorisk og forbudt, ikke alle de ting, der er tilladt. Grundreglen i Islam er at alt er tilladt, medmindre der er en tekst der siger det omvendte. Og det gør jo, at der er den fleksibilitet i islam. Hvis Koranen skulle fortælle os alle de ting, der var tilladt for os indtil Dommедag, så ville Koranen fylde hele det her rum. Det ville heller ikke være nok. Hvis nogen siger, noget ikke er tilladt i islam, så skal vedkommende bevise det gennem eksempel fra de primære kilder. Lad os tage mikrofonen, som vi bruger oppe i moskeen, profeten brugte aldrig mikrofon. Så hvis nogen siger mikrofonen er forbudt i islam, så

skal han sige hvor i de primære kilder, det står at det er forbudt. For der er tavs accept, hvis Koranen og Hadith er tavs, så bliver det automatisk tilladelse. Det er et meget vigtigt princip i Islam. (underviser)

Flere af eleverne nævner ting, som de i moskeen har lært er *haram*, forbudt, såsom at arbejde et sted, hvor man rører svinekød eller alkohol, eller at have sex udenfor ægteskabet: "Muslimer må ikke gå i seng med hinanden udenfor ægteskab. I Koranen står der at man ikke må være sammen før ægteskab, det er *haram*." En elev nævner et eksempel, hvor der ikke er enighed blandt de lærde om, hvorvidt noget er *haram*, forbudt:

R.: Nogen siger det ikke er tilladt for en kvinde give hånd til mænd, fordi der er den personlige berøring, andre siger, det er tilladt. Det er delte holdninger.

I.: Men hvad gør du så selv, når der er delte holdninger?

R.: Så følger jeg den stærkeste holdning, det som flest lærde mener. Og så kommer det an på situationen.

I.: Hvad mener de her?

R.: Øh, det har jeg ikke undersøgt. Jeg giver selv hånd. Det er op til den enkelte, hvad man føler der er korrekt.

Denne elev har altså lært om en specifik problemstilling, samt principperne for, hvordan hun bør vælge blandt lærdes modstridende udmeldinger: "Så følger jeg den stærkeste holdning, det som flest lærde mener." Men når det kommer til stykket, kan hun alligevel ikke huske, hvilken bedømmelse, hun ifølge reglerne bør hælde til, og vælger derfor blot at gøre, som hun selv føler. Så selv om undervisningen i moskeen nok har påvirket hendes holdninger og tankemønstre, lader det til på dette punkt ikke at have påvirket hendes handlinger, da hun stadig giver hånd til mænd.

En anden elev har lært, at musik er forbudt, selv om han dog mener at huske, at *nasheed* (enkle sange uden akkompagnement af instrumenter) godt kan være tilladte, når de lovpriser Profeten. Dette er i overensstemmelse med en fatwa, som er at finde i en af bøgerne fra den moske, som han frekventerer: "Music is absolutely forbidden. Patriotic, Islamic and children's songs are forbidden if they are accompanied by music." (Shalwan 2007: 220). Hamdan trækker en grænse mellem den forbudte og den tilladte musik:

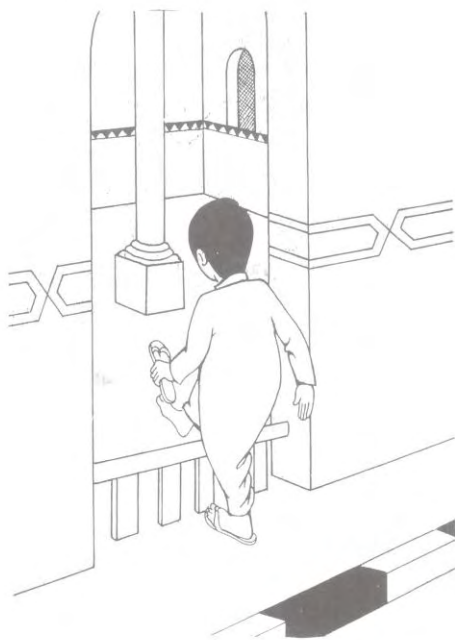
Unlawful music should also be prohibited (...) It is permissible, however, to listen to Islamic songs (...) The most appropriate times for Islamic songs include during Eid, weddings, when travelling for jihad.

Her er der dog stor forskel fra moske til moske, da netop musik er en væsentlig del af tilbedelsen i sufi-moskeerne.

Sunnah, anbefalet

Efter de obligatoriske ting om påbud og forbud kommer de anbefalede handlinger:

Det er sunnah at bruge højre hånd til at spise med, fordi Profeten gjorde det. Det er fordi profeten vaskede sig med venstre hånd. Det er del af den islamiske etiette. Men det er ikke sådan at hvis du ikke gør det, så er du ikke muslim. Det her det er noget, som er ønskværdigt, sunnah, men ikke obligatorisk. (sunnī underviser)

Ligeledes har både sunnier og shi'a nævnt, at det er anbefalet at gå på en bestemt måde, for eksempel om man skal have venstre eller højre fod forrest, når man træder ind og ud af moskeen eller går ind eller ud fra toilettet. En shi'a imam understreger dog, at "det er ikke noget, der er obligatorisk. Det er sunnah, anbefalet". Hvarregaard introducerer det allerede for de små på indskolingsniveau, i hæftet *De fem søjler. Shahada, Salat og Zakat*, (Hvarregaard, 2). Hun introducerer dog ikke gradueringen mellem obligatorisk og anbefalet, men nøjes med at illustrere, at "sådan gør man".

Vi tager skoene af og siger bismillah og træder ind i moskeen med højre fod først, sådan gjorde vores **profet Muhammad** (saws) også.

Khums

Shi'a islam har de fem søjler og de seks trosartikler til fælles med sunni islam, men har desuden en obligation ekstra, *khums*, "en afgift eller skat, som som voksne shi'amuslimer er forpligtet til at betale. *Khums* udgør 20 % af shiamuslimens økonomiske overskud (...) halvdelen af *khums* [skal] normalt gå til en shiamuslimsk lærd." (Kühle 2006:139) En shi'a har lige undervist de unge i det, og læser op fra en note på sin mobiltelefon:

Pengene skal ikke nødvendigvis gå direkte til en ayatollah, man kan sagtens betale til en moske. Der er 8 måder, man ellers kan bruge pengene på: 1) Fattige mennesker 2) Mennesker, der er fattigere end fattige 3) en imams advokat, 4) ikke-muslimer, der har potentiale til at blive muslimer, 5) projekter, for eksempel en klub til de unge. 6) Frikøbe slaver 7) en strandet rejsende, der har mistet sit pas og sine penge, 8) en gældsat person.

SØMMELIG ADFÆRD MELLEML KØNNENE

I Jørgen Bæk Simonsens studie fra 1989 nævnes, hvor vigtig "den sociale kontrol af sømmelig adfærd mellem kønnene" synes at være. Det tilføjes at "Alle 'regler' og kontrollen heraf kan synes uforståelige for det omgivende danske samfund." (Simonsen, 1989:9) Han uddyber ikke, hvori den sociale kontrol præcis består, og hvilke regler, der "kan synes uforståelige for det omgivende danske samfund". Derfor er det svært at måle, om der har været nogen forandring på de over 20 år, som er gået siden hans undersøgelse blev udført. Til gengæld kunne det være interessant om 20 år at undersøge, om der er sket en forandring i forhold til de data, som her vil blive fremlagt. Som altid er det væsentligt at understrege, at en kvalitativ undersøgelse som denne ikke er generaliserbar. Men den kan dog fungere som pejlemærke og som oplæg til at spørge andre muslimer, hvordan de ser på de spørgsmål, som respondenterne her tager op – hvad enten man spørger i dag eller om tyve år.

Som allerede nævnt er interviewene baseret på en del åbne spørgsmål, hvor det har været meget op til respondenterne at vælge, hvad vedkommende ønskede at lægge vægt på. Nogle har valgt at tale om sømmelig adfærd mellem kønnene, og i den forbindelse især kvindens adfærd og påklædning. Spørgsmålet om tørklædet har her været det primære omdrejningspunkt.

Tørklædet

Er tørklædet obligatorisk?

Minhaj-ul-Qur'an underviseren gennemgår, hvordan han vurderer spørgsmålet, om det er obligatorisk for kvinder at gå tildækket:

Samme procedure som altid: hvad siger de primære kilder? Der er to vers i Koranen, der siger, at kvinden skal dække sig. Hvis nogen så mener, det ikke er entydigt, så går vi til næste primærkilde, Hadith, og der fremgår det meget klart, hvordan Koran-versene skal fortolkes. Tøjet skal være løst, det må ikke være gennemsigtigt, og kvinden må kun vise ansigt, hænder og fødder. Nogle muslimske feminister siger 'de her vers i Koranen, de gjaldt kun for den tid, det er ikke entydigt', ok, men så går vi til Hadith, hvor profeten har fortolket de her vers, det er også en primærkilde. Hvad beordrede han kvinderne til? Der er det meget entydigt og klart. Men når de krav er opfyldt, så er der rum for fortolkning. Islam foreskriver ikke en bestemt slags tøj, det skal blot opfylde de nævnte kriterier. Så du kan have almindeligt tøj på, bare det sidder løst og dækker, og så tørklæde.

En af eleverne giver en lignende forklaring, dog uden konkrete henvisninger til kilderne:

Tøjet skal være løst, så det ikke viser former, og du må ikke vise dit hår foran mænd, og generelt sådan bryster (fniser), foran mænd er det kun hænder og ansigt og fødder, der må vises. Foran kvinder skal du dække dig fra brystet og ned til knæene.

Også for imamer, som ifølge Kühles definition tilhører "liberal reformisme", altså en tyrker og en bosnier, er tilsløringen væsentlig. Da denne undersøgelse blev gennemført, var Ismael Basaran den øverste leder af Diyanet imamerne i Danmark. Han forærede intervieweren en bog, han selv havde skrevet, *Women in Islam. A Case Study*, og bad om, at den indgik i undersøgelsen, da han ikke havde tid til at uddybe sine resultater fra studiet under interviewet.

I bogen forklarer han, hvorfor tilsløring er nødvendig, en forklaring som er i konsensus med ovenstående Minhaj-ul-Qur'an undervisers forklaring

Why must Muslim women wear the veil (hijab) and what are the criteria? First of all, Allah ordered it. Muslims have two sources for guidance. The first and most important source is Qur'an, the revealed word of Allah. They may then use Hadith, which are the sayings and traditions of the Prophet Muhammad, who was chosen by Allah to be a role model for mankind (Basaran, 2010: 20)

Også for Hvarregaard er tilsløringen og det løse tøj obligatorisk, som hun illustrerer det i hæftet *Renhed og tøj*:

Design

En muslimsk pige eller kvinde må ikke vise sin krop frem. Hun må heller ikke vise sit hår, som er en del af hendes skønhed. Hun skal altså dække sig til, når hun går i skole eller på arbejde. På samme måde skal hun dække sig til, når hun laver salah. Laver hun salah i stramt eller gennemsigtigt tøj, eller tøj, som ikke dækker kroppen ordentligt, ja så gælder hendes salah ikke.

Dette betyder ikke, at hun skal pakke og vikle sig ind i tæpper eller store stykker stof, men hun skal klæde sig i løst tøj, som dækker krop, arme og ben, og så skal hun dække sit hår og sin hals. Hendes kjole, nederdel eller bukser skal være helt lange. Man må ikke kunne se noget af hendes ben, og hendes fødder skal være dækket af strømper. Hun bør f.eks. ikke have bare fødder i et par sandaler.

Tørklædet som beskyttelse

Den bosniske imam understreger ligeledes, at tørklædet er obligatorisk for kvinder. Han begrundet det ikke eksplicit med kildehenvisninger, men fremhæver tørklædet som beskyttelse. Intervieweren spørger, hvordan han i sin undervisning forklarer det til pigerne, og nedenstående samtale opstår. Da respondenteren pludselig bliver meget personlig (og opleves som lidt grænseoverskridende) kommer det bag på intervieweren, som søger at svare, som hun forestiller sig respondenterens elever vil svare:

R.: Det vil jeg forklare dig som jeg forklarer eleverne. Kan du lide prostitution?

I.: Næh, det tror jeg da ikke der er mange der kan.

R.: Så du synes, prostitution er en dårlig ting?

I.: Ja

R.: Tror du på Gud?

I.: Ja

R.: Tror du på Satan?

I.: Ja

R.: Kunne du tænke dig at nogen skulle kigge på din krop? Kan du lide det, når du går over gaden?

I.: Det tænker jeg ikke så meget over

R.: Det tænker du ikke så meget over, aha. Men hvis du tror på Gud og ved om Satan, så ved du også, at det er for hendes eget bedste, at en kvinde tildækker sig. Hvorfor, fordi, hvis nogen kigger på dig, ok du er ligeglad, men hans blik på dig, måske siger han whauw, hun er lækker, det kan være virkelig, virkelig dårligt for dig, for dit held og for dit liv. Du har ikke beskyttet dig mod onde øjne. Jeg kunne vise dig, der er mange, som har problemer i deres liv, problemer på grund af onde øjne. Ikke bare kvinder, men også børn. Du ved, børn er så smukke, Koranen, Allah lærer os at vi skal sige mashallah. Det er noget Gud vil have, hvis du ikke siger mashallah kan du få problemer, børn der ikke vil spise, som græder for meget. Ligesom børn kan du som kvinde også få problemer, hvis du ikke er beskyttet. Det er svært at forklare, for du skal føle det. Du tænker ikke over det. Men hvis en fremmed mand kigger på dig, så kommer du hjem og kommunikerer dårligt med din mand og dine børn, du får det dårligt, din forretning går ned, du bliver stresset, deprimeret. Du er ikke lykkelig. Hver gang Satan gør noget med dig, er du ulykkelig. Men hvis du er beskyttet, er du lykkelig hele tiden. Kvinden beskytter sig med tørklædet.

Denne imam er ikke den eneste, for hvem tørklædet kan beskytte mod onde øjne. En forælder finder det også på sin plads at advare intervieweren:

Onde øjne findes, det kan ramme dig rigtig meget, du kan blive syg. En kan kigge på dig og sige 'hold da op, hvor er du flot', 'hvor har du en flot krop' uden at sige mashallah. Mashallah betyder 'gud beskytte dig imod onde øjne.'

Samme kvinde forklarer sin egen skæbne i et ulykkeligt ægteskab med onde øjne:

Da jeg var ung, oplevede jeg meget jalousi, jeg kom der som en flot kvinde, og med langt flot hår, uden tørklæde. Jeg var meget naiv og godtroende, jeg vidste ikke at folk kunne være onde i deres hjerter. Der blev lavet sort magi til mig fra andre kvinder, så jeg ikke skulle blive lykkelig i mit ægteskab. Men jeg har altid bedt til gud, 'fjern det fra mig, bring godhed i mit liv'. Men indtil jeg kommer ud af den cirkel... Gud siger, at de mennesker, der bruger sort magi, enhver form for hekseri, det er meget forkert, de kommer aldrig til at dufte Paradiset. De er Helvedes mennesker, Satans instrumenter.

Hun søger altså ikke forklaring på sit ulykkelige ægteskab i psykologi, økonomi eller andet, men i en forestilling om, at hun som ung ikke beskyttede sig mod onde øjne ved at bære tørklæde. Den tyrkiske imam Ismael Basaran gør også i sin bog rede for, at tilsløring beskytter kvinden, og henviser i den forbindelse til Koranen:

It is Islamic that the woman should beautify herself with the veil of honor, dignity, chastity, purity and integrity. (...) The veil, which she must put on, is one that can save her mind from indulgence, her eyes from lustful looks, and her personality from demoralization. Islam is most concerned with the integrity of woman, with the safeguarding of her morals and morale and with the protection of her character and personality. (cf Qur'an 24:30-31)

En forælder lægger væk på beskyttelsen mod voldtægt:

Kvinder har meget værdi i islam, deres krop er noget flot, hvis du viser din krop... Altså her i Danmark er mændene meget kolde, men visse mænd, når de ser en flot kvinde, så sætter der sig forkerte ting i deres hoveder, og det er derfor de voldtager kvinder. Derfor siger islam at du skal dække dig til. Dit hår, det er meget flot, mændene kan kigge på dig og føle lyst. Du er som kvinde forpligtet til at tage tørklæde på.

For en elev er det snarere beskyttelsen på Dommedag, som er hovedargumentet for at bære tørklæde:

Vi muslimer får megen kritik, men vi skal ikke høre på det, for så stopper vi med at gøre som Allah siger. Hvis nogen siger, 'du skal ikke tage tørklæde på', så siger jeg 'nej, jeg hører ikke på dig, for jeg har i hjertet og fra min gud Allah at vi SKAL have tørklæde på'. Hvis jeg vælger at sige nej til tørklædet, så er det forkert. Det er ikke sådan at man kan sige 'den tager jeg, den tager jeg ikke', for så er det ligesom du er i krig med Allah, du tager ikke hans regler. Hvis du siger til mig at jeg ikke skal tage tørklæde på, så skal jeg ikke høre på dig. Jeg har respekt for menneskene, men jeg elsker min gud, Gud er den første som man skal respektere og gå efter. Mange i fjernsynet og i radioen siger 'muslimer muslimer tørklæder tørklæder', men når jeg dør, kommer de så og siger 'jeg har sagt til hende at hun ikke skal tage tørklæde på'? Nej. Det vil Allah ikke høre på. Det han vil høre er, har du læst i Koranen, har du holdt dig til de regler, ikke hvem har forbudt dig det, om det så er kommunismen eller demokratiet der har forbudt dig at gøre det.

For en mor er dommen på Dommedag også et væsentligt argument: "Hvis en kvinde dækker sit hår vil hun være ophøjet her og i paradiset."

En af imamerne nævner blot kort, at tørklædepåbuddet er del af det man lærer pigerne, uden at give nogen specifik begrundelse:

For piger især gælder det, at de skal tildække sig, at de skal bære tøj som skjuler deres former. Specielt når det er sommer, hvor man har lidt lettere tøj på, så forklarer vi dem, hvordan en muslimsk kvinde bør klæde sig.

Er burqa og niqab så også obligatorisk?

Hvor tørklædet anses for at være obligatorisk, også af de imamer, der repræsenterer "liberal reformisme", forholder det sig anderledes med burqa og niqab, som ingen mener bør være obligatorisk. Her må man tage forbehold for det bias som opstår ved, at ingen af de medvirkende kommer fra de miljøer, som Kühle definerer som "neo-fundamentalistiske", og hvor der formentlig godt ville kunne findes fortalere for burqa og niqab. Til gengæld er spørgsmålet noget, som en af eleverne forholder sig til og har lært om til undervisningen:

Når vi lærer islamisk lov i moskeen, så ved jeg hvordan jeg skal... Vi studerer det virkelig, der er mange problemstillinger indenfor islamisk lov, man lærer virkelig hvordan man skal praktisere sin religion. Der er mange der stiller spørgsmål til underviseren, hvad skal jeg gøre der og der og

der. Der er også noget, der hedder fatwa, fra lærde som tager højde for nyere problemstillinger, dem bruger vi også. For eksempel det med niqab, hvordan skal man gøre det i Vesten, man kan jo ikke få et arbejde, hvis man går med niqab. Så det behøver man ikke, i følge den her fatwa. Tørklæde er obligatorisk, men det er niqab ikke. Man skal finde en balance, man skal ikke gå på kompromis, man skal heller ikke være enormt stædig.

En mor understreger blot at "burqa som i Afghanistan, det er forkert at påtvinge det." Underviseren fra Minhaj-ul-Qur'an udreder to retsskolars bedømmelser, som han ville forklare det til teenagelever med en vis baggrundsviden om retsskoler:

Indenfor hanafi-retsskolen mener man ikke, det er nødvendigt for kvinden at dække sit ansigt. Men nogen af de andre retsskoler mener, det er bedst at kvinden gør det. Indenfor sha'fi-retsskolen går de lidt mere op i det, end de gør hos os. Hanafi retsskolen har nogle argumenter for sit synspunkt. For eksempel, du ser en burqa-klædt kvinde dræbe en anden person - hvem er det, hvem er morderen? Hvem er vidner? Hvis du ikke kan se ansigtet? Så der er nogle logiske argumenter, kan du sige. Og der er belæg i Hadith, hvor Profeten sagde, da han så nogle kvinder, 'det er ikke tilladt for kvinden at vise andet end sit ansigt'. Det må jo betyde, at ansigtet er det tilladt at vise. Og ansigtet, det er jo også vores personlighed, det udtrykker vores personlighed udadtil. (underviser, Minhaj ul Qur'an)

Hvornår skal man tage det på?

Hvor der er bred konsensus om, at tørklædet er obligatorisk, mens burqa og niqab ikke er, opstår der mere variation i forhold til spørgsmålet om, hvornår man så skal tage tørklædet på. Tre 15-årige elever, som er blevet interviewet kollektivt, er enige om, at de har lært at tørklædet er obligatorisk, men kan ikke helt blive enige om, hvornår det nu var man skulle begynde at bære det:

- Fra syv år tror jeg man skal have tørklæde på.
- Nej, fra ni år
- Nej, fra man kommer i puberteten.

For en anden pige, som tog det på som 10-årig, var det undervisningens indflydelse, der gjorde sig gældende:

R: Altså første gang jeg startede på det, da var jeg 10 år, og jeg gik faktisk ikke med tørklæde dengang, fordi jeg boede i en mindre by, hvor der ikke bor så mange udlændinge, så vi gik ikke med tørklæde og vi var ikke sådan total... altså ligeså religiøse som vi er i dag kan man sige. Så når jeg skulle i Koranskolen så skulle jeg gå med tørklæde og det var helt nyt for mig.

I: Var det så også noget de gjorde ud af at lære jer i Koranskolen, hvordan I skulle være klædt?

R: Ja, det var det. De fortalte sådan nogle historier om hvordan det hele begyndte med at kvinder skulle tildække sig. Fordi, når man tildækker sig så får man mere respekt fra folk og drengene de kigger ikke på en på den der måde der. Det er lidt svært at forklare...men altså, når man har tørklæde på, så får drengene det indblik af, at man er en voksen kvinde... de har mere respekt for en. Når man har tørklæde på, så opfører man sig anderledes.

En anden elev er sikker på, hvornår skæringsdatoen er:

Ligesom I danskere har kristendom i skolen, og vi skal være med til kristendomstimerne, så har vi også vores skoler, hvor vi lærer noget om vores religion. Og I har det sådan, hos jer bliver man konfirmeret, hos os er det sådan at når en pige får sin menstruation, så skal hun have tørklæde på. Men hvis hun ikke vil have det på, skal hun ikke tvinges til det.

For en marokkansk underviser er det ligeledes først, når en pige bliver kønsmoden, at tørklædet bliver relevant:

Man må ikke tvinge pigerne til at gå med tørklæde. Her i Danmark har jeg set seks-syvårige piger gå med tørklæde. De ved ikke engang, hvad religion er, og så går de med tørklæde. Meningen med tørklædet er, at kvinden skjuler sin skønhed, som provokerer manden. Men en pige på seks-syv år, hvordan kan hun tiltrække en mand?

Samme underviser lægger vægt på, at han i sin undervisning forklarer pigerne, at tørklædet nok er obligatorisk, men at "pigen skal være overbevist om, at hun skal have det på, og tilfreds med at gøre det." Noget lignende mener en somalisk pige: "hvis jeg gik med tørklæde i dag fordi mine forældre tvang mig til det, så ville der ikke være noget i det, så kunne jeg ligeså godt tage det af. Det vigtigste er ens intention."

I lyset af de ovennævnte udsagn er tørklædet altså et godt eksempel på, hvornår noget anses for at være åbent for fortolkning. Der er konsensus omkring, at tørklædet er obligatorisk i islam, men der er til gengæld mere elastik i udmeldingerne om, hvornår man som pige skal begynde at bære det – hvad enten det er ved en bestemt alder, eller når hun føler sig klar til det. Blandt de interviewede piger var der også flere (en fjerdedel af pigerne), som ikke følte sig klar til det, og som heller ikke havde det på i interviewsituationen. Under deltagerobservationerne varierede det fra sted til sted, hvor mange af pigerne, der bar tørklæde. Nogle steder havde langt de fleste piger tørklæde på, også blandt de små. Et enkelt sted, hvor piger og drenge sad blandet, var der lige så mange piger uden tørklæde som med. Så selv om underviserne principielt anser tørklædet for obligatorisk, er det altså ikke alle pigerne, som i praksis har taget det på. Det betyder dog ikke, at påklædningen ikke tillægges vægt. En af pigerne, som ikke selv bærer tørklæde, understreger, at hun overholder et af de andre påbud, nemlig at tøj ikke må være gennemsigtigt:

Personligt er jeg ligeglad med, hvad folk siger om mig, men alligevel gør det mig noget, hvis folk siger jeg er billig. Så jeg passer på, hvad tøj jeg har på, hvad jeg siger, hvordan jeg udtrykker mig foran folk. Hvis man for eksempel har gennemsigtige strømpebukser på, så ved jeg at folk vil sige, at jeg er billig.

En anden elev, som selv bærer tørklæde, fortæller, hvordan hun gør sine muslimske veninder uden tørklæde opmærksom på, hvad der er bedst for dem:

Jeg fortæller dem, hvad man som muslim skal gøre, men det er ikke sådan at jeg tvinger dem til det, det er deres valg. Jeg kan så fortælle dem hvad der er korrekt og ikke korrekt, og så må de så selv beslutte. Igen, tøj skal bare være løst, du kan sagtens have bukser på og så kjole ud over, så længe det dækker og er løst, så er det lige meget, hvad du har på.

Kvinders opførsel

Den sociale kontrol, som Bæk Simonsen nævnte i sin undersøgelse, giver sig altså her blandt andet udtryk gennem regler for kvinders påklædning. Mere bredt kan det også

angå opførsel. Ifølge en mor kan man i tørklædet og de tørklædebærende kvinders dydige opførsel finde forklaringen på, at nogle danske mænd konverterer til islam:

Indenfor islam, der er mange kvinder dækket til, og de har familieliv, de har stabilitet. Jeg tror også mange danske mænd gerne vil have den slags kvinder, men kvinder, der går i byen og drikker, de kan ikke være en ordentlig kvinde for ham. De kan ikke holde hans hjem, være hans væg, være mor til hans børn. Tænk, hvis hun midt om aftenen forlader sit barn og går i byen. Men i islam dækker kvinder sig til, deres skønhed er kun for deres mand, og det er der mange mænd, som søger.

En imam relativiserer dog forestillingen om, at tørklædebærende kvinder per definition er eksempler til efterfølgelse:

Mange gange siger en mand til sin kone, at hun skal bære tørklæde. Men så svarer hun, at de som går med det ikke opfører sig pænt, så hun vil ikke associeres med dem. Derfor snakker de om os, snakker om tørklædet. Hvis kvinder med tørklæder var lysende eksempler på gode manér og opførsel vil ingen tale om dem. Man er i sin ret til at lave den sammenkobling og binde opførslen med tørklædet.

En af de piger, der ikke går med tørklæde, fortæller, hvordan hun på andre områder retter sig efter den sociale kontrol: " hvis jeg snakker med en dreng, og en af min fars venner ser det, så ville han nok tænke 'hun er en dårlig pige, hun hilste på ham derovre, gad vide hvad de har gang i'. Det er der meget af." Men spørgsmålet er, hvilken rolle den religiøse undervisning i moskeerne og foreningerne spiller i den forbindelse. En pige fortæller, hvordan hun oplever undervisningens indflydelse på en af de muslimske drenge i hendes omgangskreds:

Jeg har en ven, der også har gået på Koranskole. Han respekterer os, vi er som søstre for ham. Han siger 'der er ikke forskel på piger og drenge', eller, selvfølgelig er der forskel, hvis hun render rundt om natten, det skal hun ikke, men ellers ikke. Sådan har jeg det jo også, når jeg ser en pige gå rundt klokken et om natten, og hun har kort tøj på, så vil jeg tænke 'hende der er en luder', hvorimod hvis jeg ser en fyr midt om natten, så vil jeg overhovedet ikke tænke noget... Hvorimod de andre muslimske drenge, dem der ikke har gået i Koranskole, de siger 'jamen der er forskel på piger og drenge uanset hvad'. Hvis nu jeg skriver med en fyr, så siger de "du er en dårlig pige", men hvorfor er jeg en dårlig pige, hvis det kun er venskab? Det er fordi de kun har lært fra hvad forældrene siger, og hvad vennerne siger. Så de mener at hvis en pige skriver med en dreng er hun en luder. Så fordelene ved Koranskole er at de lærer dig værdier og normer.

I disse eksempler bliver der altså i moskeen afkræftet nogle forestillinger, såsom at en pige er "en luder" hvis hun skriver med en dreng, mens andre forestillinger bekræftes, såsom at en pige er "en luder", hvis hun går rundt om natten i kort tøj. At der ikke er forskel og så alligevel forskel på piger og drenge har også en anden pige lært. Hun går til undervisning på et lille hold, hvor piger og drenge på forskellige alderstrin undervises sammen:

Der er ligebehandling, men alligevel også forskelsbehandling, alt efter om man er dreng eller pige. Der er ligebehandling i den forstand, at både drenge og piger på holdet kan sige hvad de vil. Men der er alligevel forskel. På vores hold er der en dreng og en pige på 8-10 år, de pjatter sammen. Men så siger læreren til hende 'du er pige, hold dig væk fra drenge'. For at vi kan se at det ikke er løgn, så citerer han fra Koranen, så det er et 100 % bevis. Det er ikke noget han kan gøre noget ved, det er ikke noget vi kan gøre noget ved, og det er ikke noget han bare siger. Han siger 'I skal ikke blive sure på mig, det er ikke mig der siger det, det står lige her'. Så forstår vi hinanden på den måde, i stedet for bare at blive sure på ham og sige 'hvorfor må vi ikke det'.

I forhold til kvinders opførsel giver en imam et andet eksempel, hvor han udreder, hvad der for ham er forskellen på fundamentalistisk og moderat islam:

Der er moderate imamer, som giver et godt billede af islam. Men der er også fundamentalister, som giver et dårligt billede af islam. For eksempel forbyder de kvinder at plukke øjenbryn, eller at sminke sig. Mens andre siger at kvinden må godt sminke sig overfor sin mand.

For denne imam går grænsen mellem "fundamentalistisk" og "moderat" altså mellem helt at forbyde make up, eller at tillade, at kvinden har det på foran sin mand. Til gengæld opretholdes en anden grænse, altså at kvinden nok må sminke sig foran sin mand, men ikke i andre sammenhænge. Dette er et godt eksempel på, at det kan være en fordel at udrede præcist, hvad de forskellige ord dækker over, så man undgår misforståelser.

"Vi støtter ikke undertrykkelse, men frigørelse af kvinder"

Som allerede citeret skriver Lene Kühle i *Moskeer i Danmark* at de interviewede imamer fandt det vigtigt at understrege at islam "ikke er kvindeundertrykkende". Det understreger også Ismael Basaran fra det tyrkiske Diyanet, som argumenterer for, at man i de tyrkiske moskeer fremmer kvindefrigørelse: "Jeg viser det i min bog *Women in Islam*: vi støtter ikke undertrykkelse af kvinder, vi støtter frigørelse af kvinder". Hvis man vil undgå misforståelser, er det her vigtigt at være opmærksom på, hvad Basaran lægger i begreberne. Dette gøres bedst ved en gennemgang af hovedpointerne i hans bog. I indledningen skriver han at "the image of Muslim women in the media was always portrayed as oppressed." (Basaran, 2010: 11). Den forestilling ønsker han at gøre op med, på baggrund af "Islam's normative teachings; both to Qur'an and Sunna" (ibid., p. 13) – altså de grundlæggende referencer, som der blandt sunni-muslimer er konsensus omkring. Samtlige hans argumenter er da også baseret på henvisninger til Koranen og sunnaen. Som overordnet ramme fastslår Basaran:

Islam has given women rights and privileges, which she has never enjoyed under other religious or constitutional systems. (...) the rights and responsibilities of a woman are equal to those of a man but they are not necessarily identical with his. (...) the fact that Islam gives her equal rights – but not identical – shows that it takes her into due consideration, acknowledges her, and recognizes her independent personality.

Hvad betyder det så konkret, at en kvindens rettigheder og pligter er "lige" men ikke "identiske" med mandens? Det kommer an på, hvilket emneområde, man betragter. At mand og kvinde på nogle punkter er ligestillede fremhæves for eksempel i forbindelse med Adam og Eva, hvor kristendommen giver Eva skylden for syndefaldet. Det gør islam ikke: "The Qur'an makes it very clear that both Adam and Eve were tempted" (ibid., p. 16). I andre religiøse sammenhænge er mand og kvinde også lige. Allah giver nemlig kvinden, på lige fod med manden, "Rewards for her deeds". På et andet punkt er kvinden decideret privilegeret: "as a mother, she enjoys more recognition and honor in the sight of God".

Mand og kvinde er altså lige foran Gud, hvilket jo så betyder, at man er lige foran Guds bud, som disse defineres i shari'a. Så det er især på økonomiske og retlige områder, at kvindens rettigheder ikke er identiske med mandens. I forhold til at vidne i retten, for eksempel, tæller en kvindes vidne det halve af en mands, men ifølge Basaran er dette "no indication of the woman being inferior to man." Nedenstående ses forsiden på Basarans *Women in Islam*:

İSMAİL BAŞARAN

Women in Islam

a case study

Pointen er ifølge Basaran, at kvinder ikke bliver lykkeligere af at opnå ligestilling på økonomiske og retlige områder, som det er sket i Vesten:

If we look to the democratic nations, we find that a woman is not really in a happy position. (...) She has not acquired what Islam has established by a Divine decree for the Muslim woman. The rights of a woman of modern times were not granted voluntarily or out of kindness to the female. Modern woman reached her present position by force, and not through natural processes or mutual consent. (...) What Islam has established for woman is that which suits her nature, gives her full security and protects her against disgraceful circumstances and uncertain channels of life. (ibid., p. 17)

Basaran lægger vægt på kvindens ansvar for hjemmet og familien – hvilket dog ikke forhindrer uddannelse og arbejde, så længe det ikke går ud over hendes huslige pligter:

The wife has primary responsibility for the care of her home and welfare of her family. This is not to say that a Muslim woman cannot attend institutions of higher learning – the Qur'an commands us to gain knowledge – or work outside the home in professions that are vital to ensuring a healthy, wholesome environment. (ibid., p. 24)

Basaran konkluderer, at vil man kvindens bedste, handler det ikke om at fjerne sig fra Koranen og Hadith, men tværtimod at finde tilbage til dem:

rights were given to the Muslim women 1400 years ago. (...) It is abundantly clear that the Muslim woman who is guided by Islam is pure, constructive, productive, alert, aware, educated and refined. She fully understand her duties towards Allah (God), towards herself, her parents, her husband and children, her relatives, her neighbours, her friends and sisters in Islam, and to her society as a whole (...) what we see today in many parts of the Muslim world is Muslim women's failure to reach that high level that Islam wants for them. This is a result of the fact the Muslims in general have wandered far away from the pure sources of Islam." (ibid., p. 73)

Udover den normative gennemgang af kilderne, Koranen og Hadith, præsenterer Basaran resultaterne af en spørgeskemaundersøgelse udført blandt muslimer og ikke-muslimer i Rochester (New York). I den spørger han blandt andet "Do you believe Islam oppresses women?" Halvdelen af de adspurgte kristne siger ja, mens 78 % af de adspurgte muslimer siger nej. I parentes bemærket er 90 % af de muslimske respondenter i Basarans undersøgelse mænd. I bogens efterskrift bemærker endnu en Diyanet imam, Saffet Köse fra Selcuk Universitets teologiske fakultet:

Basaran's survey (...) gave the result that half of the non-Muslims (...) think that Islam oppresses women. (...) This research confirms the already existing prejudice in western societies. Muslims' evaluation on this subject look more objective."

Det er her væsentligt at forstå, hvordan såvel Basaran som Köse forstår udtrykket "prejudice", fordom, og hvad det er, der støder dem i ikke-muslimernes blik. Når de gør op med vestlige mediers fremstilling af muslimske kvinder som undertrykte, er problemet ikke, at vesterlændinge for eksempel tænker, at shari'a lader en kvindes stemme tælle det halve af en

mands i en retssal, for det argumenterer Basaran jo selv for er en god og fornuftig disposition. Det er ikke-muslimers negative *opfattelse* af sådanne dispositioner i shari'a, der er problemet.

Begrebsudredning er altså vigtig, hvis man vil undgå misforståelser. Kort fortalt: Hvis en ikke-muslim argumenterer, at "shari'a er kvindeundertrykkende" og Basaran eller Köse modargumenterer at "det er en fordom", så betyder hans udsagn ikke, at han ligestiller kønnene på samme måde som dansk lovgivning, men at han synes shari'as dispositioner er bedst for kvinden, og dermed frigørende snarere end undertrykkende. Det, som her kaldes "fordom" er altså egentlig uenighed om, hvorvidt specifikke bestemmelser indenfor shari'a er positive eller negative.

Hvis man vil undgå en gold goddag-mand-økseskaft-diskussion, må man altså tålmodigt udrede hvorfor den enkelte synes, at den ene eller den anden bestemmelse fra shari'a betyder noget positivt eller noget negativt for kvinden. Det betyder ikke at man nødvendigvis bliver enige, men det betyder, at man kan få indkredset præcis, hvori uenigheden består. Uenighederne kan jo i øvrigt sagtens gå på tværs af trosgrænser. Det er jo ikke kun muslimer, eller mænd, der kan mene, at det kan være bedst for kvinden at prioritere hjem og familie frem for karriere.

LOVGIVNING

I sit studie fra 2006 konkluderer Lene Kühle at

Grundlæggende er imamerne enige om, at sharia spiller en afgørende rolle i islam, ja, at det er umuligt at forstå islam uden at medtænke sharia.(...) selvom imamerne ikke advokerer for en indførelse af sharia i Danmark, er det tydeligt, at de heller ikke undsiger sharia. (Kühle, 2006: 62)

Dette billede er stadig dækkende for imamernes opfattelse af shari'a – flere af imamerne understreger netop, at "Shari'a er muslimernes grundlov". Der er dog et aber dabei: Kühle skriver, at "imamerne ikke advokerer for en indførelse af shari'a i Danmark." Det kan man ikke konkludere ud fra denne undersøgelse. Som det vil fremgå af respondenternes udsagn, kommer det an på, hvilke dele af shari'a, der er tale om. Det bemærkes, at i klassisk islamisk retslære dækker *shari'a* over alt offentligt og privat, fra *fiqh al-'ibadat*, (juridiske regler for tilbedelse,) over *fiqh al-mu'amalat*, (som dækker over alle transaktioner mellem mennesker) til *fiqh al-jihad* (bl.a. men ikke kun, krigens love). Det sætter ingen af respondenterne spørgsmålstegn ved, men flere understreger at mindre børn kun præsenteres for enkle elementer af *fiqh al-'ibadat*, (regler for tilbedelse) og de elementer af *fiqh al-mu'amalat*, som angår god opførelse overfor ældre, lærere, naboer etc. Dette billede bekræftes af en elev:

Altså vi er ikke helt begyndt med det der med lovgivning og sådan nogle ting, men det skal vi begynde med, det har vi snakket lidt om. Vi er stadig i gang med de 5 søjler og påklædning og opførelse og sådan nogle ting der. Det er mere når man er lidt ældre at man begynder at komme ind på de andre ting, for det er der man tænker mere over det.

Shari'a som overordnet ramme

Før man kommer ind på, hvad shari'a betyder i praksis for respondenterne, kan det være nyttigt at lade imamerne gøre rede for deres overordnede syn på shari'a. For nogle danske læsere kan shari'a-begrebet være tabu-belagt, men det fremmer ikke forståelsen at opretholde tabuer omkring noget, der er vigtigt for mennesker, som man søger at forstå. Imamerne har ikke tabuiseret diskussionen, og er ikke bange for at stå ved hver deres opfattelse af shari'as rolle i islam. En af marokkansk vælger at forklare, hvordan shari'a overordnet set skal bruges:

Sharia er muslimernes grundlov. Shari'a er det, som retleder os. Hvis man ikke har noget lignende, så har man intet. Men Sharia er ikke noget, som enhver person kan udtale sig om. Det er en videnskab. Indenfor Sharia har vi arvesystemet, ægteskabs- og skilsmisse regler – ikke alle har forstand på det. Der findes adskillige videnskaber indenfor Sharia. Så du finder børn (det kalder jeg dem, fordi de stadig er unge) som udtaler sig om Sharia, og som tror de har check på det. Sharia er når de rigtige eksperter og videnskabsfolk bruger deres ekspertise til at ordne muslimernes forhold, socialt, økonomisk, politisk, religiøst og meget mere.

En arabisk imam lægger ligeledes vægt på kompleksiteten i shari'a, og fremhæver i øvrigt, at han oplever andres fokus på straffelove som uretfærdigt:

Selv hvis du spørger de voksne, hvad sharia er, kan de ikke svare. Så vil de begynde at sige en masse sludder. Sharia er, at du skal hugge hænder og hoveder af? Det er ikke sharia, det er kun straffelove. Straffelove udgør en meget lille del, hvis vi bare skulle sammenligne det med handelslove, arveregler, zakat, naboens rettigheder osv osv. Det udgør måske 1/100 eller 1/1000 del. Du sammenligner noget meget småt med et helt bjerg. Derfor fokuserer vi på bjerget. Det er overhovedet ikke vigtigt det andet.

En pakistansk imam synes også, fokus i debatten er forkert:

Alle lovene i Sharia er kun til gavn og fordel for menneskeheden, men desværre er der nogle mennesker, som kun fokuserer på de love som vedrører kriminelle og forbrydere. Hvis man nu sagde til de andre, der bor udenfor Danmark, at Danmark er et land, hvor du kan få en bøde for at gå overfor rødt, eller hvis du parkerer, kan du få en bøde, hvilket billede vil man så få? Så vil man få et billede af at det er et farligt land. Eller hvis du fortæller om Pia Kjærsgaard, så vil folk få det billede at Danmark er et dårligt land. Men når man så kommer ind i landet, så er der også fordele, og så respektere man lovene. Sådan er det også med shari'a. For eksempel sådan noget som at hugge hånden af, mange ser det som noget dårligt. Men når man så kommer, så ser man at det ikke er noget dårligt. Blandt flere tusinde af shari'as lovgivninger, så er det jo bare én. Hvorfor plejer man altid at tage den her?

For en arabisk imam er det et spørgsmål om at skabe respekt om shari'a og islam:

Det her er sharia: Profetens tale. For det første, så har den danske grundlov intet at gøre med religion, fordi vi bor i et sekulært samfund. Så lad os lægge det på hylden, det har intet med sagen at gøre. Vi taler her om personlige friheder og rettigheder. Min religion. Den, som ikke har en religion, som ikke tror på noget, respekterer jeg. Men til gengæld forventer jeg, at han også respekterer mig. Betydningen af shari'a er: hvis vi har en flod, vil folk altid finde et bestemt sted for at komme til at tage vand derfra. Det kalder vi shari'a, altså der hvor folk tager hen for at få vand. Vores shari'a er så der, hvor vi henter det tilladte (halal) og forbudte (haram) og grænserne (hudud). Vores religion er meget nem, tro mig. Det er her, vi henter vores viden. Hovedkilden til shari'a er så Koranen og Profeten. Når folk taler dårligt om shari'a, så er det fordi de ikke vil lære om min religion. De har ikke lyst til at sætte sig ind i det. De kan så kun lære om min religion igennem min opførsel og karaktertræk. Det fører os tilbage til vores udgangspunkt, og hvorfor det er så vigtigt med det to ting. For eksempel når jeg sidder i min bil, kan jeg aldrig nogensinde tillade mig at køre over for rødt. Uanset hvad der sker – om dagen, om natten eller om jeg så var den eneste i hele Danmark. Aldrig. Jeg er ansvarlig og i en synlig position for folk. Hvis jeg kører over for rødt, ville alle folk sige: "Prøv lige at se på denne imam." I det jeg selv har valgt at bo her, er jeg nødt til at passe på det her sted til det yderste, som man siger.

En imam, med ideologisk tilknytning til det Muslimske Broderskab, er dog mere defensiv:

Jeg er en realistisk person, og gider ikke at snakke om ting uden for deres korrekte kontekst og virkelighed. Hvilket shari'a snakker man om? Vi lever her i et demokratisk dansk land, som har dets eget shari'a og love. Det er et meget stort ord, og vi er ikke de rette at spørge om den slags. I kan spørge Hizb Al-Tahrir om den slags.

En anden imam lægger ud med en længere udredning om shari'a, straks ved interviewets start, før interviewereren har nået at stille det første spørgsmål:

Koranen er en lovbog, ligesom Grundloven. Men lovbøger skal fortolkes. Der er også uenighed blandt de lærde. For eksempel hænger man tit muslimer op på enkelte Koran-vers taget ud af

kontekst, og spørger "Går du ind for det?" Sådan kan man ikke gøre, man kan ikke stille den enkelte muslim til regnskab på den måde. Det er ikke lovdelen, børn undervises i. Man skal forstå det hele i en sammenhæng. Det er det, der gør at folk misforstår islam, folk tager vers ud af kontekst fra Koranen. Lovene er forbeholdt de lærde. Det er altid de love, som politikerne har problemer med, men det er ikke det, vi underviser børn i. At stille muslimer til regnskab for stening, det er *gak gak*. Det er ikke aktuelt i Danmark, så hvorfor skal man svare på om man går ind for stening? Vi underviser børnene i det, de får brug for. Vi kan ikke gøre noget med hensyn til stening alligevel, det er ikke noget jeg skal tage stilling til for at blive god muslim, det er ikke del af pakken. Nu siger jeg, det ikke er del af pakken. Det jeg mener er, at det findes i islam, men det er ikke del af den pakke som jeg skal vide noget om for at være muslim i Danmark her og nu. Hvad der sker i Pakistan eller Indien, det skal vi ikke diskutere. Som Pia Kjærsgaard siger, "andre skal ikke bestemme hvilke love vi har i Danmark". Det er det samme for andre lande. Pia Kjærsgaard blander sig så alligevel i andre landes lovgivning, se det udstiller bare hendes hykleri. Hvad sker der i Pakistan, det ved jeg ikke noget om, det ved de fleste muslimer ikke, det er skræmmebilleder, lad det være. De aner ikke noget om det, man studerer det man har brug for, sport, familie, bare fordi man er dansker sidder man ikke og læser Grundloven fra ende til anden. Hvad skal man gøre i tilfælde af landsforræderi, for eksempel, ved du det?

I.: Ikke sådan lige

R.: Nej og det gør jeg heller ikke, jeg ved heller ikke mange af de ting. Man ved det ikke, for man skal ikke bruge det, og man har ikke tid til at vide det. Så alt det der med rettigheder hvorfor dog diskutere det?

Grænsefladerne

Flere respondenter forklarer, at hvordan de anskuer grænsefladerne mellem deltagelse i samfundet og overholdelse af islamiske regler. For Minhaj-underviseren er islams regler universelle:

Ved at de får kendskab til islam, så bliver de automatisk gode muslimer og gode borgere, gode borgere i et hvilket som helst samfund. Det behøver ikke være i Pakistan, det kan også være i Danmark. Fordi de rammer som islam giver, de regler som islam udlægger, de fortæller dig hvordan du skal leve i et islamisk samfund og i et ikke-islamisk samfund. Så dem kan du anvende uanset, hvor du er. Og det er derfor, der ingen konflikt er, man snakker meget om "euro-islam", men der er ikke noget, der hedder euro-islam, for mig lyder det her begreb som om man forvrænger islam, for at få det til at tilpasse sig en europæisk kontekst. Og det behøver man ikke at gøre. Islam er for enhver tid.

En shi'a underviser har en lignende position:

Islam er den samme uanset hvor man er henne i verden, men der er selvfølgelig bestemte regler for, hvordan man skal være, hvis man lever i et non-islamisk samfund.

En shi' a forælder mener ikke, det behøver være konfliktfyldt:

Hvis vi har spørgsmål, så spørger vi tilbage til de lærde i Iran og Irak og deres lære er det samme, at hvis man bosætter sig et sted, så skal man prøve at finde ud af tingene der og forsøge at tage det med, med respekt. Det er det, som man fortæller til børnene.

For to sunni undervisere gælder noget lignende:

Vores islam, i Marokko, er en moderat islam. Det er, hvad vi prøver at lære børnene, som lever her. Vi lærer dem islams principper, hvordan man vasker sig inden bønner, hvordan man beder, hvordan man accepterer hinanden, for islam er ikke det billede man ser, med en skægget mand, som altid er vred. Muslimer smiler, taler, accepterer den anden, det er det essentielle. Det er religionens princip hos os. Det er, hvad vi prøver at give børnene, acceptere hinanden, integrere sig godt, selv om man har en baggrund som er lidt anderledes. Det, vi prøver at give børnene, det er at de skal integrere sig, og for at integrere sig må man gøre indrømmelser. De indrømmelser, som er acceptable, dem gør man, de som ikke er acceptable, dem gør man ikke.

Vi håber først og fremmest at eleverne bliver ordentlige muslimer. Dette indebærer selvfølgelig at de også bliver gode borgere i dette samfund, ved at overholde alle de regler, Islam sætter for dem og selvfølgelig også respektere reglerne i dette samfund. Danmark er et demokratisk land, hvor man har religionsfrihed, og mit budskab er, specielt til de unge, at derfor skal de respektere den danske lovgivning og leve som en god borger i dette samfund.

Karima Hvarregaard siger ikke helt det samme i sit undervisningsmateriale som hun siger til interviewer. Til interviewer siger hun

Du kan leve efter islam i hvilket som helst samfund. Hvis myndighederne ikke er muslimer i det land, så er du forpligtet til at leve efter landets love. Sådan står der jo også, så man skal ikke gå hen og lave noget om, eller tro at man kan implementere sin egne regler og love.

I hendes undervisningsmateriale er der dog udsagn, som er vinklet anderledes. I hæftet *Islamisk Identitet* læser man "Følg de regler, der er i samfundet, medmindre reglerne vil have dig til at gøre noget, der er haram". (Hvarregaard 1, p. 36). Dette er i tråd med de udsagn, som findes i hæftet *Islam og de grundlæggende Trossætninger*, som forklarer at "Koranen er den fuldstændige vejledning for menneskeheden. Den er muslimernes hellige bog og det væsentligste grundlag for islamisk lovgivning." (p. 22) samt at "Allahs love gælder alle nationer, alle lande og alle tider. De er universelle." (p. 42). Dette gentages i hæftet *Skabelsen af Universet og Mennesket*: "Der vil ikke komme flere Bøger fra Allah inden Dommens Dag.. Koranen vil eksistere for evigt, derfor er der regler og love, som kan bruges i enhver situation og til enhver tid og på ethvert sted, lige indtil vores univers bliver ødelagt." (p. 13) Der redegøres for forskellene på menneskenes love og Allahs love i hæftet *Tawhid. Allahs enhed*:

tilbedelse i islam er mere end vores fem daglig bønner (salah). Hvis vi følger det, Allah har gjort halal (tilladt), tilbeder vi også Allah. Hvis vi holder os fra det, Allah har gjort haram (forbudt), er det også at tilbede Allah. Hvis vi følger nogen, der laver deres egne love, er det det samme som at tilbede dem. (...) Der var for eksempel nogle kristne præster, der forbød at gifte sig med mere end én kone, og at gifte sig med den første kusine (...) De gjorde det tilladt at spise svinekød og drikke alkohol, og de gjorde det tilladt for mænd at gifte sig med andre mænd, og de fremstiller billeder af Gud og profeter." (p. 6-7)

I hæftet *Islam og de Grundlæggende Trossætninger*, p. 42 stiller Hvarregaard menneskeskabte love overfor Shariah:

Menneskeskabt lov

1. Mennesker laver love, når de føler behov derfor; disse love begynder med nogle få, og i årene derefter stiger antallet.
2. Menneskeskabte love er ikke permanente; de kan ændres som følge af tiden og omstændighederne. For eksempel kan det i et bestemt land til en bestemt tid være forbudt at drikke alkohol; men dette kan ændres, hvis det offentlige pres bliver for stort. Engang forbød den amerikanske regering alkoholiske drikkevarer; men fjernede forbudet efter nogen tid, fordi det ikke kunne opretholdes.
3. Mennesket kender ikke fremtiden. Derfor kan menneskeskabte love ikke klare tidens prøve.
4. Mennesket er et skabt væsen. Dets love vil være skabningens skabning.
5. Menneskeskabte love passer måske til et bestemt land eller nation. De er aldrig universelle.
6. Mennesket skaber love, der passer til dets egne behov. Forestil dig, at hvis parlamentsmedlemmerne ønskede at sænke skatten for de rige, så kunne de gøre det, på trods af at hovedparten af befolkningen led derunder, og der var stor arbejdsløshed i landet.

Shariah eller Allahs Lov

1. Islamisk lov er komplet og perfekt og dækker alle menneskelivets aspekter.
2. *Shariah* gælder for alle mennesker til alle tider. Den ændrer sig ikke med tiden eller forholdene. For eksempel er indtagelse af vin og hasardspil forbudt i den islamiske lov. Ingen kan forandre dette; det er en lov, der gælder til hver en tid overalt.
3. Allah er Al-vidende og Almægtig; Han er den Viseste, og Hans love er de bedste, og de er fuldkomne.
4. Allah er Skaberen, og Hans love gælder for Mennesket, Hans skabning.
5. Allahs love gælder alle nationer, alle lande og alle tider. De er universelle.

En fatwa fra shi'aen Ayatollah as-Sistani, fra *A Code of Practice for Muslims in the West* (som bruges i en shi'a moske) er på linje med det, som ovennævnte sunni-forfatter siger:

Question: Is it necessary for the person who has got a visa to enter a non-Muslim country to abide by the laws of that country in all fields, like traffic laws, laws regarding work and employment, etc.? **Answer:** If he has given an undertaking—even if indirectly [as is implied in the immigration documents]— to abide by the laws of that country, it is necessary for him to fulfill his commitment in issues that are not contrary to the sacred laws [of Islam].

I samme værk udtaler Sistani, at

It is recommended for a believer to travel to non-Muslim countries for the purpose of spreading the religion [of Islam] and its teaching, provided that he can safeguard himself and his young children against the dangers of loss of the faith. (...) It is permissible to approach the competent authorities [like police and the justice system in a non-Muslim country] for various important issues -like prevention of harm befalling the person, the honour and the property of a Muslim - provided that it is the only way for exacting one's right and preventing injustice

En shi'a imam er i den forbindelse blevet spurgt, hvad han vil råde til, hvis to unge kommer til ham med en tvist:

Så vil jeg primært henvise til dem der har mere viden inden for retsvidenskab end jeg har. Men lad os sige at det er to muslimer, der bor ved siden af hinanden, og er kommet op at skændes om det træ, der ligger midt imellem deres haver. Så vil jeg sige at de skal søge den danske domstol.

Men hvordan ser eleverne på spørgsmålet? Det bemærkes, at samtlige medvirkende unge har gået i dansk folkeskole, og at man derfor kan forestille sig, at deres reception af moskeens budskab til en vis grad filtreres gennem denne socialisering. Tre elever har hver sin vinkel:

Man må gerne være muslim, men man skal overholde de regler der er i Danmark. Det der med stening og hugge armene af og alt sådan noget, det var jo sådan man dømte folk dengang, men nu har vi regler og domstole og nye måder at dømme folk på. Så det nytter ikke noget at vi dømmer folk, som man gjorde for tusind år siden. Lige nu skal man tænke fremad og ikke tilbage. (shi'a dreng)

Hvis nu man har problemer med dansk lov, jeg har ikke lige lagt mærke til det, men så kan man altid gå over til sin imam og så svarer han. Enten svarer han selv på det, fordi han er sikker, eller også snakker han med de andre imamer og så vender han tilbage til dig. Man kan ikke bare sige til en person at det er i orden ikke at adlyde shari'a. Hvis det ikke er i orden, så vil personen der har sagt det få straffen for alt det dårlige, som ham den anden gør. (sunni dreng)

Min lærer synes det er meget vigtigt at oversætte Koranen, for, nu bor vi i et multikulturelt samfund, så vi skal kunne se hvis der er noget vores Koran fornægter. Så ved du, hvad det er du skal ændre. Eller så du kan balancere, lære noget af begge samfund. (sunni pige)

Men hvad betyder disse ting i praksis på det retslige område? Betyder det overhovedet noget i praksis for de unge respondenter?

Civilret

Indenfor civilret er der især et område, som flere imamer fremhæver: *"Indenfor Sharia har vi arvesystemet, ægteskabs- og skilsmisse regler – ikke alle har forstand på det. Det er en kæmpe videnskab og specialisering."* Et par stykker nævner da også ægteskabslovgivning som et område, der bør reguleres af shari'a, også i Danmark. Den ene skelner mellem straffelov og ægteskabslovgivning: *"Shari'as straffelov har ikke noget at gøre her, vi bruger kun en gang imellem shari'a til det som angår ægteskabslovgivning."* En anden ser det som sin pligt at forsvare rettigheden til samme: *"Vi er blot nogle simple borgere, som forsvare nogle meget basale rettigheder mht. ægteskab, skilsmisse, halal mad o.l."*

Den bosniske imam vælger den pragmatiske tilgang:

De siger at shari'a er Islams lov, men de lever i ikke-shari'a-lande, i Bosnien, i Danmark, jeg kender ikke noget 100 % shari'a land. Så vi lærer børnene at respektere loven i offentligheden. I hjemmet skal de praktisere shari'a, for shari'a beskytter folk. På Profetens tid havde man shari'a, alle var tilfredse. Hvis du har shari'a i dit hjem er du lykkelig. At have shari'a i dit hjem, det betyder at du ikke har alkohol i hjemmet, at du ikke bringer prostitution i dit hjem [for samme imam falder det at kvinder går uden tørklæde og opfører sig u-islamisk ind under definitionen "prostitution"], at du ikke lyver, at du respekterer mor og far, naboerne, kolleger, andre. Fra shari'a familier vil du ikke se nogen unge tage stoffer og sparke folk på gaden.

Intervieweren spørger en af underviserne, hvad det i praksis betyder, at ægteskabslovgivning skal reguleres af shari'a:

I.: Nu siger du ægteskabslovgivning, skilsmisse, har I så en bog I kan slå op i, eller kigger I i Koranen? Hvordan træffer man en afgørelse?

R.: Det er jo derfor vi har vi retsskolerne, netop fordi lægmand ikke kan læse arabisk, ikke kan forstå, kan ikke udlede love. Der skal man være jurist. Hvis man for eksempel går til læge, jeg begynder ikke at læse alle medicinbøgerne selv, for så at prøve at behandle mig selv. Så det er samme tankegang, at der er eksperter indenfor hver disciplin, og ligeledes er der eksperter indenfor de islamiske videnskaber. Når vi bliver syge, så går vi til lægen og får noget medicin, så spørger vi ikke lægen, 'hvad er det aktive stof i den her medicin?' Vi stoler på at når han giver os denne medicin, så ved han bedst. Vi begynder ikke 'jamen lad mig se en analyse af den her pille, jeg vil vide præcis hvad den indeholder, i hvilke doser, hvad er din argumentation for at give mig dette helt præcis?' Det spørger vi ikke om, medmindre man selv er læge, selvfølgelig, man tager det for gode varer, og så går man ned og får medicinen. Og det er det samme her, lægmand går til imamen. Jeg har det her problem, jeg kom til at bryde min faste, for eksempel, hvad skal jeg gøre? Og så fortæller imamen, hvad jeg skal gøre for at kompensere det her. En imam sha'fi fortæller så, mit standpunkt er sådan og sådan. Så vil lægmand ikke spørge mere ind til det, for han forstår alligevel ikke, han kan måske ikke engang læse arabisk, læse og forstå Koranen. Så hvordan kan man forvente at lægmand skulle kunne udlede noget selv, af de primære kilder?

I.: Har I mulighed for at have eksperter i hver moske her i Europa, hvis man bryder fasten eller skal skilles? Har I eksperter her, eller går man til eksperter i England, i Pakistan?

R.: Man lærer om det til undervisningen, til konferencer, og til fredagsbønnen, hvor imamen også fortæller om dagligdags problemer. Ellers kan man komme og snakke med imamen, 'jeg har det her standpunkt, vi skal giftes, vi er uenige.' Folk ringer til imamen dagligt, om problemer og tvister og skænderier. Og sådan er det i alle moskeer, hvis man er uenig, så spørger man imamen.

At forholdet mellem kønnene og kvinders stilling generelt bør reguleres af shari'a er nok det punkt, der i det indsamlede materiale er bredest enighed om, fra sunni til shi'a, fra Det Muslimske Broderskab til den tyrkiske Diyanet-imam Ismael Basaran. Som ovenfor nævnt, i kapitlet "Kvinder", gør Basaran i sin bog *Women in islam* rede for shari'as grundlæggende regler for kvindens stilling i islam, og forklarer, hvorfor det er bedre for kvinden at indrette sig efter dem end at søge at opnå ligestilling efter vestlig manér.

Også konvertitten Karima Hvarregaard gør rede for kvindens stilling i islam, i hæftet *Islam og de Grundlæggende Trossætninger* (Hvarregaard 2 p. 36): "Islam er en religion af sund fornuft (...) Det betyder dog ikke, at den anerkender ligeret mellem mænd og kvinder i alle henseender". Hun gør rede for de grundlæggende trossætninger, såsom at kvinden skal være "lydig og kysk", at "Islam tillader et begrænset polygami ægteskab med mere end én kvinde, med et maksimum på fire.", og at en muslimsk mand må gifte sig med både muslimske, kristne og jødiske kvinder, mens "en muslimsk kvinde ikke har lov til at gifte sig med en ikke-muslimsk mand."

For en mor er det da også vigtigt, at hendes datter integrerer den trossætning:

Min datter må gerne gifte sig med en dansker, han skal bare være muslim. Han skal være muslim, for så giver det ikke problemer. Det er vigtigt for mig. Jeg ved, der er mange danskere, der bliver muslimer, og jeg takker Gud for det, for så kan min datter måske blive gift med en rigtig dejlig dansk mand.

Ovennævnte respondenter er alle sunnier, og lader til at have konsensus omkring de mest grundlæggende reguleringer af ægteskabelige forhold. Hvordan ser det fra shi'aernes side? I den reference, der blev opgivet i en shi'a moske, Ayatollah Sistanis *A Code of Practice for Muslims in the West* (Sistani) lægges der vægt på, at "The woman and her guardians should give importance to the qualities of the man she chooses to marry". At kvinden skal have en værge, som har medindflydelse på hendes valg af partner er ikke noget, som figurerer i noget af det indsamlede materiale skrevet af sunnier, ligesom ingen sunni respondenter har nævnt det. Men som før sagt, dette er en kvalitativ undersøgelse, som der ikke kan konkluderes generaliserende ud fra. Ellers introducerer Sistani et princip, som ikke kendes fra sunni islam:

In Islamic law, marriage is of two kinds: permanent and temporary. Permanent Marriage means the marriage in which there is no fixed time. The wife in this marriage is known as "the permanent wife." Temporary Marriage means the marriage in which the time limit is fixed to a year or more or less. The wife in this marriage is known as "the temporary wife".

A Muslim man is allowed to marry a Christian or a Jewish woman in temporary marriage. Based on precaution, it is obligatory to refrain from marrying a non-Muslim woman in permanent marriage. (...) As for a Muslim woman, she is not allowed to marry a non-Muslim man at all.

Som flere af imamerne fremhæver, underviser man ikke i den slags til mindre børn, men flere af de unge har modtaget undervisning i disse læresætninger. Men har de nu hørt ordentlig efter? En sunni pige husker som det eneste, at læreren har understreget, at hun ikke må gifte sig med en shi'a mand. En shi'a dreng føler sig provokeret af, at nogle sunni imamer lærer sunni pigerne den slags, og har følgende samtale med interviewereren – hvor han afslører, at han ikke har helt styr på referencerne:

I: I Koranen står der, at en pige må gifte sig med hvem hun har lyst til, hun må gerne gifte sig med en jøde, hun må gerne gifte sig med en kristen, men når det går ud på noget som buddhisme, hvor man ikke tror på Gud, så er det der det stopper, fordi at der er troen på Gud stoppet.

M: Jeg troede egentlig at det var sådan at en muslimsk pige kun måtte gifte sig med en muslim, hvorimod en muslimsk mand godt må gifte sig med en jøde eller en kristen?

I: Nå ja, en muslimsk pige må kun gifte sig med en muslim... det er mig der lige.... En mand må gerne gifte sig med en jøde, en kristen og en muslim, men pigen må kun gifte sig med en muslim.

Der er blandt respondenterne eller i det indsamlede materiale ikke eksempler på nogen, som søger at tolke shari'a i lyset af den ligestilling, som gælder i dansk ægteskabslovgivning.

Strafferet

Strafferetten er et af de områder, hvor forskellene mellem respondenter træder tydeligst frem. Eksempelvis, hvis nu en elev spørger hvordan man skal forklare Koranens vers 5.38, som stipulerer, at en tyv skal have hånden hugget af. De to yderpunkter udgøres her af Ahmadiya-imamen og en imam uddannet på al-Azhar:

Når man bor i et land, hvor der er et andet system end islam, i dette tilfælde Danmark, så skal man følge dansk lov. Man kan ikke have to systemer i et land. Det er et spørgsmål om fortolkning. Hvis man sender tyve i fængsel, så kan man billedlig talt "hugge hænder af", man kan stoppe dem, så de ikke stjæler mere. (Ahmadiyya imam)

Shari'a er som en beskyttelse for mennesker. Meningen ved at hugge hånden af en tyv, det er at man stopper masser af mennesker som ikke vil stjæle mere. Så det er for at beskytte andre mennesker. Hvis jeg kun straffer med en bøde for eksempel, så kan det være at andre begynder at stjæle, og så ender det med at hele samfundet stjæler. Men hvis jeg hugger hans hånd af, så er det selvfølgelig dårligt for ham, men det er godt for andre, det er godt for samfundet. (Azhari imam)

De fleste andre imamer cirka ligger midt imellem de to. De, som er blevet spurgt, afviser dog kategorisk Ahmadiyyaens metaforiske fortolkning af Koranverset. Som den ene siger:

R.: Det, som han gør der, det kan man ikke. Det er ærgerligt, at Ahmadiyyaerne har fået anerkendelse som muslimsk trossamfund. Det burde de ikke have, de er jo ikke muslimer. Men lovene, dem vil jeg ikke diskutere, det er ikke del af den hverdag, som børnene her behøver vide noget om. De skal bruge danske love ligesom alle andre. Hvis man stjæler i Danmark kan man komme i fængsel, man får ikke hånden hugget af. Det er dommeren, der afgør det. Jeg har aldrig skullet beskrive stening og håndsafhugning for børnene. Det er ikke relevant for dem, for islam er ikke statsreligion her. Hvis der en dag kom islamisk lov i Danmark, så ville det være relevant for dommerne at træffe beslutninger derom.

I.: Altså hvordan mener du?

R.: Det er kun relevant, hvis jeg er i et land, hvor den lov gælder. Og der vil jeg så sige, at der er jo et grundlæggende princip om, at forskellige lande kan have forskellige love, som de selv bestemmer. I USA er der lige en, som er blevet henrettet. Det er selvfølgelig en slem ting for et menneske at blive henrettet, men hvis folk vælger at have den lov, så må man respektere det. Ligesådan med en straf som håndsafhugning, hvis et land beslutter, at det skal man have, så er det sådan, det er. Det er forkert at diskutere, hvad den straf betyder. Det svarer til, at vi sidder i en gruppe hvor vi alle spiser Magnum is. Så kommer der pludselig én og siger "det må I ikke, I skal spise Filur-is lige som mig." Den går jo ikke. Hvis man synes bedre om Filur-is, så må man oprette sin egen klub, hvor man kun spiser Filur-is. Man skal ikke pådutte andre det, som frivilligt har valgt at spise Magnum. Glem ikke, at det er frivilligt om man vil ind i islam, det står også i Koranen. (sufi imam)

En anden pakistansk imam gennemgår, hvorfor han mener, Ahmadiyyaerne er på afveje:

R.: Hvad er Islams korrekte standpunkt? Første regel: hvis du læser en sætning i Koranen, Grundloven eller en anden lovbog, så er det den konkrete betydning, der gælder, ikke den metaforiske. Sådan er det også på dansk. Hvis jeg nu siger til dig 'gå over og slå ruden der i stykker', så betyder det ikke, at du skal gå hen og røre ved ruden. Så vil du tolke det bogstaveligt. Det er udgangspunktet inden for alle sprog, og sådan er det også inden for Koran-exegese. Og man skal altid først tjekke, om Profeten selv har fortolket Koran-verset. Så Ahmadiyya er på afveje, verset i Koranen er klokkeklart, det er håndgribeligt, det er ikke metaforisk. Profeten implementerede også straffen, det kan vi læse i Hadith. Så når Ahmadiyya siger sådan, så er de på afveje. Profeten fortolkede det altså sådan, og han er den som Koranen er blevet åbenbaret til, så tredjemand kan ikke komme og sige, at det skal fortolkes metaforisk. Korrekt, islams love er strenge, og det er der flere grunde til. En af grundene er, at de skal virke præventivt, og det gør de. Hvis en tyv ved at han får hugget sin hånd af, så holder han sig fra det. Det kan man se i nogle af de lande, som har implementeret lovene. Her vil jeg så lige sige, at blot man implementerer islamiske straffe, så er man ikke en islamisk stat.

I. Et eksempel?

R.: Saudi Arabien.

I.: Prøv at sig lidt mere om det

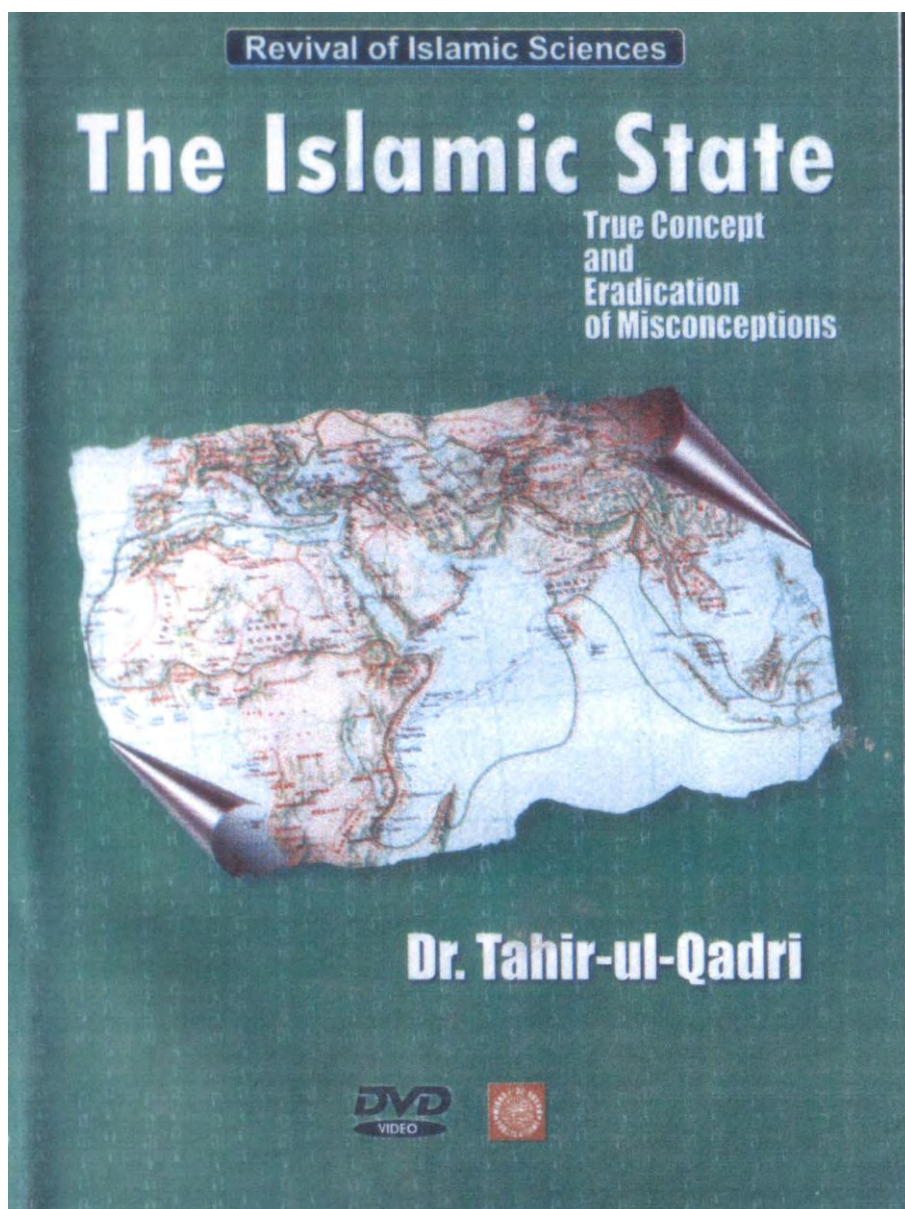
R.: De har implementeret lovene, straffen, og så mener de, at så er vi en islamisk stat. Nul og niks. Ideelt set er en islamisk stat en stat, hvor der ikke bliver behov for at straffen bliver implementeret. Det er en islamisk stat. Straffene er den yderste grænse, det er noget der sjældent må ske.

I.: Ja det er hudud

R.: Det er hudud-begrebet, ja. Der er nogen lande, der siger så, i denne måned er der 100, der har fået hugget hænderne af eller er blevet stenet. Se, nu har vi implementeret shari'a. Nul og niks. Det er en islamisk stats opgave at forhindre, at nogen er nødsaget til at stjæle. Der er også krav til, hvornår håndsafhuggelse skal implementeres. Ikke bare hvis jeg går hen og hugger et æble, der skal være en vis sum penge, et par tusinde kroner, og det skal være ting, som ikke er offentligt tilgængeligt. Ifølge hanafi retsskolen, hvis jeg stjæler noget i en butik, vil jeg ikke skulle have hugget hånden af, for det er offentligt tilgængeligt. Hvis man stjæler en fødevarer, kan det heller ikke blive straffet med håndsafhugning, fordi, siger shari'a, der må være en grund til, at han har stjålet mad, det må være fordi han er sulten. Så vi kommer helt derned, hvor det er en tyv, som ikke kan lade være, som er vant til det eller gør det bare for formuens skyld. Nogen

lærde i dag siger, at det ikke er tilladt for en stat at implementere hadd-straffen, hvis de sociale reformer ikke er på plads. Der er straf for drikke alkohol, men der er barer på hvert hjørne i Lahore. Så har staten ikke ret til at implementere hadd-straffen. Men hvis de først eliminerer alle barene i de muslimske områder, så kan de godt kræve bagefter, at nu implementerer vi hadd-straffen, for nu har vi så vidt muligt elimineret de grunde, der kunne friste folk til at drikke. Det er et korrekte standpunkt i islam. Og det viser eksemplerne fra Profetens tid og fra khulafa, kalifferne efter ham. Så straffen er der, og den virker præventivt, men der er altså nogle rammer, nogle regler, der er en kontekst, så kan du implementere hadd-straffen. Det er islam, ikke overdrive, heller ikke underdrive. Som Allah siger i Koranen, 'I er den balancerede ummah, middelvejen'. Det er det, som karakteriserer os, ahl as-sunna wa'l jammah.

Denne gyldne middelvej illustreres af Minhaj's leder Tahir ul-Qadri i de to nedenstående værker, henholdsvis en DVD og en bog:

ISLAMIC PENAL SYSTEM & PHILOSOPHY

Dr. Muhammad Tahir-ul-Qadri

Minhaj-ul-Quran Publications

En shi'a imam afviser lige som de to ovennævnte sunnier, at Ahmadiyyaens fortolkning skulle kunne være valid. På linje med sunnierne lægger shi'a imamen også meget vægt på den korrekte implementering af hadd-straffe som håndsafhugning:

Der er nogle betingelser for håndsafhugning. Det skal være i et samfund, som er 100 % baseret på islam, et etableret, anerkendt samfund med en regering, dommere osv.. Dommeren, der træffer afgørelsen skal være fuldt uddannet inden for vores retning. Og når man siger hånden, så er det ikke hele hånden, det er dele af fingrene. Det skal være 100 % bevist at vedkommende har stjålet, og hvis det er ham, er det så bare et stykke brød? Det samfund, som skal afgøre det, skal også påtage sig hans sult. Og tyven skal være voksen, myndig, mentalt rask, og have gjort det bevidst. Så kan man, i de sidste, meget ekstreme tilfælde, gå til praksis. Folk, der står vidner, skal også være troværdige personer, som er kendt i samfundet. Man skal kunne stole på dem, at hvis de siger det er det nok rigtigt. (shi'a imam)

^aSom Kühle nævnte i sit studie, vil imamerne altså ikke undsige shari'as straffelovgivning som sådan, og de kender da også shari'as dispositioner og betingelser for udførelse af givne straffe. Men som ovennævnte imam siger, er det ikke noget, man behøver undervise mindre børn i, da de ikke har brug for det i Danmark. De unge, som læser mere akademisk litteratur, kan dog godt komme i berøring med emnerne. I den indsamlede litteratur gennemgås ligeledes shari'a straffelov flere steder, for eksempel i Tahrir ul-Qadris *Islamic Penal System and Philosophy*, så der er det altså ikke som sådan noget tabu-emne.

Jihad og krigens love

Jihad-begrebet er et emne, som læreren kan vælge at tage op, eller som børnene selv spørger om, og gerne vil have afklaret hvad betyder. Det kan være på baggrund af noget, de har set i fjernsynet, hørt i deres omgangskreds eller som klassekammerater har spurgt ind til.

Væbnet kamp

Nogle undervisere tolker alene *jihad* som væbnet kamp, som dog skal udføres inden for rammerne af nogle bestemte betingelser. For en af imamerne kobles *jihad* som væbnet kamp sammen med *da'wa*, altså mission:

Jihad er muslimens pligt, muslimens plan, men det er ikke bare at slagte løs, nej, det er fordi han skal udøve da'wa [mission]. Kun hvis han ikke må komme ind i landet og udøve da'wa, så laver han jihad, indtil han har smidt dem ud, som står i vejen for da'wa. Han kommer for at alle menneskene skal høre om Allah. Jihad er ikke fordi jeg hader dig eller vil slagte dig, nej, du er et menneske, jeg skal passe på dig. Jihad er kun fordi jeg skal kunne lave da'wa til dig. Hvis jeg kommer for at lave da'wa til dig, og der kommer en mand og ikke vil at jeg laver da'wa til dig, så slår jeg ham, for at han stopper med at stoppe mig i at komme til dig og vise dig islam. Men hvis jeg kommer til dit land og jeg har rettet til at lave da'wa, hvorfor skulle jeg så lave jihad?

Hvis vi har frihed til at lave da'wa i hele verden, så har vi ikke jihad. Men hvis nogen siger "du må ikke komme ind i dette land for at kalde mennesker til islam", så siger Allah at vi skal lave jihad,

men til grænsen. Det betyder, at man ikke må slå gamle mennesker, kvinder og børn ihjel, eller munke, og man må ikke ødelægge kirker, træer, planter, huse eller kilder. Og det respekterede profeten i alle krigene. 42 gange står der jihad i Koranen. Jihad er for at vise alle mennesker islam, ikke for at slå ihjel eller få deres penge. Allah vil vise mennesker islam, sende hans ord til alle folk, til alle mennesker i hele verden.

Når Profeten kom til et land, som ikke var muslimsk, og han ville i krig med det, så sad han lidt langt væk, et stykke tid. Hvis han hører, at der bliver kaldt til bøn, at der er nogle muslimer i det her land, så tager han tilbage til Mekka. Hvis han hører, at der ikke bliver kaldt til bøn, hvilket betyder, at der ikke er muslimer i den her by, så vil han først komme til byen og lave da'wa til dem, på en pæn måde. Jihad, det er kun til dem som ikke lytter. Og al-mujahidin, de mennesker som skal lave jihad, de skal først lære ibadat, de skal opdrages rigtigt i islam, før de laver jihad. Der kan være én som ikke ved noget om islam, og han begynder at slagte til højre og venstre, lægger bomber og sådan. Det er forkert i islam. Men jo tættere en mand er på Allahs regler, på at følge Koranen, jo mere har han vundet, både i krig og i alle livets forhold. Også i da'wa.

Ikhwan-imamen bruger ligeledes kun betydningen "væbnet kamp":

Jihad er det islamiske forsvarsministerium. Ethvert land i verden har et forsvarsministerium - Danmark, Amerika. Jeg tror eksempelvis ikke på, at danske landsmænd var imod, at Danmark skulle forsvare sig, da de blev besat af Tyskland. Derfor ønsker man vel heller ikke dette til nogen som helst andre.

Så det handler om selvforsvar, og jihad er islamisk selvforsvar gennem staten. Så hvis vi havde en stat, ville hæren ikke kunne bevæge sig en millimeter uden en tilladelse fra dette ministerium og derigennem statslederen, regeringen. Det er statsmagten som vurderer en given militær situation for at gennemtænke det næste træk, kigge på hvilke gavn og tab, der kunne være osv. Det gælder for alle lande i verden. Derfor giver det ikke mening at bruge det her ord negativt, uden at vi fratager alle lande deres våben og militærmagt. Og det kan ikke lade sig gøre. Hvis nogen misbruger det, ligesom andre også gjorde i eksempelvis Irland, Spanien eller Milosevic, og hvad han gjorde ved folk. Alt dette kommer ikke til at påvirke kristendommen negativt på nogen måde.

Ligeledes med muslimer, hvis de misbruger deres våben eller militærmagt, kan det ikke være pga. islam. Ansvar er på den enkelte som et menneske, som er i stand til at træffe positive og negative valg i livet med følgende konsekvenser. Jihad er derfor en selvstændig størrelse. Vi kan ikke helt sige, det er en positiv eller negativ ting. I hænderne på en klog regering, bruges det for at fremme det gode i samfundet eller forsvare sine rettigheder og landegrænser.

I samme imams moske kunne man finde litteratur, som også vægtede den væbnede kamp som jihad-begrebets betydning. For eksempel skriver Aisha Hamdan i bogen *Nurturing Eeman in Children*:

Few elements of the faith parallel jihad in status and honor. It is an integral component of Islam as it is a struggle for Allah and His religion. The striving is, in actuality, for the human being himself or herself, as this path leads to nearness to Allah, contentment of the soul, and the eventual goal of paradise in the hereafter. For this reason, the Companions used to take their children to the battlefield to teach them bravery and to instill in them a desire for jihad. These are the messages that we should give our children regarding the status and importance of jihad. (Hamdan, 2009: 175)

I kapitlet "Talk to them about the heroes of earlier generations, Islamic battles and victories", fortsætter Hamdan:

Taking to children about heroes in Islam and about Muslim victories will encourage them to be brave and courageous. This is an important part of being powerful and honorable, and develop a willingness to struggle against evil in all forms of jihad. Children are eager to have role models and they love to hear stories of heroism and bravery. This is particularly true for young boys. Their heroes should be the Companions and warriors who struggled for the sake of Allah. (Hamdan, 2009: 176)

En sunni elev, som går til undervisning i samme moske, fortæller om Profetens begrundelse for at gå i krig:

Der var jo så megen modstand mod islam på det tidspunkt, og det var både under Profetens tid, men også efter, hvor ikke-troende og dem der troede på statuer, de var jo meget imod islams fremgang, og det kunne være en af grundene til, at der var de her krige. De har villet stoppe islams udbredelse, og så har man forsvaret sig selv. For det er også en af tingene, man må ikke selv gå i krig, bare sådan ud og dræbe nogen, det er helt forbudt, men du må gerne forsvare dig, hvis nogen vil gå til angreb på dig, så er det tilladt.

For en shi'a elev er jihad også væbnet kamp, i forsvarsøjemed alene:

Altså hele ordet jihad er helt misforstået nu til dags. Sådan nogen som nu Osama bin Laden, de udnytter ordet jihad som en eller anden undskyldning for at dræbe folk der ikke tror på Gud og folk som i deres øjne sviner Guds billede til. F.eks. for et par uger siden, der gik der tre sunni muslimske unge mænd ind i en irakisk kirke nede i Irak, og det endte voldsomt, og det bruger de som jihad. Jihad står helt klart i Koranen, det er hvis nogen prøver på at overtage ens jord f.eks. Palæstina og Israel sagen. Israel kommer ind på Palæstinens områder... jihad er når én forsvarer sit område, mod én, som tvinger sig selv frem. Det er lige præcis det Osama bin Laden gør, han kalder sig selv for en mujahed, men fremstår jo som Israel der prøver at komme ind et sted. Jihad, det er også hvis man prøver på at forsvare sig selv eller forsvare sit hjem. Jihad er ikke, at man går ud og siger 'enten er du muslim eller også bliver du dræbt, for jeg er jihadi'. Ligesom med Saddam Hussain der tvang sig selv frem, hvem er det så man vil vælge, som én der fremstår for jihad? En der kæmper for friheden eller én, der kæmper for at tvinge sig selv frem? Det er lige præcis det, vi står og ser på lige nu. Det er den samme episode, der gentager sig igen. Og det er derfor man stadigvæk i år, selvom det er mere end et-tusind år siden. at der skete det med Hussain, at man stadigvæk fejrer hans død. Per år, så er der over 12 millioner personer, der går over og besøger ham på mindre end en uge. Og det er jo også en kæmpe rekord. Jeg tror ikke, at det store tal tager derhen for sjov.

Igen står ahmadiyya imamen modsat de andre:

Et af den Lovede Messias' store budskaber er, at man skal fortælle folk, at det ikke er jihad at slå andre ihjel i Allahs navn.

Kun Ahmadiyyaen vælger at afvise, at jihad kan betyde væbnet kamp. Dette afvises dog skarpt af andre. For eksempel siger en pakistansk sunni underviser fra Minhaj-ul-Qur'an:

R.: Det, som Mirza Ghulam siger der, det viser jo, at han blev plantet af englænderne. Han levede jo mens englænderne regerede i Indien, det var under kolonitiden. Så de brugte ham, og han skriver også i sine bøger, 'jeg er plantet af englænderne', det siger han direkte i sine bøger, hvis du vil have en reference kan jeg også give dig den: 'jeg er en plante, der er beplantet af englænderne'. De fik ham selvfølgelig til at annullere jihad, hvorfor, fordi så kunne de sige til muslimerne, 'selvom englænderne har belejret jer, så er det ikke tilladt at bekæmpe dem' så det var et nummer fra deres side, og det holder de selvfølgelig fast i i dag. Og det er jo også derfor, at det eneste land i verden, som nu giver dem tilladelse til at være der, det er England, de har jo deres hovedkvarter i England. Hans efterfølger, de er i England, de har satellitter, som bliver kørt fra England, og han er jo deres, så de er selvfølgelig vendt hjem til England igen. Der er ikke noget andet land i verden, som vil modtage dem. Vi siger bare, 'jamen I må kalde jeres religion, hvad I har lyst til, I må bare ikke kalde jer muslimer'. Kan du følge mig? Der er jo ikke nogen strid andet end det. Vi siger bare, 'jamen hvorfor siger I, at I er muslimer? I kan kalde jer Ahmadiyyaer, men I kan ikke kalde jer muslimer. Så lad være med at bruge navnet islam eller muslimer om jer selv. Det er det samme som at sige 'jeg er kristen, men jeg tror ikke på arvesynden eller Jesu korsfæstelse, men jeg er kristen.' Så kan man sige, blandt de kristne, der er der sikkert nogen, der vil råbe op om det, fordi der er sådan en ligegyldighed blandt kristne, at sige, at det har du frihed til. Men i islam, der mener vi, at "muslim", den label betyder noget, fordi så kan du jo vildlede en masse muslimer, som tror 'jamen det er islam'. Så der er ikke noget strid andet end navnet, kald jer noget andet, for søren! Fordi så er I en minoritet i Pakistan, som hinduerne er, som de kristne er, som jøderne er, og så har de selvfølgelig deres rettigheder, det skal de have som minoriteter i et land, uanset om det er islamisk eller ikke-islamisk, men at bruge det label der, "islam", det er der ikke nogen, der giver tilladelse til. Altså, hvis vi to stiller os op og siger 'vi er Socialdemokratiet', jamen så kommer de jo efter os, og siger 'vi er Socialdemokratiet, I må ikke kalde jer Socialdemokratiet, kald jer noget andet, fjern det label, så er I velkomne, i kan stille op til valg eller hvad I vil'. Så det er der stridspunktet ligger, og Højesteret i Pakistan har erklæret dem som ikke-muslimer. Og det vil de ikke acceptere. Så det er der, problemet ligger.

I.: Men hvad er jihad så?

R.: Jeg synes, der er en nuance, som er meget vigtig. I Koranens vers, som er åbenbaret i Mekka, der betyder det noget andet end at gå ud med våben. For det er jo misforstået i Vesten. Også nogen gange blandt muslimer. Jihad betyder ikke at dræbe, det udtaler Tahrir ul-Qadri også. Jihad betyder at stræbe, det er den store misforståelse, der findes i Vesten, at jihad er lig med krig, eller drab. Men jihad betyder at stræbe. Man har også den her term, Ijtihad, altså en reformist. For at reformere, jamen så refortolker han kilderne, han udfører ijtihad. Det kommer af det samme ord. Juhud.

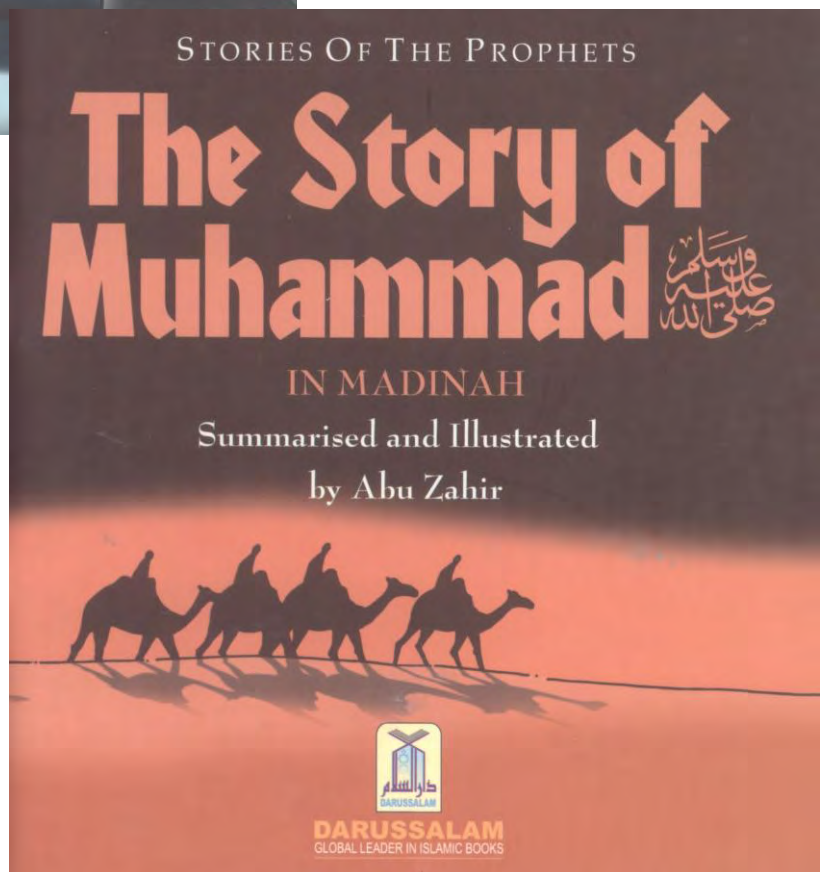
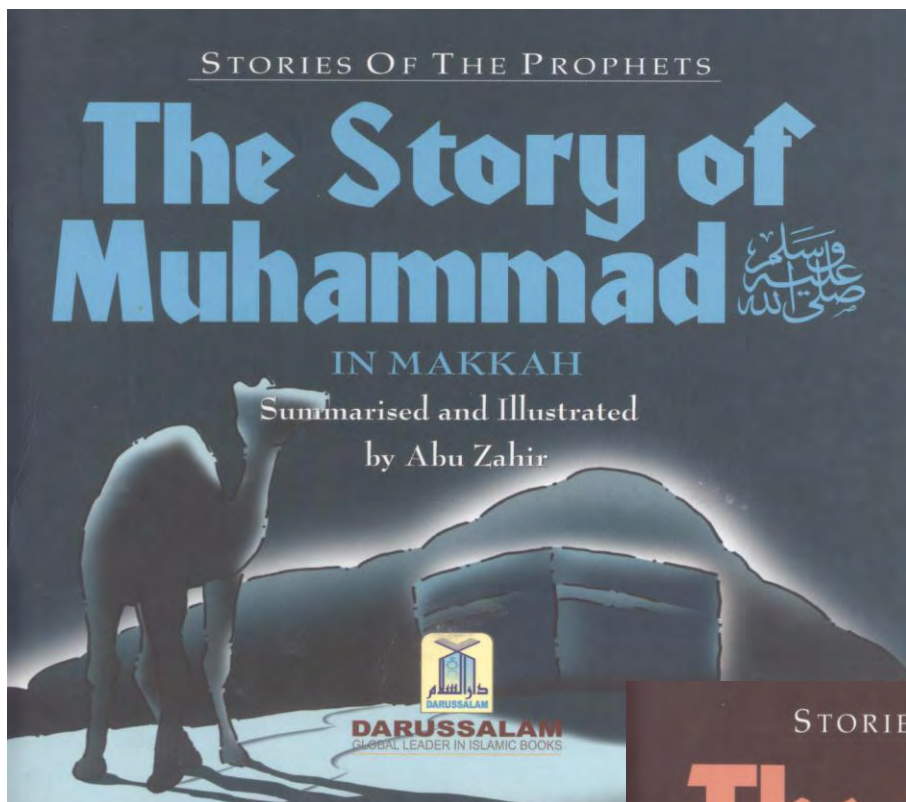
I.: Er det samme rod?

R.: Ja, det er samme rod, ij – ti – had, johod, det er samme rod, fordi en reformist, han stræber også for at refortolke. Det er altså meget vigtigt at holde sig det for øje. Termen bliver brugt forkert. Så hvis det var rigtigt, at jihad betød at dræbe, så ville ijtihad betyde én der dræber. En reformist der dræber, det kan man jo ikke sige, det giver ingen mening. Så ordet betyder at stræbe, og der er forskellige former af den stræben, og det er også noget de lærde har beskrevet, det er ikke noget nyt, jeg står og finder på. Der findes at stræbe for at få viden, jihad an nafs, mod dit ego, jihad bil mal, altså penge, det at give på Allahs vej. Og jihad overordnet set betyder faktisk at stræbe for det gode mod det onde, det negative. Hvis jeg skal sige det meget overordnet. Så der er mange aspekter af jihad.

Mekka og Medina

Inden ovenstående respondent uddyber de forskellige aspekter af jihad-begrebet, er det vigtigt at være opmærksom på den narrative struktur i fortællingerne om Muhammads liv. Der er to perioder, Mekka-perioden og Medina-perioden, og det betyder noget for brugen af jihad-begrebet. Opdelingen i Mekka og Medina-perioden går igen i alle de Muhammad-

biografier, der er indsamlet under feltarbejdet. I en af moskeerne fandtes en letforståelig Muhammad-biografi for mindre børn, som forfatteren har valgt at dele op i to adskilte bøger, en om Mekka-perioden, og en om Medina-perioden. Forsiderne på de to bøger ses til venstre og nedenstående:

Ovenstående respondent forklarer, hvad der karakteriserer forskellen på Mekka-perioden og Medina-perioden:

R.: Termerne er jo meget vigtige, når vi snakker om det her, hvad er definitionen? Du kan læse Koranen, du kan læse de primære kilder, og du kan slå op i ordbogen, for at få bekræftet det, som jeg siger her. At jihad er ikke lig med drab. Det er er qital fi sabil allah

I.: At dræbe på Allahs vej, som der står i Koranen?

R.: Ja, netop, Qatal, at dræbe, fil sabil allah, på Allahs vej. Det er den term, der betyder "at dræbe". Profeten, da han var i Mekka, der blev han pint og plaget af polyteisterne fra Mekka. Og Profeten sagde, I må ikke slå igen. Der findes nogle vers i Koranen, makki surati, de mekkanske suraer, som påbyder profeten at udføre jihad i Mekka. Der får han besked på at udføre jihad, men det kan selvfølgelig ikke betyde 'gå ud og dræb', for det måtte de jo ikke på det tidspunkt, så det må have en anden betydning. Der betyder det nemlig 'stræb for Allah'. I den her kontekst må det være at prædike for islam eller at være tålmodig, at bekæmpe det onde med det gode, men ikke med sværdet. Så igen, jihad betyder ikke nødvendigvis at dræbe. Så er der jihad i den form også, ingen tvivl om det, krig også, slåskamp, krig, jihad fil sabil allah

I.: Det er så i Medina-perioden?

R.: Ja

At respondenten her gør rede for et grundlæggende aspekt af islamisk doktrin, altså et aspekt, som der er bred enighed om, illustreres af nedenstående indholdsfortegnelser. Den første er fra Amer Madjids *Sendebudet*:

Indhold

Forord	7	22 Sårbarhed	201
Indledning	11	23 Oprejsning	210
1 Allahs Hus	13	24 Løgnens historie	217
2 Barndomsårene	30	25 Alliancen	227
3 Den vordende profet	37	26 Fredspagt	238
4 De Hellige	45	27 Sejrsgang	253
5 Åbenbaringen	52	28 Bude til omverdenen	263
6 De første muslimer	58	29 Valfart til Mekka	272
7 Islam kundgøres	65	30 Sammenstød med byzantinerne	282
8 Forfølgelse	71	31 Mekkas fald	287
9 Forvrængning	78	32 Folket vindes	298
10 Abessinien	87	33 Slaget ved Hunain	302
11 Udstødelse	94	34 Gaver til fordums fjender	308
12 Sorgens År	108	35 Mod nord	313
13 Et gennembrud	119	36 Gudindens undergang	323
14 Udvandringen	130	37 Delegationernes År	328
15 Medina	138	38 Det islamiske Arabien	337
16 På tærsklen til krig	143	39 Religionen fuldendt	342
17 Det første slag	148	40 Afsked	347
18 Krigsfangerne	161	Bibliografi	354
19 I kølvandet på Badr	166	Indeks	359
20 Dobbeltspil	173		
21 Slaget ved Uhud	183		

Som det ses, sker der et fokusskifte ved kapitlet "Medina", som starter side 15. Det efterfølges af kapitlet "På tærsklen til krig", og åbner altså op for de militære slag, som følger. Samme struktur ses i indholdsfortegnelsen til Shefik Osmanis Muhammad-biografi, *Han er Profeten Muhammad*:

INDHOLD

Introduktion	5
KAPITEL ET : DET SIDSTE SENDEBUD	7
Profeten Muhammeds familiehistorie (裝)	7
Fødslen	9
Den ensomme forældreløse	9
Den pålidelige	9
Den troværdige	10
Polyteister og afguder	11
Profetien	12
Hulen	12
Begyndelsen	14
Afvisningen	15
Flere tilhængere i tiden som isoleret	17
Fortvivlelsens år	18
Natterejsen	19
Udvandringen til Medina	20
Den første forfatning	20
Bogens folk	22
Tilladelse til kamp	22
Slaget ved Badr	23
Aftalen ved Hudabiyah	24
Opfordringen til lederne	24
Befrielsen af Mekka	25
Arabien tager Islam til sig	26
Den sidste pilgrimsfærd	26
Profetens død (裝)	28

3

Her markeres ligeledes et skel ved kapitlet "Udvandringen til Medina", som tre kapitler senere bliver til "Tilladelse til kamp". I forhold til klassiske Muhammad-biografier, af for eksempel Ibn Ishaq og Tabari, er den væbnede kamp i Medina dog kraftigt nedtonet. Det kan skyldes, at dette værk henvender sig til ikke-muslimer, og derfor fokuserer på Mekka-perioden, hvor Muhammad kun er forkynner, ikke kriger. Respondenten fra Minhaj er også bevidst om, at han taler til ikke-muslimer, og uddyber grundigt, hvad den væbnede kamp i Medina-perioden repræsenterer:

R.: I Profetens cirka ti år i Medina, der var han involveret i cirka 83 kampe, hvor han deltog i cirka tredive af dem personligt, og i de andre, det var hvor han sendte grupper ud, militære grupper ud. De fleste af dem, det var forsvar, selvforsvar. Jang-al-badr, for eksempel, det var forsvar. Der blev de jo angrebet. Det var folk i Mekka som kom ud mod Medinah, det var ikke sådan at han angreb Medinah. Jang-e-khandak, altså voldgravskrigen, der var det igen mekkanerne, der angreb Medinah, så Profeten og hans ledsagere var nødt til at grave en voldgrav. Hvis islam var offensiv, jamen så ville han have angrebet Mekka. De har forvoldt os ondt i de tretten år, vi var i Mekka, så lad os angribe. Det viser bare at hævn ikke er tilladt i islam. Da Profeten migrerede til Medina, hvis man læser hans biografi, og Hadith, han nævnte aldrig folket i Mekkah negativt, eller sagde 'se hvad de gjorde ved os'. Der er nogle muslimer i dag, som siger 'hævn', 'hævn for det som det land har gjort', 'hævn for det og det'. Men hvad gjorde profeten? Han blev pint og plaget i tretten år, men han angreb ikke Mekka. Faktisk, da der var tørke i Mekka, så hjalp han dem økonomisk med korn og penge, han sendte en af sine ledsagere til Mekka for at dele penge ud til de fattige, da de var ramt af tørke. Så islam snakker om medmenneskelighed. Der findes tre eksempler på i de 83 krige, hvor han hørte at fjenden var på vej, for at angribe, hvor han så tog det initiativer at sendte soldater ud, for eksempel i jang-e-Tabuk, det er det som man ofte vil kalde preemptive wars, forebyggende angreb, hvor han var sikker på at han fik nogle informationer, noget intelligence på at fjenden er på vej, og hvor han så tog det første skridt for at stoppe dem. Ud på Tabuk-sletten, og da fjenden så fandt ud af, at muslimerne havde avanceret, så vendte fjenden om, så man vil ikke kunne finde et eneste eksempel i Profetens liv, hvor han har angrebet.

I.: Men hvad så efter Profetens død, fordi der var der jo alle de der, det læste jeg i Tabari, så var der de der frafald, og så var det Abu Bakr som nedkæmpede dem, hvad var det nu de hed, de der krige?

R.: Irtidad. Ja det er korrekt

I.: Hedder det så jihad eller qital?

R.: De der krige som jeg har nævnt der, jamen det vil også komme ind under qital fil sabil allah, og under jihad.

De fleste undervisere nævner både en metaforisk og en konkret betydning af begrebet, som denne sufi:

Hvad jihad betyder, det afhænger af konteksten. Hvis du sidder derhjemme og tænker over, hvordan du bliver en bedre muslim, så er jihad en indre renselse. Det er den største form. Så er der en anden form for jihad, den lille form. Hvis man bliver angrebet for eksempel. Men det er ikke relevant her, for det skal udstedes af statslederen. Hvis en muslimsk domstol siger, at man skal gå i jihad så skal man gøre det. Meget overordnet betyder jihad at stræbe. Når du kæmper for at blive ren, så er det jihad, for så stræber du jo. Når en muslimsk hær er på slagmarken, så er det også jihad. Jihad kan også betyde at gå i krig, men den største jihad handler om at rense sig selv.

At man lægger vægten på den ikke-væbnede betydning af jihad betyder altså ikke, at man undsiger betydningen "væbnet kamp", når visse betingelser er opfyldt – såsom at man skal være udkommanderet af en islamisk regering eller domstol. For en anden sunni er der ikke nogen modsætning mellem at jihad kan betyde væbnet kamp, og at islam betyder fred:

Hvis man ser i ordbogen, så har ordet jihad ikke én, men flere betydninger, og blandt de betydninger er at du skal forsvare dig selv, hvis nogen angriber dig, og hvis nogen slår dig eller prøver at dræbe dig, så er det dit ansvar at kæmpe mod ham, at gå til angreb mod ham. Så det er én betydning. Det er også forskelligt fra land til land, hvilken mening vi tager. Hvis man nu snakker om jihad her i Danmark, så betyder det ikke at man skal gå rundt og dræbe folk. Her vil man fortolke jihad som at du kæmper mod dit jeg, mod de dårlige ting i dit indre. Siger 'nej, jeg vil simpelthen ikke det her'. Normalt, så er det budskab vi giver, at man skal ikke lave problemer, men prøve at leve på en fredelig måde. Meget kort kan man sige, at islam kom til verden for at skabe fred. Og islam betyder fred.

En anden sunni er enig i, at begrebet skal fortolkes i forhold til den kontekst, man befinder sig i:

Ordet jihad har flere betydninger, og blandt de betydninger er at du bestræber dig på at fjerne alt det dårlige og at sprede alt det gode. At forsvare sig selv, selv hvis det er nødvendigt at gå i krig. At hjælpe en svag, og kæmpe for hans sag. Men alle disse må ikke udføres af en enkelt eller på et individuelt plan, idet det forudsætter en masse betingelser. Men alt efter land eller situation, tages den betydning som egner sig bedst til situationen.

På linje med ovenstående to sunnier argumenterer en shi'a imam ligeledes, at det er forskelligt fra land til land, hvordan man skal bruge begrebet:

R.: Når vi siger jihad her i Danmark, og det er noget jeg har fortalt eleverne meget, så er det første vi tænker på en bestræbelse på at kæmpe imod sig selv. Det er den store jihad.

I.: Hvad så hvis nogen af børnene har set noget på fjernsynet om Hamas og Hizbollahs brug af begrebet?

R.: Hvis det er små børn, så plejer jeg som regel at sige at det kan godt være de gør de ting dernede. Vores pligt herhjemme, det er noget helt andet, altså det vi skal gøre, det er ikke sådan noget med at komme i sving og finde en pistol osv., nej, det er netop den store jihad, at kæmpe imod sig selv.

For en anden shi'a er lovlig væbnet kamp betinget af den øverste ayatollahs bud:

Begrebet jihad... Vi shi'a muslimer har to-tre måder at forstå det på. Jihad betyder først og fremmest at gå imod dårlige ting, dårlighed, det kan være i selve personen. Hvis jeg siger jeg slås med min dårlige side... Men jihad som det er kommet ud i verden nu, det er jo at man slår folk, laver krige, det er mest forstået på den måde ude i verden nu og der er det vi forstår det på to måder. En ting er jihad for at tilegne sig et eller andet, gå ud og angribe en stamme, et folk, en nation. Ifølge shi'a islam er det kun den højeste command der har rettighed til det, Muhammad selv eller hans efterfølgere [som i dag er de Ayatollaher, der nedstammer fra Muhammad i lige linje]. Hvis de beordrer, at man gør det, så skal man gøre det. Men der ligger også nogle betingelser i det. Det andet er selvforsvar, hvis man nu selv kommer i knibe, eller andre bliver angrebet, så kalder vi det også jihad. Det er den forståelse, vi har.

Den indre kamp

Fem undervisere lægger vægt på, at børnene skal lære om den del af begrebet, som ikke har med væbnet kamp at gøre:

Ved du, at alle de år, jeg har boet i Danmark, har jeg ikke fundet én person, som ved hvad jihad betyder? Altså ikke jihad, som det at gå i krig. En elev er en mujahid (en som udøver jihad). En

landmand er en mujahid. Alle har noget at kæmpe for. Den, som kom til Profeten, og blev spurgt om han har en moder/fader, så sagde han ja, så fik han at vide, at han skulle udøve jihad med dem begge. Dvs. at passe på sine forældre er jihad. At opdrage sine børn er jihad. Hvorfor begrænser vi jihad til kun at være krig? Det er kun én form af jihad. Eksempelvis for mig personligt her i Danmark, hvis (må Gud forbyde det sker) der kommer et angreb, ville vi tage del i kampen og forsvare landet eller ej? Vi er forpligtet til at gøre det. Til at forsvare vores land. Altså at udøve jihad i at forsvare Danmark. Hvis der kommer én og angriber dig for at slå dig, vil du også udøve jihad, altså udøve noget fysisk kræft eller anstrengelse for at forsvare dig. (iraker)

Du ved, at jihad er mange ting. Det har en bred betydning og sin egen retslære (fiqh). Det er et selvstændig studieområde. De klassiske lærde skrev meget om det – de mere nutidige skriver også meget om det. Jihad er ikke, hvad folk tror, det er. Det er, hvad vi forsøger at klargøre for de små. De skal lære ikke hele tiden at forbinde ordet med krig, fordi der er en meget bredere betydning for hele ens liv. Ordet hænger sammen med alle livets aspekter. At du skal yde dit bedste, eller så meget du nu kan indenfor alle områder. (palæstinenser)

Vi lærer børnene, at den største Jihad er Jihad Al-Nafs (kæmpe mod sit ego). Før du siger til mig, du gerne vil kæmpe i Tora Bora eller her eller der – kæmp mod dig selv. Fjern din dyne og stå op til fajr (bøn ved daggry). Det er Jihad Al-Nafs – det er at adlyde og praktisere Guds regler. Der er forskellige grader, før du tager af sted i krig. Selv krigen har mange regler og forskrifter og ikke, som vi ser det i dag. Profeten (saws) plejede, når han sendte folk af sted i krig sige: "I skal ikke gå ind i et land eller et hus uden at spørge om lov først fra dem, som bor der. I må ikke fælde et træ eller slå en gammel person." Osv. Der er regler, som styrer dette og holder det inden for rimelighedens grænser. Nu ser vi, at civilbefolkningen bliver dræbt osv. Folk er gået for vidt og er uden for alle grænser. Det giver ingen mening. Derfor sagde jeg til dig tidligere, at muslimerne ikke repræsenterer Islam. Det, som vi lærer børnene, er Jihad Al-Nafs, at du skal stoppe og kontrollere dit ego. Obligationen om at faste er ikke andet end en øvelse i denne jihad. Hvad er fasten? Det er at kæmpe mod sit ego. At du ikke må dette og hint. (marokkaner)

Vi siger til børnene at jihad, det er at arbejde hårdt, at anstrenge sig, det kan de gøre derhjemme, for at komme videre i deres studier, for at arbejde for samfundet. (marokkaner)

Vi lærer børnene, at jihad betyder at anstrenge sig, at gøre gode ting, ikke at gå dårlige steder hen, ikke at drikke alkohol, ikke at tage stoffer, at opføre sig ordentligt, kort sagt, at beskytte sig mod Satan. (bosnier)

Koranen, vers 5,32

Tre imamer nævner uopfordret et specifikt Koran-vers, 5.32:

Jihad er ikke for hver en mand, man kan ikke bare tage en kniv og så dræbe folk. I Koranen står der at den som slår en mand ihjel, det er som slog han hele menneskeheden ihjel. (sufi imam)

For at komme med et eksempel fra Koranen: der står, at hvis man dræber et menneske, så svarer det til at dræbe hele menneskeheden. Ifølge vores religion er det gud der har givet livet, og det er kun gud, der kan tage det. (Diyanet imam)

Jeg lærer børnene, at den som dræber en uskyldig mand eller kvinde, det er som dræbte han hele verden. Det er ikke mine ord, det er Koranens ord, 'den som dræber en mand, det er som dræbte han alle mennesker i verden'. (bosnisk imam)

Verset i Koranen lyder helt præcist: "hvis nogen dræber et menneske, uden at det sker som hævn, lige for lige, eller for at have skabt fordærv i landet, er det, som om han havde dræbt alle mennesker." (Wulff, 2006:90). Respondenterne glemmer altså at citere den indskudte sætning, som definerer undtagelsen fra reglen om, at man ikke må slå ihjel (altså må man godt slå ihjel under følgende betingelser: "hævn, lige for lige, eller for at have skabt fordærv i landet"). Begrebet "at skabe fordærv" findes hyppigt i Koranen.¹ De, som skaber fordærv, beskrives som jøder eller frafaldne muslimer. Er det ikke relevant at nævne denne undtagelse fra reglen, når man citerer verset? Respondenternes brug af verset, men uden den indskudte sætning, satte interviewerene i et dilemma, da verset var interviewerene bekendt inden interviewene. Overfor én af imamerne, som fremførte det, citerede hun verset i sin helhed og spurgte, hvordan det "undtagen" skulle fortolkes. Det skabte en meget pinlig, længerevarende tavshed, og den gode stemning blev ikke retableret. Ved de andre to var valget ikke at stille spørgsmålet, så det vides ikke, hvad de i så fald ville have svaret. I den forbindelse er det svært at undgå spørgsmålet, om de ovenfor citerede informanter har tænkt strategisk, fordi de sad overfor en ikke-muslimsk interviewer. Det vil være tilfældet, hvis samme respondenter overfor en muslim ville have citeret hele verset, inklusive den indskudte sætning om undtagelserne fra reglen om ikke at slå ihjel.

Her skal det dog nævnes, at en mor fortæller, at hendes datter, som var kommet i tvivl om sin muslimske identitet, fordi hun så tit hørte om islamiske terrorister, en dag fik ryddet ud i sin tvivl:

min datter kom hjem og fortalte, at imamen havde sagt at i Koranen er der et vers der siger 'hvis du dræber et menneske, har du dræbt hele menneskeheden', det er forbudt. Der var hun positivt overrasket.

Hvis hun gengiver situationen korrekt, kunne det tyde på, at den i citatet nævnte imam også overfor muslimske børn "glemmer" ovennævnte Koran-vers' indskudte sætning. Derfor kan det ikke konkluderes, at det kun er overfor ikke-muslimer, at denne strategi bruges. Men eksemplet illustrerer, at det kan være nødvendigt at være velorienteret i de islamiske kilder, hvis man ønsker at spore sig ind på, hvorvidt en given respondent svarer strategisk. I øvrigt mindes det om, at flere respondenter jo ikke har set det som et problem at udtale sig om hverken jihad-begrebet eller de krige, som beskrives i de klassiske kilder om Muhammad og hans efterfølgere. Som det kan læses i ovenstående, har flere tværtimod ønsket at redegøre for jihad-begrebets kompleksitet og krigens love som defineret af islam.

Hvad betyder "misfortolker"?

Men derudover findes i kildematerialet et andet eksempel på en vis tonalitetdiskrepans, nemlig i Hvarregaards interview versus hendes undervisningsmateriale. I interviewet siger hun til den ikke-muslimske interviewer:

Der er nogle vers som mange de tit misfortolker, med at slå dem med dit sværd eller sådan noget og nu kan jeg ikke engang lige huske hvordan det her vers det lyder på dansk, men det er jo en

---

¹ Mennesker betegnet med ord udsprunget af roden f-s-d findes ifølgende vers: Mekka-periode: 7,74 - 7,85 - 7,86 - 7,103 - 7,142 - 10,81 - 10,91 - 11,85 - 11,116 - 12,73 - 17,4 - 18,94 - 23,71 - 26,183 - 27,14 - 27,34 - 27,48 - 28,4 - 28,77(2) - 28,83 - 29,36 - 38,28 - 40,26 - 89,12 Medina-periode: 2,60 - 2,11 - 2,12 - 2,27 - 2,205(2) - 2,251 - 3,63 - 5,64 - 13,25 - 24,4 - 47,22

gammel fortælling om en krig, der blev ført af to grupper i starten af profetens liv. Det har slet ikke noget med i dag at gøre, det er ikke noget du kan bruge i dag.

Spørgsmålet er, hvad hun mener med "misfortolker" og med "ikke noget du kan bruge i dag". I undervisningsmaterialet beskriver hun for eksempel slaget ved Badr i fortid: "De vidste, at en person, som dør, mens han kæmper for Allah, vil blive martyr, og få Paradiset i belønning. Muslimerne kæmpede alle bravt uden at ænse, at de var i stort undertal." (Hvarregaard (8): 27). Betyder det, at denne historie "ikke er noget, du kan bruge i dag?". I et par andre passager aktualiseres martyriet til nutid: "Og så er der nogen, der bliver dræbt i kamp for Allahs sag" (Hvarregaard (5): 32); "De, som dør i krig for Allahs skyld vil komme direkte i Paradiset, de kaldes sha'heed (martyrer)." (Hvarregaard (14): 21). I interviewet taler hun om "en gammel fortælling om en krig, der blev ført af to grupper i starten af profetens liv", og nævner i øvrigt ikke andre krige. Dette kan foranledige interviewereren til at tro, at krigen i de gamle fortællinger ikke er et tema i Hvarregaards undervisning, hvilket dog er misvisende. Krigen introduceres på mellemtrin, til 10-13 årige børn, og udgør væsentlige beretninger i tre ud af seks hæfter til den aldersgruppe. De handler heller ikke om en kamp "i starten af Profetens liv", men tværtimod om kampe, som Profeten kæmpede i de sidste ti år af sit liv, i Medina, og de kampe, de fire retlede kaliffer førte efter Muhammads død. For eksempel beskrives, hvordan kaliffen Abu Bakr reagerede, da en stor del af Arabiens stammer frafaldt ved Muhammads død:

Først blev de frafaldne advaret og spurgt, om de ønskede at vende tilbage til islam, hvis de ikke ønskede det, ville de blive bekæmpet. I slagene mod de vantro, slog han det samme antal af dem ihjel, som det antal af muslimer, der var blevet dræbt. Det ville blive en svær og hård kamp for muslimerne, da der var mange landsbyer, og mange var blevet vantro. (...) Abu Bakr havde organiseret det på en meget intelligent måde, og allerede efter et år var alle tilbage i islam. Abu Bakr var meget god til at organisere ting. (Hvarregaard (14): 13)

Den næste kalif, Umar, beskrives ligeledes som en dygtig kriger – "Profeten var meget glad for Umars store mod og styrke det var til stor gavn for islam" (ibid.: 18) og som stærk i troen. For eksempel var hans tro stærkere end blodets bånd:

I slaget ved Badr (...) slog han sin egen onkel på mødrene side ihjel, fordi denne ville dræbe muslimerne. Selv blodets bånd var ikke stærke nok til at fjerne Umars loyalitet overfor Profeten Muhammad og Islam. (ibid.: 18)

Den tredje kalif, Uthman, bedømmes også ud fra sine kvaliteter som kriger:

Ved Uhud-slaget udmærkede Uthman sig som den store og tapre kriger han var. (...) Umar var ikke en talentfuld kriger som Ali ibn Abi Talib, eller Hamzah ibn Abd al-Muttalib eller az-Zubayr ibn al-Awwan. Han var blot en gennemsnitskriger, men han forpassede ikke et slag. (...) Senere spillede Uthman en meget vigtig rolle i at forsyne muslimerne med våben og forsyninger. Det var, da de tog til Palæstina for at stå ansigt til ansigt med romerne (ibid.: 31-33)

Den sidste af de retlede kaliffer, Ali, beskrives således:

Ali var allerede som 17-årig en stor og modig kriger og hærfører. Han kæmpede mange kampe for islams skyld." (...) Ali (raa) anses for at være en af de modigste mænd islam nogensinde har kendt. Han frygtede aldrig at skulle dø ved fjendens hånd, uanset hvem fjenden end måtte være, eller uanset hvilken styrke modstanderen havde. Hans syn på det var, at hver gang han tog del i en kamp, var det Allah (swt) som bestemte, hvordan den skulle ende. Ali vidste, at det allerede var bestemt af Allah (swt), om han skulle vinde en kamp. (ibid.: 36 og 41)

Kapitlet om Ali illustreres blandt andet med de to nedenstående illustrationer:

Når Ali kæmpede mod sine fjender, blev de bange, fordi de indså hvilken fare Ali var rede til at se i øjnene. Ingen følte sig klar til at stå ansigt til ansigt med ham. Ali tabte ikke en eneste kamp.

Krigeren Ali

Ali tog del i alle de kendte islamiske slag og sejre. Ved Badr, for eksempel, kom Utbah ibn Babi'ah, Shaybah (hans bror) og al-Walid ibn Rabi'ah (hans søn) fra Qurayshs hær frem, og råbte: "Hvem vil kæmpe mod os?" Ali, hans onkel Hamzah og hans fætter Ubadah ibn Harith var de tre helte, der tog udfordringen op. Ali deltog i alle slagene på nær Tabuk slaget.

Terrorisme

I forbindelse med diskussionen om jihad opstår også spørgsmålet, hvorvidt man i undervisningen forholder sig til terrorisme. En palæstinensisk underviser melder klart ud: *"Terrorisme tager vi slet ikke op at diskutere"*. En irakisk imam er bekymret over det, børnene lærer i andre moskeer: *"Der findes moskeer, som lærer børnene en masse om det her land for at skade det. Nej! Ikke vores børn."* Den tyrkiske diyamet imam understreger sit samarbejde med den danske regering inden for terrorforebyggelse:

Generelt er jeg rimelig tilfreds med at være i Danmark. Jeg føler ikke noget pres fra regeringen eller andre steder. Faktisk hjælper vi den danske regering med at give muslimske børn de rigtige oplysninger, så de ikke kommer ind i terror eller kriminalitet. Det er et tovejs-samarbejde, som jeg som regel er rimelig tilfreds med, så jeg vil fortsætte indsatsen, som kører på nu.

En marokkansk underviser advarer ligeledes mod terroristers hverveaktivitet blandt unge muslimer i Danmark:

Det jeg siger til børnene, når vi snakker om jihad, det er at den som sender unge herfra ned for at udføre selvmordsangreb i de muslimske lande, hvorfor tager han ikke selv derned? Så han kan få en større plads i Paradis, hvis det er hvad Paradis er. Hvis man springer sig selv i luften midt på gaden, så er det selvmord, og selvmord er forbudt i vores religion. Det er, hvad vi lærer børnene

En marokkansk imam kritiserer terroristers brug af Koranen:

Terrorismen har rod i, at der findes nogle som bruger et Koranvers ("for at I skal terrorisere jeres fjende og en fjende, som I ikke ser..."). Dette er forkert. Profeten (saws) sagde: "Den som terroriserer en Muslim er ikke en af mine følger." Hvordan terroriserer du ham? Ved at gøre ham bange. At gøre ham bange for sin familie, børn, penge/ejendele, land osv. Dette er ikke en muslim. Hvordan kan du kalde dig muslim, og jeg er bange for at en bombe skal springe mig i luften. Er dette Islam?

For Ahmadiyya-imamen ligeledes:

Der er også nogen, som misbruger folk til terrorangreb, og siger til dem at det er paradisets vej, at hvis de slår andre ihjel, så er det paradisets vej. Men hvis man retter sig efter Koranen, gør sine handlinger i overensstemmelse med Allahs velbehag, så....

Imamen fra den Ikhwan-inspirerede moske er mere tvetydig:

Vores retning er vendt mod Danmark. Vores forebyggelse, opretholdelse og konstruktion er i Danmark. Vores integration er i Danmark. Vi lever ikke i et andet land. Selv hvis du har så meget sympati for dem i udlandet og meget gerne vil hjælpe dem fysisk med at løfte byrden, ved de bedre selv, hvad de har brug for, end vi gør. Vi beder for deres ve og vel, og hvis der er én, som har lidt 'jihad-mani', siger vi, han er velkommen til at tage af sted (kom væk herfra). Men vær venlig at lade os her være i fred, må Allah belønne dig. Lad være at ødelægge det, vi er ved at bygge her.

En sufi imam nøjes ikke med at sige, at en *jihadi in spe* er velkommen til at tage afsted:

At sige, at muslimer er terrorister er korrump. Når der kommer én, som vil til Afghanistan og slås, så slår jeg op i Koranen og siger: "Du vil til Afghanistan og slås, men hvad med det her?" Der er selvfølgelig jihad-vers i Koranen som man kan misbruge, men jeg har en forklaring på de vers, der handler om jihad. Når man er i krig mod nogen, ja så skal man selvfølgelig slå fjender ned, det er jo det det handler om, når man er i krig. Men når du ved at du ikke må slå kvinder og børn

ihjel, så ved du også at terrorisme er forkert, at det ikke er rigtigt ifølge islam at angribe et hotel som man gjorde det i Bombay. Bad man kvinder og børn om at gå ud først? Nej vel. Så det du tror på er forkert, kan jeg sige til ham.

Andre respondenter foretrækker at kritisere selve brugen af terrorisme-begrebet i Vesten:

For eksempel tager man mennesker til Guantanamo, de er krigsofre, man kan ikke kalde dem for terrorister. Hvis folk kommer og angriber dit land, så vil du forsvare dit land, for du vil ikke have ondskab i dit land. Det er det samme, de beskytter deres land, først var det russerne, nu er det amerikanerne. Så man kan ikke kalde hver eneste menneske en terrorist, for de er ikke kommet til dit land, du er kommet til deres land. (forælder)

For en af de arabiske imamer er problemet medierne og Vesten:

Jeg kalder både jihad og terrorisme for medie terminologi, som er blandet sammen. Alle vil sige, at disse to er det samme, men jeg vil udfordre enhver til at give mig en definition på terrorisme. Det kan de ikke. Det er ligesom én, som ikke er god, men prøver at opdrage sine børn til at være gode. Kan han det? Vores religion indeholder ikke terrorisme. Jihad har den betydning, som jeg gav dig, og som vi har lært fra alle vores store teologer og lærde. Mange vestlige lande er ansvarlige for brugen af betegnelsen 'terrorisme'. Og mange lande i Vesten, hvis vi snakker politik, er ansvarlige for den terroristiske tænkning, vi har i vores lande. Eksemplerne er utallige. Det som skete i Algier i 90'erne peger på dette. Frankrig er involveret i at terrorisere den algierske befolkning. Amerika og England er involveret i at terrorisere den irakiske befolkning. Terror er et begreb produceret og eksporteret udenfor vores landes grænser. Vi vidste ikke hvad det betød før i tiden – kun for nylig lærte vi det at kende og er begyndt at bruge ordet. Så et ord produceret specifikt for at blive brugt politisk fra Vestens side. Man har bundet det sammen med Islam, men Islam har intet med det at gøre.

En al-Qardawi-tilhænger problematiserer på lignende vis:

Terrorisme er mere et medieudtryk end noget, som reflekterer virkeligheden. Indtil videre har man ikke været i stand til at definere denne terrorisme. Man har forsøgt, men hvad med statsterror af eksempelvis Amerika, og hvad man foretager sig i Irak. Er dette ikke terror? Hvis ikke, hvad er det så? Eller hvad Israel gjorde mod Gaza. Hvis ikke det er terror, hvad er det så? Så vi ved ikke hvad terror er. Der findes individuelle terrorhandlinger, eller terrorgrupper eller terroristisk modtræk og så har vi selvforsvar. Jeg ser det som Palæstinenserne gør som selvforsvar og en ægte form for jihad, fordi de forsvare deres rettigheder og land. Mens andre kalder det for terror og selvmordsbomber, så vi vil ikke blive enige om noget som helst.

Der er dog blandt respondenterne to forskellige vinkler på mediernes rolle i forhold til radikaliserings. Ovennævnte al-Qardawi-tilhænger, for hvem Abu Laban i øvrigt også er et forbillede, synes, at der gives et forkert billede af de muslimer, der kommer i medierne. For en marokkansk underviser er problemet snarere, at det er de forkerte muslimer – heriblandt Abu Laban – som kommer i medierne:

Medierne skal bidrage til at give det sande billede af religionen [islam]. Det ulykkelige er, at når børnene ser det billede, medierne giver af deres religion, så bliver de mere fundamentalistiske. Ligesom med karikaturerne, som virkelig provokerede nogle af børnene. Og der er der en reel risiko. Danmark er for tiden mere udsat, hvad angår terrorangreb. Det fremstår for nogle af børnene som en hævn. Der er risikoen. For disse børn er danskere, hvad enten man vil eller ej. Så når der er danskere, som bliver de næste fundamentalister eller terrorister, så bliver det virkelig en risiko for det danske samfund. Problemet er, at børnene hører, hvad der bliver sagt

derhjemme. De hører forældrene sige 'se den idiot, der har lavet den tegning, har han virkelig ikke fundet noget til at skære halsen over på sig?' Så føler børnene sig som helte, der kan udføre hævn og realisere forældrenes ønske. Det er derfor, at medierne skulle have givet ordet til andre end Abu Laban og lignende fundamentalister. Der findes også moderate imamer, giv dem dog en chance. Jeg sagde til børnene 'det er ikke Muhammad på den tegning, så det provokerer mig ikke, sådan en lige gyldig tegning'. Man skulle ganske enkelt ikke have svaret igen, man skulle have ignoreret de tegninger. Det ulykkelige er at medierne har så stor indflydelse på de unge. Ikke bare i Danmark, overalt i verden. Desværre siger man ikke, at det her er en fundamentalist, man siger 'se, det er en muslim', og man glemmer at der er en milliard muslimer, der ikke lever sådan. Terrorismen, det er bare nogle tusinde. I øvrigt er vi i den muslimske verden mere udsatte for terrorisme end I er her i Europa.

At man skal understrege, at terrorister kun udgør en lille del af verdens samlede antal muslimer er også en vigtig pointe for en mor fra Minhaj-ul-Qur'an. For hende er det ikke kun ikke-muslimer, men også de muslimske børn, der skal mindes om det:

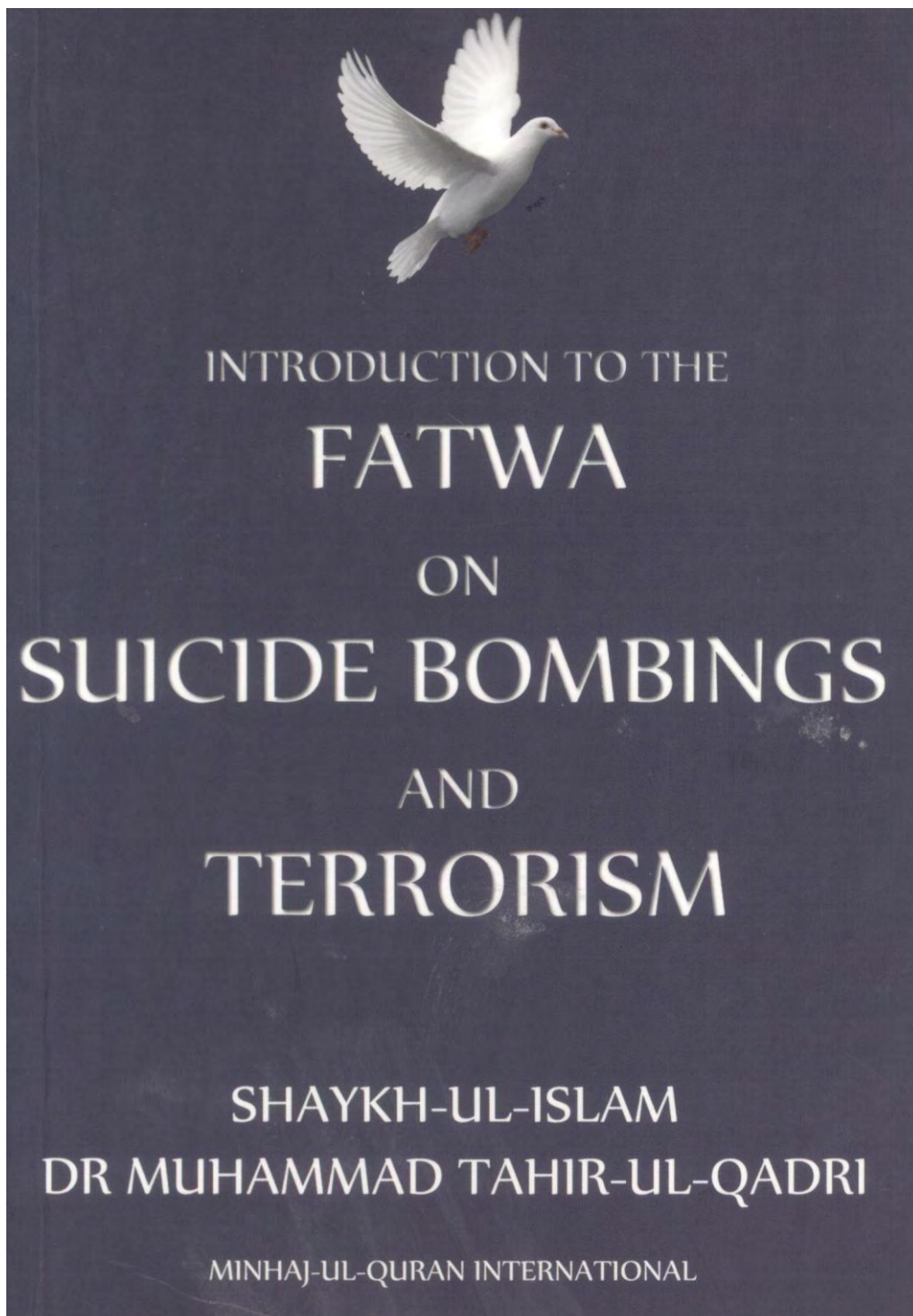
Når man ser på verden, så er muslimerne nok det folkefærd, som er mest i krise, og som oftest bliver betegnet som terrorister. "Muslim" lig med "terrorist", "muslim" lig med "bombemand" og så videre. Når børnene så oplever, at der bliver stillet spørgsmålstegn til dem, hvorvidt det at være muslim er lig med at være terrorist for eksempel, og de så ikke kommer et sted, hvor de får styrket deres identitet og tro på den rigtige måde, så kan de nemt blive ofre for fordomme, hvor de ender med at sige 'Gud, er vi muslimer sådan?' 'Jamen er det det mine forældre er, er det det, mine forfædre er?' Det er jo ikke sundt for et barn eller et menneske ikke at vide, hvad man står for. Så ved at komme her, bliver de bedre rustede til at svare på evt. skeptiske eller nysgerrige spørgsmål fra de andre børn.

En far fra Minhaj opfordrer interviewereren til at stifte bekendtskab med Minhaj-bevægelsens grundlægger og leders skrifter: "*Kender du Tahir-ul-Qadris fatwa, hvor han beskriver, at terrorister ikke er muslimer? Vi er imod terror, vores sheik har forklaret os hvorfor.*"

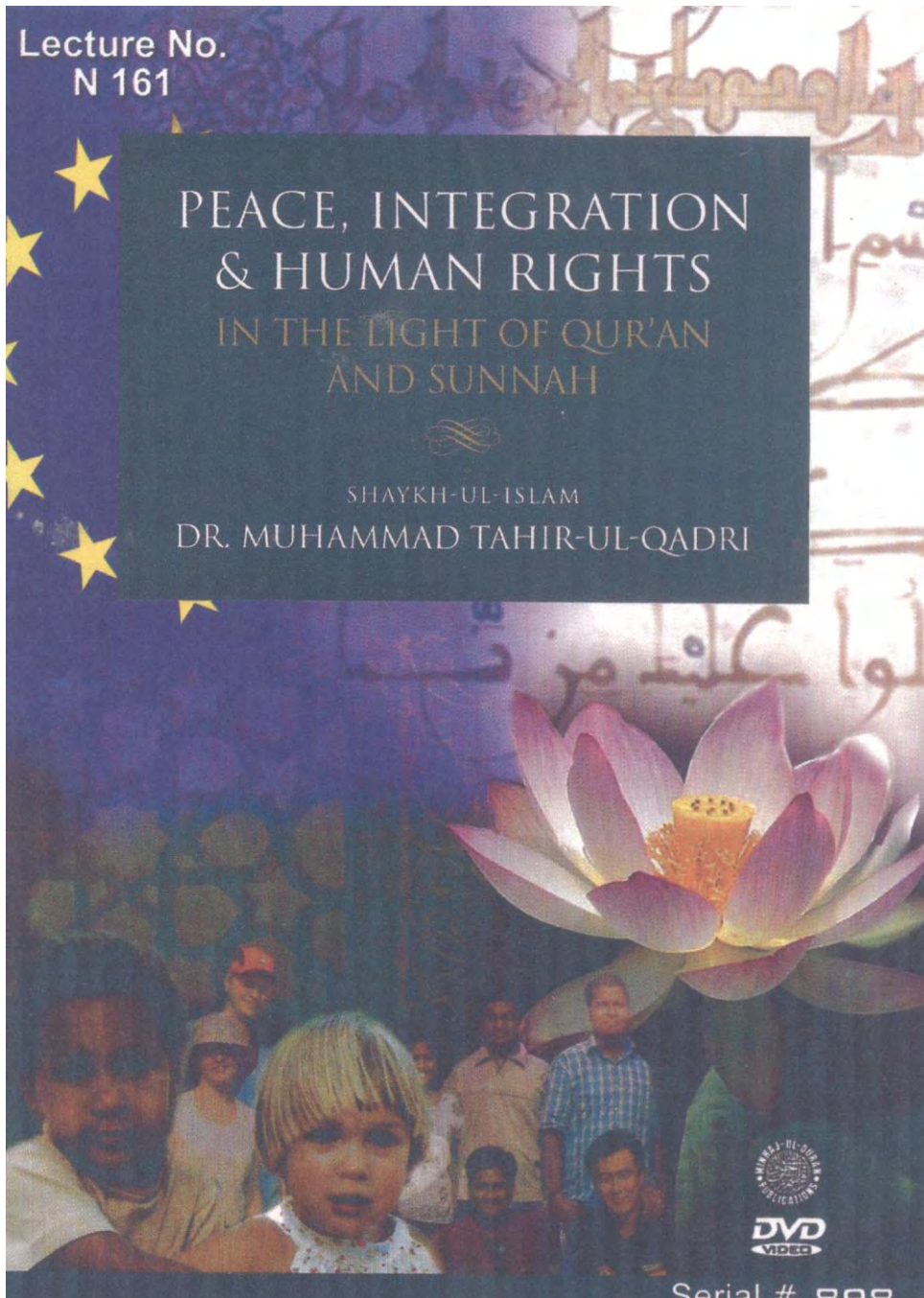
Intervieweren fik da også i moskens boghandel foræret en lille bog, som på engelsk opresumerer fatwaens hovedlinjer. Tahir-ul-Qadri skriver, at "the vast majority of Muslims oppose and condemn terrorism in unequivocal terms", og kritiserer et mindretal, som "give terrorism tacit approval (...) by resorting to misleading and perplexing discussions." På linje med ovennævnte mor beskriver han, hvordan muslimske terrorister kan få unge mennesker til at tvivle på deres tro – hvilket er en trussel mod islam – samt at vestlig stereotypering af muslimer kan provokere andre unge muslimer så meget, at de bliver militante:

The damage to Islam and the Muslim world is that Muslim youth, not completely and comprehensively aware of Islamic teachings, and under the influence of the media, regard terrorism and extremism as emanating from religious teachings and attitudes of religious people. This misplaced thinking is alienating them from religion, leading them to atheism, and posing a serious danger to the Muslim Umma in future. On the other hand, the danger threatening the Western world and humanity is (...) stereotyping of Muslims provoking a negative response among some of the Muslim youth, who regard these attacks against Islam as an organized conspiracy from certain influential circles in the Western world. By way of reaction, they are gradually becoming extreme and militant in their outlook (...) charged with hatred and revenge, ultimately becoming terrorists. (Qadri, 2010: 27)

Nedenstående ses forsiden på den engelsksprogede introduktion til fatwaen mod terrorisme:

På bagsiden af coveret til DVD'en *Peace, Integration and Human Rights*, står der ligeledes, at "the terrorist actions of a minority and the social model thereby proposed are utterly contrary to the Prophetic way", ligesom der øverst oppe med store bogstaver står at "Islam is misrepresented by the East and misunderstood by the West". Coverets forside kan ses her nedenstående:

"DEM" OG "OS"

Hvilken rolle spiller undervisningen i de muslimske trossamfund for børnenes samspil med andre grupper og individer i samfundet? Her træder man ind i et spændingsfelt, som ikke kun omhandler samspil, medspil og modspil blandt individer og grupper, men også forskellig brug af de begreber der bruges til at definere disse sociale transaktioner. I det følgende vil der blive lagt vægt på at give en repræsentativ fremstilling af de brudflader, som findes i respondenternes selvforståelse og forståelse af andre, samt af de begreber, flere bruger, men ikke nødvendigvis forstår på samme måde. I hæftet *De fem søjler 1*, p. 11, illustrerer Hvarregaard for de små børn, (7-9 år), at man ikke skal tænke i "dem" og "os", men tværtimod være gode venner:

Vi skal også huske at være gode venner. **ALLAH** elsker dem, som holder af hinanden.

Alle mennesker er lige gode, uanset hvor de kommer fra, eller hvilken **hudfarve** de har.

Der er dog i det empiriske materiale en del eksempler på, at det ikke altid går så let.

Islamofobi

For en tyrkisk imam bryder man barrierer ned mellem "dem" og "os" ved at informere ikke-muslimer om den rigtige islam:

Problemet i Vesten er islamofobi, at nogen bevidst eller ubevidst spreder den idé at islam er en terror-religion. Men det er jo ikke sådan, fordi selve ordet islam betyder fred, og hvordan kan en fredelig religion gøre nogen ondt? Problemet er, at Vesten er fejlinformeret om Islam. Vi arbejder på at islam skal forstås på den rigtige måde, den oprindelige måde, som islam er. En med et muslimsk navn som laver en terrorhandling, han gør det som individ, ikke på grund af islam.

En elev føler ligeledes, at der er megen fejlinformation om islam:

R.: Det kan ikke være rigtigt, at hver gang islam nævnes i Danmark, så er det negativt fremstillet.

I.: Kan du give et eksempel?

R.: Hvis sker noget uden for Danmark, for eksempel hvis en 40-årig afghaner bliver gift med en 10-årig, så er det en stor skandale i Danmark, men hvis en 80-årig amerikaner voldtager en 10-årig, så kommer det ikke på forsiden. I Danmark er problemet, at folk ikke ved nok om islam, folk fordømmer religionen før de ved hvad det er. Islam er fred, islam kan sagtens kan gå hånd i hånd med integrationen.

For disse to respondenter kommer problemet for sameksistens altså fra islamofobi i Vesten. I en sunni arabisk moske blev der ligeledes i en undervisningstime lagt vægt på, at man skulle passe på med ikke at komme til at styrke "islams fjender" gennem sin opførsel.

For andre respondenter kommer problemet fra andre muslimske grupper. Den overordnede tendens er, at sunni respondenterne oplever, at intolerance kommer fra ikke-muslimer eller fra radikale muslimer som Hizb-ut-Tahrir, mens shi'a og ahmadiyya muslimer oplever, at intolerancen kommer fra sunni muslimer, snarere end fra ikke-muslimer. Faktisk er det "dem" og "os"-billede, der fylder mest i de samlede data, ikke oppositionen mellem muslimer og ikke-muslimer, men muslimer imellem. Som ovennævnte tyrkiske respondent siger, er det vigtigt at islam forstås "på den rigtige måde". Næsten alle informanter definerer deres version af islam med udtryk som "den rette islam", "den rigtige islam", "korrekt islam". En forælder siger for eksempel: "Jeg føler mig som en rigtig god muslim, fra barnsben, jeg siger altid 'oh Allah, vejled mig på den rette vej, lad mig følge lyset, ikke mørkets vej'. Men hvad betyder det for den enkeltes selvforståelse, og forståelse af de andre, af dem som så ikke bedømmes til at følge den rette vej?"

Sunni-shi'a

Som gennemgået i denne rapport er der en del grundlæggende doktrinære sætninger, som sunni og shi'a er enige om, men der er også uenigheder på flere afgørende punkter, og det afføder for flere et tydeligt skel mellem sunni og shi'a. En pakistansk underviser redegør for skellet mellem sunni og shi'a, og hvorfor de unge skal lære, at de tilhører *ahl as-sunna wa'l jama'at*:

"Sunna" betyder i den her kontekst Profetens sunna, Profetens tradition. Jama'at er gruppen, altså gruppen, som følger Profetens tradition. Der er en hadith, hvor profeten oplyste sin ledsager om at jøderne og de kristne, de blev opdelt i 72 sekter, men 'min ummah, den vil blive opdelt i 73 sekter'. Og alle sammen vil de komme i Helvede, undtagen en. Og ledsageren spurgte så 'hvilken gruppe vil komme i Paradis?' Han svarede så, det er min sunna, min og mine ledsageres sunna. Og der findes også en masse Hadith, som definerer denne gruppe; 1) det er flertallet, 2) de følger en af de fire retsskoler. Det er ahl as sunna wa'l jama'at. Og det er størstedelen af muslimerne. Det er 90 % af muslimerne, også i dag. Og det vil det være indtil Dommedag. Så det er en målestok på, blandt muslimer, hvem er på den rigtige vej, hvem der har den rigtige tro.

I.: Men kan de ikke komme til at gå den forkerte vej?

R.: Nej, fordi Profeten siger også i en Hadith, at flertallet altid vil være på haqq, på sandheden. Allahs hånd vil være over jama'ah. Og med flertallet menes naturligvis flertallet af de lærde og dem som følger dem. Altså flertallet af de lærde, i islams historie, de har altid været på denne vej, den rette vej. Så det er de fire retsskoler, det er det første kriterium

En sunni imam siger, på linje med ovenstående underviser "Vi er ahl as-sunna, vi er sunnier. Sunni er et begreb som betyder "den rette gruppe." Vi er ikke shia, vi har ikke voldelige ritualer som shiaer der slår sig selv".

En sunni forælder gør ligeledes rede for definitionen af ahl as-sunna wa'l jama'at, og for, hvordan det præger hendes syn på shi'a muslimer:

R.: Der findes 73 grupper af mennesker, siger profeten, og blandt dem vil kun ahl as-sunna gå til paradiset. Det er dem, som følger Profetens måde at gøre tingene på. Gud har givet ham vejledning, og han har givet vejledningen videre til folk. Og ahl as-sunna, de er virkelig på hans vej, de gør de rigtige ting. Så de grupper, de kommer i Himlen. Men dem som lever med bid'a, noget de har skrevet til, det er ikke noget, der står i Koranen eller sunna, det er ikke profetens vej, det er ting, som er kommet til senere.

I.: Men dem der ikke kommer i Himlen, hvad med dem?

R.: De andre, de skal betale, fordi de ikke har været på den rigtige vej. Ligesom talibanerne, de har fulgt den forkerte vej. Og shi'aerne, svigersønnens parti, de har fulgt svigersønnen, de har gjort ham som en profet, man han er ikke profet, han er Profetens svigersøn. Det er profetens vej de skal følge, ikke en anden mands vej. Hvordan kan vi følge en anden mands vej, når det er Profetens vej der er den rette? Sunni følger Profetens vej. Gud har sagt i Koranen, dem som er rigtige muslimer, de skal følge Profetens vej, ikke den forkerte. Shi'aerne, dem kan jeg ikke lide, de beder på en anden måde, jeg har ikke respekt for dem, de slår sig selv og de bløder, hvad er det for noget, det er vold, det er ikke islam.

En sunni far, som er imod det nye moskebyggeriprojekt på Vibevej, hævder at "det er et statsstøttet projekt, det er iransk propaganda". En sufi imam placerer samtlige shi'a muslimer blandt "ekstremisterne", på linje med wahhabi og Hizb-ut-Tahrir. Han advarer også mod den iranske moské på Vibevej i København:

Det er shi'aer, det er den iranske stat. Du vil aldrig se en sunni derinde, medmindre han er virkelig uvidende. Faktisk er det os, som burde være bange, ikke jer. Shi'aerne vil udrydde alle sunnierne. Vi bliver anklaget af dem, de vil slagte os.

Men betyder disse forestillinger noget for undervisningen? Sunni eleverne har ikke fokuseret på det, men flere shi'a elever og undervisere beretter om deres erfaringer i den forbindelse. En underviser gør rede for den doktrinære diskussion omkring shi'a islams sørgeritualer:

R.: Tit kommer der elever, som har haft en samtale i skolen, hvor der er blevet stillet en hel masse spørgsmål, som de ikke rigtig har svar på. Så kommer de selvfølgelig hen og får et svar.

I.: Kan du huske hvad det har været for spørgsmål?

R.: Det har været sådan noget som hvorfor shi'a muslimer de sørger. På et tidspunkt var der en sunni der havde sagt til en af mine elever 'det er ikke godt at sørge, det er skidt', hvor jeg kan huske jeg svarede, 'det er noget naturligt, og når noget er naturligt inde i mennesket, så er det ikke nødvendigvis skidt, så er det bare noget, der skal udnyttet på en rationel måde.'

I.: Hvordan er det nu, forbindelsen er mellem sørgeritualerne og Husseins død?

R.: Havde ikke været for Husseins opofrelse, og hans familie, så havde verden set meget, meget anderledes ud. Det han gjorde, det gjaldt ikke kun muslimer, det gjaldt hele menneskeheden.

I.: Hvad det var der skete?

R.: Det var jo således at Hussein stod overfor Yasid som var, dengang, en såkaldt kalif, som udøvede en hel masse ting og sager, der var racisme på det højeste niveau, hvis man ikke var araber var man intet, man kunne ikke få støtte, man kunne ikke få nogen statslig støtte, en hel masse amoraliteter fik lov til at vokse uden at der skete noget, så derfor var samfundet meget kaotisk. Så Hussein sagde 'det er vi nødt til at kæmpe imod, det er vi nødt til at sætte en stopper for', kvinderettighederne begyndte at forsvinde igen efter at Profeten havde frelst kvinderne, så Hussein sagde, 'jeg er nødt til at rense religionen igen efter at den er blevet plettet', og det var så der kampen fandt sted, og Hussein bliver martyr.

En shi'a elev har også oplevet en episode i forbindelse med sørgefesten:

Jeg kan huske sidste år i hvor vi holdt sørgefest for imam Hussain i en af lejlighederne. Så blev der kastet sten på vinduerne af nogle sunni muslimske børn fordi sådan noget måtte ikke fejres i deres område. Så kom der også nogen fra wahhabiernes moske, det er dem, der plejer at have kæmpe skæg og korte bukser og det synes jeg også de overdriver med. Så kom de ind, for ligesom at se hvordan stemningen er hos os. Så vi smiler til dem og byder dem velkommen og får dem til at sidde ned og giver dem noget mad. For når vi holder den sørgefest, så er det noget med at vi laver mad for at fejre Hussains minde og så smiler vi og så giver vi dem noget mad og drikke og byder dem velkommen. For som jeg siger, vi er fredelige, og vi kan lide alt. Og vi er lige præcis det Jesus siger, at hvis vi bliver slået på den ene kind så vender vi den anden kind til.

Samme elev gør rede for, hvordan konflikten på kaliffen Alis tid spiller ind på konflikter i dag:

R.: F.eks. hvis vi tager imam Hussain, der gik med 75 mand for at møde en hær på flere hundredetusind mænd, og de sidste ord han sagde, det var at han hellere vil dø med ære og frihed end han vil dø som en slave, og han sagde, at der ikke måtte leve slaver videre. Så tænker jeg, vil jeg tage ham som idol eller vil jeg tage ham som dræbte ham som idol, for det gør sunni muslimer, de tager ham som dræbte ham som idol og sådan fortsætter det. For det er det samme med imam Ali, da de så kaldte på profetens venner og sagde at det var dem, der var de trofaste arvtagere, der sagde Ali, at den eneste grund til at han gad og sige dem imod, det var fordi at han vidste at islam ville blive delt i to og så ville der blive kæmpe krig mellem muslimerne. Og det gider han ikke at have at det vil ske. Og så er det der at sunni muslimerne de siger 'nej det var ikke sådan det var ment og det er sådan og sådan og sådan' og det synes jeg ikke er særlig...for

det står jo sort på hvidt både i deres kilder og i vores kilder...tydeligere kan det ikke blive. Lige præcis. Og der er flere tusinder Hadith, men lige præcis er problemet at sunni muslimerne slet ikke gider at læse shia muslimerne bøger og det er det der skaber den konflikt. Men sunni muslimerne, undskyld jeg siger det, men jeg synes de har et overfladisk indblik på tingene. F.eks. så synes de, at alle dem der ikke er muslimer ikke fortjener den samme værd, altså er ikke lig med andre mennesker. Og så siger de, man ikke må gifte sig med en shia muslim, hvis man er sunni, og at alle folk som ikke er sunni, af deres retning, det var lige meget om de var døde eller levede og at sådan nogle som shia muslimer gerne må dræbes. Det er lige præcis det vi ser i Irak lige nu, alt det der med Osama Bin Laden og lignende.

I: Men når de så har de holdninger til shiaer, så må det da være lidt svært på en måde som shia?

R: Jamen det er det lige præcis. Jeg er kommet ud for flere konflikter, fordi jeg bliver kaldt for en fucking shia muslim, så jeg synes faktisk, og det styrker jo også min tro på shia muslim, hvad er det, de frygter fra shia islam? Så længe jeg er en fredelig person, så hvad er det der skræmmer ham? Så går jeg ud fra at det de får at vide i deres moskeer er at shia muslimer, de er nogle vantro. Og så tror jeg de er bange for, at shia muslimer overtager de fleste islamiske lande. Det er også det der sker lige nu, de fleste eller mange af de allerstørste sunni muslimske imamer, de er ved at gå hen og blive shia muslimer lige nu. Det har jeg hørt i nyhederne og det sker især i Egypten lige nu. Der er også noget der hedder paltalk, hvis du har hørt om det? Det er ligesom MSN, du komme ind i forskellige rum og nogle af de der rum er jo så muslimske rum, hvor de snakker. Nogen gange kommer der nogle, som har været store sunni muslimske imamer, og som fortæller om deres oplevelser. De fortæller, at de altid fortalte røverhistorier om shia muslimerne for at holde folk væk fra dem, og da de blev opfordret til at læse shia muslimerne bøger, så de at det virkelig gav mening og det bekræfter mig i at shi'a islam er den rette.

Samme respondent har i øvrigt prøvet at gå på sunni Koranskole:

Jeg er shi'a, men jeg går ind for at man lærer fra forskellige religioner og ser det fra forskellige synsvinkler, så jeg valgte at gå på en sunni-muslimsk Koranskole for også at få indblik der. Jeg havde nogle sunni-venner som jeg fulgtes med derover. Når de andre spurgte om jeg var shia, så synes de at det var rigtig mærkeligt og så var der nogen der sagde til mig, at shia'er, de er jo ikke muslimer. Så på den måde fandt jeg ud af at nogle sunni muslimer lærer sunni muslimske børn, at shia retningen det ikke er en muslimsk retning. Det var jeg ikke rigtig glad for at høre. Jeg synes også at det er lidt grimt at der er nogle shi'a muslimer der ikke tør at sige at de er shi'a muslimer fordi de vil blive set ned på... Også her i Danmark, der bliver de set ned på.

I den forbindelse kan det nævnes, at tolv sunni forældre er blevet spurgt, om deres børn har oplevet at blive mobbet, fordi de er muslimer, og det har de alle svaret nej til. Men flere shi'a og ahmadiyya undervisere har oplevet, at deres elever er blive mobbet af sunnier, uden at det selvfølgelig er alle sunnier, der gør det. Ovenstående shi'a elev understreger da også, at han har sunni kammerater, og at det i høj grad kommer an på den enkelte sunni moske, hvordan sunni børnene prægtes:

Det kommer an på hvilken moske man kommer i, f.eks. er der her i området en sunni habashi moske, en sunni wahabi moske og en shi'a moske. Og det sjove er, at den sunni wahabi moske hader både shi'a og habashi. Wahhabi, det er jo dem der går op i at, i første omgang skal alle amerikanere og shi'a muslimer dø, fordi de er vantro og shi'a muslimer de sviner islams billede til... det er dem som jeg kalder skarp sunni muslimer, for de går op i at alting er for dem. Altså de er lige som det nazistiske parti på en måde.

I: Hold da op. Er der nogen i Danmark, der tænker sådan?

R: Altså i Danmark... der er faktisk mange, men de fremstår ikke på samme måde. Her er det mest sådan, at de prøver at snakke med folk om det, sådan på en stille og rolig måde, men til gengæld så sker det....Personligt kender jeg en, der har mødt en person i lufthavnen, så spurgte han ham 'hvor skal du hen?' og så sagde han til ham, 'jeg skal til Irak, for at slutte mig til den gruppe', og det var så en underordnet gruppe af Al-Qaida, så jeg går ud fra at der er nogen der ligesom prøver at overtale unge til det.

En sunni elev bekræfter, at sameksistensen mellem sunni og shi'a af og til halter:

Jeg er sunni, der er en anden der er shi'a i min klasse, og vi kom op at skændes her forleden, det er noget omkring ramadanen. Hun sagde, at de har lært på deres shi'a-Koranskole, at hvis man ikke faster én dag, så skal man faste 60 dage i træk, bagefter. Men Koranen siger, at hvis du ikke faster én dag, men har en grund til det, for eksempel hvis du har menstruation, så må du ikke faste. Så skal du kun skylde den ene dag, men hvis du for eksempel ikke har en gyldig grund, hvis du bare siger "nej, jeg gider ikke faste", så skal du faste 60 dage per dag bagefter. Så hun forklarer det på en hel anden måde, og derfor kom vi op at diskutere det.

En anden elev lægger vægt på muslimsk fællesskab på tværs af sunni-shi'a:

Jeg kender også én fra min klasse, hun sagde at på hendes gamle skole var der mange sunnimuslimer, som accepterede de kristne, buddhister og ateister, meget bedre end de accepterede hende som shi'a, selv om hun er muslim. Men koranskolen lærer dig også at acceptere alle religioner, selv om du er sunni eller shi'a, så accepter hinanden, for i bund og grund er I muslimer begge to. Jeg skal ikke sige at os sunni-muslimer vi er bedre end shi'a eller omvendt. Begge grupper er muslimer. Der kan godt være forskelle, men derfor er vi stadig muslimer. I bund og grund er vi alle muslimer.

To shia'er gør rede for, hvad de siger til børn og unge, der fortæller, at de er blevet mobbet af sunni-muslimer:

Svaret er to steder: i Koranen og blandt lærde. Koranen siger, at hvis man er af forskellig tankegang eller overbevisning, og der er en der kommer og driller dig eller siger nogle ting, så er det bedste at undgå ham og passe sig selv. For det nytter ikke at diskutere, der er ikke noget at svare, for at svare, det kan måske føre til slagsmål. Det andet er, at man kan prøve at snakke med de andre, det skal barnet helst selv gøre, sige 'du er af den overbevisning, jeg er af den overbevisning, vi beholder det hver for sig, men her kommer vi i skolen eller klassen eller foreningen eller hvad det nu kan være, her passer vi hver sit, du passer dit, din religion og jeg passer min religion', og så undgå stor kontakt. (shi'a imam)

Det man kan gøre for at løse det her problem, hvis det er så dramatisk, som det siges at være, så er løsningen en hel masse dialog. Det kommer helt an på, hvad der bliver sagt, hvis det bare er nogle, der mobber hinanden, så skal det ignoreres. Men hvis det er noget, der er mere dramatisk, hvad ved jeg, "vi dræber jer og ditten og datten", så råder jeg altid til at snakke med skolen om det, sådan at det stopper. (shi'a underviser)

Sunni brydninger

Som shi'a-elven gør opmærksom på i ovenstående kapitel, findes der også internt blandt sunnierne forskellige strømninger. At der foregår en hverveaktivitet disse grupper imellem kan trække spor ind i undervisningen. For eksempel er hebashi imamens fokus i undervisningen at forebygge, at de unge bliver tiltrukket af de sunni grupper, som han definerer som ekstremistiske:

Vi underviser ved at videregive viden, som de så ræsonnere over, diskuterer og bruger til at støtte deres forståelse af logisk bevisførelse mod de grupper, der kalder til ekstremisme, som er vores absolutte fokus i denne tid. Dette er et effektivt forebyggende arbejde mod ekstremisme.

En arabisk imam fra en moske, der en enkelt gang har været i mediernes søgelys i forbindelse med en undervisers relation til terroranklagede, har nu følgende udvælgelseskræterier for sine undervisere:

Jeg superviserer også de andre undervisers undervisning, fordi jeg vil ikke have, at nogen underviser i ekstremistiske idéer. Målet har vi – det kan vi se foran os. Vejen og måden hvorpå vi kommer derhen diskuterer jeg med underviserne. Målet kan ikke diskuteres. Målet er, at vi ønsker god opførsel, god moral, god karakter. Metodikken diskuterer vi, hvor jeg siger min mening, om jeg er enig eller uenig i, hvordan de gør det. Vejen og måden hvorpå, man kommer derhen indenfor rammerne, er op til den enkelte at gøre, som de ser bedst. Det blander jeg mig ikke i.

Flere imamer har erfaringer med unge, om er blevet tiltrukket af andre bevægelser. En sufi imam nævner Hizb-ut-Tahrirs hverveaktiviteter:

Hizb ut-Tahrir, de kommer nogen gange her og forsøger at hverve. Han kommer og siger han er sunni, og så bliver han venner med folk, for så at tage dem med sig over til sin gruppe. Men det er forkert. Sunni står for samling af alle muslimer, sunni står for fred, ikke jihad som i denne tid. Hizb ut-Tahrir snakker hele tiden om khilafa khilafa khilafa, hele tiden, det er sådan et Hitler-trick. Folk drømmer om det perfekte liv, og imens misbruger man dem. De her unge mennesker, de giver alle deres penge til Hizb ut-Tahrir. Samtidig er det tåbeligt at være bange for Hizb ut-Tahrir, for de kan ikke gøre noget, de er så få. De har ikke nogen moskeer, de florerer på universiteterne. Det er universiteterne, som støtter deres aktiviteter, ikke os. De burde være lukket, de er en pest. De er folk som pådutter sig selv islam for at ødelægge islam.

En arabisk imam er opmærksom på, hvilket budskab, der prædikkes i en af kvarterets andre moskeer:

Hvorfor ser du, at de fleste af vores børn, som hader Danmark, er de, som er født her? Og dette er en kæmpe, total katastrofe. Dette betyder, at disse børn ikke er blevet opdraget med de to betingelser – karakter og opførsel. Moskeerne har ikke lært dem disse ting. Der er f.eks. en som lærer en masse om det her land for at skade det. Nej! Ikke vores børn.

En marokkansk imam advarer mod indflydelsen fra Saudi Arabien:

Hvis vi efterlader børnene til sig selv, bliver de opfanget af, hvad man for tiden kalder for terroristiske eller salafi organisationer, og det er vi også bange for. Derfor var vi nødt til at skabe disse moskeer og foreninger for at lære børnene, hvad den rigtige islam er. Islam oversat til hverdagen: det er at dine naboer og dem omkring dig ikke skal påvirkes negativt af din tale, opførsel, handling osv. osv. Vi havde nogle af de bedste unge i moskeen, som tog til Saudi Arabien

og kom tilbage som helt andre mennesker. De går så rundt og kalder os andre vantro, og siger at dette er haram osv. Så begynder de at forbande det danske samfund og befolkningen osv. Denne her person har for lange bukser, og denne her person har for korte bukser. Ham her har skæg – og ham her har ikke skæg. Alt, hvad jeg ønsker at lære børnene er at holde sig fra de ligegyldige detaljer. Sig ikke til mig, at denne her person har for lange bukser, og denne her person har for korte bukser. Ham her har skæg – og ham her har ikke skæg. Disse er ting, vi ikke ønsker at gå ind i, ikke ønsker at diskutere og som vi heller ikke ønsker at videregive til vores børn. Lad os arbejde med det, som giver noget. Islam er meget større end det. Islam er ikke at du går ind i en moske, og så kommer der én hen til dig og siger, at du er en vantro. Hvorfor tror du det? Dine bukser går for langt ned. Vi vil gøre vores elever opmærksomme på dette. Islam er mere og bedre end det. Som Profeten sagde, lad være at gøre det brede snævert. Islam er bredt. Profeten, hver gang han fik to valgmuligheder, valgte han den letteste af dem. Hvorfor forsnævrer du tingene?

Indflydelsen fra Saudi-Arabien, gennem wahhabi-ideologien, peger også en pakistansk sufi på:

R.: Vi er ahl as-sunna, vi er sunnier. Vi er ikke wahhabi. Det er altid dem, man hiver frem i medierne, så man kan sige 'se hvor voldelige muslimer er'. Men størstedelen af muslimerne i Danmark passer deres arbejde og lever et almindeligt liv, derfor bliver de ikke citeret i medierne. Der er sunnier, og så er der wahhabierne, de ekstreme, de snæversynede. Sunnier har ikke brug for at gå i jihad, for de er jo i flertal. Wahabbier derimod, de råber og skriger, for de er i mindretal. De har ikke nogen reel plads i islam, de har ingen generel autoritet, det de siger er i deres egne rammer. Sunnier har hvad de skal bruge, de har ikke brug for at markere sig, de har ikke brug for at sige "jeg er her også, kom ind i min gruppe". Outsiderne, det er dem som reklamerer, de kommer med noget nyt, som de vil udbrede. Dawa centeret er en ekstrem udledning af wahabbierne, de repræsenterer ikke islam. De burde blive lukket ned, det er mærkeligt at staten ikke griber ind. Abu Ahmad på Nørrebro det samme. Det, jeg arbejder for, det, vi lærer børnene, det er at gå væk fra de ekstreme. Staten pumper de folk op i medierne, men var det op til os fik vi dem lukket ned.

I.: Det er sjovt du nævner Da'wa-centeret. En af de elever, jeg har interviewet, han var begyndt at komme hos dem. Han sagde, at det handlede om islams fredelige budskab.

R.: Selvfølgelig skal de sige at 'islam er en fredelig religion, kom over til os'. Dem ved magten i Danmark vil ikke indse at det store problem ikke er dem der laver terrorsprængning, men dem som infiltrerer moskeerne for at få alle muslimer med på den tankegang. Jeg har læst i noget af det materiale, de har i Da'wa-centeret, der står direkte at enhver som stemmer er afgudsdyrker.

Denne imam sætter også prædikatet "wahhabi" på den moske, som er forankret i den Muslimske Broderskabs ideologisk ramme. Da interviewereren udtrykker sin forundring over, at sufi-imamen nu kalder dem "wahhabi", svarer han:

Hvis du spørger dem, så siger de 'wahabbisme eksisterer ikke'. Allerede der kan vi se, der er noget galt. Så det skal du ikke spørge dem om. Det siger jeg ikke for at skabe fitna, men prøv at gå til dem på en anden måde. Spørg dem hvad de synes om Ibn Taymiyya, giv dem titler på wahabismens grundbøger og hør hvad de siger. Det kan være, de siger noget andet udadtil, men de er wahabbier. Hvis du kommer sådan som du kommer her, siger hvem du er og at du laver en undersøgelse for Integrationsministeriet, så kan du være sikker på, de ikke vil fortælle dig sandheden. Nej, det du skal gøre, det er at tage tørklæde på, komme til deres arrangementer, få nogle venner der, begynde at komme i deres hjem. Så en dag, under middagen, så spørg hvad de mener om Osama Bin Laden, så skal du bare høre som de elsker ham. Jeg har selv hørt nogen af dem sige det. De anser os sufier for at være kættere. De bliver en større trussel mod os end mod

jer. De går efter os først, så efter jer. Alle ved det, det de viser er ikke det samme som det de faktisk praktiserer. Der er et skel i islam. Mange pakistanere og tyrkere er mere i vores retning, hvor der er større vægt på åndelighed, på fredelighed, hvorimod mange arabere er påvirket af wahhabismen. Saudi-Arabien laver meget da'wa, de har mange penge.

Imamen fra ovennævnte moske, som også er med i undersøgelsen, har en helt anden selvforståelse. Han ser sig selv som wahhabi, men tværtimod som repræsentant for den midtsøgende islam, *al-wasatiyya*. For ham er problemet *takfiryoun*, de som kalder alle andre end deres egen lille, snævre gruppe for vantrø:

Vi søger at sprede Al-Wasatiyya [midtersøgende islam], i stedet for at give plads til Takfiryoon. Vi giver de unge lidt viden om islam, som gør at de elsker Allah og hans Profet, mens de andre kommer og gejler dem op med 'Allah vil give dem pinsler ved jeres hånd' (løst oversat af Koranvers). Det dur overhovedet ikke. Vi koncentrerer os om de, som ønsker viden. Broderskab. Positiv, konstruktiv interaktion med samfundet. For at forebygge enhver tanke om vold eller ekstremisme. Ekstremisme fra begge sider – den som kommer fra højre, som vil have, at vi skal kalde alle vantrø og springe alting i luften. Og den som kommer fra venstre, som vil have vi skal assimilere os og give afkald på vores helligheder og moralske standpunkter og de rødder, som vi kommer fra. For mig personligt er definition på at være moderat eller midtersøgende, det er når nogen bagtaler dig og nogen elsker dig. Så må du være i midten.

"Moderat og midtsøgende" giver mening for denne imam, som jo ret beset står "i midten", midt mellem *takfiryoun*-terroristerne på den ene side, og på den anden side sufierne. Samme selvforståelse kan findes hos ham, der i starten af dette kapitel beklagede, at nogle moskeer fostrede had til Danmark. Andetsteds i interviewet kalder han sin egen islam for moderat og midtsøgende, samtidig med at han afviser sufierne. Til gengæld får den pakistanske sufis synspunkt støtte fra hebashi-imamen (hebashi er meget kort fortalt også en form for sufisme), som også kategoriserer imamen med ideologisk tilknytning til det Muslimske Broderskab sammen med wahhabierne:

Alle de andre bagtaler os, fordi vi er de eneste her i landet, der taler imod ekstremisme og terrorisme. Vi udbreder det sande, gode, tolerante og moderate billede af Islam og advarer muslimer, især unge, mod de grupper, der har sådanne vildledende ideer og holdninger. Vi advarer muslimer såvel som ikke muslimer mod ekstremisme og de ekstremistiske grupper såsom wahhabi sekten, det Muslimske Broderskab samt Hizb ut-Tahrir. Vi gør rede for faren af disse grupperes destruktive ideologier og praksis.

For at opresumere kan man altså sige, at for sufi imamerne går grænsen mellem "moderat" og "ekstrem" mellem dem selv på den ene side, og bevægelser som det Muslimske Broderskab, Hizb-ut-Tahrir og wahhabi på den anden. Imamerne fra de to moskeer, hvor man betragter sufier som kættere, trækker til gengæld grænsen mellem sig selv på den ene side, og på den anden side *takfiryoun*, altså de, som betragter alle andre muslimer end deres egen snævre gruppe for vantrø, på grund af for eksempel forkert længde på bukser eller skæg. Det er altså væsentligt at være opmærksom på, at der ikke blandt respondenterne er enighed om, hvordan man over for de unge skal definere "moderat islam" – som de alle mener at tilhøre. Ligeledes bemærkes det også, at de enkelte positionerer sig strategisk i forhold til hinanden, måske fordi de ved, at de både kan hverve unge fra og miste unge til andre strømninger.

Ahmadiyya -En hel profet til forskel?

Ahmadiyya imamen gør opmærksom på sin retnings specielle status indenfor islam:

De andre anser os for værende uislamiske. Ifølge 'mainstream' muslimers fortolkning af islam er profeten Muhammad den sidste profet, og der kan ikke komme nogen profet efter ham. Vi derimod mener, at Gud kan sende profeter, når der er behov (dog underlagt profeten Muhammads lære) og at grundlæggeren af Islams Ahmadiyya Menighed var en sådan profet og reformator for vor tid. Dette er ifølge de andre en kætterisk opfattelse, og vi møder derfor stor modstand fra andre muslimske retninger.

At Ahmadiyyaerne ikke er anerkendte af andre muslimer, bekræftes af både sunni og shi'a respondenter. At shi'aerne selv lider under mangel på anerkendelse fra sunni muslimerne gør ikke følgende shi'a imam mere anerkendende overfor ahmadiyya-bevægelsen:

R.: Vi venter på Mahdis [Messias] genkomst. Nogle grupper tror på, at mahdi'en er kommet tilbage, mange har også nævnt nogle personer som mahdi, men de forudsætninger og betingelse som shi'a har hørt lige siden Muhammad og op efter de tolv imamer, de har ikke været til stede, så det er døet ud. Det er ikke blevet til det der skulle blive, hvis imamen virkelig var kommet tilbage.

I.: Hvad er det for forudsætninger?

R.: Den største forudsætning, som vi støtter os til, er at verden bliver fyldt med uro, krige, alt dårligt der kan komme, det er hovedsageligt det vi tror på og støtter os til. Og så kommer Mahdi og skal redde tingene.

I.: Men hvad så, når baha'i siger at deres profet er den sidste? Eller ahmadiyyaerne siger, Messias er kommet?

R.: Den afgørelse er nem nok. Hvis man ærligt tror på Gud og indtil sin egen profet, så kan man nemt afgøre det, for i de store bøger, som vi tror på er fra Gud, altså de oprindelige bøger, Koranen og den oprindelige Bibel, der findes de der kendetegn, der kommer en person, mange af kendetegnene har passet på ham, sådan kan man nemt afgøre det. Men hvis man går ind i andre diskussioner, så kan det gå frygtelig galt. Det overordnede er at profeterne – vi er af den tro at profeterne er sendt af Gud, som vi kalder Allah - for eksempel nævner han Jesus og Moses, de er sendt af Allah og de er noget for sig selv, og de her andre, baha'i og ahmadiyya og qadani, de personer som de har kaldt det, der findes altså ikke de samme kendetegn i de her personer, så det er derigennem, man kan afgøre det.

En sunni imam uddannet fra al-Azhar siger

Der er grupper, som ikke er rigtige. Ahmadiyyaer er ikke muslimer, de betyder ikke noget for islam. Men de fire lovskoler er 100 % fra islam, dem som følger Koranen og sunna er fra islam, dem som ikke gør, er ikke muslimer.

En sufi imam gør rede for, hvor hans grænse for anerkendelse går:

R.: Gud sender profeter på jorden for at retlede menneskene. Vi anerkender Moses, Jesus, men I anerkender ikke Muhammad. Vi tror på dem alle sammen, så vi er mere åbne end jer.

I.: Men hvad så med Ahmadiyyaernes Mirza Ghulam, anerkender du ham?

R.: Nej, for Ahmadiyyaerne er ikke en anerkendt religion. Ghulam, det er bare en der rejser sig og siger 'jeg er profet', det gælder ikke. Islams grundlov er Koranen. Den tro, Koranen giver os, det

er islam. I Koranen står der, at Muhammad er den sidste profet, hvis kommer noget bagefter er det forkert. Der er samme forskel på muslimer og Ahmadiyyaer som der er mellem jøder og kristne. Kristne er jo heller ikke jøder, vel? Der er en forskel på én profet. Vi tror på at Muhammed er den sidste profet, men Ahmadiyyaerne tror på en profet yderligere. Når der er en hel profet til forskel, så er det en anden religion. Det er ikke bare noget jeg siger, fordi vi har uenigheder med dem. Det er fordi de tror på Mirza Ghulam. Da de ikke anser Muhammed som den sidste profet, så burde det være oplagt at det er en anden religion.

En pakistansk sunni uddyber:

R.: Ahmadiyyaerne har ikke noget med islam at gøre. Hvorfor, fordi de adskiller sig fra ahl as-sunna wa'l jama'at. Det er klokkeklart, der er konsensus blandt muslimer, at de ikke er muslimer. Og jeg tror, nu siger jeg det direkte, der er helt sikkert noget politisk i det, at Danmark har godkendt dem som muslimer. De har fået lov til at lave en moske, med kuppel, som de aller, allerførste. Hvorfor muslimerne ikke har fået lov til det, mens de, som ikke er muslimer, har fået lov til det. Det virker meget, meget mystisk, og mistænkeligt, for at være helt ærlig. Ahl as-sunna wa'l jama'at anerkender dem ikke som værende muslimer. Hvor er det, de falder fra, ned i afgrunden? ahl as-sunna wa'l jama'at, vores aqida siger at vores profet er den sidste profet. Det er entydigt og klart ud fra Koranen og hans Hadith. Så det skal enhver muslim tro på. Hvis du tror anderledes, jamen så er du ikke muslim. Og de anser jo ham Mirza Ghulam Ahmad som værende en profet.

I.: Eller Messias, de sammenlignede ham med Messias, tror jeg det var han sagde.

R.: Det er fusk og humbug, manden havde ti forskellige påstande gennem sit liv. Da han startede, da sagde han "jeg er en rettroende muslim", og han beskrev i sine bøger den korrekte aqidah, at det er sådan, man skal tro som værende muslim. Og indtil da var han muslim. Så begynder han at debattere med de kristne, og han blev berømt og så sagde han 'nu er jeg en mujjadid, en reformist, jeg er kommet for at reformere islam til den moderne tid'. Han blev kendt, og så langsomt, så avancerede han, 'nu er jeg en person lignende en Messias', og så sagde han et par år efter, 'nu er jeg Messias', 'nu er jeg bedre end essias', 'nu taler Allah, skaberen til mig, så nu er jeg en profet, nu har han givet mig loven også, så nu er jeg et sendebud, nu er jeg lig profeten, bedre end profeten!' Så trinvis arbejdede han sig opad, og når du snakker med dem og læser deres bøger, det er nok den mest fupreligion, direkte sagt, fordi hvis han møder dig, eller en person som ikke er klar over det så viser de dig de bøger han skrev tidligt i sit liv, hvor han selvfølgelig sagde, 'jamen jeg tror på Profeten er den sidste'. Og så sidder lægmand der, 'hov, jeg har hørt imamen sige at I ikke er muslimer. Imamen må jo lyve, jeg kan jo læse her, at han siger sådan og sådan'. Og hvis der så er nogen der siger at 'jamen I siger jo at jeres imam, jeres profet var bedre end Profeten', så siger de 'næ, se, han siger han kun er Messias, lig Messias', så trækker de den bog frem. Men han er avanceret stille og roligt op af trappetrinene og til loftet, det er fusk, rent ud sagt bedrag, det er helt utroligt hvordan han kunne komme afsted med det der, og jeg forstår ikke folk i dag, som tror på ham. Og så de der trinvis erklæringer, han kommer med, nu er jeg lig messias, nu er jeg messias, nu er jeg Jesus, nu er jeg bedre end ham, og så langsomt op ad trappetigen. Folk spurgte ham også, er du Profet, nej, sagde han så, 'dem der tror, der kommer en profet efter Muhammed, de er kuffar, de er ikke muslimer', men så nogle år efter, så erklærede han selv, 'nu får jeg åbenbaringer.'

Men Profeten sagde meget direkte "Der kommer ikke nogen nabi [sendebud] efter mig, der kommer ikke nogen profet efter mig. Og det er ikke én Hadith, det er rigtig mange, som altså fortolker det her vers efter Koranen. Så det er entydigt og klart, hvordan denne her term skal

fortolkes. Først og fremmest er det entydigt og klart fra verset i Koranen. Ahmadiyyerne, det de gør, de går ind og siger, jamen det ord, qhatam, det kan også betyde det og det og det. Se i ordbogen. Det er meget muligt, at det også betyder andre ting, men når den primære kilde selv har defineret termen, så er det ikke tilladt for tredjemand at gå ind og definere. Det vil du kende for alle mulige discipliner, og det gælder også her, uanset hvilken disciplin det er. Jeg skriver en bog om Danmark i krise, og definerer BNP, for eksempel. Jamen så kan du ikke komme bagefter og sige 'se, man kan også definere BNP på denne her måde og det er sådan, din bog skal fortolkes'. Det er jo enkelt, det er logisk. Sådan er det selvfølgelig også i fiqr, indenfor islam. Det er retslære, du udleder love, og der er love og regler for hvordan du udleder og definerer termene, hvordan du udleder forskellige argumenter og juridiske standpunkter. Og når Koranen har brugt en term, så kan Koranen selv definere termen, jamen så er vi selvfølgelig bundet. Når Profeten selv går ind og definerer termen i de primære kilder, Koranen og Hadith, så kan tredjemand ikke gå ind og redefinere, og sige 'jamen det ord har også denne her betydning'. Hvis jeg siger hajj [pilgrimsrejse], det betyder at cirkulere rundt om et eller andet sted. Så går jeg ind på Rådhuspladsen og cirkulerer syv gange, så, nu er jeg på hajj. Nej, den går ikke, vi er bundet af den term, som Profeten gav, og der er hajj at tage til Mekka og alle de handlinger vi gør i den forbindelse. Lige som ordet salah, altså bønner, de fem daglige bønner, hvis du slår op i en arabisk ordbog, så har ordet 49 betydninger, de kan også betyde at ride, en jockey, så hvis jeg siger 'jamen salah det betyder at ride på en hest', fordi det står i ordbogen, så vil folk grine af mig. Ja, det betyder også det her, det kan vi finde i ordbogen, men vi er bundet af den fortolkning, som Profeten gav.

Selvom Ahmadiyya-problemstillingen kan få nogle af underviserne op på mærkerne, er det ikke noget, nogen af eleverne har nævnt. To forældre giver forskellige bud på, hvordan man så skal forholde sig, hvis ens barn nu har en kammerat, som er Ahmadiyya. En af forældrene afviser dem kategorisk som "kafirun", vantro, mens en anden forælder moderer:

Der er jo noget godt i alt, man kan ikke sidde og fordømme en ahmadiyya person eller en kristen eller en ateist. De kan jo alle sammen have noget godt eller noget fornuftigt at byde på. Så det kommer ikke så meget an på, hvem personen er, det kommer an på, hvad personen siger. Hvis barnet siger noget fuldstændig ekstremt, så kan det godt være man begynder at sige 'hør nu her, det står i Koranen at'. Så længe det er i henhold til Koranen, så har man jo ikke ret til som forælder at forbyde eller fordømme. Lige så snart det træder udenfor de rammer, så siger vi, at vi ser det på den måde. Men jeg ville ikke forbyde mit barn at se nogen på grund af deres overbevisning.

Ikke alle er som denne forælder, hvilket betyder, at Ahmadiyyaerne ikke altid har det nemt, som Ahmadiyya-imamen gør rede for:

Vi bliver forfulgt i Pakistan, to Ahmadiyya-moskeer blev angrebet i Pakistan i maj 2010, der blev dræbt 80-90 personer. Her har Mirza Ghulam Ahmad lært os, at vi skal vise tålmodighed. Vi skal ikke gå på gaden og slå andre ihjel. Det er ikke vores intentioner. Vi kan ikke slå andre ihjel, det kan vi ikke. For det er forbudt i islam. Vor tillid er hos Gud. Han er 'Beskytteren'. Vores opgave er at udbrede vores fredens budskab på fredelig vis – om andre kan lide det eller ej. Vi er ikke herre over andres tro og opfattelse.

I Danmark bliver ahmadiyyaerne ikke udsat for terrorisme, men der er dog af og til problemer med mobning fra andre muslimers side. Imamen forklarer, hvordan han rådgiver, hvis en elev spørge ham, hvad han så skal gøre:

Man skal vise tålmodighed og ikke gøre noget farligt eller som skaber problemer. Hvis det er et spørgsmål om tro, om dogme, om teologi, så kan vi godt forklare, hvad vi mener og hvad vi ikke mener. Så er det op til dem at vælge, om de vil tro på det eller ej. Men vi vil helst undgå at skabe problemer. Der siger Koranen, at hvis en jahilij, en uvidende siger noget imod islam, eller griner af én, så skal man bare sige salam alikum, dvs. fred være med dig. Dvs. man skal undgå problemer med ham og så tage afstand fra ham. Det bruger vi i Pakistan og også her. Hvis nogen vil skabe problemer, så tager vi afstand til dem. Man skal ikke sige løgn om andre. Hvis nogen spørger, så kan vi godt forklare, hvordan tingene hænger sammen, men nogen gange er som om de ikke vil dialog med os. De bruger deres metoder, at sige løgn og løgn og løgn. Selv om vi har forklaret os gang på gang. Enhver skal respektere hinanden. Det er hårdt, men vi har lært hvad vi skal sige. Vi skal ikke begynde en krig med dem.

Jizya og kristnes rettigheder

Et par respondenter kommer ind på, hvordan forholdet skal være mellem kristne og muslimer i et land, hvor muslimer har magten. En elev fortæller, hvad hun har lært, og hvordan hun forholder det til, hvad andre i hendes miljø siger:

Hvis nu et land blev besat af muslimer og det var dem, der overtog magten, så måtte de andre godt have deres religion. De skal selvfølgelig betale jizya, men det er ikke noget med at man må dræbe dem, at man tvinger folk til at være muslim. For jeg har oplevet mange der strammer hårdt på, at alle skal være muslimer, men det må man ikke.

En arabisk imam beskriver en lignende situation:

Vi presser ikke nogen til at han skal være muslim, men det er vigtigt at vise ham at vi er muslimer, og at vi er sendt fra Allah. Han har sin tro, vi har vores tro, men reglerne i byen skal være islamiske, for islam er ikke bare tro i hjertet, men også praksis for alle forhold i livet. Men kristne har rettigheder indenfor islam.

”Vi hader jøderne, men vi må ikke slå dem ihjel”

Jøder udgør en specifik kategori i en del af det indsamlede materiale. Flere elever redegør for, hvordan beskrivelsen af jøder i Koranen influerer på deres bedømmelse af jøder i dag. En af pigerne kommer med en forholdsvis diffus doktrinær redegørelse, som dog understreger, at jøderne ”skulle skamme sig”:

Vi lærer også i Koranen, hvordan vi er blevet adskilt. Vi tror på at vores religion startede som jødedom, der står selv at vores profeter var jøder. Vi tror på det blev ændret, gik fra jøde til kristen hvor vi alligevel også var muslimer samtidig. Så kom Koranen, fordi der var rigtig meget med jøderne og deres problemer, og så skulle de skamme sig, og så gik magten over til araberne hvor profeten Muhammed blev profet, og så kom Koranen, og det tror vi på aldrig bliver ændret.

At jøderne ”skulle skamme sig” har for flere direkte konsekvenser i dag:

Når de andre siger "vi hader jøderne, vi må gerne slå dem ihjel", så siger jeg, 'det står ingen steder. Vi hader jøderne, det kan godt passe, men der står ingen steder at man må slå dem ihjel.' Vores koranlærer oversætter og forklarer Koranen for os, så vi får forståelse.

Ifølge nyere undersøgelser er antijødiske holdninger karakteristiske for nogen muslimske miljøer i Danmark (Nannestad, 2009; Banke, 2006), hvilket ovennævnte respondent også antyder. Men ellers er det ikke noget, nogen respondenter spontant har nævnt i interviewene, og der er heller ingen af dem, som er blevet spurgt. Til gengæld er der i den indsamlede litteratur en del eksempler på historier, hvor jøder opfører sig negativt over for muslimer. I Hvarregaards hæfte *De 4 store islamiske ledere* fremstår jøderne som griske i et par passager:

Muhammad en gang havde lånt nogle penge fra en jøde. Han havde betalt ham tilbage igen, men jøden kom til Muhammad og sagde, at han ikke havde fået pengene. (...) Ali (raa) havde en rustning, som var blevet væk. En dag, fandt Ali den i hænderne på en af jøderne, som påstod, det var hans. (Hvarregaard (10): 14 og 38)

Eller jøderne fremstår som dem, der er skyld i splid og voldelige opgør muslimer imellem:

Men ikke alt var fredeligt i Madinah. De tre jødiske klaner Qaynuqa, Quraiza og Nadir var begyndt at fortryde, at Profeten Muhammas (saws) og muslimerne havde fået lov til at opholde sig i byen. Til at begynde med var de glade for ham, men da de opdagede, at han lærte folk en anden religion og livsform, som var langt væk fra deres, synes det ikke længere, det var så godt. (...) Snart begyndte de jødiske ledere at mødes i hemmelighed for at planlægge, hvordan de kunne stoppe islams fremgang. På disse møder besluttede de, at de ville sende nogle jøder til muslimerne, som skulle lade som om, de ville være muslimer. Når de så var blevet en del af det muslimske samfund, skulle de forvirre muslimerne i deres tro og få dem til at tvivle på islam. (...) I denne periode åbenbarede Allah mange Koran vers, der fortalte muslimerne om, hvor oprørske jøderne kunne være, og om at muslimerne skule være beredte på deres hykleri. (Hvarregaard (10): 24)

Uthman var en fredelig mand, som helst ikke deltog i krige, uden de var nødvendige. Mens han var khalif, opstod der mange rygter, for at skade muslimerne og den muslimske stat. Jøderne havde altid gjort, hvad de kunne for at splitte muslimerne, og de nye rygter var også sat i gang af især de to jødiske stammer al-Aws og al-Khazraj, som boede i Madina. Rygterne gik ud på, at Uthman ikke længere arbejdede for islams sag, og at han skulle fjernes fra magten, men ikke nok med det, han skulle helst dræbes. Nogle unge forvirrede muslimer begyndte at tro på rygterne, og samledes for at drage i kamp imod Uthman og hans følge. (...) de stak den gamle khalif ihjel, mens han sad og læste Koranen." (Hvarregaard (10): 34)

Staten på splittelsen mellem sunni og shi'a muslimer forklares også som jødernes skyld:

Ali (raa) blev valgt til khalif efter det grimme mord på Uthman (raa). Det var en urolig tid, fordi jøderne fortsatte med at sprede mange falske rygter, for at skabe fitna (splittelse) mellem muslimerne. Det lykkedes en jøde ved navn Abdullah ibn Sabas at sprede så mange falske rygter, at muslimerne blev delt i to lejre. Den ene lejr var på Alis side, og den anden lejr var opsat på at hævne mordet på Uthman. (Hvarregaard (10): 42)

Hvarregaard undervisningsmateriale giver et godt eksempel på tilpasning af en fortælling fra en hadith tekst, som bliver gjort lettilgængelig for børn. Historien angår Muhammads opgør med Quraiza-stammen. Nedenstående gengives to hadith fra Bukhari, efterfulgt af Hvarregaards fortælling om samme episode, i hæftet *Seerah 2*:

When the Prophet returned from the (battle) of Al-Khandaq (i.e. Trench) and laid down his arms and took a bath Gabriel came to him while he (i.e. Gabriel) was shaking the dust off his head, and said, "You have laid down the arms?" By Allah, I have not laid them down. Go out to them (to attack them)." The Prophet said, "Where?" Gabriel pointed towards Bani Quraiza. So Allah's Apostle went to them (i.e. Banu Quraiza) (i.e. besieged them). They then surrendered to the Prophet's judgment but he directed them to Sad to give his verdict concerning them. Sad said, "I give my judgment that their warriors should be killed, their women and children should be taken as captives, and their properties distributed." (USC Bukhari, Volume 5, Book 59, Number 448)

When the tribe of Bani Quraiza was ready to accept Sad's judgment, Allah's Apostle sent for Sad who was near to him. Sad came, riding a donkey and when he came near, Allah's Apostle said (to the Ansar), "Stand up for your leader." Then Sad came and sat beside Allah's Apostle who said to him. "These people are ready to accept your judgment." Sad said, "I give the judgment that their warriors should be killed and their children and women should be taken as prisoners." The Prophet then remarked, "O Sad! You have judged amongst them with (or similar to) the judgment of the King Allah." (USC Bukhari, Volume 4, Book 52, Number 280)

Opgøret med Banu Quraiza

Muslimerne havde dog stadig et opgør tilbage. Hvad skulle de stille op med Banu Quraiza, som var deres nærmeste naboer, men som havde vist sig at svigte dem, på det tidspunkt, hvor de havde allermest brug for hjælp? Hvordan skulle muslimerne nogensinde kunne føle sig trygge ved dem igen? De ville aldrig kunne være sikre på, om de ville holde deres aftaler en anden gang. De kunne ikke være sikre på, om de stadig samarbejdede med fjenden.

Derfor gik muslimerne til angreb mod Banu Quraizas fort. Kampene varede i 25 dage, og muslimerne blev de sejrende. Banu Quraiza opgav kampen og sendte bud til Profeten (saws), for at indgå en aftale. Men Profeten (saws) ville ikke indgå en aftale med dem igen, de havde jo ikke holdt de tidligere aftaler, så han forlangte, at de skulle overgive sig først. Det ville Banu Quraiza ikke, så de sendte bud til stammen Auws, og bad dem om at tale med Profeten (saws), for at de kunne få lov til at rejse væk med deres ejendele, ligesom Banu Nadir.

Da Profeten (saws) mødtes med mændene fra Auws, spurgte han dem, om de hellere ville vælge en mand fra dem selv, til at afgøre, hvad straf Banu Quraiza skulle have, og det sagde de tilfreds ja til. Da Auws folkene gav denne besked til Banu Quraiza, blev de meget tilfredse og bad om at lederen af Auws stammen, Sa'd, skulle afgøre sagen.

Først beordrede Sa'd, at de skulle aflevere alle deres våben, forlade fortet og overgive sig til muslimerne. Så samlede han lederne af Banu Quraiza og spurgte dem, hvad deres egen religion sagde, man skulle gøre ved forrædere. Mændene sænkede hovedet, for i den hellige bog Tawrat, som jøderne følger, står der, at forrædere skal straffes med død. Sa'd besluttede derfor, at alle krigerne skulle henrettes. På den måde fik Banu Quraiza den straf, som de i deres egen religion, mente var rigtig. Og muslimerne blev befriet for den sidste af deres fjender.

Medborgerskab

Ordet medborgerskab bruges ikke af nogen af respondenterne, men flere respondenter giver spontant udtryk for det:

Jeg har boet her i tredive år, mine børn er født her. Folk der er født og opvokset her, de har jo fulgt systemet og kender miljøet og samfundet, de har kontakter og venner lige fra starten, kommer i foreningerne, så de mærker ingen forskel. Det er mere hvis voksne, eller store børn kommer ude fra, de mærker det måske, at de på ny skal indfinde sig. Så kan man godt støde på nogle ting, man synes er underlige eller ikke kan finde ud af. (Shi'a far)

En forælder udtrykker sin glæde ved at bo i det danske samfund

I England er der mange muslimer, mange moskeer, man har flere rettigheder som muslimer, det er nemmere at gå med tørklæde, fordi flertallet gør det. Men problemet er, at livet er meget stressende i London. Jeg har boet derovre, kendt mange mennesker, men det er bare snak, det er svært at få venner. Det er her i Danmark, min børn kan få venner. Som en god muslim skal du være taknemmelig for dem der har givet dig husly. Danmark har taget imod os og hjulpet os, det er jeg taknemmelig for. Det er vigtigt at man skal sige tak. (sunnī mor)

En ung mand sammenligner sin egen attitude med andres:

Man må selvfølgelig godt have en kultur og en religion med, men man skal også kunne integreres i det samfund som har accepteret en, som har sørget for at man har et hjem. Og jeg synes at det er grimt at nogen render rundt og smadrer ruder på busser og alt sådan noget, og når man spørger, 'hvorfor gør du sådan noget', så siger de at 'de forstår jo heller ikke noget, de er vantro'. Så synes jeg faktisk det er helt vildt dumt og grimt at høre på, for det er jo ikke sådan noget man skal sige, man skal jo være taknemmelig for at man er blevet accepteret. (Shi'a elev)

Uddannelse og arbejdsmarkedet

Flere imamer og undervisere fremhæver, at de lægger vægt på at opmuntre de unge til at uddanne sig og finde en plads på arbejdsmarkedet:

Der bliver lagt meget vægt på uddannelse. Tit kommer der folk til undervisningen, fordi de har en opgave til skolen. Så har jeg det sådan, skole først. (shi'a)

Vi ønsker at uddanne muslimer, som er positive, medmenneskelige, og som elsker deres Hersker, deres profet, det samfund som de lever i og glæder sig til fremtiden. Det er alt, hvad vi ønsker. Når jeg har en ung mand med en videregående uddannelse, gift med børn, som også går op i deres undervisning og er blandt de bedste i klassen....og her har vi en succesfuld læge, ingeniør, psykolog, kok... så siger vi gudskelov, at vi nu har folk uden et ophob af problemer, som hos de første generationer. Så har vi gjort vores og viderebragt budskabet for at have mere tiltro til deres efterkommere. Da ville det være lykkedes for os at isolere dem fra de negative aspekter, som findes i deres kulturelle bagage. (sunnī)

En tyrkisk imam gør rede for, hvorfor nogen tyrkere har svært ved at komme ind på arbejdsmarkedet:

Problemet kan være, at de ikke forstår værdien af at uddanne sig. Hvis de ikke har rollemodeller i deres omgangskreds, så er de ikke motiverede. Men det er ved at ændre sig, mange tyrkere i Danmark bliver i dag advokater, læger og ingeniører.

En irakisk imam lægger ansvaret for fejlslagen økonomisk integration hos regeringen:

Lad mig fortælle dig, hvor ansvaret ligger – det er hos regeringen. Den skaber ikke gode og frugtbare omgivelser for disse unge. Mange af dem bliver uddannet for at sidde derhjemme som arbejdsløse. Hvorfor? De har alt. Jeg kender folk, der er højt kvalificeret, men hvis der er fem arabere som søger et job og én dansker, er det danskeren, som får det. Alle sammen med præcis samme uddannelse. Måske er de fem arabere kvalificeret i en endnu højere grad end danskeren. Erfarne. Der er arabere, som taler dansk endnu bedre end danskere. Hvorfor? Fordi de sætter pris på det, gør sig mere umage og er mere kreative i deres sprogbrug og ordvalg.

En marokkansk imam har en anden vinkel:

Lad os komme væk fra al den dansker-snak – danskerne er dit og danskerne er dat. 'Danskerne accepterer mig ikke på arbejdsmarkedet.' Den som siger sådan, hvis du spørger ind til det, finder du ude af, at vedkommende ikke engang har taget en gymnasial uddannelse. Studér! Læs! 'Jeg har sendt 200 ansøgninger!' Selv en dansker kan have sendt 200 ansøgninger. Denne attitude kalder vi at flygte fra virkeligheden. 'Jeg gider ikke læse – jeg gider ikke lære noget'... osv. osv. Hvorfor ikke? 'Min onkel har sendt 300 ansøgninger uden at finde arbejde. Racister!' Hvad er problemet? Ansøg. Gør dig umage. Kig fremad. Selv når en bliver færdig med gymnasiet, siger vedkommende, at det ikke kan betale sig at læse videre, fordi han aldrig vil kunne finde arbejde. Prøv! Alle ministerier har i dag muslimske medarbejdere, gudskelov. Lægerne. Det er helt andre omstændigheder, vi taler om i dag.

Naboskab

Hvor den danske integrationsdebat handler meget om det abstrakte ord "medborgerskab", som ingen af respondenterne bruger, er det for flere af imamerne det mere konkrete naboskab, der lægges vægt på. En shi'a giver et eksempel:

Der er en udtale fra en imam, at hvis man bor et sted skal man behandle folk med respekt og kærlighed. Hvis man holder fest, så skal man invitere naboerne, selv om de ikke er af samme tro, og hvis de ikke kan komme, må man godt gå over med mad og sådan. Det er den slags basale ting, vi opdrager børnene med. Man skal også fortælle børnene, hvordan de skal gebærde sig mellem folk, de nærmeste folk, de kommer i kontakt med, respekt for forældre, ældre, lærere, naboer.

En sunni er ikke uenig:

Profeten, nogen gange var han fattig, han havde én daddel, og så sagde han, giv den til gæsterne. I mange muslimske lande, hvis du kommer hjem til folk, så bliver du straks tilbudt at spise. Islam er meget med sammenhold, gavmildhed, vi har ikke lukket hånd. I islam, hvis du er min nabo og du er syg, så skal jeg komme og passe på dig, lave mad til dig.

Ahmadiyya imamen ligeledes:

Koranen lærer os at sige sandheden, at vi skal være gode naboer. Det at sige sandheden, ikke håne andre, hvis man læser et lille stykke af Koranen, så forstår man det. 'Lad ikke noget folk

spotte et andet, måske er de bedre end dem...’ (49:12-14). Det er ikke et spørgsmål om muslimer eller ikke-muslimer, det handler om enhver. Man skal ikke give hinanden øgenavne, det er mobning, det er imod Koranen. Mistænksomhed er i nogen tilfælde en synd, ’bagvask ikke hinanden’, lyder det også i versene. Hvis man bare praktiserer denne lille del af Koranen, disse tre vers, så er der fred på jorden.

Demokrati og politik

De fleste respondenter har et positivt billede af begrebet “demokrati” og gør rede for, hvad de lægger i ordet:

I Marokko er der en moske her og en bar der. Ingen tvinger dig til at gå ind i moskeen, ingen tvinger dig til at gå ind i baren. Vil du på bar? Så gør det. På betingelse af selvfølgelig, at du ikke tager alkohol med ud eller går fuld rundt, for så provokerer du folk. Det er også demokrati, gør hvad du vil, men respekter de andre. Din frihed slutter der, hvor de andres frihed starter.
(marokkansk underviser)

En underviser fra Minhaj ul-Qur’an gør opmærksom på, hvor grænsen for ham går mellem hvad der er “religiøse spørgsmål” (som skal behandles efter den islamiske juridiske traditions regler), og hvad der er politiske spørgsmål, som er åbne for fortolkning:

Tahir ul-Qadri har også været politisk aktiv, og der er der ting der ikke er decideret religiøse spørgsmål som sådan, ’hvad vil I gøre for at udrydde analfabetisme i Pakistan’, jamen der kan du have et standpunkt, Tahir ul-Qadri kan have en anden mening, og der er der selvfølgelig rum for fortolkning. Det er jo strategi og viden og indsigt i de økonomiske og sociale forhold. Der er der rum for fortolkning, det skal der selvfølgelig også være. Men det er klart, at når det er religiøse ting, så kan vi som almindelige mennesker ikke gå ind og vurdere.

Af religiøse ting har samme respondent tidligere i interviewet nævnt regler for bøn og civilretlige sager som skilsmisse. En al-Qardawi-tilhænger siger at

De unge har misforstået begrebet demokrati. De forstår det som kaos. At ytringsfriheden er kaos – at det betyder ikke at forholde sig til noget som helst, ikke at være begrænset af noget som helst. Tværtimod har demokratiet sit udgangspunkt, essentielle bestanddele og urokkelige punkter og begrænsninger. Problemet med de unge er, at de har en løssluppen adfærd, som ikke er særlig flatterende. Hverken for os eller andre. Det andet problem er, at folk siger, at vi imamer har lavet en plan, er islamister, er ved at islamisere Danmark. Det er bare snak. Vi forsøger kun at beskytte vores børn og gøre dem aktive i samfundet.

Samme imam har i øvrigt tidligere i interviewet sagt, at han søgte at “forsvare nogle meget basale rettigheder mht. ægteskab, skilsmisse, halal mad o.l.” – punkter som for ham ikke falder ind under det at “islamisere”/ være “islamist”. En sufi imam, som tidligere i interviewet har sagt at “Koranen er muslimernes grundlov”, siger her at “Viden er det som ændrer dig, vores opgave er at give viden. Vi blander os ikke i politik. Politik, det er ren og skær lyst, men viden kan vi give, vi kan slå op i Koranen.” Endvidere fremhæver han at “i modsætning til wahhabier og shi’a er vi sunnier ikke imod demokrati, vi kan godt leve i vestlige lande.”

Det kan ikke udelukkes, at der måske kunne opstå misforståelser her, da ovennævnte imamer ikke placerer ægteskabslovgivning og andre juridiske spørgsmål, som behandles i Koranen, under kategorien "politik", eller som noget, der skal reguleres demokratisk - hvor den slags lovgivning jo netop i Danmark reguleres politisk, ikke religiøst. Det er altså her vigtigt at være opmærksom på, hvad den enkelte lægger i begreberne, hvis man ikke vil tale forbi hinanden. En shi'a fremhæver vigtigheden af at deltage i de politiske processer:

Være borger i samfundet, være aktiv i samfundet - på vestlig vis på bedste vis. Altså med den bedste moral og etik, så folk kan se at de er de bedste borgere i samfundet, fordi de er så aktive, de gør noget for samfundet i stedet for at være sofavælger som visse andre.

Han diskuterer med intervieweren et citat fra den libanesiske ayatollah Nasrallah, for hvem islam som politisk bevægelse skaber stabilitet, og kommenterer:

Det er jo rigtigt hvad han siger, og dernede i Libanon, der er det idyllisk. Herhjemme vil man nok sige 'vi har vores kære dronning, he, og vores Folketing, og vi tager et skridt af gangen'. Det er ikke sådan at vi allerede i dag skal dele sedler rundt om at nu skal vi have islamisk styre og vi skal i sving. Der er vi som shi'a-muslimer meget mere rolige end sunnierne, det er ikke sådan at vi går hen og pådutter ting og sager. Vi har åbne arme. Dem, som ønsker at komme, de kommer.

Da'wa og dialog

For flere af respondenterne går integrationen ikke kun én vej. For en tyrkisk imam handler "dialog" (begreb, som kun to af respondenterne selv bruger) om at "Danmark bliver bedre til at prøve at forstå muslimerne". Som en forælder siger "lad os lære af hinanden, jeg har taget noget af den danske kultur, du tager noget af min muslimske kultur." Senere i interviewet gør samme forælder rede for, hvorfor det er vigtigt at fortælle ikke-muslimer om islam:

Som muslim er jeg forpligtet til at give viden om islam til andre. Vi vil gerne have at alle kommer i himlen. Gud siger, at hvis du elsker din nabo, så skal du fortælle om islam til det menneske. De kan selv bestemme om de vil være muslimer, men hvis du ikke fortæller om det, er du syndig. Mange er ateister, de tror ikke på gud, din pligt er at fortælle dem om Gud på den rigtige måde, hvorfor vi lever, hvorfor vi dør, hvor går vi hen efter døden. Som ateist vil man sige 'man dør bare, færdig, der er ikke noget liv', men der er liv efter døden, det står i alle bøgerne. Min forpligtelse som menneske overfor dig, det er at give den viden til dig, så er det op til dig. Vi bor i et moderne samfund, vi har alle uddannelse, men vi skal ikke kun tænke på dette liv, der er et liv efter døden. Når du dør, hvad har du lært, hvad vil du så sige til Gud? Hvilken uddannelse for Gud har du taget med? Min pligt er at fortælle dig om Profeten, hvorfor, fordi der findes et næste liv.

For en af eleverne hænger det tidlige nævnte påbud om at have gode manerer sammen med vigtigheden af da'wa, af at "kalde folk til Gud". Han afslutter da også interviewet med sætningen "Jeg håber, jeg har givet et godt indtryk af islam." En enkelt imam insisterer også vedholdende på da'wa-forpligtelsen:

Muslimen skal ikke kun opdrages til at bede. Muslimer skal lave da'wa. Vi muslimer, vi skal alle sammen presse hinanden til at lave da'wa. Det er vores rettighed i verden.. Det er hans pligt, hans plan at lave da'wa, for at alle mennesker hører Allahs bog, Allahs fortælling, for at alle mennesker kommer i Paradis. De bedste mennesker ifølge Koranen er dem, som laver da'wa til andre. Som laver da'wa for islam. Han gør det ikke for sin egen sag, men for islam. Han kommer

for at snakke med folk om islam, ikke for at drage dem til ham, men til Allah. På den måde skal han også opdrages som muslim. Han skal være en god mand, en flink mand, for at give et godt billede af islam. Hvis jeg er dårlig, hvordan skal jeg kunne gøre nogen mennesker gode? Så han skal være en god mand for at vise mennesker vejen til islam. Kig på mig, jeg er god. På den måde.

Vi muslimer tror på at vi har en rettighed til at vise mennesker islam, og give forklaring til mennesker om islam. Men det kan være at vi på vores vej finder nogen, som ikke vil have at vi viser mennesker islam. Vi muslimer i dag, vi beder Allah om at hjælpe kuffar [de vantro] til at komme til Islam, men vi beder ikke Allah om at lave noget dårligt mod dem. Kun hvis de begynder at slås mod os eller at lave noget dårligt mod os, og vi ikke kan gøre noget, så beder vi Allah om hjælp. Så har vi den rettighed, at spørge Allah om at hjælpe os til at slå dem.

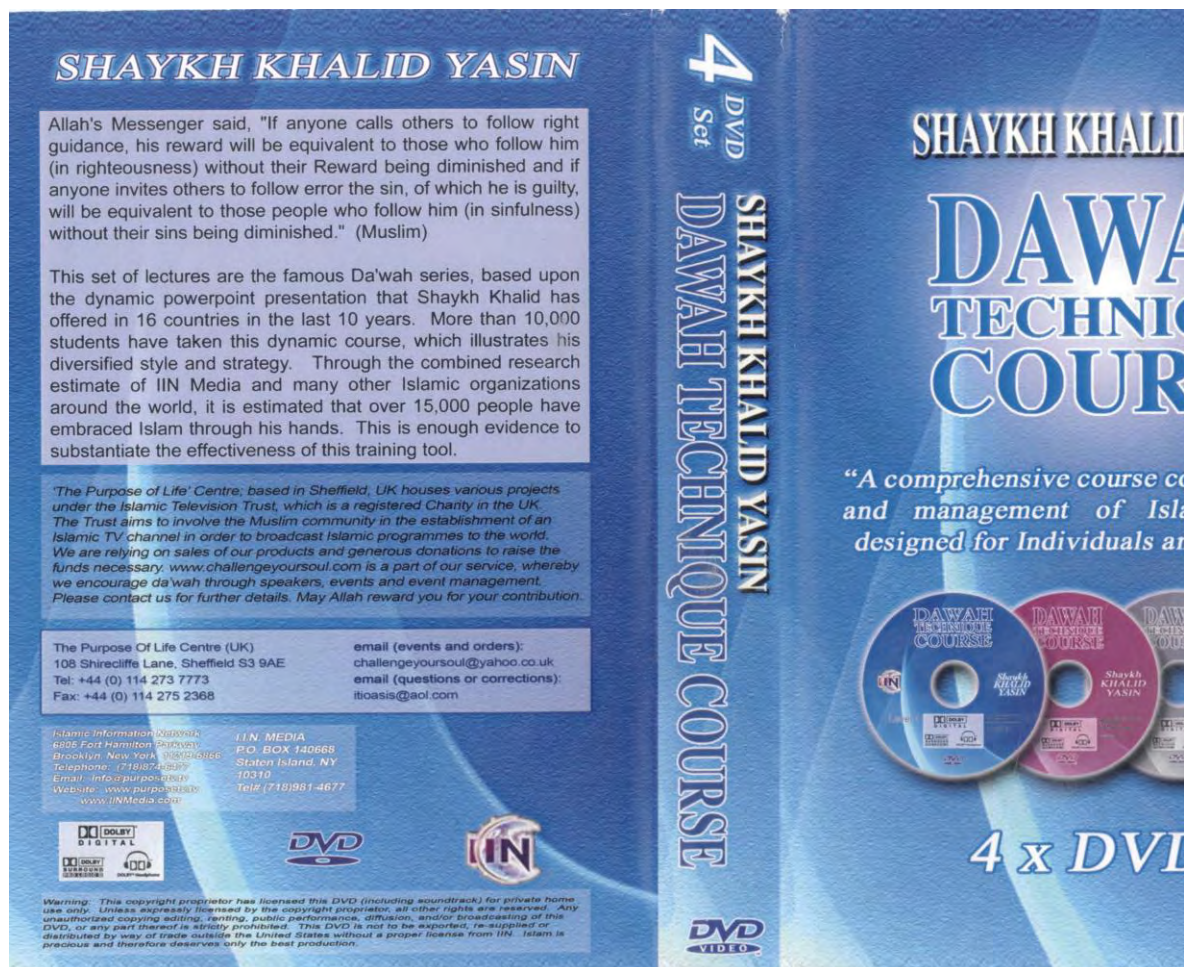
Senere i interviewet har samme imam følgende dialog med intervieweren:

R.: Muslimen ved, at alt hvad Allah har givet ham her i livet, det har han fået for at hjælpe ham til at lave da'wa til Allah. Hvis hans kone og børn stopper ham, fordi de ikke vil have at han bliver en god muslim, så er de imod islam. Hvis min kone og mine børn vil stoppe mig i at lave da'wa, så er de imod mig, så er de imod islam. Og derfor siger Allah at nogle dele af familien godt kan være adu, fjender. Det er på grund af, at de ikke vil gå Allahs vej. Det er vigtigt at muslimer holder sammen med andre muslimer. Han skal ikke være sammen med andre fordi de er hans søn eller hans datter, men fordi de er muslimer. Så hvis du og jeg er muslimer, men min bror ikke er en god muslim, så er du bedre for mig end ham. Koranen fortæller historien om Noas søn. Fordi Noas søn ikke lyttede, fortalte Allah Noa, at hans søn ikke er hans søn. Men han er jo hans søn? Ja, men fordi han ikke har troet på Allah, fordi han ikke har lyttet til sin far, profeten Noa, så er han ikke mere hans søn.

I.: Er der andre eksempler på, at børn ikke gør som de skal, men hvor man tilgiver dem?

R.: Hvis mine børn laver noget forkert, hvis min søn snyder eller stjæler, så kan jeg godt tilgive ham. Men ikke hvis han stopper mig i at lave da'wa.

Både en forælder og en elev fremhæver at da'wa også ofte bærer frugt: En elev siger "Se, over hele verden er der folk der konverterer til islam, også i Danmark, også læger." og en forælder udtrykker sin beundring over den sydafrikanske prædikant Sheikh Ahmad Didat, som ved en stor begivenhed på et stadion "på én dag vendte 70.000 kristne til islam." Ligeledes reklameres der for Skeikh Khalid Yasins da'wa-teknikkens effektivitet på coveret af hans DVD-set Dawa Technique Course, som er erhvervet i en af moskeerne: "Is is estimated that over 15.000 people have embraced Islam through his hands. This is enough evidence to substantiate the effectiveness of this training tool." Khalid Yasin har flere gange været på besøg i København, senest i 2010, hvor han samlede 300-400 unge tilhørere i Korsgadehallen på Nørrebro. (Berlingske 2010; Information 2010). Nedenstående ses coveret af nævnte DVD.

Policy forslag

Afslutningsvis er underviserne blevet spurgt, om de som formidlere af islam til børn og unge i Danmark ønskede at fremhæve noget, eller om de ville bidrage med policy forslag til ministeriet. Forebyggelse af terrorisme gennem undervisningen i folkeskolen nævnes af flere:

Nogen moskeer kan lede børnene på forkerte veje. Derfor burde man måske oprette en islamklasse i skolen, ligesom man har det i forvejen med kristendom. (shi'a imam)

Til staten har jeg det budskab: støt de sufi lærde, udbred deres materiale, brug Ruhmi i folkeskolen, lad eleverne føle at islam er en god religion. Hvis I giver de ekstreme lov til at eksistere, til at lave da'wa, så bliver de en trussel. (sunni imam)

En imam mener, at terrorforebyggelsen kan ske ved officielt at støtte bestemte moskeer:

Hvis ikke regeringen officielt støtter de steder, som prøver at fremme en midtersøgende islamisk dagsorden, hvem skulle de så støtte? Alle vores projekter er gennemsigtige. Vi har intet at skjule. Vi prøver blot at retlede vores børn med vores egne personlig indsatser og midler. Det er alt. Døren er åben. Islamiske organisationer i Danmark skal være gennemsigtige foreninger.

En anden imam opfordrer til, at man på den ene side forbyder bestemte grupperinger, som kan vildlede de unge, og på den anden side fremmer sufismen, hans egen strømning:

Hvis jeg havde staten ville jeg få lukket de steder med de folk som I godt ved hvad står for: Hizb-ut-Tahrir og Da'wa-centeret. Den eneste måde at fjerne terror på er at støtte sunnier som os, for vi kan bevise overfor muslimerne, at terror er forkert ifølge islam. Jeg har fået mange af de unge væk fra de ekstreme grupper, væk fra Hizb ut-Tahrir og Da'wa-centeret. Når jeg gendriver Hizb-ut-Tahrir eller Wahhabi-fortolkninger så går han væk fra det med hjertet. Det vil han ikke gøre, hvis du som ikke-muslim prøver at overbevise ham, så vil han bare blive endnu stærkere i troen. Når en ung mand kommer hen til mig fra dem, så arbejder jeg for at få ham ud.

At det dog er mere komplekst end som så, kommer samme respondent ind på senere "hvis jeg modbeviser ham fra Hizb-ut-Tahrir, så siger de 'han er agent for PET', underforstået så behøver de ikke lytte. Der er i det hele taget hos flere imamer stor bevidsthed omkring, hvor man står på den islamiske "markedsplads", hvilke argumenter, der kan få andre muslimer til at tilvælge ens eget "produkt", hvad der kan gøre det svært, og hvordan de andre hverver ens egne tilhængere. To sunnier ønsker mere anerkendelse fra det danske samfund:

Der er store fejltagelser fra integrationsministeriet og fra regeringen i det hele taget. Alt hvad der er en del af vores kulturelle baggrund og identitet skulle væk. Og det ser ud til at vi stadig fortsætter ud ad samme tangent – ingenting har ændret sig. Hvornår kommer de til imamerne og dem, som er ansvarlige på de forskellige islamiske skoler? Kun når der er krise. Ildebrand på Nørrebro? Vi har brug for forebyggelse. Ikke kun når det brænder. Det er 100% fejlslået politik fra integrationsministeriets side, og konsekvenserne af det ser vi i dag. (marokkansk imam)

Det kan godt være at etnisk danskere eller ministeriet tænker 'vi skal prøve at holde de unge væk fra islam og deres modersmålsundervisning', som man gør nu, fordi man mener det modarbejder det at blive integreret i det danske samfund. Men det tror jeg faktisk er forkert. Igen, jeg taler af egen erfaring, og de unge som jeg har mødt, som har det religiøse ståsted, hvor man ved hvem man er, det er med til at skabe identitet og styrke, ro. Så den del ligesom er i balance i dit sind. Så kan du bedre tackle de andre problemer, som opstår i det danske samfund. (pakistansk underviser)

Den bosniske imam opfordrer til dannelsen af et officielt islamisk råd:

Nogen gange er det svært, fordi islam ikke er anerkendt som religion i Danmark. Vi burde have en officiel, fælles islamisk organisation, til at samle alle. En fælles islamisk organisation, det kunne være et godt signal at sende. Det kunne være et skridt i retning af bedre integration, for hvis de unge føler sig normale, føler sig anerkendte som muslimer, så er de mere indstillede på at acceptere dette lands love.

Samme respondent præciserer dog, at rådet skal være forbeholdt sunni-muslimer:

Jeg tror ikke shi'a og Ahmadiyya kunne komme med i det råd, for de prøver at forklare vigtige ting omkring islam på en anden måde. De beder på en anden måde, for eksempel.

En tyrkisk sufi imam mener heller ikke, at shi'a og Ahmadiyya hører hjemme i samme islamiske råd som sunnierne. Han understreger dog, at det ikke er udtryk for fjendtlighed fra

hans side, men at det handler om, at man er for forskellige til at kunne blive enige om noget. Hvor det for sunnierne er ønsket om det danske samfunds anerkendelse af muslimer, der er i fokus, så er det for ahmadiyya-imamen sunniernes anerkendelse af ahmadiyyaerne:

Der er behov for forståelse, for at man skal løse problemer ved dialog. Man skal ikke sige noget om andre som ikke findes i deres egne skrifter. For eksempel hvis en modstander af en anden retning indenfor islam udtaler sig om andre, så skal man bruge de rette midler. Der skal være forståelse af hinanden og respekt for dialog. Respekt for personen, for mennesker og deres tro, deres religion. Man kan tro hvad man vil, men man skal også respektere andre tro. Ministeriet bør opsætte nogle regler som enhver som bor her i Danmark er forpligtet til at overholde.

En shi'a imam foreslår også, at man bringer imamerne sammen, i stedet for at dele dem op i sunni og shi'a, som sunnierne foreslog:

Man kunne oprette et center hvor imamerne kan komme og diskutere deres holdninger, eller en slags opdragelse af imamerne, hvordan man bedst kan give islam selvfølgelig og så det danske samfund, knytte de to sammen.

Samme imam foreslår dog også et specifikt shi'a hjørne i bibliotekerne:

Nu kan sunnierne svare for sig selv, men shi'aerne, hvis de havde et sted, ligesom et bibliotek, hvor der var materiale tilgængeligt for alle danske børn, og voksne for den sags skyld, hvor de kunne komme og læse om islam. Hvis ministeriet på et eller andet tidspunkt tænker på noget i den retning, så vil vi gerne være behjælpelige med at skaffe materialer, hvis de for eksempel kunne oprette et bibliotek eller et hjørne af et bibliotek, der er jo store biblioteker i København, hvor der ligger materiale om islam, og så i hvert fald to-tre retninger, så folk kan komme ned og se hvad islam er, i stedet for at høre det i medierne.

En imam foreslår danskundervisning kun for imamer:

Det andet er sprogundervisning til imamerne, der kunne man måske oprette specielle klasser til imamerne. For det er lidt generende at komme ned og sætte sig i en almindelig klasse, hvor der bliver snakket og fniset.

En forælder kunne ønske sig kald til bøn fra moskeerne:

Når du hører kaldet til bøn, så mærker du kærlighed til Gud i dit hjerte, og også en slags angst. Du vil gerne praktisere islam rigtigt, adlyde. Men i de lande hvor du ikke har kald til bøn, der dør følelsen.

KONKLUSION

Dette studie har præsenteret resultaterne af en kvalitativ undersøgelse, udført ved besøg hos muslimske trossamfund, deltagerobservation, interviews og analyse af undervisningsmateriale. Det nye ved indeværende studie er, at det interesserer sig for hele kæden af aktører, fra underviseren over forældrene til de børn og unge, som modtager undervisningen. Studiet fokuserer altså ikke kun på indholdet af undervisningen eller undervisernes kvalifikationer og holdninger, men også på formidlingsprocessen fra underviser til elev – samt på indvirkningen den anden vej, nemlig hvad elevernes feedback og holdninger betyder for underviserens formidling af stoffet. Den eksplorative metode har gjort det muligt at indkredse, hvad de forskellige tilbud har til fælles og ikke har tilfælles, og hvordan de forskellige aktører positionerer sig i forhold til hinanden.

I udvælgelsen af respondenter er der lagt vægt på at gøre undersøgelsen så repræsentativ som muligt for de islamiske grupperinger, som findes i Danmark. Den inkluderer en bred palet af strømninger, fra det Muslimske Broderskab over sufisme til tyrkisk Diyanet-islam. Til gengæld er der ikke repræsentanter fra mindre, ikke-institutionaliserede grupperinger som Hizb-ut-Tahrir. Det er altså forholdsvis mainstream-islam, som undersøgelsen baseres på.

I vurderingen af konklusionerne skal der tages højde for, at dette studie begrænser sig til miljøet omkring moskeer og islamiske foreninger, og det segment af den muslimske befolkning, som er aktiv der. Ligeledes er dette en kvalitativ undersøgelse, som altså ikke kan bruges som generaliserende grundlag på samme måde som en kvantitativ undersøgelse.

Undervisernes baggrund og undervisningsmetode

Flertallet af de medvirkende undervisere er højtuddannede, nogle fra islamiske uddannelsesinstitutioner, nogle fra naturvidenskabelige fakulteter. Et par stykker kombinerer endda begge profiler. Flere har en læreruddannelse eller et pædagogikum fra højere læreranstalter. Nogle få arabere er *hafez*, altså kan Koranen udenad, men det er ved de fleste moskeer ikke et krav, at underviseren kan det. Som overordnet tendens lægger de arabiske moskeer mest vægt på udenadslære af Koranen, de pakistanske mindre og de tyrkiske mindst, hvad enten det drejer sig om underviserne eller børnene. Til gengæld lægger de tyrkiske og pakistanske moskeer vægt på brugen af henholdsvis tyrkisk sprog og urdu. Det arabiske sprog bruges i samtlige moskeer til indlæringen af mindre passager af Koranen, primært til brug ved udførelsen af bønnen. Især de arabiske, men til dels også de pakistanske moskeer giver endvidere mere avanceret undervisning i arabisk sprog, til brug for studie af islamiske primærkilder. Dog er flere moskeer, både arabiske og pakistanske, gået i hvert fald delvis over til dansk som undervisningssprog. Det bemærkes, at overgangen til brug af dansk ikke betyder, at moskeens budskab ligger i den "liberale" ende af skalaen. Til gengæld betyder det typisk, at formidlingsprocessen ændres, og tilpasses de forventninger, børn og unge med folkeskolebaggrund har til en underviser.

Typisk tilbyder undervisningsstederne Koran-recitation, islam og arabisk sprog, som særskilte fag eller som delelementer i samme fag. Der undervises med udgangspunkt i Koranen, hæfter og bøger fra hjemlandets officielle systemer, bøger skrevet specielt til et europæisk-islamisk publikum. Til unge på et vist niveau bruges af og til klassiske værker fra islamisk retslære. De pædagogiske hjælpemidler kan være alt fra kridt og tavle over CD'er med Koran-recitation til Power Point præsentationer. Der spores en tendens til at moderne pædagogiske metoder er på vej frem, samtidig med at flere yngre undervisere med en dansk pædagogisk baggrund overtager undervisningen fra ældre, mere traditionsbundne lærere.

Endvidere påvirkes formidlingsprocessen af konkurrencen mellem moskeer, fordi de moskeer, som bedst imødekommer elevernes forventninger, vinder "markedsandele", mens en underviser, som bruger vold eller tvang risikerer at miste sine elever. Dog har udenadslære af Koranen og grundlæggende regelsæt stadig en fremtrædende position flere steder. Endelig betyder introduktionen af moderne pædagogiske metoder ikke, at man ændrer på doktrinære forbud og påbud. Det er måden, hvorpå disse forbud og påbud præsenteres, der ændres.

Motivation, identitet og holdninger

Underviserne kan have mange forskellige motivationer for at undervise. De nævner for eksempel pligt til at lære andre om islam eller forebyggelse af terror og kriminalitet. Det kan også være en dobbeltsidet motivation, som både handler om at holde de unge væk fra kriminalitet og beskytte dem mod den danske, liberale opdragelse, der ses som uforenelig med en islamisk opdragelse.

Forældrenes motivation for at sende deres børn til undervisning i moskeen kan være at opnå status blandt andre muslimer ved at give deres børn en islamisk opdragelse, at beskytte barnet mod Satan, at sikre sig selv og barnet en plads i Paradis, eller at holde barnet væk fra kriminalitet. De unges motivationer kan være religiøse på linje med forældrenes, men de kan også motiveres af et godt socialt miljø og mange fritidsaktiviteter i moskeen.

Samtlige elever understreger, at deres deltagelse i islamisk fritidsundervisning har stor betydning for deres identitet og holdninger, og at deres tanker og handlinger i høj grad præges af deres deltagelse i undervisningen. Deres øvrige udsagn peger i samme retning, om end der også er eksempler på, at eleverne ikke kan huske det, de har lært, eller bytter rundt på referencerne.

Doktrinært grundlag

Respondenterne repræsenterer en bred palet af islamiske strømninger. Hvad betyder det for fortolkningen af islam? Er "fortolkning" i øvrigt det rette ord at bruge i denne sammenhæng? Hvad gør respondenterne selv? De fleste foretrækker juridisk betonedede udtryk, såsom "juridisk bedømmelse", "bevis", "afgørelse". Kun fem ud af de 50 medvirkende, bruger overhovedet ord som "fortolkning", "fortolke". En underviser har understreget, at man skal være *obs på hvor grænserne går, hvor der er rum for fortolkning og hvor der ikke er rum for fortolkning*. At man ikke kan fortolke frit efter forgodtbefindende hænger sammen med, hvad flere imamer fremhæver som væsentligt at være opmærksom på, nemlig at de anser islam for at være ikke bare teologi, men også samfundslove, jura, medicin, viden om universet, lovgivning, takt og tone, hvordan man bygger et liv op, hvordan man skal opføre sig i sit ægteskab etc. Børnene bliver dog indledningsvis undervist i troens seks obligatoriske elementer, 1) Allah 2) Profeterne, 3) Englene, 4) Bøgerne 5) Dommedagen, 6) Den forudbestemte skæbne, god eller dårlig. Forestillingen om Dommedag, Paradis og Helvede spiller for mange af de unge en væsentlig, adfærdsregulerende rolle.

I flere af moskeerne lægges der vægt på at forklare børnene forskellene på islam og kristendom, herunder hvorfor de jødiske og kristne helligskrifter ikke har samme værdi som Koranen. Ifølge flere af imamerne og forældrene, samt den indsamlede litteratur, er forklaringen at Koranen er direkte Guds ord, mens Biblen er en forvansket udgave af Guds ord.

Leveregler

Men hvordan gør man sig så fortjent til at komme i Paradis? Ifølge flere respondenter hænger det først og fremmest sammen med overholdelsen af de leveregler, som definerer, hvad der er obligatorisk eller forbudt inden for islam. Endvidere bedømmes handlinger og tanker også efter, hvad der er ønskværdigt, tilladt og frarådt.

Redegørelserne for de levere regler, det er vigtigst at lære børnene, struktureres da også i høj grad omkring denne skala. Dog er der bred enighed om, at man til de mindre børn holder sig til det basale, såsom de fem søjler, herunder reglerne for at udføre bøn, samt de seks trosartikler. Flere undervisere fremhæver, at de også gør meget ud af gode manerer. Ligeledes er kvinders påklædning og adfærd vigtig for flere. Tørklædet er et godt eksempel på hvor der vurderes at være rum og ikke rum for fortolkning. Alle data fra interviews og undervisningsmateriale peger på, at det anses for obligatorisk for kvinden at bære tørklæde, hvorimod tildækning af ansigtet ikke anses for obligatorisk.

Lovgivning

Denne undersøgelse bekræfter tidligere studiers konstatering af, at shari'a af imamerne ses som en uadskillelig del af islam. Der er dog stadig variation i måden, hvorpå begrebet bliver brugt. Særligt kan man skelne mellem civilretlige og strafferetlige spørgsmål.

Flere undervisere fremhæver, at "Koranen er muslimernes grundlov", og derfor skal overholdes, om end applikationen af for eksempel straffelov og krigens love ikke har praktisk betydning, så længe der ikke er en islamisk regering i Danmark. En del har måttet forklare deres elever, hvad *jihad*-begrebet betyder. Nogle lægger vægt på betydningen "væbnet kamp", andre på "indre kamp" for at blive en bedre muslim. Generelt tager imamerne afstand fra terror, om end en enkelt er tvetydig i forhold til konfliktzoner uden for Danmark.

En anden del af shari'a angår civilretlige spørgsmål som ægteskabslovgivning. Her er der i samtlige indsamlede data, fra interviews og undervisningsmateriale, fra den tyrkiske Diyanet til det Muslimske Broderskab, enighed om at kommunikere, hvorfor kvindens stilling som defineret af shari'a er bedre for kvinden end ligestilling mellem kønnene, som dette begreb fortolkes i dansk lovgivning. Også her er begrebsudredninger vigtige, hvis man vil undgå misforståelser. Hvis en ikke-muslim argumenterer, at "shari'a er kvindeundertrykkende" og for eksempel den tyrkiske imam her fra undersøgelsen modargumenterer at "det er en misforståelse", så betyder hans udsagn ikke, at han ligestiller kønnene på samme måde som dansk lovgivning, men at han synes shari'as dispositioner er bedst for kvinden. Det, som her kaldes "misforståelse" er altså i virkeligheden uenighed om, hvorvidt specifikke bestemmelser indenfor shari'a er positive eller negative.

Dem og os

For nogle få respondenter skyldes problemer med sameksistens, at der er islamofobi i Danmark. For andre respondenter kommer problemet fra andre muslimske grupper. Den overordnede tendens er, at sunni respondenterne oplever, at intolerance kommer fra ikke-muslimer eller fra radikale muslimer som Hizb-ut-Tahrir, mens shi'a og ahmadiyya muslimer oplever, at intolerancen kommer fra sunni muslimer, snarere end fra ikke-muslimer. Faktisk er det "dem" og "os"-billede, der fylder mest i de samlede data, ikke oppositionen mellem muslimer og ikke-muslimer, men muslimer imellem. I øvrigt nævner en enkelt respondent nævner at "vi hader jøder, men der står ingen steder, at vi må slå dem ihjel". Flere passager i den indsamlede litteratur peger i samme retning.

Hvad angår spændingerne mellem muslimer, er flere respondenter enige om, at medierne giver et uheldigt billede af islam, men ikke om hvorfor. For nogen er det fordi, de

forkerte muslimer tegner billedet af islam i medierne, for andre er det tværtimod fordi medierne tegner et forkert billede af de muslimer, der kommer i medierne. Alle definerer sig selv som moderate, om end de ikke definerer hinanden som sådan. Sufi og habashi imamerne definerer en anden imam, som placerer sig indenfor det Muslimske Broderskabs referencer, som ekstremist på linje med wahhabier og hizb-ut-tahrir, mens samme imam definerer sig selv som moderat og midtsøgende.

Næsten alle informanter definerer deres version af islam med udtryk som "den rette islam", "den rigtige islam", "korrekt islam". Men hvordan udgrænser de sig så i forhold til hinanden? For flere informanter optræder et tydeligt skel mellem sunni og shi'a. En shi'a elev klager over sunniers holdning til shi'aer, en holdning som medfører at der i Danmark "er nogle shi'a muslimer der ikke tør at sige at de er shi'a muslimer." Endnu tydeligere udskilles ahmadiyya af både sunni og shi'a, der ikke anerkender ahmadiyya som muslimer. Flere shi'a og ahmadiyya undervisere har oplevet, at deres elever er blevet mobbet af sunnier, uden at det selvfølgelig er alle sunnier, der gør det. Flere steder i det indsamlede materiale fremstilles jøder stærkt negativt, men kun få respondenter har berørt emnet spontant i løbet af interviewene.

Medborgerskab

Alle lægger vægt på uddannelse og integration på arbejdsmarkedet, så længe dette ikke medfører, hvad man opfatter som uacceptable kompromisser med islamiske grundsætninger. "Demokrati" tillægges overvejende positiv betydning. "Politik" er flere respondenter noget mere forbeholdne overfor. Det noteres, at for flere respondenter hører områder som ægteskabslovgivning under islamisk retstradition, og defineres derfor ikke som politiske spørgsmål, hvor man i dansk retstradition netop anskuer ægteskabslovgivning som noget, der bestemmes politisk. Det er altså vigtigt at være opmærksom på, hvad den enkelte lægger i ordene, hvis man vil undgå misforståelser.

For flere af respondenterne går integrationen ikke kun én vej. For en tyrkisk imam handler "dialog" om at "*Danmark bliver bedre til at prøve at forstå muslimerne*". Ligeledes går flere af respondenterne op i, at man som muslim er forpligtet til at udøve *da'wa*, altså at missionere for at få folk til at konvertere til islam. For en af eleverne hænger det tidligere nævnte påbud om at have gode manerer også sammen med vigtigheden af *da'wa*.

Som det er blevet påpeget flere gange i rapporten, forekommer det da også, at nogle af respondenterne søger at svare strategisk, for at fremme *da'wa* eller for at nedtone elementer i deres undervisning, som de fornemmer kan være kontroversielle for den bredere danske offentlighed.

Policy forslag

Flere respondenter kommer med policy forslag: oprettelse af et officielt islamisk råd, integration i stedet for assimilation, lukning af wahhabi moskeer og hizb-ut-tahrir, støtte til moskeer, som modarbejder sidstnævnte, en imamuddannelse, sprogundervisning specifikt for imamer, islamskundskab på linje med kristendomskundskab i folkeskolen, et bibliotek med materiale om islam, kald til bøn fra moskeerne.

Men hvad betyder det så for integrationen?

Bedømmelsen af, hvilken rolle moskeernes undervisningstilbud spiller i forhold til integration afhænger af, hvilke parametre man anser som vigtige for integration. Er det uddannelse? Deltagelse på arbejdsmarkedet? Terrorforebyggelse? Ligestilling mellem mænd og kvinder? Religioners ligeværd? At man nedtoner eventuelt kontroversielle emner, eller at man diskuterer dem åbent? Det har hver enkelt borger sin egen opfattelse af, og dette spiller naturligvis ind på bedømmelsen af, hvilken rolle de muslimske trossamfund spiller i den forbindelse. Men før man overhovedet begynder at diskutere spørgsmålet, er det væsentligt at have afklaret, hvad man hver især lægger i begreberne, og hvem der står for hvad. Det er forfatterens håb, at de data, som fremlægges i denne rapport, kan være med til kan give et mere kvalificeret grundlag at føre disse diskussioner ud fra. Vil man opnå en saglig og velkvalificeret debat, anbefales det i øvrigt, at man som læser reflekterer over, hvordan ens egne standpunkter spiller ind på receptionen af de elementer, som fremlægges i rapporten.

LITTERATURLISTE

Indsamlet litteratur

Assaad, Belal (2007). *The Story of Adam*. Riyadh: Darrussalam.

Basaran, Ismail (2010). *Danimarka ve Islam*. Glostrup: Dansk-Tyrkisk Islamisk Stiftelse Forlaget.

Basaran, Ismail (2010). *Women in islam. A case Study*. Glostrup: The Danish Turkish Islamic Foundation.

Bucaille, Maurice (1995). *Quranen og den moderne videnskab*. Riyadh: International Islamic Publishing House.

Dansk-Tyrkisk Islamisk Stiftelse (2010). *Undersøgelse af religiøse tjenester. Videnskabelige Publikationer/4*. Glostrup: Dansk-Tyrkisk Islamisk Stiftelse Forlaget.

Philips, Abu Ameenah Bilal (2004). *Tawheeds Grundlæggende Principper*. København: Saqifa Bag Forlag.

Dawud, Abdul-Ahad (2009). *Muhammad in the Bible*. New Delhi: Wise Publications.

al-Jaza'iry, Abu Bakr Jabir (2001). *Minhaj al-Muslim*. 2 vol.. Riyadh: Darrussalam.

al-Juziyyah, Imam Ibn Qayyim Waswasah. *The Whispering of the Shaitan*. udgiver ikke angivet, årstal ikke angivet.

Hamdan, Aisha (2009). *Nurturing Eeman in Children*. Riyadh: International Islamic Publishing House.

Hvarregaard, Karima (1) *Islams 5 søjler. Hæfte 1. Shahada, Salah og Zakat*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (2) *Islams 5 søjler. Hæfte 2. Saum og Hadj*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (3) *Hvad fortæller Allah os?* Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (4) *Hvad fortæller Muhammad (saws) os?* Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (5) *Islams 6 Trosprincipper*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (6) *Skabelsen af universet og mennesket*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (7) *Renhed og tøj*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (8) *Seerah. Muhammads (saws) Historie. Hæfte 1*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (9) *Seerah. Muhammads (saws) Historie. Hæfte 2*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

Hvarregaard, Karima (10) *De 4 store islamiske ledere*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.

- Hvarregaard, Karima (11) *Tawhid. Allahs Enhed*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.
- Hvarregaard, Karima (12) *Den Hellige Koran*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.
- Hvarregaard, Karima (13) *Døden*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.
- Hvarregaard, Karima (14) *Paradiset*. Århus: Selam Friskole, årstal ikke angivet.
- Hvarregaard, Karima (15) *Islam og de Grundlæggende Trossætninger*. Århus: Selam Friskole. årstal ikke angivet.
- Ibrahim, I.A. *En kort illustreret Guide til Forståelse af Islam*. Washington DC: The Society for Adherence to the Sunnah, årstal ikke angivet.
- Majid, Amer (2004). *Sendebudet. Historien om Profeten Muhammed og Islam*. København: Gyldendal.
- Osmani, Sheikh (2007). *Han er Profeten Muhammed – Guds sendebud til mennesket*. Tirana: AIITC.
- Shalwaan, Yahya Ibn Sa'eed Aale (2007). *Islamic Fataawa regarding the Muslim Child*. Walthamstow: Ar-Risala.
- Qadri, Muhammad Tahir-ul (2010). *Introduction to the Fatwa on Suicide Bombings and Terrorism*. Lahore: Minhaj-ul-Quran Publications.
- Qadri, Muhammad Tahir-ul (2005). *Islam and Christianity*. Lahore: Minhaj-ul-Quran Publications.
- Qadri, Muhammad Tahir-ul (2008). *Peace, Integration and Human Rights*. DVD Lahore: Minhaj-ul-Quran Publications.
- Qadri, Muhammad Tahir-ul (2004). *Islamic Penal System & Philosophy*. Lahore: Minhaj-ul-Quran Publications.
- Qadri, Muhammad Tahir-ul (2007). *The Islamic State*. DVD, Lahore: Minhaj-ul-Quran Publications.
- Qadri, Muhammad Tahir-ul (1995). *Qur'an on Creation and Expansion of the Universe*. Lahore: Minhaj-ul-Quran Publications.
- Wulff, Ellen, oversat af (2006). *Koranen*. København: Vandkunsten.
- Yasin, Shaykh Khalid *Dawah Technique Course*. DVD sæt. Sheffield: The Purpose of Life, årstal ikke angivet.
- Zahir, Abu (2007). *The Story of Muhammad. In Madinah*. Riyadh: Darrussalam.
- Zahir, Abu (2007). *The Story of Muhammad. In Makka.*, Riyadh: Darrussalam.

Sekundær litteratur

- Banke, Cecilie Felicia Stokholm (2006). *Eleverne skal lære at skelne. Erfaringer med antisemitisme, antimuslimske holdninger, undervisning i Holocaust og mellemøstkonflikten i danske skoler og ungdomsuddannelser. En eksplorativ undersøgelse*, København: DIIS.
- Bisbjerg, Marie (2011). *Religiøs fritidsundervisning for børn og unge blandt muslimske grupper i Danmark*, Århus: Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet.
- Dubet, François (1994). *Sociologie de l'expérience*, Seuil.
- Dubet, François (2009). *Travail des sociétés*, Seuil.
- Hansen, Henny Harald (1961). *I skyggen af Kerbala. Omkring en landsby på Bahrain i Den persiske Golf*, København: Munksgaard.
- Ihle, Annette Haber (2007). *Magt, Medborgerskab og Muslimske Friskoler i Danmark. Traditioner, idealer og politikker*. Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet.
- Jensen, Tim (2007). "Vores tale om islam er med til at forme islam", 3.1.2007 www.religion.dk.
- Johansen, Karen-Lise (2002). *Muslimske Stemmer. Religiøs forandring blandt unge muslimer i Danmark*, København: Akademisk Forlag.
- Kepel, Gilles (2004). *Fitna. Guerre au coeur de l'islam*. Paris: Gallimard.
- Krogh, Kasper o.a. (2010). "Omstridt imam på hjemmebane", *Berlingske Tidende*, 19.02.2010 <http://www.b.dk/danmark/omstridt-imam-paa-hjemmebane>.
- Kühle, Lene (2006). *Moskeer i Danmark*, Århus: Univers.
- Kvale, Steinar (1997). *InterView: en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Magaard, Tina (2009). *At være muslimsk kvinde i Danmark*, Ligestillingsafdelingen, Socialministeriet http://www.lige.dk/files/pdf/at_vaere_muslimsk_kvind_i_dk.pdf.
- Mozaffari, Mehdi (2007). 'What is Islamism? History and Definition of a Concept', *Totalitarian Movements and Political Religions*, 8:1, 17 – 33.
- Nannestad, Peter (2009). "Frø af ugræs? Antijødiske holdninger i fem ikke-vestlige indvandrergrupper i Danmark", Tonny Brems Knudsen m.fl. *Danmark og de Fremmede. Om mødet med den arabisk-muslimske verden*, København: Systime Academic.
- Richter, Lise (2010). "Et dårligt valg kan ødelægge et helt liv", *Information*, 19.02.2010 <http://www.information.dk/225038>.
- Simonsen, Jørgen Bæk (1989). *Religiøs organisering blandt muslimer i Danmark. Om moskeer, koranskoler og privatskoler for muslimer i Danmark*, Dokumentation om Indvandrere, nr. 3. Mellempøkeligt Samvirke.
- Weber, Max (1995). *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*, København: Nansensgade antikvariat.